

מקור מים חיים

שיחות על פרשיות השבוע והמועדים

חלק ב'

ספר

מקור מים חיים

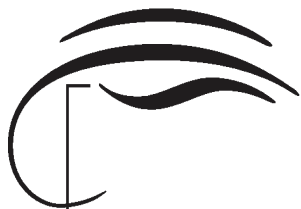
חלק ב'

שחות על פרשיות השבוע והמועדים
שנאמרו בביהכ"נ מקור חיים

יצחק דישי

רב דק"ק מקור חיים
סאן פאולו, ברזיל

כל הזכויות שמורות למחבר
כתובת : Rua São Vicente de Paulo 272
טל' : 3660-0400
נדפס בברזיל
שנת תשס"ט

לע"נ

שלימע בת דוד ופייגע ע"ה

ז' אייר תשע"ז

ת. נ. צ. ב. ה.

דורשים בכבוד ובשלום אכסניא. הקהילה הקדושה "מקור חיים" בעיר סאן פאולו, ברזיל, היא העדה הקדושה שאנשיה בעלי חסד ובעלי צדקה ובעלי מדות תרומיות.

ישלם ה' פעלם, ירום קרנם והודם, ויוסיף להם חיים טובים וארוכים, עושר ואושר, ויזכו לכל טוב, הם ונשיהם בניהם ובנותיהם, בנים ובנות בדרך ה' ויזכו לראות בחופתם.

וכאן המקום להודות לכל המסייעים בעבודת הקודש למען קידום התורה והמצוות.

יהי רצון שנוזכה כולנו יחד לראות בפריחת הקהילה בעליה רוחנית תמידית, ובימינו תושע יהודה וישראל ישכון לבטח, בביאת גואל צדק בב"א.

יצחק דישי
רב דק"ק מקור חיים

Agradecimentos

Nossos sábios nos ensinam que precisamos honrar aqueles que nos acolhem. A Congregação Mekor Haim na cidade de São Paulo, Brasil, é uma entidade formada por pessoas possuidoras de gestos nobres, generosas e caridosas.

Agradeço àqueles que, através de sua participação, apoio, empenho e contribuição colaboraram para a concretização deste e de vários outros projetos, no serviço sagrado para o avanço espiritual da comunidade e a divulgação da *Torá* e das *mitsvot*.

Que *Hashem* abençoe e retribua todos os seus feitos; eleve e engrandeça seu brilho e seu esplendor. Que Ele dê vida longa e boa a todos os seus familiares, com alegrias e riqueza. E que sejam merecedores de ver filhos, netos e bisnetos trilhando o caminho da *Torá* e das *mitsvot*.

Que seja a vontade do Todo-Poderoso, que todos juntos mereçamos ver o florescimento da comunidade, prosperando na elevação espiritual contínua, constante e permanente. E que *Yehudá* seja redimido e *Yisrael* se estabeleça em segurança, com a vinda do justo *Mashiach*, brevemente em nossos dias. *Amen*.

Isaac Dichi
Rabino da Congregação Mekor Haim

אליעזר בן דוד

רב דק"ק "שובה ישראל" תכב"ץ

בס"ד ג' אדר תשנ"ח

מובא באבדר"נ פרק כ"ט לפי גירסת הרוקח מי שלא ראה אגדה לא טעם טעם יראת חטא. וכן אמרו רבותינו ז"ל בספרי פרשת עקב רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למד אגדות, שמתוך כך אתה מכיר את הקב"ה ומדבק בדרכיו.

לכן שמח לבי שחתני כבני הרה"ג רבי יצחק דישי שליט"א רב דק"ק מקור חיים בסאן פאולו במדינת בראזיל מעלה על מכבש הדפוס את השיחות הנפלאות שהוא דורש ברבים מדי שבת בשבתו בפני שומעי לקחו. ונאמרים הדברים בטוב טעם ודעת, מדריכים את שומעיהם בנתיבות האמונה ויר"ש טהורה ומקרבים אותם לאביהם שבשמים. והספר כלול במחשבה מעמיקה, בדרכים ובעצות לשיפור המידות, להחדרה ללב של אהבת ה' ולזהירות מכל חטא ועוון. הספר מהווה אוצר בלום של ידיעות, כי השכיל המחבר ללקט שושנים מספרי המוסר והיראה ולבראם באר היטב, באופן שהם מתישבים על הלב ומטהרים את הנפש. אין ספק שקוראי הספר יוכלו לדלות מלוא חופניים תועלת רוחנית ממקור מים חיים זה.

נברך את הרב המחבר שליט"א שימשיך לשבת בשלוח באהלה של תורה יחד עם כל בני משפחתו ולהנהיג את קהילתו מתוך קידוש שם שמים.

אליעזר בן דוד

הספקתי לראות מעט, והם דברי חכמה ומשפיעים לטובה לקרב את האדם לאביו שבשמים. ויהי רצון שיביאו רב ברכה להוגיהם, כנפש המחבר הדגול מזכה הרבים ובנפש מכבדו.

דב יפה

הרב ברוך מרדכי אזרחי

ישיבת "עטרת ישראל" ירושלים

ראש הישיבה

בס"ד מטמונים התשנ"ח

כשהנחני, הקדוש ברוך הוא, אל העיר ס. פאולו, בראזיל, זכיתי להכיר ולהוקיר, קהילת קדש, אנשיה נפלאים, יראי השם, אוהבי תורה, תמימי דרך. הלא היא קהילת "מקור חיים" הק'. ובראשה הרב מרא דאתרא, ראש בית דין ומו"צ, מהולל בתשבחות, לוחם מלחמת השם ועומד בפרץ. רב רבנן ומנהיג דגול לעדת קדשו. הלא הוא, הרב הגאון רבי יצחק דישי שליט"א. אשרי הקהילה, שהרב דישי שליט"א, הינו רעיא מיהמנא דידה, יצ"ו.

והנה, שגר לן הגר"י דישי הנ"ל, תכריך כתביו, אשר בשם "מקור מים חיים" יכונו, וביקשני לתת הסכמתי להדפסתם.

עברתי על בתרי תכריך הכתבים, ונוכחתי ב"ה כי הינם באמת כשמים, "מקור מים חיים" לכל רואם. מי יתן, וכמותו ירבו מפיצי תורה ודורשי שומעי לקחם בישראל.

כי כל דבריו, ערוכים ומסודרים, בטוב טעם ודעת, מלאים וגדושים הלכות והנהגות, מדות טובות ומתוקנות, מוסר ויראת שמים, דבריו רשפי אש קודש, מעוררים, מכוונים, מחזקים ומחכימים. אורחות יושר, סוגים בשושנים, מיוסדים ואמונים על "מקור מים חיים", דברי תורה, של רבותינו זכרונם לברכה, מיושרים ע"פ ההלכה, המסורה לנו מדור לדור. עמוקים, מקיפים וערבים.

לכן, אמינא לפעלא טבא, דהרב הגאון רבי יצחק דישי שליט"א יישר. כי טוב, אף נפלא ונחוץ מאד הדבר, לקבוע דבריו בדפוס, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל.

מקרב לב, אתפלל לאדון כל למען ידי"נ, הגר"י דישי שליט"א, מחבר ה"מקור מים חיים דנ". כי יחזקהו השם ויאמצהו, להמשיך במשמרת הקדש. יאריך ימים על ממלכתו, ממלכת התורה, עד ביאת ינון אכ"ר.

כעתירת ידידו ומכבדו כערכו הרם

ב. מ. אזרחי

הרב חיים וואלקין

רחוב קסוטו 7

בית וגן ירושלים

96433

בס"ד, יום ב' לסדר לך לך התשנ"ט

הן יד שלוחה אלי, עלים לתרופה, פירושים וביאורים, מנופת מתוקים, וכל חפציהם דרושים ונחקרים, מידיד נפשי, דגול מרבבה, יראת ה' היא אוצרו, יקר יקרים, הרב הגאון, מלא בתורה ויראת שמים, כמוהר"ר יצחק דישי שליט"א רב דקהילת מקור חיים, סאן פאולו, בראזיל, ומנכבדי הרבנים באמריקה הדרומית.

וזה כמה שנים שזכינו להתידד ולבוא בצל קורתו ולראות עבודתו בקודש, עומד על משמרת התורה והיראה ודקדוקי הלכה, כאחת הקהילות החשובות והמפוארות. ועתה עומד להוציא לאור, מדבריו היקרים, מלאים במוסר, חוצבים ומלהיבים לעבודתו יתברך. והנני להכיר, במקום שצריך, את כבוד מעלתו כאחד הרבנים הדגולים והנכבדים ביותר, וכל דבריו מתוך ענוה יתרה ויר"ש טהורה. ויזכה להפיץ מעיינותיו, מתוך מנוחה והרחבה, לעדת מי מנה. והקב"ה ירום קרנו בכבוד התורה, ולקדש שם שמים ברמה.

בידידות עמוקה וברכת התורה

חיים וואלקין

הישיבה הגדולה והקדושה דטעלז . קליוולאָנד
אַהייא
TELSHE YESHIVA
RABBINICAL COLLEGE OF TELSHE, INC.
28400 EUCLID AVENUE . WICKLIFFE, OHIO 44092

הרב חיים שטיין
ראש הישיבה
RABBI CHAIM STEIN
ROSH HAYESHIVA

בע"ה

אדר שני תשס"ח

שפעת שלום וברכת הצלחה בעבודת הקודש להרב הגאון רב
יצחק דישי שליט"א, העומד בפרץ ולוחם מלחמת השם
בקהילתו קהילת מקור חיים בבראזיל.
נזדמן לי ע"י תלמידיו שהם תלמידי ישיבתנו לראות ספרו
הבהיר מקור מים חיים. דבריו הערוכים ומסודרים בטוב טעם
ודעת מלאים בדברי מוסר ויר"ש מצאו חן בעיני.
והנה עכשיו שמעתי שמתכוון להוציא לאור חלק שני אמרתי
שאחרי שאתמחי גברא יש לברכו שדבריו ימצאו מסילות בלבות
הקוראים להתחזק בנתיבות האמונה ויר"ש טהורה.
יפוצו מעינותיו חוצה ויהנו רבים לאורו.

חותם לכבוד התורה ולומדיה
חיים שטיין

בס"ד, חדש הרחמים וסליחות - אלול תשס"ח.

מעכ"ת הגאון הגדול שמו מפארים,
מקים אהלה של תורה,
מגדולי מרביצי תורה והלכה וכו'
רבי יצחק דישי שליט"א,
מרא דאתרא דק"ק "מקור חיים"
סאן פאולו - ברזיל.

זכות עונג והנאה מרובה היתה לי להתארח
במעונכם, ולהכיר מקרוב את עבודת הקודש בעירכם בכלל,
ובקהילתכם החשובה מאוד בפרט, בהרמת קרן התורה והעמדת
הדת על תילה כמסורת ישראל סבא.

נכפלה הנאתי ושמחתי מאוד, לראות את ספריו
החשובים בהלכה בפרשיות השבוע ואגדה, מלאים וגדושים
במתיקות והדרכה נפלאה, הכוונה לעליה בתורה ויר"ש ומידות
טובות, בדרך אשר ילכו בה.

ועתה נתבשרתי שמעכ"ת שליט"א עומד להוציא
לאור ספר נוסף בשרשרת הזהב, והנני לברכו, שחפץ ה' יצליח
בידו, ויזכה להפיץ מעיינותיו לצאן מרעיתו, להגדיל תורה
ולהאדירה כשאיפתו, ונותן התורה יחזקהו להרבות כבוד שמים
לאורך ימים ושנים טובות.

מוקירו ומכבדו כערכו הרם
הכו"ח לכבוד התורה ולומדיה
מתתי' חיים סלומון

תוכן הענינים

- פרשת בראשית סוד ההתחלה והגמר**
14 הקשר בין הראשית והבחירה - אחריות הבחירה - טוב אחרית דבר מראשיתו - חדשי התשובה והזמנים המסוגלים לה.
- פרשת נח השפעת מקומות הקדושה על האדם**
18 קדושת ארץ ישראל וקדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות - עכשיו שאין בהמ"ק קיים מקום התורה במקומו.
- פרשת לך לך זריז ונשכר**
23 השפעת המילה על הנימול - זריזות האב - תועלת מצות מילה הזריזות בכל מעשי המצוות.
- פרשת וירא הנסיון הגדול של אברהם אבינו**
26 גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך - הכל באמונה הם עושים.
- פרשת חיי שרה אין קוראים אבות אלא לשלשה**
29 האבות הם השורש לכל - בנין הבית נגמר על ידי האבות - חייב האדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק יעקב - כל חיות כלל ישראל תלויה בשורש שהם האבות.
- פרשת תולדות הדרדרותו של ישמעאל ותשובתו**
33 הלעג והזלזול הם יסוד לכל המעשים הרעים - תשובת המשקל של ישמעאל - עשו ביזה את הבכורה - חשיבות כל דבר שבקדושה - ערך השכר הוא כפי הערכתו של האדם.
- פרשת ויצא מה שכתוב בתורה הוא שורש**
37 לכל המציאות בעולם

פרשת וישלח מידותיהם של האבות 40
מהו הפחד המותר על פי התורה - מעשי אבות סימן לבנים -
המסר שיעקב שולח לעשו.

פרשת וישב שבת חנוכה תורה - הוראת חיי המעשה 45
הבדל בין חכמת יון לתורת ישראל - מדרגתם של ישראל שעל
ידה זכו לנס - כשמתגברים על טבענו זוכים להצלחה.

פרשת מקץ מנוחת הנפש של יוסף. 49

פרשת ויגש אמונת יוסף בהשגחה העליונה 52
כל מה שעושה ד' לטובה.

פרשת ויחי חינוך לדורות. 54

פרשת שמות הכרת הטוב 57
הלימוד הגדול ממשה על מידת הכרת הטוב -
חיוב הכרת הטוב לאביו ולאמו.

פרשת וארא ההכרה שהכל בהשגחה מאיתו יתברך 60
על חסדיך שבכל יום עמנו.

פרשת בא יציאת מצרים - ומתן תורה 63
הקשר בין יציאת מצרים למתן תורה - החידוש במעמד הר סיני
גדול המצווה - נחת רוח לד' במה שצויה ונעשה רצונו.

פרשת בשלח מעלת משה רבנו ע"ה 67
ענוה יחסית וענוה מוחלטת - מבחן האדם בעת נסיון -
הקשר בין הדורות.

פרשת יתרו בענין איסור לא תחמוד
72 המצווה ועושה מקבל כח מהשי"ת לקיים רצונו - כל דיבור ומעשה של איש ישראל משפיע על כל הבריאה - מתי עוברים על איסור לא תחמוד.

פרשת משפטים
77 נעשה ונשמע.

פרשת תרומה עיקר החכמה ההתלמדות
81 מה טעם בחר הבורא פני כרובים על הארון.

פרשת תצוה תפקידו של בית המקדש להאיר
85 לכל העולם
למה נמשלו ישראל לזית - היחס הנכון לאומות העולם.

פרשת כי תשא שבירת הלוחות ולקחה -
90 "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר" (שמות לב, יט).
כל הקדושות המה מצד ציווי השי"ת.

פרשת ויקהל
93 שכר כל פעולה טובה.

פרשת פקודי והייתם נקיים מה' ומישראל
99 הלכות שחז"ל קבעו להשמר מחשד הבריות - מתי לחוש לדעת הבריות.

פרשת ויקרא
102 המאור שבתורה.

פרשת צו קרבן עולה בא לכפר על הרהורי הלב
105
בהרהורים רעים יש לאו -
מה טעם שהרהורי עבירה קשים מעבירה.

פרשת שמיני הכעס ותקנתו
108
משה רבינו ע"ה כל מעשיו לשם שמים - מהיכן נובעות המידות
שבאדם - הכעס ותוצאותיו - הכעס מבלבל רוחו ודעתו של
האדם - להיות תמיד נוח לבריות לרצות ולרצות - ביאור נפלא
על "כל המעביר על מידותיו".

פרשת תזריע - מצורע ספירת העומר ועבודת המידות
114
חסידותו של ר"ע היתה יתרה מחכמתו.

פרשת אחרי מות האדם זקוק בכל עת לחזק עצמו ביראת
ד' מחדש
120
כמו שהגוף צריך מזון תמיד כך הנפש צריכה חיזוק תמיד -
האדם ניזון בגופו וברוחו - מהו מזונו הרוחני של האדם.

פרשת קדושים
123
הקדושה המתפשטת בכל שטחי החיים.

פרשת אמור לשמוע להוראתם של גדולי הדור, חכמי
ישראל
127
הקב"ה מדריכנו ע"י גדולי ישראל אשר בכל דור ודור - גדולי
ישראל הם שלוחי דרחמנא ותורתו.

פרשת בהר הכוח שנותן הקב"ה לעם ישראל לקיים
מצותיו
131
הקב"ה נתן כח לעמו במדבר סיני לשמור מצוותיו ומחדשו תמיד
- על ידי קיום המצוות מגלה האדם את כוחותיו הרדומים.

פרשת בחקתי הרגל נעשה טבע 135

מתי מותר להתבטל מלימודו - עמלה של תורה מפתח באדם חוש להבין את הנחוץ לו ומתי מותר להתבטל מלימודו.

פרשת במדבר שיחה לפני מתן תורה - חשיבות האשה בחינוך ילדיה. 140

"כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל" - זכותה של האשה בתורה כזכות בעלה - פעולות הבנים מתייחסות על שם האם - חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד, א).

פרשת נשא איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לדר' 144

נזירות היא מדרגה בעבודת ה' - נזירות היא שינוי דרך - הנהגה טובה במשך ל' יום מהווה שינוי לכל החיים - טעם סמיכות הפרשיות והלקח הנלמד מהן - כוחו של שמשון - נזירות.

פרשת בהעלותך ותדבר מרים ואהרן במשה 149
טעותה של מרים - סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים - כבוד הזולת.

פרשת שלח עבדי משה ועבדי כלב 154

הוא דומה כעבד לפני המלך - עבד זה העוסק תמיד בתפילה - "ע"י התפילה מגיעים להתקרבות גדולה לבורא יתברך" - לעמוד בנסיון ע"י תפילה - התפילה לבורא לסייע לנו בבחירתנו.

פרשת קרח "חכמות נשים בנתה ביתה" 159
באיזה דרך אשתו של און השפיעה עליו - מעלת הצניעות - כבוד הנס לבוא בהצנע - גדול כבוד האשה מן האיש.

פרשת חקת מצות קידוש ד' 163

הערך העליון והאמיתי אצל האדם, הוא מילוי רצון ד' יתברך -עבודת האדם להרבות בקידוש ד' - לכל אחד נותנים כלים לעבוד בהם את השי"ת - ג' מיני נסים.

פרשת בלק מה בין תלמידיו של אברהם אבינו 168 לתלמידיו של בלעם הרשע

מבחן האדם אם הוא מתלמידיו של אברהם אבינו. טעותו של בלעם ביחס לקרבנות החומר ביסודו ניתן לשמש את האדם.

פרשת פנחס כבוד הבריות 172

התורה מלמדת אותנו איך להתייחס לכל דבר שיש לנו הנאה ממנו.

פרשת מטות מלחמת מדין ועמלק 176

ומשמעותם לדורות
איך נלחמים ביצר הרע - איך להלחם ביצר בכל התקופות.

פרשת מסעי מ"ב מסעות וענינם 180

מעלת מי שהוא צנוע, עניו, אינו כועס ואינו משתכר, ולא עומד על מידותיו - הסיבות שמבטיחות את המשך עם ישראל בכל הדורות.

פרשת דברים תנאי התוכחה 185

הבדל בין מצוה לשמה לתוכחה לשמה - אהבה: תנאי שהתוכחה תתקבל - הזהירות הנצרכת בשעת התוכחה.

פרשת ואתחנן **שמירת הנפש והגוף**
189
איסור שכחת מעמד סיני - מצוות התורה מקורם במעמד הר סיני.

פרשת עקב **זכות אבות**
193
שלשת סימני האומה הישראלית - האבות הורישו לנו ממידותיהם - משל נפלא מהסבא מקלם.

פרשת ראה **מצות הצדקה**
198
צדקה מעבירה את רוע הגזרה - כשאדם נותן צדקה הוא המקבל העיקרי - צדקה היא עצה לשמירת רכושו של אדם - איך האדם צריך להתייחס לקנינים הגשמיים.

פרשת שופטים **לא תסור ימין ושמאל**
205
מכל אשר יודוך
אמונת חכמים - גדרים וסייגים הם המקיימים את העם ותורתו.

פרשת שופטים **לא תסור ימין ושמאל**
209
החיוב לסור למשמעתם של חז"ל הוא גם לגבי חכמי הדור - למה העובר על דברי חכמים חייב מיתה - הבדל בין ראיית סתם בני אדם לראייתם של חכמים.

פרשת כי תצא
214
אלול

פרשת כי תבא **"נחפשה דרכינו ונחקורה"**
219
"תיקון הנפש כתיקון הגוף" - למה ישנם אנשים שהתשובה נמנעת מהם - לימוד מוסר זו העצה לתיקון המידות.

פרשת נצבים ג' מצוות האחרונות שבתורה 222
תפקיד הלב המוח והכליות בעבודת ד' - תכלית ימי התשובה
לעמוד משטף מרוצת הזמן.

פרשת וילך ימי הדין וסגולתם 226
העצות לזכות ביום הדין.

פרשת האזינו 230
מוצאי יום כיפור.

פרשת וזאת הברכה שמונה פסוקים אחרונים 232
למה היה צריך הפסוק להדגיש שיהושע משרת משה, ולמה אמר
הקב"ה ליהושע שמשה מת - מתי ידור אדם במקום רבו.

מ ו ע ד י ם ו ז מ נ י ם

אלול ימי הרחמים והסליחות 235
יראת ד' תוסיף חכמה - יראת ד' מביאה לידי שמחה - יראת ד'
תלויה בשימת לב - יראת ד' מחייבת להמשיך דרך האבות -
השמחה עוזרת לתשובה.

ראש השנה היום הרת עולם 239
ו' צווחות שצווחה שרה כנגד ו' תקיעות.

ראש השנה ראש השנה שחל בשבת 243
באיזה אופן נעשים התיקונים של השופר ובלבול השטן בשבת

ראש השנה העצה לזכיה בדין 246
להיות איש הכלל

תקיעת שופר להיות שמח בזמן תקיעת שופר 249
עם ישראל זכה להיות המכתיר -המחילה לעם סגולה בעת
הכתרה - שופר דר"ה ושופר של עתיד לבא

עשרת ימי תשובה תפילה על עצמו ועל 252
אחרים לחזרה בתשובה

שבת תשובה דרשו ד' בהמצאו 255

שבת תשובה סגולת עשרת ימי תשובה 260
ימי קורת רוח - חטיבה אחת של עשרה ימים - הדרך לתשובה -
מצב האדם לפני החטא.

יום הכפורים התעוררות לתשובה 263
השפעת יום כיפור על כל ימי השנה.

סוכות זמן שמחתנו 267
חזרת ענני כבוד אחר מחילת חטא העגל - הסוכה היא המקום
לבעל תשובה.

סוכות הרגלים וג' דברים שהעולם עומד עליהם 269

חנוכה הגזירה על שהתירשלו בעבודה 271

חנוכה שלבי המלחמה ברוע 274
ארבע הנקודות שמוזכרות ב"על הניסים" הן ארבע הוראות כן
כתב בספר "מערכי לב" - רבים ביד מעטים - ורשעים ביד צדיקים
- וטמאים ביד טהורים - וזדים ביד עוסקי תורתך.

- 279 **שבת זכור** בן בנו של קרהו בא עלינו (מגילה טו.)
- 283 **פורים** נס פורים התגברות הקדושה
- 287 **פסח הכרת הטוב**
הכרת הטוב מתוך יראת שמים - יראת שמים אמיתית בכל המצבים - מתי האדם מוכשר לעמוד על עומק הכרת הטוב.
- 291 **פסח ושמרתם את המצות**
קימתא דפיסחא.
- 295 **ימי הספירה**
- 301 **שבועות ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים**
לימדה תורה איך להתייחס לכל חלקי הבריאה.
היחס לאומות העולם ריחוק ולא ביטול
- 306 **שבועות בכל שנה בחג השבועות**
מתחדשת קבלת התורה
מתי הוא עידן קבלת התורה מחדש.
- 311 **שבועות נשמת ישראל מוכנה לקבל התורה**
- 314 **ליל ט' באב על מה אבדה הארץ**
- 319 **ט' באב זהירות בכבוד הזולת**
- 325 **ט' באב שנאת חנם הגורם לחורבן בית שני**
איך אפשר להבחין אם הקנאה היא בגדר קנאת סופרים -

בשער הספר

יִשְׁתַּבַּח הַבּוֹרָא וַיִּתְהַלֵּל הַיּוֹצֵר עַל הַחֲסֵד שֶׁעוֹשָׂה עִמָּנוּ בְּכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה, וּפְרֵט שְׂזִיכְנֵי לְהוֹצִיא לְאוֹר חֶלֶק שְׁנֵי שָׁל סְפָרִי "מִקּוֹר מֵיִם חַיִּים", שְׁבוּ הָעֲלִיתִי עַל הַכְּתָב מִשִּׁיחוֹת שֶׁנֶּאֱמָרוּ מִיַּד שְׁבַת בִּשְׁבַּתוֹ בִּקְהִילָה הַקְּדוּשָׁה "מִקּוֹר חַיִּים", וְלֹא צֶל שֶׁל סֶפֶק הָרִי שְׁשֵׁנִי הַחֲלָקִים שִׁיִּצְאוּ לְאוֹר וְיִתֵּר הַסְּפָרִים שִׁיִּצְאוּ בְּפוֹרְטוּגָזִית הֵם בְּזֻכּוֹת אֲבוֹתַי וּבְזֻכּוֹתָם וּזְכוֹת אֲבוֹתָם שֶׁל שׁוּמְעֵי לִקְחֵי אֲשֶׁר רָצוֹנָם עָז לְהִתְעַלּוֹת בַּתּוֹרָה וּלְקִיִּים מִצְּוֹתֶיהָ, שׁוֹתִים בְּצִמָּא דְּבָרֵי תּוֹרָה וּמִקִּיָּמִים בְּעִצְמָם דְּבָרֵי הַמְּשׁוֹרֵר דּוֹד הַמֶּלֶךְ ע"ה "מִכָּל מַלְמָדִי הִשְׁכַּלְתִּי כִּי עֲדוּתִיךָ שִׁיחָה לִּי" (תְּהִלִּים קי"ט, צ"ט).

חז"ל לִימְדוּנוּ (אֲבוֹת פ"א מ"ד) יוֹסִי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרִידָה וְיוֹסִי בֶּן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם קִבְּלוּ מֵהֶם, יוֹסִי בֶּן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרִידָה אוֹמֵר "יְהִי בֵּיתְךָ בֵּית וְעַד לַחֲכָמִים, וְהוּא מֵתֹאבֵק בְּעַפְרֵי רַגְלֵיהֶם, וְהוּא שׁוֹתֵה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם".

מִידָּה זוֹ שֶׁל "הוּא שׁוֹתֵה בְּצִמָּא אֶת דְּבָרֵיהֶם" מְגַלֶּה אֶת עוֹמֵק לִיבּוֹ שֶׁל הָאָדָם כְּמָה חֲבִיבִים עָלָיו דְּבָרֵי תּוֹרָה וְאֵת נֹכְחוֹת לִיבּוֹ לְשִׁמּוֹעַ אֶת דְּבָרֵי ה', וּמַעֲלָה אוֹתוֹ אֶל פִּיסְגַּת הָאֱמֶת. אֲנָשִׁי קִהִּילְתָּנוּ יצ"ו אֲשֶׁר פֶּלֶם אֶהוּבִים פֶּלֶם בְּרוּרִים פֶּלֶם עוֹשִׂים בְּאִימָה וּבִירָאָה רָצוֹן קוֹנִיָּהם הִגִּיעוּ לְמַעֲלָה זוֹ עֵקֶב הַתְּקַרְבוֹתָם אֶל הַתְּלַמִּידֵי חֲכָמִים חֲבָרֵי הַכוֹלֵל בִּקְהִילְתָּנוּ הַמְּשַׁתְּדָּלִים בְּכָל כָּחַם לְקֶדֶם אֶת בְּנֵי הַקְּהִילָה בַּתּוֹרָה וּבִירָאָה שָׁמַיִם וּבִמִּידוֹת טוֹבוֹת ע"י הַשִּׁיעוּרִים הַנִּמְסָרִים תְּמִידִין כְּסִידֵרֵן וְע"י דוּגְמָא אִישִׁית לְמוֹפֶת שֶׁל הַתְּנַהּגוֹת בַּתּוֹרָה בְּדֶרֶךְ אֶרֶץ וּבְכָל מִידָּה טוֹבָה שֶׁמֶנּוּ חֲכָמִים ז"ל.

יְהִי ר' שֶׁהַקְּבָ"ה בְּרֹב רַחֲמָיו וַחֲסָדָיו יִמְשִׁיךְ לַעֲרוֹת עֲלֵינוּ רוּחַ טְהָרָה מִמְּרוֹמִים לְהִיּוֹת דְּבָקִים בּוֹ וּבַתּוֹרָתוֹ יִתְבַּרַךְ וּבַתְּלַמִּידֵי חֲכָמִים אֲשֶׁר בְּכָל אֶתֶר וְאֶתֶר וּלְהַמְשִׁיךְ לְקִיָּים בְּנוֹ "וְאַתֶּם הַדְּבָקִים בָּה' אֱלֹקֵיכֶם חַיִּים כּוֹלְכֶם הַיּוֹם".

כאן אתי המקום להודות לבני קהילתנו ולראשיה על האפשרות אשר נותנים לכל התלמידי חכמים בקהילה ולי להגדיל תורה ולאדירה למען שמו יתברך. בזכות זה יתן להם השי"ת רוב נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות לאורך ימים ושנים.

כמו כן הריני להודות להרה"ג רבי שלום וולך שליט"א מחבר סדרת הספרים "מעין השבוע" "מעין המועד" ועוד אשר עבר על כל הספר, והאיר את עיני בכמה ענינים, ה' יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים ויזכה עוד רבות בשנים להפיץ תורה בישראל מתוך נחת ושלוח והרחבת הדעת.

התודה והברכה לאלו שעזרו בהקלדת החומר ה"ה מר דוד אנידגאר יצ"ו ומר שלמה רוי יצ"ו. בזכות זאת ימלא ה' כל משאלות ליבם לטובה ולברכה ויזכו לרוות נחת מכל צאצאיהם אכ"ר.

כמו כן אודה בשער בת רבים לידידי היקר הרה"ג נפתלי שמואל יונה שליט"א מחבר ספר "מורא הורים וכבודם", ברכת נפתלי ב"ח ועוד שעבר על כל הספר והעיר כמה הערות חשובות. יאריך ה' ימיו ושנותיו בנעימים. ויזכה לראות נחת מכל יוצאי חלציו.

בצאתי את הקודש זכור אזכור את הורי היקרים מור אבי חיים דישי ז"ל ומרת אמי סוזן ע"ה שע"י התמסרותם לחינוכי ולחינוך אחי ואחותי יצ"ו הגענו עד הלום. מו"א ז"ל עודדני מצעירותי להיות עוסק בתורה ובעידינים שהנסיעות היו ארוכות, קשות וכרוכות בהוצאות מרובות לא חסך מאונו ומהונו כדי שאלמד בארה"ק ת"ו ומרת אמי ע"ה אחרי שנתאלמנה בגיל צעיר היתה למשפחתי לאחיעזר ואחיסמך בכל דבר אשר היה בהישג ידה. יה"ר שנזכה במהרה לגאולה השלימה ע"י משיח צדקנו ונוכל לראותם עין בעין עם תחיית המתים והשבת עטרת ותפארת ישראל.

להבדיל בין החיים לחיים אברך את מו"ח הגה"צ רבי אליעזר בן דוד שליט"א, מקים עולה של תורה בא"י ובתפוצות ורעיתו הצדקת חמותי מרת שרה שתחי' על אשר פתחו לי את ביתם במשך כל השנים ורבות ונצורות למדתי מהנהגתם וממסירותם למען הכלל אשר אין לה שיעור וגבול והיא דוגמא למופת, והלואי יזכנו השי"ת להגיע לחלק מעבודת הקודש האישית והציבורית שלהם. יאריך השי"ת את ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים עד יבא שילה מתוך בריאות איתנה ונהורא מעליא אכ"ר.

אזכיר לטובה ולברכה את בני, בנותי וחתני היקרים יצ"ו אשר מכולם ב"ה יש לנו נחת יהודית אמיתית. יזכם השי"ת להתמיד בדרכם הקדושה ויזכו לבנות משפחות לתפארת עובדי ויראי ה' ע"י תורה וחסד יחדיו.

ואחרון אחרון חביב אזכיר את רעיתי היקרה מרת רחל שתחי' אשר אני, בני ובנותי הגענו עד הלום אך ורק בזכותה אשר במסירותה לילדנו היקרים אשר חנן אותנו האלקים ומסירותה לנשות הקהילה, עבודתנו בקודש ראתה פרי.

ויה"ר שהשי"ת יזכנו יחד עד זקנה ושיבה לראות נחת מכל יוצאי חלצינו ומכל אנשי הקהילה הקדושה אכ"ר.

ס פ ר בראשית

פרשת בראשית

סוד ההתחלה והגמר

השבת התחלנו בעזה"י פרשת בראשית, שהיא התחלת התורה.

כאשר נתבונן בתורתנו הק' ובדברי חז"ל נמצא חשיבות מיוחדת לראשית דבר ולסיומו. הביא בספר "ארשת שפתינו" להגר"א שלזינגר שליט"א בהסבר הדבר בשם הגר"פ פרידמן שליט"א, שכל מצב של התחלה "וראשית" כולל בתוכו את כל מה שאחריו. כמו שורש של עץ, שכולל בתוכו את כל הענפים והפירות שיוצאים ממנו. ולכן חשוב לקדש את הראשית וההתחלה, וכמו שכתוב: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא" (שמות יג, ב). וכן מצות ביכורים: "ולקחת מראשית כל פרי האדמה אשר תביא מארצך" (דברים כו, ב) ומצות החלה: "ראשית עריסותכם חלה תרימו תרומה לה'" (במדבר טו, כ).

וכשם שכל התחלה חשובה היא עד מאד לענין הצלחת ההמשך, כך גם חשיבותו של סיום. וכמו שאמרו חז"ל (סוטה יג ע"ב) והובא ברש"י על הפסוק: "כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות", (דברים ח, א) מדרש אגדה אם התחלת במצוה גמור אותה, שאינה נקראת המצוה אלא על שם הגומרה, שנאמר: "ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם" (יהושע כד, לב), והלא משה לבדו נתעסק בהם להעלותם, אלא לפי שלא הספיק לגומרה וגמרה ישראל נקראת על שמם. וכן מצינו בגמרא (ברכות יב, ע"א) "הכל הולך אחר החיתום". והטעם לכך הוא, כי כמו שהראשית וההתחלה היא בבחינת שורש שכולל בתוכו את כל הענפים, כך הסוף והסיום של כל

דבר כולל בתוכו את כל מה שהיה.

הקשר בין הראשית והבחירה

גישה שונה מצינו בספר "קובץ שיחות" (ח"א, פרשת בהר) להגה"צ רבי נתן מאיר ווכטפויגל זצ"ל, שמעלת הראשית היא מפני שבראשית יש לאדם כח הבחירה. והביא לזה סימוכין מפירוש רבנו יונה על אבות (פ"ד מ"ב), "שכר מצוה מצוה", אמרו חז"ל שהקב"ה לא נתן ביד האדם הרע והטוב, אך הבחירה לבד, כמו שנאמר: "ובחרת בחיים" (דברים ל, יט), ואחר שבחר לו הדרך האחת, אם בטובה, הולך וד' עמו, וכי יעשה מצוה אחת מסייעת אותו לעשות מצוה אחרת. כי בפני עצמו אין לו יכולת גם להיטיב. ועל זה נאמר שכר מצוה מצוה, שכר עבירה עבירה. ואם בחר את המות ואת הרע ועשה עבירה אחת, הקב"ה מתרחק ממנו ומניחו ומוסר אותו ביד טבעו הרע. וזהו הפרי היוצא מן העבירה, שמניחין אותו לעשות אחרת ואין יכולת בידו לסור מן הדרך, כי לא לאדם דרכו בשכבר בחר לו הדרך. [מלבד אם עושה תשובה].

אחריות הבחירה

ובענין גודל אחריות כח הבחירה, כתב בספר "מכתב מאליהו" (ח"א עמ' 115) וז"ל: "וכל בחירה שבוחר האדם, עושה רושם בכל מצבו לכל ימי חייו אם מעט אם הרבה, אם לטוב אם למוטב. ולא רק בו, אלא באשר יעשה לחינוך בניו, וכל אשר יתפתח מזה עד סוף כל דורותיו. וכל אדם פועל על סביביו, ועל כן רושם בחירתו יהיה גם על כל סביביו, וגם על כל סביבות דורותיו, וסביבות סביבותיהם, עד סוף כל הדורות". בקצרה, כל בחירה עושה רושם בכל העולם כולו, וכל אשר יסתבב מן הרושם הזה על כולם אחראי הבוחר בבחירתו. וכן בכל אדם ואדם בכל בחירה ובחירה. יש להשתומם כמה יגדל שכר הבחירה הטובה, וכמה תרבה האחריות של הבחירה הרעה.

טוב אחרית דבר מראשיתו

וכתב עוד בספר "קובץ שיחות" הנ"ל: "טוב אחרית דבר מראשיתו" (קהלת ז' ח'), מזהיר לנו שלמה המלך שהרוצה באחרית טובה, צריך שיעשה התחלה טובה, פירוש שהראשית תהיה טובה. דכח הבחירה הוא דוקא בראשית. ואם בראשית בחירתו הוא טוב, אז גם האחרית יהיה טוב. אבל אם הראשית אינו טוב, אז גם האחרית לא יהיה טוב. כי לא לאדם דרכו בשכבר בחר לו הדרך. ולכן הרוצה שתהיה האחרית טובה צריך זהירות יתרה בה"ראשית" לראות שיהיה טוב, ואז תהיה סיעתא דישמיא שגם האחרית תהיה טובה.

ורואים את מעלת הראשית ממה שמסופר על "אחר" שיצא לתרבות רעה מפני שלא היה לו ראשית טוב, כפי שהביאו התוס' (במס' חגיגה טו. ד"ה שובו), שאביו עשה סעודה ביום הברית מילה של בנו, והיו שם גדולי עולם והיו יושבין ועוסקין בתורה וירדה האש מן השמים והקיפה אותן. אמר להם אבויא אבא, גברין מה באתם לשרוף ביתי, אמרו לו ח"ו, אלא יושבין היינו וחוזרין דברי תורה, מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני, והלא באש ניתנו. אמר, הואיל וכך כוחה של תורה, אם יתקיים הבן הזה, לתורה אני מפרישו, ולפי שלא היתה כונתו לשמים לפיכך לא נתקיימו בו, ע"כ. והקשה ב"קובץ שיחות": הלא כבר אמרו חז"ל (פסחים נ, ע"ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ותירץ הסבא מקלם דכל ש"לא לשמה" צריך להיות מעורב בו נקודת "לשמה" (וכן כתב בספר "מעלות התורה" בשם הגר"א זצ"ל), ורק מפני שא"א לבא במדרגות "לשמה" תיכף ומיד לכן צריכים להשתמש עם ה"לא לשמה" כדי שע"י הש"לא לשמה" יגיע על ה"לשמה" (כמבואר ב"נפש החיים" שער ג' פרק ג'), אבל אי ליכא נקודת "לשמה" כלל אז מה"שלא לשמה" לא יגיע ה"לשמה" ואדרבא, עליו נאמר, "מוטב לו שתהפך שלייתו על פניו". (תוספות ברכות יז, ע"א).

חדשי התשובה - והזמנים המסוגלים לה

אנו רואים ששני חדשים בשנה נועדו לתשובה, והם חודש אלול וחודש תשרי. וברור ששני חדשים הללו נקבעו כחודשי תשובה בגלל שאלול הוא החודש האחרון של השנה, ותשרי הוא החודש הראשון של השנה.

ועוד הביא בספר "ארשת שפתינו" בשם הספר "אגרא דכלה" (פרשת במדבר), וז"ל; כתבו חכמי האמת, זמנים המסוגלים ביותר לתשובה משאר הזמנים, הוא בסוף איזה זמן הנועד, דהיינו זמן מנחה לעתותי ערב דהוא סוף היום. ערב שבת הוא סוף שבוע, ערב ראש חודש הוא סוף החודש, ערב ראש השנה הוא סוף השנה. וכן תבין ותתבונן דוגמתן בשמיטין ויובלות, וכן תתבונן הדוגמא בסוף אלף הששי, כאשר יגיע זמן אלף השביעי, שבת לד'. נמצינו למדים מכל זה גודל החשיבות של הראשית והאחרית. וכמו שכתב המגיד מדובנא זי"ע ב"אהל יעקב" (פרשת תזריע) דבר נפלא בביאור הפסוק: "כה אמר ד' מלך ישראל וגואלו ד' צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים" (ישעיה מ"ד ו'), הכונה בזה שבכל מה שיעשה האדם יזכור תמיד את הקב"ה וישתדל לעשות הכל לשם שמים, וכן באחרית ובסיום כל דבר ישתדל לגמור את המעשה בלתי לד' לבדו, כי אז מובטח לו שיעבוד את ד' כל היום, "ומבלעדי אין אלקים", שלא יעבוד ח"ו אלהים אחרים.

עפ"י האמור מבאר המגיד מדובנא זי"ע מה שציוה אותנו הקב"ה לקרוא קריאת שמע שהיא קבלת עול מלכות שמים בבוקר ובערב, וכמו שכתוב בפרשת קריאת שמע "ודברת במ שביתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך" (דברים ו, ז), והתועלת בזה כדי שיתחיל ויסיים את היום עם קבלת עול מלכות שמים, ועל ידי זה הכל הולך אחרי ההתחלה ואחרי הסיום ויוכל לעבוד את ד' כראוי כל היום, והרי זה בבחינת "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים".

ומכאן, להפקת הלקח. הן נפסק בשולחן ערוך (או"ח קנה, א):
 "אחרי שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד,
 וצריך שאותו עת יהי עת קבוע שלא יעבירו אף אם הוא סבור
 להרויח הרבה". כלומר, קביעות ללימוד בבוקר, לאחר התפילה.
 ובמורה דעה (רמו, א) מבואר שיש לקבוע אף עת בלילה ללימוד,
 ובשני עתים אלו נמצא פותח וחותם יומו בתורה, והעוסק בתורה
 שכינה כנגדו (ברכות ה, ע"ב) ואז מובטח לו שהשכינה תשרה
 עימו כל היום כולו, ובהשראת השכינה מובטחת כל ברכה!

פרשת נח

השפעתם של מקומות הקדושה על האדם

כתב בספר "בית אב" (פרשת נח עמ' י"ד) וז"ל: ראיתי בספר
 אחד מצינו בתורה שני בנינים, בנין התבה ובנין המקדש. ואכן
 שניהם בחינה אחת להם, להמציא מקומות מיוחדים לקדושה.
 המשכן מקום מיוחד שמשם השפעת ותוספת קדושה, "כי מציון
 תצא תורה" (ישעיה ב, ג), והתבה היתה בית מדרש לנח ולבניו
 להנצל מרעת הדור.

וכך ביאר את משמעות התבה ה"בית לוי" עה"ת, דהתבה
 היתה בבחינת עולם אחר, והקב"ה שמר התבה והאזיר שבה
 שלא יכנס לה הרע הנמשך בטבע מהמעשים הרעים, ועל כן
 נשאר צדיק גמור. וזהו שאמר הכתוב: "ואני ברוב חסדך אבוא
 ביתך" (תהילים ה, ח) זו התבה (בראשית רבה לב, א), קרא לתבה
 "ביתך", שהיתה בקדושה ולא נכנס בה קלקול של מעשה הדור.
 וזהו שאמרו בזהר (ח"ג קד ב) על תיבת נח "בו ירוץ צדיק ונשגב"
 (משלי יח, י) דכיון שנכנס לתבה נשאר צדיק גמור. וזהו שדרשו
 במדרש על נח, "בעבור סופה ואין רשע וצדיק יסוד עולם" (משלי
 י' כ"ה), דאחרי שנמחו הרשעים נשאר נח בצדקו יסוד עולם.

קדושת ארץ ישראל וקדושת בתי כנסיות ובתי מדרשות

הביא עוד בספר "בית אב" בשם ספר ב"א עה"ת שראתה החכמה העליונה שיהיה לאדם בארץ מקום מיוחד ומסויים בקדושה אשר "תמיד עיני ד' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, יב), ושם משכן קדושה גבוהה מכל הארצות (זבחים נד, ע"ב) בבחינה רוחנית, ובסיוע קדושת הארץ הוא יכול לעשות רצונו יתברך שמו וישלח לו עזר מקודש לקיים התורה והמצוה, והמקום המסויים ההוא הוא ארץ ישראל בכלל ששם שער השמים (הפלאה כתובות קיב ע"א), וירושלים בפרט. (שו"ת חתם סופר יו"ד רלד)

עלינו לנסות לבדוק מה הן בחינת התבה ובחינת ארץ ישראל לענייננו. בתי כנסיות ובתי מדרשות הם בחינה של מקומות מיוחדים לקדושה. כמו שאויר התבה שמר על הנכנסים לתבה מהשפעות זרות כך אויר בתי כנסיות ובתי מדרשות שומר על הבאים לתוכם שלא יושפעו מהשפעות הרחוב ומהסביבה הרעה. כי הרי כמו שהביא ה"בית הלוי" הפסוק "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך" שנדרש על התבה כך כשאנחנו נכנסים לבתי כנסיות ובתי מדרשות אומרים "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך" (משנה ברורה מו, א בשם האר"י), הרי שבחינה אחת להם.

וכמו שארץ ישראל הוא מקום מיוחד ומסויים בקדושה, כך בתי כנסיות ובתי מדרשות יש להם בחינה מסויימת של ארץ ישראל שעל כך נאמר (מגילה כט ע"א) עתידין בתי כנסיות ובתי כנסיות שבבבל שייקבעו בארץ ישראל.

ושנינו (בברכות דף ח, ע"ב) שבאו ואמרו לרבי יוחנן דאיכא סבי בבבל, תמה: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה" (דברים יא, כא) כתיב, אמרו לו שהזקנים שם, משכימים ומעריבים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ענה שזהו שהועיל להם לאריכות ימים.

ידועה קושייתו של המהר"ל ("נתיבות עולם", נתיב העבודה פ"ה) הרי בפסוק כתיב: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה", ומה אם משכימים ומעריבים לבתי כנסיות ובתי מדרשות. ותירץ שבתי כנסיות ובתי מדרשות של בבל הם בחינת ארץ ישראל, שאם אדם תיכף שהוא קם משכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ולפני שנכנס לביתו מעריב לבתי כנסיות, עושה ביתו הפרטי עראי ובתי כנסיות ובתי מדרשות קבע, וזה בחינה של ארץ ישראל בגולה.

לפי זה אם רצוננו להיות מוגנים מהשפעות זרות ולקבל תוספת קדושה, עלינו להעריך היטב את מעלתם של בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולהשכים ולהעריב אליהם בקביעות ובתמידות.

כתב עוד ב"בית אב", ששתי בחינות אלו, להנצל מסביבה רעה ולקבל תוספת קדושה, אפשר שהן מרומזות בדברי חז"ל (במסכת ברכות ו, ע"ב) כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו, שכתוב: "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם" (בראשית יט, כז), ואין עמידה אלא תפילה שנאמר "ויעמד פנחס ויפלל" (תהילים קו, ל), וזה גדר של תוספת שלמות וקדושה.

עכשיו שאין בהמ"ק קיים מקום התורה במקומו

עוד אמרו (ברכות ז ע"ב) שכל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלים תחתיו, שנאמר: "ושמתי מקום לעמי ישראל ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה" (שמואל ב' ז, י), וזו הגנה נגד הסביבה הרעה ונגד השפעות זרות.

וברבנו יונה (דף ד' לפי עמודי הרי"ף) כתב על: כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלים תחתיו, פירוש, זה הפסוק נאמר על בית המקדש שהקב"ה היה משרה שכינתו שם ובזכותו היו ישראל יושבים לבטח ולא היו מפחדים מהאויבים. ועכשיו שאין בית המקדש קיים מקום התורה במקומו, כדאמרינן (דף ח.ע"א) מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע

אמות של הלכה בלבד ולפיכך בזה ינצל מהאויבים, ואפילו מי שאינו יודע אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום וללמוד במה שיודע כדי שיזכה לזה ויחשוב בעניניו ויכנס בלבו יראת שמים. ואם אינו יודע כלל יש לו ללכת לבתי המדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו. עד כאן לשונו (והובא בשו"ע או"ח קנה א בהג"ה). וגם בתי כנסיות בחינת בית המקדש הם, שאמרו (במגילה כט, ע"א) על הפסוק "ואהי להם למקדש מעט" (יחזקאל יא, טז) "אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל" עמודי התורה ועבודת ה' הם כתיבת נח המצילה מן המבול הרוחני. אך יש לצרף להם גם את העמוד השלישי (אבות פא' מג'), שהוא גמילות חסדים.

שמצאנו עוד נקודה חשובה שבזכותה נצלו נח ובניו מהמבול. המדרש (יעוין סנהדרין קח ע"ב) מספר לנו שאברהם אבינו פגש את שם בן נח ושאלו בזכות מה נצלו מהתבה, ושם ענה לו בזכות שעשו חסד עם הבהמות שהיו בתבה. וכתב על זה בספר "נתיבות שלום" להגאון רבי שלום נח ברזובסקי (שליט"א) זצ"ל (בעמ' נ"ב) שמהשאלה איך נצלתם מוכח, דמזה שהיה צדיק תמים עדיין לא היה ניצול, רק בכח מידת החסד ואהבה המעוררת חסדים (שבת קנא ע"ב). והוסיף שם שכאשר מתאחדים יחד אנשים בעלי תכונה טובה מגבירים כח הטוב, ולהיפך בהתאחד בעלי תכונה רעה עצם אחדותם תוליד רע. ובזה יש להבין ענין התבה שבה התכנסו יחד כל הטהורים למקום אחד וכח האחדות הציל אותם. שזהו הכח המחזיק איש יהודי, והתורה מלמדת אותנו בזה איך קם ונבנה עולם חדש מתוך דור המבול, בכח האחדות של תיבת נח.

ושווה עמוד זה לקודמיו, כמו שאמרו במדרש (ילק"ש הושע ו) פעם היה רבן יוחנן מהלך בירושלים והיה רבי יהושע מהלך אחריו. ראה בית המקדש שהוא חרב, אמר: אוי לנו על הבית שחרב, מקום שמתכפרין בו עוונותינו. אמר לו, בני, אל ירע לך. שיש לנו כפרה אחרת שהיא כמותה, ואיזו, זו גמילות חסדים. וכך נאמר: "כי חסד חפצתי, ולא זבח" (הושע ו, ו), ואומר: "כי אמרתי, עולם חסד יבנה" (תהלים פט, ג).

משום כך התגברות היצר הרע חזקה מאד בענין זה, שיצר לב האדם רע ומתגבר מאד לבטל את האחדות. כי כל ההצלה הוא בהתחברות של יהודים יראי ד' בעלי תכונות טובות.

וכבר כתב ה"נתיבות שלום" עצמו (בפרשת כי תצא, עה"פ "כי תצא מחנה על אויבך"), שהעצה להנצל מחטאים ואפילו מאלה שאינם מסורים בידו שבאים לאנסו, שיהיה דבוק למחנה יראי ד', ומכח זה יש עליו שמירה עליונה אף על מה שאינו בידו. ו"בעלי שור" (ח"ב עמ' ר"ד) כתב הגר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל בענין החסד, כי צריך האדם להתאמץ לצאת מדי פעם ממחיצתו ולהתעלם מעניניו, לא נוכל להקל מעבודה זו במאומה, כי איך יוכל בן תורה להישאר אנוכי, ד' ישמרנו מזה. וגם מי שאינו אנוכי ממש, אבל הוא עסוק רק בבנין עולמו הפנימי ותפוס במחשבות עמוקות בעניני תורה ויראה, גם הוא יתקשה בתחילה להיות ער למתרחש סביבו, ולתת לב לצרכי חברו. אך עליו לדעת כי כמו שהעולם עומד על התורה כך הוא עומד על גמילות חסדים, ורק העוסק בתורה ובגמילות חסדים יצרו נמסר בידו וזוכה לנחלת שני שבטים (ע"ז ה: ב"ק יז). והעוסק בתורה לבד בלי גמילות חסדים דומה שאין לו אלוה (ע"ז יז:).

ובהמשך הדברים (בעמ' ר"ה) הביא הגמרא (בסוכה מט ע"ב) שדורשת עה"פ "הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו' ח'). וביארו חז"ל אהבת חסד זו גמילות חסדים נמצאנו למדים מכאן כי גמילות חסדים צריכה לנבוע מאהבת חסד דוקא. חסד בלי אהבת חסד הוא בבחינת דרך ארץ גרידא. ומפורש בחז"ל (במד"ר פי"ג ט"ז) "בלולה בשמן" (במדבר ז, יג) זו התורה שצריכה לבלול במעשים טובים, כההיא דתנינן "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ, שיגיעת שניהם משכחת עון" (אבות פ"ב מ"ב). ביארו חז"ל עצמם את המשנה באבות, כי הכוונה ב"דרך ארץ" למעשים טובים. והנה לבלילת תורה עם מעשים טובים לא די במעשי חסד שהם בבחינת דרך ארץ ואינם נובעים מאהבת חסד דוקא. אך גמילות

חסדים שלימה בודאי היא הבאה מאהבת חסד דוקא.

פרשת לך לך

זריז ונשכר

במדרש (תנחומא פרשת תצוה) איתא: "ואתה תצוה את בני ישראל" (שמות כז, כ), ילמדנו רבנו קטן לכמה נימול, כך שנו רבותינו, קטן נימול לשמונה. מה טעם, כשם שנימול יצחק אבינו, שנאמר "וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים" (בראשית כא, ד). ושאל הגר"ש שוואב זצ"ל בספרו "מעין בית השואבה", מה השאלה קטן לכמה נימול, הרי זה פסוק מפורש בפרשתנו (פרשת לך לך י"ז ב'): "ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר" [ועוד בפרשת תזריע (ויקרא יב, ג) כתוב: "וביום השמיני ימול בשר ערלתו"], ותמוה למה לא השיבו על השאלה מהפסוק שיש בו ציווי: "ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר", והעדיפו הפסוק המספר שאברהם מל את יצחק בנו בן שמונת ימים.

השפעת המילה על הנימול

וכתב לתרץ שהשאלה לא היתה על עצם חיוב מצות מילה, אלא היתכן שהמילה וכל סגולתה פועלת על תינוק שהוא רק בן שמונה ימים. וז"ל שם: נראה, שהנה מלבד הסרת ערלת הגוף ישנו גם ענין של הסרת ערלת הלב ותיקון נפש האדם מישראל, ו"נפשם" (של התלמידים שאמרו ילמדנו רבנו) בשאלתם מתי נתפס תיקון זה בנפש האיש הישראלי. שחשבו שאי אפשר לתקן הנפש כי אם בהתבוננות הדעת, וכיון שאין תינוק בן ח' ימים בכלל דעת, הסברא נותנת שלא נתפס עדיין תיקון הנפש בשעת המילה, אלא רק בהגיעו לכלל בן דעת.

ועל זה השיבו: כשם שנימול יצחק, שנאמר: "וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים". והיינו שלכאורה קשה, הרי כבר הזכירה התורה באותה פרשה שקרא אברהם את שם בנו יצחק,

וא"כ די אם היה כתוב "וימל אברהם אותו", ומה זה שכפלה ואמרה "את יצחק בנו". אלא להורות שגם תיקון הנפש בא לו מיד בשעת קיום המצוה, ואע"ג שעוד לא היתה בו דעת. והיינו על פי הידוע ששמו של אדם מיוחד לנפש שלו, ואמרה התורה "וימל אברהם את יצחק בנו", שמעשה המילה פעל התיקון "ביצחק", כלומר בנפשו, על אף היותו רק בן שמונת ימים.

זריזות האב

והסיבה שנתפס תיקון זה בתינוק הנימול גם כשלא הגיע עוד לכלל דעת, הוא מכח זריזות האב ומסירת נפשו ושמחתו בעשותו מצוה זו. כמו שסיים שם המדרש: "בוא וראה שאין חביב לפני האדם יותר מבנו והוא מל אותו כדי לעשות רצון בוראו". הוא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל עליו בשמחה, ולא עוד שהוא מוציא הוצאות ועושה אותו היום של שמחה מה שלא נצטווה. הרי שהזריזות היתירה של האב נותנת כח במעשה המילה לתיקון נפשו של התינוק גם בלי דעתו.

דבר זה נרמז במקרא: "וימל אברהם את יצחק בנו", שעשה תיקון גם בנפש, "כאשר צוה אותו אלקים", וביארו חז"ל (קידושין כט.) שכל מקום שנאמר צו אינו אלא זירוז מיד ולדורות.

בזה יובנו דברי המדרש, מדוע הובאו על הפסוק: "ואתה תצוה את בני ישראל", להורות שאין צו אלא לשון זירוז, ועיקר התיקון של ברית המילה על ידי הזריזות, כמו שמצינו באברהם.

תועלת מצות מילה

בספר "עוללות אפרים" לבעל ה"כלי יקר" (במאמר שפ"ו) כתב, שיש למילה שמונה כוונות הכוללות כל הצלחות האדם, בטעם אב"ג כתב שד' ערלות הן: ערלת הגוף, ערלת הלב, ערלת הפה וערלת האוזן. נמצאת אומר שלמילה זו יש טעם נכבד, שהוא סיבה לקרב התועלת הבאה לאדם ממילת ערלת הלב לבד

והפה לבד והאוזן לבד. כי תועלת כל אחד יהיה ענין בפני עצמו כמו שיבוא ביאור פרטי לכל אחד ואחד. טעם ד', הוא מש"כ בעל העקידה שהמילה היא סיבה לתיווך השלום בין ע' ה' כדרך העם הנושאים חותם המלך שמקרים זה לזה ונושאים ברכת שלום זל"ז.

טעם ה', למעט כוח האבר ההוא, והוא סיבה גדולה למעט בתאות המשגל.

טעם ו', הוא למעט כח היצר הרע וכח התאוה התלויה ברתיוחת הדמים כמ"ש "כי תאוה נפשך" וכתוב "כי הדם הוא הנפש". טעם ז', הוא שהמילה נקראת אות וחותם כמ"ש וצאצאיו חתם באות ברית קודש והיא כדרך המלך שנותן סימן בעבדיו שלא יוכלו לברוח מתחת ידו לעולם.

ובטעם ח' כתב שהמילה כולה צער לגוף ובה יקנה קנין טוב שבו תלוי כל הצלחת האדם, והוא שישאר רושם זה קיים בגופו לשמוע כל המצות שבתורה ושלא להנות נתנו, וגם ירגיל עצמו למסור נפשו על קדושת שמו יתברך, ויחול תחילה באחד מאבריו, ראש הגוויה, ואח"כ יהיה נקל בעיניו למסור כל נפשו. כדרך שמצינו ביצחק שמתחילה מסר עצמו באחד מאבריו וקיבל הטבע מכאן ולהבא עד שהיה נקל בעיניו אח"כ לקדש השם בכל גופו.

הזריזות בכל מעשי המצוות

ובענין הזריזות במצוות, כתב ה"מסילת ישרים" (בריש פ"ו):
אחר הזהירות יבא הזריזות, כי הזהירות על ה"לא תעשה"
והזריזות על ה"עשה", והיינו "סור מרע ועשה טוב". (תהלים לד,
טו) וענינה של הזריזות מבואר שהיא ההקדמה למצות ולהשלמת
ענין. וכלשון הזה אמרו ז"ל (פסחים ד, ע"א): "זריזים מקדימים
למצות".

ובביאור חלקי הזריזות, כתב (שם, בפרק ז): חלקי הזריזות
שניים, אחד קודם המעשה ואחד אחרי כן, קודם התחלת המעשה
הוא שלא יחמיץ האדם את המצוה, אלא בהגיע זמנה או
בהזדמנה לפניו או בעלותה במחשבתו וימהר יחיש מעשהו

לאחוז בה ולעשות אותה ולא יניח זמן לזמן שיתרבה בנתיים. כי אין סכנה כסכנתו, אשר הנה בכל רגע שמתחדש יוכל להתחדש איזה עיכוב למעשה הטוב.

אך הזריזות אחר התחלת המעשה הוא, שכיון שאחז במצוה ימהר להשלים אותה. ולא להקל מעליו כמו שמתאוה להשליך מעליו משאו, אלא מיראתו פן לא יזכה לגמור אותה. ובזריזותו במצוות מושך האדם אהבת הבורא עליו, כמו שפירש רש"י (שיר השירים ז, ו) בכתוב: "מלך אשור ברהטים", לשון ריהטא וריצה: הקב"ה נקשר באהבה במצוות ובריצות שאתם רצים לפניו. רצויה ואהובה בפני עצמה, הזריזות מלבד מה שהיא תכשיט לכל המידות ומתקנת כולן ("אורחות צדיקים" שער טו)!

פרשת וירא

הנסיון הגדול של אברהם אבינו

גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך

הגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א לשעבר המשגיח בישיבת גייטסהייד וכעת משגיח בישיבת לייקווד, בספרו "מתנת חיים", כתב לבאר כמה ענינים בנסיון הגדול של אברהם אבינו בעקידה, על פי השל"ה הק' שכתב (בחלק תורה שבעל פה, עמ' י"ג) עה"פ: "ואיה השה לעולה" (בראשית כב, ז), שאברהם אבינו התפלל לד' שיזמין לו שה במקום בנו יצחק. וסמך על מה שד' אמר לו "כי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כא, יב) ועל מה שהבטיחו "כה יהיה זרעך" (בראשית טו, ה), והביא דברי רש"י (שם כב, ה) על הכתוב "ואני והנער נלכה עד כה", בשם מדרש אגדה, שאמר אראה היכן הוא מה שאמר לי המקום "כה יהיה זרעך". וכתב השל"ה שם שזה מה שאנחנו אומרים: דעני לאברהם בהר המוריה ענינן, שפרושו שאברהם אבינו עתר להשי"ת שיזמין לו שה תחת בנו, והקב"ה נענה לו. והביאור, שכל תפילתו להצלת

בנו, לא היתה אלא לקיום הבטחת "כי ביצחק יקרא לך זרע", ולא כטרוניא ח"ו. ואם לא היתה תפילתו מתקבלת, היה מקיים דבר ה' בשמחה. והוסיף ה' מתנת חיים, שזו דרכם של צדיקים להתפלל לד' בצורה שלא כאילו אומרים לד' מה לעשות, אלא מתפללים לפני יתברך, והוא יראה האם למלאת בקשתם או לא.

והביא דוגמא שאם עכו"ם רוצה להרוג יהודי, על היהודי להשתדל בכל מיני דרכים להציל את עצמו משום מצות "וחי בהם" (ויקרא יח, ה. יומא פה ע"ב), ואם לא יצליח, צריך שיהיה מוכן למסור את נפשו על קידוש ד' משום שגם הוא מצוה. אבל ללא תרעומת על הבורא אם לא יצליח להנצל.

וכך בדיוק התנהג אברהם אבינו ע"ה. שהרי מצד אחד יש לפניו ציווי ד' לעקוד את בנו, ומצד שני הבטחת "כה יהיה זרעך". והוא מצדו היה מוכן לעקוד את בנו, אבל התפלל אל השי"ת שיזמין לו שיה. ואם לא, היה הולך לשחוט את בנו בלב שקט שהוא מקיים מצות בוראו.

וכדי שהרעיון הנ"ל יובהר יותר, ראוי להזכיר מה שכתוב בספר "מראש אמנה", בשם הגאון רבי אלעזר מן שך זצ"ל, שאצל אברהם אבינו הסתירה לכאורה שבין ההבטחה של "כה יהיה זרעך" לבין העקידה לא הפריעה לו בשום שלב, שמה שהוא לא מבין לא גורע מאמונתו מאומה. וזה מה שהוא התכוין באמרו "נלכה עד כה", ושם כבר נראה מה רצונו של השי"ת, דבר שעד עתה לא היה מובן לו.

ובמדרש (בילקוט שמעוני וירא רמז ק"א) על הפסוק: "וישם אותו על המזבח" (בראשית כב, ט), עיני אברהם בעיני יצחק ועיני יצחק בשמי שמים, והיו הדמעות מנשרות ונופלות מעיני אברהם עד שהיתה קומתו משוטטת בדמעות. אמר לו בני, הואיל והתחלת על רביעית דמך (פירוש שהתחלת למסור להקב"ה דם הנפש שהוא תלוי ברביעית דם. "זית רענן"). יוצרך יזמין לך קרבן תחתיך. באותה שעה פער פיו בבכיה וגעה געיה גדולה והיו עיניו

מרופפות וצופות לשכינה והרים קולו ואמר: "אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי, עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ". (תהלים קכא, א-ב) באותה שעה, הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה לג, ז), עמדו מלאכי השרת שורות שורות ברקיע ואומרים זה לזה, ראו יחיד שוחט ויחיד נשחט, אמרו: מי יאמר לפניך על הים "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב). שבועת "כה יהיה זרעך" מה תעשה לה. מיד: "אל תשלח ירך אל הנער". (בראשית כב, יב)

הכל באמונה הם עושים

הנה לנו גם מהמדרש שעד הרגע האחרון האב והבן התפללו לד'. וכתב שם ה"מתנת חיים": בודאי שלא כיונו בכל הרעש הזה להתרעם ח"ו על מצות ד', אלא אדרבה הכל באמונה הם עושים כי כן רצה ד', שיתפללו. אבל אם לא ימציא לו השי"ת שה, אזי "לעולה בני".

והיא באמת אמונת כל מאמין כאשר הוא מתפלל לד', אין כונתו בה להגיד לד' מה לעשות, וגם אינו קובע לעצמו שמה שהוא מבקש עליו ודאי טובה היא לו, אלא כל כונתו בתפילתו לה' היא למלא רצון ד' שיתפללו אליו על מה שנראה כי חסר לו, אמנם אח"כ משליך על ה' יהבו ומקבל באהבה כל מה שיביא השי"ת עליו. כח זה ירשנו מאברהם אבינו, ולמדנוהו מהפסוק "אלקים יראה לו השה לעולה בני".

ולסיום הענין נביא ביאור על מה שכתוב בפרשת העקידה ג' פעמים "וילכו שניהם יחדיו". בפעם הראשונה שמופיע המשפט הזה כתב רש"י, אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה, כיצחק שלא היה מרגיש בדבר.

ובפסוק ח' כתב רש"י: ואע"פ שהבין יצחק שהוא הולך להשחט, "וילכו שניהם יחדיו" בלב שוה.

ובסוף הפרשה מופיע עוד פעם כשחזרו מהעקידה ונפגשו אברהם ויצחק עם נעריהם, כתוב: "וישב אברהם אל נעריהם ויקומו

וילכו יחדו אל באר שבע". וכתב ה"בן יהודע" (במס' סנהדרין דף פח:) וז"ל: אמר "יחדו", להודיע שכמו נערינו שלא עשו מצוה ולא עלה על לבם מצוה, כן אברהם ויצחק ע"ה אשר עשו פועל עצום ונורא במצות העקדה, נחשב בעיניהם שלא עשו כלום. ולזה אמר: "יחדו" בהשוואה אחת, הוא והנערים.

ולהאמור, השתוות זו עוברת כחוט השני בכל הפרשה. שאין לאברהם וליצחק אלא עשיית רצון קונם. רצונו בעקידה, הולכים הם בשמחה. רצונו ב"כי יצחק יקרא לך זרע", יהי כרצונו, וכבר מופנה המבט ללקיחת אשה ליצחק, לקיום רצון ה': "כה יהיה זרעך"!

פרשת חיי שרה

אין קוראים אבות אלא לשלשה

מובא בספר "עוד יוסף חי", דרשות הגרי"ח זצ"ל, בשם מהר"ם אלשיך זצ"ל, שאברהם אבינו ושרה אמנו לא באו לעולם לתקן דברים השייכים לעצמם, כי הם היו מתוקנים, ובאו רק לתקן את חטא אדם וחווה.

ואפשר קצת להעמיס על זה מה שכתבו בעלי המוסר שהאבות והאמהות הק' הם נקראים שורשים כי הם היו שורש הכל.

כמו שכתב ב"בית הלוי" (ליקוטים מכי"ק עמ' קי"ז), הובא בספר "תפארת אבות" (עמ' קי"ז) וז"ל: והנה ידוע דטבע האב נמשך גם לבן, דמעשים של האבות הם שורש נטוע בלב הבנים. וזהו שאנחנו אומרים בתפילה: לפני ק"ש דקרבנות "אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלנו, ומה יפה מאד ירושתנו" דכל הטוב שיש בלבנו הכל באה לנו ירושה מאבות העולם ומריבוי הטוב שהיה מושרש בלב אבותינו, ותשוקתם היתה חזקה לעשות רצון יוצרם, נשארה גם בבנים תשוקה פנימית בלב הבנים לזה, עכ"ל.

האבות הם השורש לכל

והביא עוד שם את דברי רבי ירוחם ממיר זצ"ל בספרו "דעת חכמה ומוסר" (ח"ב ס' ס"א), וז"ל: איתא בגמרא (פסחים פח, ע"א) "לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלקי יעקב" (ישעיה ב,ג, ד,ב), לא כאברהם שקראו הר ולא כיצחק שקראו שדה, אלא כיעקב שקראו בית. יסוד הדבר כי הכל נגמר אצל האבות הק'. בנין הבית שנבנה ע"י דוד ושלמה בעיקרא כבר נבנה ע"י אברהם. אברהם קראו הר "בהר ד' יראה" (בראשית כב, יד), בזה כבר נגמר כל בית המקדש. וכמו שמצינו "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהלים ל, א) שבנין הבית מתייחס לדוד יותר מלשלמה, אף שהוא בנאו בפועל, כן צריכים להבין שעיקר הכונה של הבית היה אברהם אבינו, והוא שגמר והשלים את הכל עד גמר האחרון.

אברהם אבינו הוא שורש הכל, ואחריו הלא עדיין ישנם אבות הקדושים, "יצחק שקראו שדה (בראשית כד, סג), יעקב שקראו בית" (שם כח, יז). גם הם היו בונים, גם הם הגיעו לכך שייעשו בבחינת שורשים. אבל שורש השרשים היה אברהם אבינו: "יכול יהא חותמין בכולן תלמוד לומר: והיה ברכה" (בראשית יב, ב) כך חותמין (פסחים קיז, ע"ב) שבשורש השרשים כבר נגמר הכל אצל אברהם אבינו, בו היתה החתימה של הכל עד האחרית, בהאבות הקדושים נסתיים "אין קוראים אבות אלא לשלשה" (ברכות טז, ע"ב), רק הם היו בונים ואצלם כבר נגמר הכל.

בנין הבית נגמר על ידי האבות

אמנם גם אחריהם היו בונים, גם למשה רבינו עליו השלום היה חלק בבנין הבית, "מקדש ד' כוננו ידיך" (שמות טו, יז). דוד המלך גם היה בונה, "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד" (תהלים ל, א) ושלמה הוא הוא שבנאו, ואלמלא הם לא היה נבנה, אבל כל זאת צריך להבין שאינו אלא בבחינת יתד ומסמר שנתנו בהבית,

ולא יותר. אבל עיקרו של בנין כבר נגמר על ידי האבות הק',
 "ואין קוראים אבות אלא לשלשה".

כן עלינו לידע, כי כל מה שיש בכלל ישראל מראשית ועד
 גמירא, הכל ממסד ועד הטפחות, יסדוהו ובנאוהו האבות הק'.
 אין להם מעצמם משלהם כלום, אלא הכל להם מן האבות הק'.
 בהם נסתיים הכל, ולאחריהם לא נוסף כלום. כלל ישראל לוקח
 כל חייתו מהאבות הק', באופן שכל העבודה שלנו אינה אלא
 להשיג ולזכות במה שכבר לנו מוכן ונגמר על ידיהם.

ובזה אפשר להבין למה חז"ל אמרו שאין קורין אבות אלא
 לשלשה, והרי מצינו שמשה רבינו היה גדול מהאבות. דהנה
 איתא במדרש (בילקוט שמעוני זאת הברכה תתקנ"א) "רבות בנות
 עשו חיל ואת עלית על כולנה" (משלי לא, כט), זה משה שנתעלה
 על כל אדם. כיצד, אדם הראשון אמר אני גדול ממך, שנבראתי
 בצלמו של הקב"ה. ומשה אמר לו: אותו כבוד שניתן לך ניטל
 ממך, דכתיב: "אדם ביקר ולא יבין" (תהלים מט, יג), אבל אני זיו
 פנים שניתן לי כתיב: "לא כהתה עינו ולא נס לחה" (דברים לד,
 ז). נח אמר למשה אני גדול ממך, שנצלתי מדור המבול. ומשה
 אומר לו: אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את
 דורך, אבל אני כתיב: "וינחם ד' על הרעה" (שמות לב, יד).
 אברהם אמר אני גדול ממך, שהייתי זן לעוברים ושבים. ומשה
 אומר לו: אתה זן עובדי אלילים ואני זן מאמינים וכו', יצחק אמר
 אני גדול ממך וכו' וגם כן יעקב. הרי מבואר דמשה רבינו היה
 גדול מכולם, ואם כן למה אין קורין אבות אלא לשלשה.

**חייב האדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם
 יצחק ויעקב**

ועוד יש לשאול על מה שאמרו חז"ל (תנא דבי אליהו רבה
 פכ"ה ב'), חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם
 יצחק ויעקב, למה הדגישו דוקא מעשי אבותי, הלא מבואר דמשה

רבנו עולה במדריגה יותר מהאבות, והיה לחז"ל לחייב אותנו לומר מתי יגיעו מעשינו למעשי משה רבנו.

וכתב לתרץ את כל זה הגה"צ רבי נתן מאיר ווכטפויגל זצ"ל בספרו "קובץ שיחות" (ח"א פרשת נח), וז"ל: האבות הם שרשים, כל מעשי האבות הם בגדר שורש, ומשורש יש צמיחה וגידול, דהשורש מצמיח. ולא עוד, אלא שכל החיות תלוי במידת החיבור להשורש, שכל המחובר יותר יש לו חיות יותר, וכאשר נפסק החיבור אל השורש אי אפשר לחיות זמן רב ובהכרח שימות. זהו מעשי אבות, וכל מעשיהם היו בבחינת שורש, שמהם צמח כלל ישראל, וכל קיומם (של כלל ישראל) הוא מפני שהם נתלים ומחוברים אל האבות. ובמידה שהם אוחזים במעשי אבות, פירוש בהשורש, כן היא מידת הצלחתם וקיומם. וכן מבואר ברש"י פרשת בלק (במדבר כ"ג ט') על הפסוק: "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו", אני מסתכל בראשיתם ובתחילת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו על ידי אבות ואמהות, עכ"ל. דמבואר דהצלחת וקיומם של כלל ישראל הוא האבות שהם השרשים.

כל חיות הכלל ישראל תלויה בשורש שהם האבות

ומעתה יבואר לך הא דאין קורין אבות אלא לשלשה, דרך האבות היו בבחינת שורש, אשר מעשיהם היו סימן לבנים (תנחומא לך לך, ט) חיות הבנים תלויה בהם. ונהי דמשה רבינו נתעלה עליהם במדרגה, מכל מקום לא היה מעשיו סימן לבנים, ואין הבנים יכולים להתקיים על מעשיו. וממילא מוכרח הדבר שאין קוראין אבות, פירוש שרשים שמהם יש צמיחה ובחיבורן יש חיים, אלא לשלשה. דדוקא האבות הם השרשים. ולכן אמרו חייב אדם לומר מתי יגיעו למעשי אבותי ולא אמרו למעשי משה רבינו, דחייב אדם ליגע במעשי האבות, פירוש אל השורש, כי במגע עם השורש יש חיות וקיום.

וזה גם הביאור על מה שאמרו חז"ל שתפילות אבות תקנום (ברכות כ"ו ע"ב), כי האבות כל מעשיהם היו בבחינת שורש

וקיום, ובלא תפלה אין אפשרות קיום, שכל מעשה ופעולה שנעשית ע"י אדם אין להם קיום אם לא קדמה להם תפילה, ואף דעכשיו נראה כמתקיים, לבסוף יתברר שכל מעשיו יתבטלו, דכן הוא המציאות בעולם, דבלא תפילה אי אפשר לשום מעשה להתקיים, ולכן בהכרח שיתפלל על כל דבר ודבר שהוא עושה אם רצונו שיתקיים. ולכן האבות התפללו, ותקנו לכל הדורות שיתפללו. דמאחר דהם השרשים ומהם צמחו הכל, תקנו תפלות כדי שיתקיימו מעשיהם ומעשה בניהם. ולכן תיקנו לנו לפתוח בתפילתנו בברכת אבות, והכוונה מעכבת בה (ברכות לד ע"ב). שבהזכרנו זכות אבות ובכוונתנו בה מתקשרים אנו עימם, ובהתקשרות בשורש טמונה כל החיות והפריחה, ובלעדיה אין מאומה. ויבואר מה שכתבו בתוספות (שבת נה, ע"א) שאף על פי שתמה זכות אבות כמו שהוכיחו בגמרא, ברית אבות לא תמה, שהרי הובטחנו להגמל על ידה. ויש להבין מה היא זכות אבות, ומה היא בריתם. ולהאמור, זכותם היא כשאין אנו ראויים, ומבקשים להוושע בזכותם, כבר כילינו כל הזכויות במהלך הדורות. אבל ברית אבות באורה שאנו דבקים בשורשנו ומעשינו מגיעים למעשי אבותינו, וכל המחובר לשורשו יחיה ויפרח !

פרשת תולדות

הדרדרותו של ישמעאל ותשובתו

בפרשת הקודמת (בראשית כ"ה ח') כתוב: "ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע, ויאסף אל עמיו". וכתב הרמב"ן: "זקן ושבע", שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה, ששבעה נפשו ימים, ולא יתאווה שיחדשו בו הימים דבר. וכענין שנאמר בדוד: "וימת בשיבה טובה שבע ימים עושר וכבוד" (דברי הימים א כט, כח), והוא סיפור חסדי השם בצדיקים, ומידה טובה בהם שלא יתאוו במותרות, כענין שנאמר בהם: "תאות לבו נתת לו" (תהלים כא, ג), ולא כמו שנאמר בשאר אנשים: "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה, ט), ואמרו בו (קהלת רבה א, יג) אין אדם

יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו, יש בידו מנה מתאוה מאתיים, השיגה ידו למאתיים מתאוה לעשות ד' מאות, שנאמר: "אהב כסף לא ישבע כסף". (קהלת ה, ט)

בפסוק שאחריו נאמר "ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו". כתב רש"י: יצחק וישמעאל, מכאן שעשה ישמעאל תשובה והולך את יצחק לפניו, והוא שיבה טובה שנאמרה באברהם. והרמב"ן הביא לשון המדרש כאן, (בראשית רבה סב, ג) בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה. ושאל הגאון רב שמחה מרדכי זיסקינד ברוידא זצ"ל בספרו "שם דרך", מה היתה הראיה ממה שנהג ישמעאל ביצחק דרך ארץ וכבוד והקדימו לפניו שעשה תשובה ונהיה צדיק. ולכאורה היה מקום לצפות שתהיה תשובה של תעניות וסיגופים, בכיות וצער וגלגולי שלג וכדומה, ואילו תורתנו הק' מציינת שתשובתו התבטאה במה שהולך את יצחק לפניו.

הלעג והזלזול הם יסוד לכל המעשים הרעים

וכתב לבאר על פי מה שכתב הרמב"ן בפסוק "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק" (בראשית כא, ט). שפירוש מצחק כפשוטו, מלשון חיוך ולעג ובוז. וכתב: והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק, וראתה אותו מלעיג על יצחק כעבד מלעיג על אדוניו. וכן מפורש בדברי האונקלוס, שתירגם: "מחייך". ובספורנו כתב: "מצחק", מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם, באומרו שנתעברה מאבימלך.

ומבואר בזה שהמעשים שעשה ישמעאל במשתה ביום הגמל את יצחק בישרו את תחילת ירידתו והדרדרותו לבאר שחת, ומידת הלעג והזלזול בהתנהגותו בחוסר כבוד כלפי אברהם אבינו ושרה "כעבד מלעיג על אדוניו" הם שהובילוהו לתרבות רעה. כדברי הכתובים: "בז לרעהו חוטא" (משלי י"ד כ"א) וכן (שם י"א י"ד): "בז לרעהו חסר לב". וכן מצינו, שכאשר רצתה התורה לספר על רשעתו של עשו, כתיב: "ויבז את הבכורה" (בראשית כה, לד). ומבואר שירידתו ויציאתו לתרבות רעה היתה

שנהג בבזיון ובחוסר כבוד לבכורה. ונלמד מזה יסוד גדול: הלעג והזילזול בזולת ובכל דבר בעל ערך הם תהום השפלות והרשע, ויסוד לכל המידות והמעשים הרעים והמושחתים.

תשובת המשקל של ישמעאל

מזה מבואר היטב מדוע במה שנהג ישמעאל ביצחק דרך ארץ והקדימו לפניו יש ראייה שעשה תשובה. מפני שתחילת חטאו ויירידתו היו במה שנהג בחוסר כבוד ובזילזול כלפי אברהם ושרה. ולכן, כאשר באה התורה להודיענו שעשה ישמעאל תשובה, ציינה דוקא את נתינת הכבוד ליצחק, מפני שזו היתה תשובת המשקל למה שהלעיג על אדוניו, ודבר זה מגלה בבירור שחזר בתשובה אל דרך הישר והטוב.

בספר "דרכי מוסר" (פרשת חיי שרה) מסופר על הגאון מוילנא זצ"ל שהיה לומד במשך לילה אחד כל מסכת זבחים ומנחות. ועם כל זאת ישב ולמד לילה שלם את המשנה בריש פאה: "אלו דברים שאין להם שיעור" וכו', כיון שהיא עוסקת בעניני מידות, וענינים אלו צריך האדם לחזור ולשנן כמה שיותר כדי שיכנסו למעמקי לבו. משום שעבודת המידות קשה עד מאד. וכבר כתב המהרח"ו זצ"ל בריש ספרו "שערי קדושה", (ח"א שער ב') וז"ל כי בהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות. וישמעאל היה מושחת במעשים וגם במידות, וברגע שהצליח להתגבר על מידותיו הרעות, ובמיוחד על מידת הלעג שהיתה בו (שהיא מהמונעים הגדולים של התשובה, כמבואר ב"מסילת ישרים" פרק ה) זה פתח לו את הדלתות לחזרה בתשובה.

עשו ביזה את הבכורה

בפרשתנו מסופר שעשו ביזה את הבכורה, ה"כלי יקר" מצא בפסוק: "ויאכל וישת ויקם וילך ויבז" (בראשית כה, לד) רמז לדברי חז"ל שבאותו יום עשו עבר על חמש עבירות (ב"ב טז, ע"ב), כדלהלן - "ויאכל" היינו גילוי עריות כמו שנאמר: "קראן לו

ו"אכל לחם" (שמות ב, כוּבֶרֶשׁ"י) "כי אם הלחם אשר הוא אוכל".
 (בראשית ל"ט, י' וברש"י) "וישת" שהיה שופך דמים. כמו שנאמר:
 "ודם חללים ישתה". (במדבר כג, כד)

"ויקם", שכפר בעיקר. כמו: "וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר
 הארץ" (דברים לא, טז), ושייך בזה לשון "ויקם", כי ההולך בקומה
 זקופה כאילו דוחק רגלי השכינה. (ברכות מג, ע"ב)

"וילך", שכפר בתחיית המתים. כמו שנאמר: "הנה אנכי הולך
 למות". (בראשית כה, לב)

"ויבז", היינו שהיה שט את הבכורה, וביזה עבודתו של מקום.

חשיבות כל דבר שבקדושה

והגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל בספרו "משנת רבי אהרן" (ח"א
 עמ' רי"ב) כתב, שהנה מכל ה' עבירות שעבר עשו באותו היום
 לא כתבה התורה בפירוש אלא חטא ביוזי הבכורה. והוא משום
 דיסוד הקלקול היה שלא היו הענינים הרוחניים חשובים אצלו
 כלל, ודבר זה גרוע מהעבירות היותר חמורות, והוא שגרם לו
 לזלזל בבכורה ולבזותה, עד שמכרה בעד נזיר עדשים. שכל עיקרו
 של עשו היה רק מה שחשוב בעיניו ברגע זה. רק ההוה, זהו כל
 עולמו ותו לא, וגם זה רק בענינים שפלים ופחותים.

והרי זה גילוי נוסף, שיסוד הקלקול הוא הלעג וחוסר דרך
 ארץ. ואדם הרוצה לחזור בתשובה עליו לתקן אל עניני המידות,
 ואז נפתחים בפניו השערים לתשובה שלמה.

ערך השכר הוא כפי הערכתו של האדם

ובספר "שיחות מוסר" להגאון רבי חיים לייב שמואלביץ זצ"ל
 כתב להקשות איך נתקיים המקח של מכירת הבכורה, והרי
 באונאה יותר משתות בטל המקח, וכתב לתרץ שמאחר ועשו הנו

בעלים על הבכורה, וכיון שלא העריכה ביותר מכך, הרי היא באמת שוה רק בערך זה. כי ערך הדבר נערך על פי מה שהוא בעיני בעליו. וכתב, שמזה למדין יסוד מבהיל, שערך השכר המגיע לאדם עבור קיום מצוה אינו יותר ממה שהאדם עצמו מעריך ומחשיב את המצוה, כענין שמצינו שעשו מכר בכורתו בלחם ונזיד עדשים. וממילא יתכן לשלם לרשעים שכרם בעולם הזה, משום, שהוא הערך שמעריכים בעצמם את המצוות. יהי"ר שנזכה לתקן מידותינו וע"י זה נגיע לשלמות בקיום המצוות.

פרשת ויצא

מה שכתוב בתורה הוא שורש לכל המציאות בעולם

פרשת ויצא אין בה לא פרשה פתוחה ולא פרשה סתומה, בעל הטורים כתב משום שיעקב יצא בסתר וברח בהחבא. ורבותנו בעלי התוספות כתבו, שלפיכך פרשה זו סתומה, מפני שיצא בצינעא מפני עשו.

וידוע שלאחר שנתברך על ידי אביו נטמן יעקב בישיבתו של עבר י"ד שנים לפני שיצא לפדן ארם. ודבר זה לא נתפרש בפסוק, אלא רק נרמז. (כמבואר ברש"י בראשית כח, ט) ודבר פלא הוא איזו הטמנה היא בישיבה של עבר שהיתה במקום ידוע ומפורסם שלמדו בה תורה רבות בשנים תלמידים רבים. ועפ"י ההגיון המקום הראשון שהיה צריך עשו לחפש את יעקב הוא שם, ואיך קרה הנס הזה שעשו לא מצאו במשך י"ז שנים?

ומדוע התורה לא סיפרה בפירוש שיעקב הלך לישיבת עבר ונטמן שם במשך י"ד שנים?

ודומה לזה מצינו בחז"ל (רש"י בראשית מז, כח) בענין סתימת פרשת ויחי, שאין הפסק בין פרשת ויגש לפרשת ויחי ונכתבו כפרשה אחת, למה פרשה זו סתומה, לפי שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השעבוד שהתחילו לשעבדם. דבר אחר, שביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתם ממנו. ובמדרש (בילקו"ש) הוסיף עוד טעם, שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם. וגם זה צריך ביאור.

בספר "שם דרך" להגר"ש זיסל ברוידא זצ"ל כתב לבאר באופן נפלא. והיסוד להבנת הדברים ועוד נקודות כגון אלו הוא, שהתורה היא הקובעת את מציאות הנהגת העולם. כלומר, כל מה שכתוב בתורה הוא השורש לכל המציאות וההווה בעולם. התורה היא התבנית והדפוס ומציאות ההנהגה והמתרחש בעולם.

והדברים כפי שהם כתובים בתורה, כך קובעים הם מציאות בעולם. ומעתה מובן איך קרה הנס שבמשך י"ד שנים הצליח יעקב אבינו להסתתר בבית עבר מבלי שנודע הדבר. שמאחר והכתוב הסתיר את הטמנתו נוצרה בעולם מציאות של הסתר והעלם היכן נמצא יעקב אבינו, ולא היה יכול עשו למצא מקומו. עם כל מה שדרך הטבע והשכל נותן שיעקב ימצא בבית המדרש של עבר, אבל היות והתורה לא כתבה את זה בפירוש אלא דרך רמז, ממילא עשו לא ימצא אותו בשום אופן.

וזה ביאור מה שכתבו בעלי התוספות ובעל הטורים שפרשת ויצא סתומה. ולפי זה מובן גם סתימת פרשת ויחי, שהיות והיא סתומה נקבע מציאות בעולם של צרות ושיעבוד לבני בניו של יעקב אבינו. וגם כדי שלא יגלה את הקץ לבניו נכתבה הפרשה סתומה, כדי לקבוע מצב שלא יוכל לגלות את הקץ. וגם מה שמבואר במדרש, להורות שנסתמו ממנו כל הצרות שבעולם, שאם היו גלויים לפניו היה מתפלל על בניו והיה מבטל את הצרות.

ומצאנו דוגמא נוספת שבאופן שהתורה כותבת את הפסוקים היא הקובעת את מציאות והנהגת העולם. שפרשת "ויהי בנסוע הארון" (במדבר י, לה) כתובה בין סימניות נו"ן הפוכה, לומר שאין זה מקומה. ולמה נכתבה? כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לשנייה. וזהו שנאמר: (במשלי י"ט א') "חצבה עמודיה שבעה", אלו שבעה ספרי תורה, הרי שספר במדבר נחלק לשלשה ספרים. (שבת קטו, ע"ב)

והרמב"ן כתב: והפסיק שלא יהיו ג' פורעניות סמוכות זו לזו ונמצאו מוחזקין בפורענות, וקרא החטא פורענות, אף על פי שלא אירעה להם ממנו פורענות. ומבואר מדברי הרמב"ן שאם היו ג' פורעניות כתובות בזה אחר זה היו מוחזקין בפורענויות, והיתה נקבעת מציאות מתמדת של פורענות, והיתה סכנה מדקדוק מידת הדין, וכדי למנוע זאת הפסיק הכתוב בפרשת "ויהי בנסוע הארון". ולכאורה, מה הועיל הפסק הפרשה, והלא בפועל היו החטאים סמוכים ותכופים. ולהאמור יבואר, משום שהתורה היא הקובעת את מציאות הנהגת העולם, ואם בתורה אינם סמוכים אין שולט בהם הקיטרוג שנוצר משלושה חטאים תכופים.

ומעתה, אם נכתב בתורה: "אנכי ה' אלקיך" (שמות כ, ב), אם נכתב: "ועמך כולם צדיקים" (ישעיה ס, כא), "וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח" (שמואל ב יד, יד), הן מדה טובה מרובה, ואמונתנו וצדקתנו ונצחיותינו היו למציאות, ודרכינו סלולה להתעלות!

פרשת וישלח

מידותיהם של האבות

אברהם אבינו עליו השלום היה עמוד החסד ("חסד לאברהם", מיכה ז, כ) ונתחזק במידת החסד, לפי שהיה בדורם של אנשי סדום והיה צריך להתחזק כנגדם. יצחק אבינו עליו השלום מידתו מידת הפחד ("פחד יצחק", בראשית לא, מב) לפי שהיה בסביבת פלישתים שאין יראת ד' במקום הזה והיו ליצנים (עבודה זרה יט, ע"א) לפיכך התחזק במידה זו. ויעקב אבינו עליו השלום מידתו מידת האמת ("אמת ליעקב", מיכה ז, כ) לפי שהיה בסביבת לבן הארמי לפיכך אחז במידה זו. וכעין שאמרו (ברכות יא, ע"א, וכפירוש הרשב"א): משל לאחד שאומרים לו מפני מה זקנך מגדל. אמר להם: כנגד המשחיתים.

ראוי להביא כאן מה שכתב הגרא"א דסלר זצ"ל (ב"מכתב מאליהו" ח"ג עמ' 348) במכתב לתלמיד אחד: שמחתי במכתבך. ראיתי כי תשתדל לשמור על רוחניותך. יהיה ד' עמך. העצה הכי טובה, לבלות את הזמן הפנוי בלימודים קדושים. ואם בחבורה, טוב יותר הרבה. השמירה בטהרת הדיבור הוא דבר עיקרי מאד מאד, כי החפץ לדיבורים פחותים בא משליטת הפחיתות בנפש, ומבקשת לה פתח לצאת לפועל, ואם לא במעשה, משתדלת לפחות לצאת לפועל בדיבור, וזהו הסוד מה היא ההנאה למדברים דברים טמאים. כל מצב שהאדם נתון בו הוא כלי שנתן לו השי"ת לעבודתו, ומי שהוא בעל נפש יקרה ועדינה, ורואה פחיתות הרבה, ראוי שזה יפעל עליו להיפך. והתוצאה, שימאסו הדברים הפחותים בעיניו, ומתרחק מן הפחיתות מאד מאד. וכבר פירשו ביהושע שאמר בנבואה: "בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי אברהם ואבי נחור וגו'" (יהושע כד, ב). ולכאורה תמוה, למה התחיל לייחס אותנו אל תרח, ולא מאברהם כרגיל, שהוא אשר יחסנו השי"ת ונהנין בזכותיו וכו'. אלא משום שגדולת אברהם התחילה על ידי שהיה בן תרח,

וראה את כל העבודה זרה שלהם ונמאס בעיניו מאד מאד. וענין זה היה לדחיפה חזקה מאד להעלותו מעלה מעלה. הכלל, כי אדם לומד מן ההיפך. ובהתחזקו בעבודת ד', הנה ראיית ההיפך קובעת את האמת בלבבו עמוק מאד. השי"ת יסייע לך ולחבריך הדגולים, והתחזקו ללמוד את אמיתת דרכי התורה, ודרכיה דרכי עונג ושלווה, והיה לכם לעד לכל ימיכם לעולמים. ויזכנו השי"ת לגאולת הנפש שלמה ולתשובה פנימית, כולנו כאחד, אכי"ר.

מהו הפחד המותר על פי תורה

על מידת החדר ומידת האמת התעכבנו כמה פעמים. כאן ניוחד את הדיבור על מידת "פחד יצחק". ונזכיר דברי ספר "חידושי הלב" (פרשת וישלח עמ' קכ"ד - קכ"ה) שישנם שני סוגי פחד. והביא שם מהמדרש (פסיקתא רבתי לג) וילקוט שמעוני (ישעיה נא) שבני ישראל בזמן המן נתיראו לשעה ונתיאשו מן הגאולה, וראויים היו שלא להגאל מצרת המן, אלולא שהסכימו לדעת יעקב אביהם ששמע מפי הדיבור "והנה אנכי עמך", (בראשית כח, טו) ונתירא מן עשו, "ויירא יעקב מאד ויצר לו". (בראשית לב, ח) יוצא מדברי המדרש שנתיראו מהמן הרשע וסברו שזה מותר, משום שהאמינו שיראתם דומה ליראתו של יעקב שנתירא מעשו. מיהו לאמיתו של דבר לא היתה יראתם דומה כלל ליראתו של יעקב, אלא נבעה ממדה אחרת לגמרי, וכמו שמוכח מזה שיראתם הביאם לידי עצבות וייאוש, ואילו יראתו של יעקב הביאתו לידי תשובה והתעוררות. על כן יראתו של יעקב היתה מצוה, ונעשה ממנה לימוד לדורות ואילו יראתם היתה עבירה שהיה ראוי לחייב עליה כליה. מכאן עלינו להסיק שישנם שני סוגים של יראה, אשר לפי הראיה השטחית נראים כדומים, אך בעצמותם רחוקים המה זה מזה כרחוק מזרח ממערב.

וכתב עוד ב"חידושי הלב", שהיראה האמיתית מביאה לידי שמחה, וככל שאדם מוסיף ביראה, כן נוספת לו גם השמחה. (וכמו שמצינו בתנא דבי אליהו רבה ג: "אני יראתי מתוך שמחתי

ושמחתי מתוך יראתי, ואהבתי עלתה על כולם). ועוד כי כאשר האדם מוסיף ביראתו של השי"ת הוא מכיר שאינו זקוק לטובת בשר ודם זולתו לעזרת הקב"ה, אז הוא מרגיש יותר טוב ויותר נח, שהרי הקב"ה הוא מלך רחום וחנון ומשלם שכר טוב לעושי רצונו. ובודאי מידה זו של יראה למד יעקב אבינו עליו השלום מאביו.

והרי אנחנו מחוייבים ללכת בדרך אבותינו הק' ולאחוז בכל מידה טובה שהיתה בהם. כמו שאמרו (בתנא דבי אליהו רבה כה) שחייב כל אדם לומר אימתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב. לאחוז ביראה הטובה, ולא ביראה הרעה.

ומה בין היראה הטובה לרעה, דבר זה מבואר בגמרא (ברכות ס, ע"א), שתלמיד הלך אחרי רבי ישמעאל ברבי יוסי ופחד, אמר לו: חוטא אתה, כדכתיב: "פחדו בציון חטאים" (ישעיה לג, יד). שאלו: והלא כתיב: "אשרי אדם מפחד תמיד" (משלי כח, יד). אמר לו: ההוא, בדברי תורה כתיב. ופירש ב"מסילת ישרים" (פרק ד) שפחדם הוא "מדאגה פן יחסר להם מה שיגיע אותם אל השלימות אשר הם חפצים". לפיכך, נעקוב אחר דרכם של אבותינו לקניין השלימות, כדי ללכת בדרכם ולעלות במסילתם.

מעשי אבות סימן לבנים

כתב הרמב"ן בריש הפרשה: נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו, וגאלו מיד חזק ממנו, וישלח מלאך ויצילהו. וללמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו. כידוע שמעשי אבות כולם, סימן הם לבנים, דהיינו שכל מאורע שאירע לאבותינו אברהם יצחק ויעקב תשוב ותארע דוגמתו לבניהם עם ישראל.

המסר שיעקב שולח לעשו

ומצאנו שיעקב שלח לאמר לעשו: "עם לבן גרתי ואחר עד

עתה" (בראשית לב,ה) וכבר הביאו רש"י ובעל הטורים ששלח לומר לו שלמרות שהיה גר עם לבן שמר תרי"ג מצות, ובכח זה יוצא לקראתו. ובהמשך שלח לומר לו: "ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה" וגו'. ואמרו במדרש (בראשית רבה ע"ה י"ב): "ויהי לי שור", זה יוסף, שנאמר: "בכור שורו הדר לו" (דברים לג, יז), "חמור" זה יששכר, דכתיב: "יששכר חמור גרם" (בראשית מט, יד), "וצאן" אלו ישראל, שנאמר "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם" (יחזקאל לד, לא), "ועבד" זה דוד, שנאמר: "אני עבדך בן אמתך" (תהלים קטז, טז), "ושפחה" זו אביגיל, שנאמר: "הנה אמתך לשפחה" (שמואל א כה, מא). וכתב בספר "נתיבות שלום" (פרשת וישלח עמ' רט"ו) שיעקב נקט דוקא באלו בשליחותו לעשו, משום שמרומזים בהם ד' כחות דקדושה, כי הרי עשו בא לקראתו עם כחות הטומאה, ויעקב התייצב נגדו בד' כוחות הקדושה: שור זה יוסף, היינו מידת יסוד מידתו של יוסף, המידה של קדושה וטהרה. וחמור זה יששכר שנאמר "יששכר חמור גרם", היינו כח התורה, ככתוב "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים", (דברי הימים א יב, לג) שהוא הכח כנגד כל כחות הסיטרא אחרא כמאמרם ז"ל (קידושין ל, ע"ב) בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. צאן אלו ישראל, מרומזו בזה על מידת ההכנעה והשפלות, כצאן שראשו של זה בצד זנבו של זה. (שבת קיט ע"ב) שהיהודי שבור בקרבו בתכלית לפני השי"ת, ועבד זה דוד שמידתו מלכות, המידה של קבלת עול מלכות שמים ואמונה פשוטה, וכן שפחה זו אביגיל היינו בכלל מידת מלכות, בבחינת דוכרא ונוקבא. ובכח ד' מידות אלו "עם לבן גרתי ואחר עד עתה", שבכח זה התגבר על קליפת לבן, ובכח זה הלך גם כנגד הקליפה של עשו וארבע מאות איש עמו. נמצא, שההתמודדות היא רוחנית בעיקרה.

נוסיף כאן ביאורו של "המשך חכמה" בריש הפרשה על הפסוק הנ"ל, וז"ל: לא אמר גמל, כדלקמן: "ואת הגמלים". דהענין, כי האלקים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים (קהלת ז, כט) כי תחילת הבריאה היה כי יטה עצמו לצד הטוב תמיד, רק היצר הרע הוא מסית בפני עצמו. אמנם כאשר

בא נחש על חוה והטיל בה זוהמא (שבת קמו ע"א) שהתערבבו הטוב והרע בו בעצמו וכו', עד שג' אבות ביררו וזיקקו. כי מאברהם יצא ישמעאל, ומיצחק עשו, עד שבא יעקב והיה מטתו שלמה כדאמרו חז"ל. ועצם נפש הישראלי נוטה לטוב רק שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות מעכב (ברכות יז, ע"א) ולכן מהני כפיה במצוות בדברי רמב"ם פ"ב מגירושין, והרע הוא ענין בפני עצמו, לא כעשו וחבריו אומות העולם שנפשם אוותה רע (משלי כא, י) ולכן חשודים על הרביעה (עבודה זרה כב, ע"א), וזה ששלח לו "עם לבן גרתי" ותרי"ג מצות שמרתי "ויהי לי שור וחמור", כי הטוב עם הרע נפרדים המה (יעוין בבא בתרא טז ע"א, שהם סמל הטהרה והטומאה) ולא כגמל אשר דרשו חז"ל במדרש בראשית (רבה ס, יג) על רבקה "ותרכב על הגמל" מה גמל יש לו סימן טומאה שיצא ממנה עשו וכן עשו הוא חזיר היער (תהלים פ, יד) כדאיתא במדרש בראשית רבה סה, א) זה אדום, שאצלו מעורב סימן הטומאה עם סימן טהרה שכיבד אביו ואמו (בראשית רבה סה, טז), ועוד. וזה דרוש ארוך, אכ"מ.

וכתב לבאר בטוב טעם הגה"צ רבי חיים וואלקין שליט"א בספרו "דעת חיים" (עמ' קנ"ד), וז"ל: והנה האבות הק' עסקו בבירור הטוב, לצרף את הטוב ולהעביר ממנו את הרע. אברהם אבינו הוליד את יצחק וישמעאל, כי עדיין היתה בו בחינת תערובת של הטוב והרע שהביאה להולדת ישמעאל ממנו. יצחק אבינו אף הוא עסק בבירור הטוב מהרע, אך גם ממנו נולד עשו, כי גם בו עדיין היתה תערובת של טוב ורע. עד שיעקב זכה להפריד ולברר לגמרי את הרע מהטוב, ולכן מטתו היתה שלמה (עפ"י שבת קמו, יעקב הוליד י"ב שבטים שלא היה בהם דופי. וכן ויקרא רבה ל"ו ה' יעקב מיטתו שלמה כל בניו צדיקים).

נסיים בדברי ה"נתיבות שלום" (פרשת וישלח עמ' רט"ו) על הפסוק "ויזרח לו השמש" (בראשית לב, לא), שכל עניני היצר הרע המפתה לאדם, וגם ההרהורים העולים בו, הכל הוא רק בעת שהוא בחשכות, אז עלול הוא לכל מיני פגעים רעים וכל שכן להרהורים. אבל בעת שזורח לו השמש, שנהיה לו אור ניצול הוא מכל זה. וכפירש"י על "ויזרח לו השמש" שהוא לרפואתו,

היינו שזריחת האור מרפאתו מהפגיעה שפגע בו עשו.
 וכדבריו מבואר בגמרא (סוטה כא ע"א): משל לאדם שהיה
 מהלך באישון לילה ואפילה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים
 ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטים... כיון שעלה עמוד השחר
 ניצול מכולם.

כשהאדם מצליח לברר הטוב מהרע וחוזר למצב של "האלקים
 עשה את האדם ישר", כמו שבירר יעקב אבינו עליו השלום, אז
 זוכה ל "ויזרח לו השמש", ומגיע לידי רפואת הנפש.

פרשת וישב

שבת חנוכה

תורה - הוראת חיי המעשה

דרשו במדרש (בראשית רבה פ"ב סי' ה'): "וחושך על פני
 תהום", (בראשית א, ב), חושך זו מלכות יון שהחשיכה עיניהן
 של ישראל בגזירותיה, שהיתה אומרת להם כתבו על קרן השור
 שאין לכם חלק באלקי ישראל. וכתב בספר "אורחות מוסר" (עמ'
 קפ"ט), שיש להבין:

א. מדוע מכל בעלי חיים בחרו היונים דוקא את השור?
 ב. ומדוע ציוו שישאל יכתבו דוקא על קרן השור שאין להם חלק
 באלקי ישראל?

בביאור הדברים יש להקדים, ידוע שחכמי יון המה חכמי
 הטבע. וכל עצם מהותה של החכמה ותרבות יון היא להכחיש כל
 דבר שאינו מוגדר בגדרי הטבע. וכמו שכתב הרמב"ן (ויקרא ט"ז
 פ"ח בסוף), על אריסטו וז"ל: המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי
 היוני אשר הכחיש כל דבר זולתו המורגש לו. והגיע לו דעתו
 לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים כי כל ענין שלא השיג אליו הוא

בסברתו אינו אמת, עכ"ל.

כמה פעמים הזכרנו שהמושגים היותר חשובים ביהדות הם בלתי מורגשים, כגון הקב"ה, הנשמה, והעולם הבא. וחכמי ישראל, חכמי התורה מונהגים בהנהגה שהיא למעלה מן הטבע, בהנהגת מדה כנגד מדה. כפי שהם מאמינים במה שמעל לטבע, כך מונהגים הם באופן על טבעי. ולא זו בלבד, אלא שכל חוקי הטבע משועבדים לאדם השלם אשר נתקדש בקדושת אור התורה. כפי שמשנה רבינו התקיים ארבעים יום בלא אכילה ושתיה (דברים ט, ט) והערוד שהכיש את רבי חנינא בן דוסא מת (ברכות לג, ע"א) ועוד.

הבדל בין חכמת יון לתורת ישראל

מלחמת יון בישראל היתה מלחמת החכמה בתורה. ומה החילוק בין חכמה לתורה? הרי גם התורה הינה חכמה, לכאורה? וביאר המהר"ל (ביאורי אגדות ליבמות קל, ע"ב) שהתורה נקראת תורה ולא חכמת הקודש או חכמה אלקית בלבד, כי התורה הינה מלשון הוראה (ומקורו בזוהר ח"ג נג ב). חכמה הינה השגות מושכלות שאינן נוגעות לחיי המעשה, אך תורה כשמה כן היא, הוראת חיי המעשה. דהיינו שאין התורה רק דרך ללימוד חכמה אלקית נעלה, (תיאולוגיה), השגת מושכלות בדבר קיום הבורא, אופני השגחתו ותכלית האדם, אלא סוג אחר הכולל בתוכו יותר מכך: התורה הינה האמצעי לדעת מה לעשות ואיך לעשות, והיא נוגעת לכל פרט בחיי האדם.

ידוע שהפילוסוף אריסטו אמר כשנתפס בקלקלתו שכשם שהמלמד הנדסה אינו משולש, כך המלמד מוסר אינו מוסרי. החכמה אינה נוגעת למעשה, ובשטח המעשי אפשר לעשות מה שרוצים. אדם יכול לחיות כפי תאוותיו, בלי קשר לחכמה. מה שאין כן תורה, אם אינו חי על פי התורה אזי למד ספרות בבליית עתיקה (לשון ספר "דולה ומשקה" עמ' 81).

כאשר יון נלחמו בישראל לבטל את המושג תורה, הם לא

נלחמו בחלק החכמה (שהרי אהבו חכמה), אלא בנקודה שבה מתייחדת התורה מהחכמה, והיינו בקישור שבין החכמה הזאת והחיים. הם רצו לחיות לפי הרצונות והתאוות של האדם, וללמוד תורה כערך נוסף, לא מחייב.

מדרגתם של ישראל שעל ידה זכו לנס

מדרגת הכלל ישראל בימי היונים היתה על פי התורה, לחיות כפי מה שלמדו. ומובא בשם החידושי הרי"ם ששאל מדוע מדליקים נרות זכר לנס השמן, מה הרבותא שבנס זה, והרי לרבי חנינא בן דוסא גם החומץ דלק בנס? (תענית כה ע"א) ותירץ, ששם היה זה נס של יחיד, אבל כאן הרי השמן של המנורה בא משל ציבור, וכדי שיהיה נס בשמן של הציבור צריך שכל הציבור ללא יוצא מן הכלל יהיה ראוי לנס. ואכן כל ישראל היו ראויים לנס, וזו הרבותא.

נחזור לדברי המדרש על הגזירה כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל. ידעו היונים שההנהגה העל טבעית שבקרב ישראל נובעת מעובדת התקשרותם עם אלקי ישראל. ולכן אמרו להם כתבו על קרן שור שאין לכם חלק באלקי ישראל.

ולמה דוקא שור ולמה על קרן השור, מפני שהשור מסמל את כוחות הטבע. שעיקר תפקידו של השור הוא לשרת את בעליו בעבודת האדמה והחומר, "כשור לעול". אף החכמות נוצרו, או כדי להגיע ליתר נוחיות בחיי החומר, בהמצאות המדע השונות, או כדי להנחיל ללומדיהן הנאה, שבבסיסה אף היא שייכת לאיכות החיים החומריים. ומה שרצו שיכתבו דוקא על "קרן" השור, ביאורו, דבריש מסכת בבא קמא איתא דג' אבות נאמרו בשור: הקרן, שכונתו של השור להזיק בנגיחתו בלי שום הנאה, השן, שיש הנאה להזיקה, והרגל, שהזיקה מצוי, שרגילה הבהמה להזיק דרך הילוכה.

הגדר של קרן הוא איפוא בכך שכונתו להזיק ואין הנאה

להזיקו. כדי לעקור מכלל ישראל את חלקם והתקשרותם באלקי ישראל לא היה די להם במה שימרו את פי ד' לתיאבון, ומחמת איזו הנאה שהיא, אלא על דרך של מרידה באופן שכוונתו להזיק ואין שום הנאה להזיקה, שעל ידי כך יתרחקו ביותר מאלקי ישראל רח"ל.

ולכן גזרו היונים בעיקר על ג' מצוות אלו, שבת חודש ומילה (כמבואר ב"מגילת אנטיוכוס"), מפני שמצוות אלו מציינות באופן מיוחד את התקשרותם של ישראל עם אלקי ישראל, ואת ההנהגה העל טבעית והשתעבדות הטבע ללומדי התורה. שהנה לענין מצות קידוש החודש, הרי בכל חודש וחודש מקיפה הלבנה את הקיפה, ולפי הטבע תחילת הקיפה הוא המולד והוא ראש חודש. ובאמת ישראל מקדשים החודש על פי הראיה, ואינו מצומצם בזמן המולד הטבעי. וז"ל הש"ך (ביו"ד סי' קפ"ט ס"ק י"ג): אבל הרשב"א ב"משמרת הבית" כתב דודאי שיפורא גרים והכל לימות החודש מלא וחסר לחדשים ולשנים מעוברות לפי תיקוני בית דין, שכל מה שבית דין שלמטה עושים בית דין שלמעלה מסכימים עמהם. דכתיב: "אשר תקראו אתם במועד" (ויקרא כג, ד. ר"ה כה ע"א). ואף בחידושי הגוף כן, שדרשו ז"ל (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב) "אקרא לאלקים עליון לאל גמר עלי" (תהלים נז, ג) קטנה בת ג' שנים ויום אחד שנבעלה אין בתוליה חוזרים, נמנו בית דין ועיברו השנה בתוליה חוזרים. הוי: "לאל גמר עלי" עכ"ל. שבת ומילה שניהם אות ההתקשרות של ישראל עם הקב"ה. על כן גזרו היונים בעיקר על מצוות אלו.

כשמתגברים על טבענו זוכים להצלחה

כדי לזכות להצלחות שלא כדרך הטבע, צריך אדם לעשות מצידו פעולות שהם כנגד טבעו. החשמונאים בטוהר לבבם ובמלחמתם כנגד גזירת "לשכחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", התאמצו במלחמה שלא כפי טבעם, דהיינו שקומץ אנשים ילחמו מול אימפריה אדירה, זה מעשה של שבירת הטבע, ועל כן זכו לנס ונצחון שלא כדרך הטבע (כפי שמובא בספר

חשמונאים פ"ב מפסוק נ' עד פסוק ס"ו).
 כמו כן בעבודה הפרטית שלנו, לזכות להצלחה בלימוד
 התורה ובעבודת ד' צריך האדם לשבור טבעו, ואז יזכה לראות
 הצלחה שלא כדרך הטבע. וכמו שאמרו חז"ל: "פתחו לי פתח
 כחודו של מחט, ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם" (שה"ש
 רבה פ"ה ס' ג'), דה"פ פתחו של מחט" הוא מאמץ קטן מעבר
 לטבעים של האדם, שאם הוא עושה כן, אזי נפתחים לפניו פתחי
 אולם וזוכה לסיעתא דשמיא מרובה והצלחה שלא כדרך הטבע.

גם אנחנו אם רק נתאמץ לשבור את טבעינו נראה בעז"ה נסים
 ונפלאות בהצלחות גדולות שלא כדרך הטבע.

פרשת מקץ

מנוחת הנפש של יוסף

"בחובות הלבבות" (שער הבטחון התחלת פ"א) הגדיר מהות
 הבטחון, שהוא מנוחת נפש הבוטח. ומצינו (בראשית מ' ו', ז'),
 אחרי שפרעה אסר את שר המשקים ואת שר האופים "ויבוא
 אליהם יוסף בבוקר וירא אותם והנם זועפים, וישאל את סריסי
 פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו לאמר מדוע פניכם רעים
 היום". וכתב המלבי"ם: לא יפלא בעיני מדוע פניכם רעים, אחר
 שאתם אסורים במשמר. רק הפליאה מה יום מיומים. ולכאורה
 יפלא, שהמדוכא ומדוכדך שבוי בצרתו ומכונס בעצמו וכל
 מעייניו באסונו. אם כן, הרי גם יוסף היה בבית האסורים וגם הוא
 היה בצער. ועם כל זאת היתה לו מנוחת הנפש לשאול ולהרגיש
 למה פניהם רעים.

עוד דוגמא נפלאה למנוחת נפשו של יוסף. כשפרעה שלח
 אחריו כתוב: "ויריצוהו מן הבור, ויגלח ויחלף שמלותיו ויבוא אל
 פרעה" (מקץ מ"א ט"ו), ולא נאמר: "ויגלחוהו", אלא שעשה כן
 מפני כבוד המלכות (רש"י), אחרי זמן כה רב בבית האסורים יש

לו הזדמנות לצאת מהמאסר, והנה יש לו עוד מנוחת הנפש להתגלח ולהחליף בגדים. וכי פרעה ברגע זה איכפת לו אם יוסף הסתפר או החליף בגדיו, הוא רצה לצאת מהצרה שהיה נתון בה אחרי שהודיעו לו שיש מי שיכול לפתור חלומותיו.

וכתב בספר "מתנת חיים" להגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א, שיוסף זכה למנוחת הנפש משום ששם ה' שגור בפיו, כמו שכתב רש"י (בראשית לט, ג) על הפסוק: "וירא אדניו כי ד' אתו וכל אשר הוא עשה ד' מצליח בידו". ד' אתו, שם שמים שגור בפיו.

ואין ספק שיוסף למד זאת מבית אבא, כי בפרשת תולדות, כאשר בא יעקב לקבל את הברכות, חשד בו אביו ואמר: "גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא" (בראשית כ"ז כ"א), וכתב רש"י: אמר יצחק בלבו, אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, וזה אמר: "כי הקרה ד' אלקיך לפני".

לא זו בלבד שהיה שם שמים שגור בפיו בינו לבין עצמו, אלא גם בדברו אל הנכרים עובדי האלילים. שמצינו שיוסף שואל לשרים: "מדוע פניכם רעים, הלא לאלקים פתרונים". וכשהובא אצל פרעה והוא אומר לו: "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו", עונה לו יוסף: "בלעדי, אלקים יענה את שלום פרעה".

וכתב על זה הסבא מקלם (מובא בספר "אור רש"י" עמ' רי"ד) וז"ל: לא פג רוחו הטוב מחינוכו של אביו, ואמר תיכף ומיד לשאלת פרעה: "ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו", השיב לו: "בלעדי", וכתב אונקלוס: "בר מן חכמתי". מי הכריחו לזה, וגם אפילו על פי מידת ענוה הלא פרעה הטעה נפשו, ולא הוא. וגם מי הזכיר לו כי חכמתו הביאו לזה, הלא פרעה אמר לו שמעתי עליך וכו'. והאמת כן הוא, אבל לא רצה פן יטעה פרעה שעה קלה: כחי ועוצם ידי עשה לי החיל הזה (וייחס פתרון החלום אליו), ולא סבל זאת, והשיב: בר מן חכמתי

(החכמה אינה שלי). לכאורה אין זה מכבוד המלך להשיב לו דבר שלא מענין ששאל אותו, אבל בשביל חשש פן יחשוב עליו כחי ועוצם ידי וכו', לא חלק לו כבוד, כיון שנוגע לכבוד השם יתברך, והשיב לו: בר מן חכמתי.

ובמדרש (במדבר רבה י"ד י'), יוסף מברך להקב"ה על כל דבר ודבר שהיה עושה, והיה אדוניו רואה אותו מלחש בפיו, והוא אומר לו מה אתה אומר, והוא משיבו ואומר, אני מברך להקב"ה.

גם כשנולדו לו ליוסף שני בניו קרא להם בשמות בהם הביע הוקרתו להקב"ה: כפי שכתוב "ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלקים את כל עמלי ואת כל בית אבי, ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלקים בארץ עניי" (בראשית מ"א, נ"א-נ"ב).

והא בהא תליא, יוסף זכה למנוחת הנפש משום ששם השם היה תמיד שגור בפיו, והיה לו בטחון גמור בהשי"ת שכל מה שעושה עמו הוא לטובתו, על כן בכל המקרים שאירעו עמו היתה לו שלווה הנובעת מבטחונו הגמור בהשי"ת. כדברי ה"חובות הלבבות" שהבטחון הוא מנוחת נפש הבוטח.

ומאחר והוכחנו שהנהגה זו למד בבית אביו, הרי היא שייכת ל"מעשי אבות סימן לבנים", ולחיוב שחייבנו לומר אימתי יגיעו מעשינו למעשי אבותינו (תנא דבי אליהו רבה כה), וחובה עלינו שיהא שם שמים שגור בפיו, ועל ידי כך נזכה לעזר שמים, בבחינת "וה' עימו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו", ולמנוחת הנפש.

פרשת ויגש

אמונת יוסף בהשגחה העליונה

בהמשך לשיחה הקודמת שכל השגת מנוחת נפשו של יוסף היתה ע"י שם ד' היה שגור תמיד בפיו. יש לבאר שכל ענין הזכרת שם ד' הוא משום שהאדם מרגיש ומאמין באמונה שלימה בהשגחתו ית', וענין שם ד' שגור בפיו אינו מהשפה ולחוץ, אלא אמונה חושית של השגחתו יתברך.

וזה מה שהדגיש יוסף כשהתגלה לאחיו, באמרו: "ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה, כי למחיה שלחני אלקים לפניכם" (בראשית מ"ה ה'), וחזר והדגיש: "וישלחני אלקים לפניכם לשום לכם שארית בארץ" וכו'. ואמר: "ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים" וכו'.

כל מה שעושה ד' לטובה

הרי שיוסף היה בעל אמונה איתנה ובכל מה שעשו אחיו ראה יד ד' ותועלת כולם לבסוף.

והגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א כתב שמוכח מפסוקים אלו שבשום רגע לא חשב יוסף שעברו אחיו איזו עבירה במכירתו, רק טעו בדבר שהיה בעיניהם כמצוה. וגם עצם טעותם אינה באשמתם, כי הלא ידע יוסף והאמין שרק נראה כאילו יד אנשים באמצע ומחשבותיהם הרעות ומעשיהם המוטעים הם הגורמים הפועלים בעולם, אבל האמת אינה כן, אלא כל הנעשה בעולם אינו כי אם מעשי ד' הנותן להם מקום לטעות ולפעול כפי טעותם. ואנחנו צריכים להתחכם ולגלות את ההסתר הזה, להתבונן להבין ולהכיר כי הטעות במעשה האדם באה מהחכמה שבמעשי ד'. שאם לא כן, היה יוסף עובר על איסור חנופה, שזו אחת הכתות שאינן רואות פני השכינה, (סוטה מב, ע"א), ורבינו

יונה כתב ("שערי תשובה" שער גאות קפח) שחייב אדם למסור עצמו לסכנה ואל ישיא את נפשו עון אשמה כזאת.

והדברים מפורשים עוד יותר בפרשת ויחי (נ' י"ט): "ויאמר אליהם יוסף אל תיראו, כי התחת אלקים אני, ואתם חשבתם עלי רעה אלקים חשבה לטובה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב". ופירש הספורנו, וז"ל: "התחת אלקים אני", האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזירותיו ואעניש מי שהיה שליח מאתו לעשותם, כמו בית דין המבטל דברי בית דין חבירו, כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק, כענין: "לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלקים". "ואתם חשבתם עלי רעה", הנה פעולתכם היתה בשגגה, שחשבתם אותי לרודף, ואם היה זה האמת היה פעולתכם בדין. "אלקים חשבה לטובה", המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב.

הרי הדברים מדברים בעד עצמם ואין להוסיף עליהם, רק שנבין מזה איך חשב יוסף כל הזמן בפנימיות ליבו שכן הוא האמת וכי אחיו צדיקים גמורים. וסיים שם הגה"צ רבי מתתיהו סלומון שליט"א בזה"ל: הארכנו בכל זה, להראות עד כמה היה יוסף בוטח בד' ומכיר בהשגחתו עד שראה בכל המאורע רק יד ד' וכאילו אין יד אדם באמצע כלל - וזאת היתה השקפתו מתחילה ועד סוף.

ונסיים בדברי הסבא מקלם בביאורו בכתוב (בירמיה ז' כ"ח): "אבדה האמונה ונכרתה מפיהם", ופירש בספרו "חכמה ומוסר" כי כונתו לבאר למה אבדה אמונה מן הלב, כי נכרתה מפיהם. שהשפתיים לא מזכירים שם שמים, על כן היא נשכחת מן הלב, כי על ידי ההזכרה בפה משרישים את האמונה בלב. וכמו שדרשו בפסוק: "האמנתי, כי אדבר" (תהלים קטז, י). שעל ידי הדיבורים משרישים אמונה.

והן הן הדברים שאנו לומדים כאן מיוסף הצדיק, שהחיה את נפשו באמונה ובטחון בכך שהיה שם שמים שגור בפיו.

פרשת ויחי

חינוך לדורות

יעקב אבינו ראה את חינוכם של אפרים ומנשה, שלמרות שהיו בגולה ורחוקים מהשבטים ומהסבא, דרכם היתה טובה וחינוכם היה כחינוך בניו שבטי-יה. ולפיכך כשבירכם ביטא הרגשתו באמרו: "ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי" (בראשית מ"ח ה').

וכשיוסף הביא בניו שאביו יברכם העמידם כך שיד ימינו של יעקב תהיה על ראש הבכור ויד שמאלו על ראש הצעיר. אבל יעקב שיכל ידיו. לא החליף מקומם כדי שלא לפגוע בבכור. (נועם אלימלך) יוסף מבקש שאביו ישית ידו הימנית על הבכור וידו השמאלית על הצעיר, "וימאן אביו. ויאמר, ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלוא הגוים" (בראשית מח, י"ט), אני יודע מה שאתה יודע, וגם יודע מה שאתה לא יודע. אתה יודע שהוא הבכור, אבל אני יודע יותר. כמו שפירש רש"י: "ידעתי בני ידעתי" שהוא הבכור, "גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל", שעתיד גדעון לצאת ממנו שהקב"ה עושה נס על ידו. "ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו", שעתיד יהושע לצאת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל, "וזרעו יהיה מלוא הגוים", כל העולם יתמלא בצאת שמעו ושמיו כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון.

נתבונן ונראה פלאות. כשיעקב אבינו מודיע ליוסף שגם הבכור יהיה לעם ויגדל, מבינים אנו שיצא ממנו שבט עתיר באוכלוסין. ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו, שבטו יהיה גדול יותר. ואכן, שבט אפרים מנה למעלה מארבעים אלף, ושבט מנשה כשלושים ושניים אלף בלבד (במדבר א, לג-לה). אבל חז"ל מגלים לנו, שלא זה מבטו של יעקב אבינו. גדול וקטן בעיניו, הוא

מי יקדש יותר שם שמים. משבט מנשה יצא השופט גדעון, שעל ידו נעשה נס מיוחד ונפלא, אך גדול לאין ערוך נס "שמש בגבעון דום" בימי יהושוע לעיני עולם ומלואו.

ובכלל "מתי יגיעו מעשינו למעשי אבותינו, ראוי שאף אנו נרכוש נקודת מבט זו. להעריך את עצמנו ואחרים, לפי מעשי קידוש שם שמים ולימוד תורה לישראל !

על מבטו הרוחני המעמיק של יעקב אבינו, נוכל ללמוד גם מקביעתו, שמנשה ואפרים נחשבים כבניו, ואילו הבנים שיוולדו אחריהם כבני יוסף הם בלבד. כנאמר "ועתה שני בניך הנולדים לך עד באי אליך מצרימה לי הם, אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו" (בראשית מ"ח ה' ו').

ולכאורה היה מסתבר יותר שהבנים שיוולדו ליוסף אחרי בא יעקב למצרים יהיו שייכים לו. וביאר הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בספרו "דרש משה" שיש כאן חידוש גדול בענין החיוב ללמד ולחנך באיכות, שלא די שהחינוך יהיה מועיל כל זמן שהבן או התלמיד נמצאים תחת השגחת אבותיו ורבותיו, אלא צריך שההשפעה תמשיך כאשר גם יהיו בסביבות עובדי עבודה זרה ועוברי עבירה, כדוגמת חינוכו של יוסף בבית אביו, שליווהו גם בארצות נכר ודיוקנו של אביו היתה תמיד כנגדו, ומכח זה הצליח גם לחנך את בניו ולהחדיר בהם יראת השם טהורה. וכשיעקב הגיע מצרימה נוכח לדעת שהחינוך שנתן ליוסף היה יעיל, והראיה שיוסף הצליח להעביר לבניו את החינוך שקיבל בביתו של הסבא קדישא. ועל זה אמר יעקב: "ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה לי הם". שניכר עליהם החינוך הטוב של יעקב. אבל אלו שיוולדו אחרי שיעקב ירד מצרימה והם יהיו מוקפים בסבא ובשבטים הק' בזה לא תהיה ניכרת גדולתו של יעקב. ולכן אמר: "ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו".

וזה גם ביאור הפסוק "והגדת לבנך ביום ההוא לאמר", וידוע כי "לאמר" הוא לאמר לאחרים (אור החיים במדבר יז, י ועוד). והיינו שהחינוך יהיה בגדר "טופח על מנת להטפוח" ולהנחיל מורשה. שחינוך ילדיו יהיה באיכות כזו שיעלה בידם לחנך גם את בניהם אחריהם.

מכל אלו רואים אנו, מה עמוק ונשגב מבט גדולי התורה והיראה. ועתה נחזור לענין יעקב ששיכל ידיו, שמזה אנו לומדים פרק חשוב באמונת חכמים. הכרה בכוחם של גדולי הדור לראות את אשר האחרים אינם מסוגלים לראות. אם זו ראייה נבואית של יעקב אבינו, ואם זו ראיית מבט של דעת תורה, כמו של חכמי זמנינו.

כתב בספר "ותלמודו בידו" שגדול הדור משול לאותו צופה שהתמנה ע"י בני העיר כדי להתריע מראש על סכנה. אין לכעוס עליו ולראותו כחווה שחורות, שהלא בשביל כך הציבו אותו במגדל השמירה הגבוה, כדי שיראה את אשר האחרים אינם רואים. כולם עסוקים בעסקיהם, והוא עסוק במלאכת הצפיה. כולם למטה, והוא למעלה. כולם אינם דרוכים, והוא דרוך.

מי שנמצא למטה, מטה און לדברי הצופה שלמעלה, העומד ומזהיר, ומכין את עצמו לקרב, ואינו מתיימר לחשוב שהוא עושה טובה לצופה שלמעלה שעה שהוא מתחשב במוצא פיו. כי רק עם עצמו עושה הוא טובה. הוא מבין יפה כי מי שלמעלה רואה את מה שהוא אינו יכול לראות, והשאלה האם לשמוע להתראתו של הצופה או לא, היא לגביו שאלת קיום.

וכזה בדיוק צריך להיות היחס אל גדולי הדור. ההמון אינו עושה להם טובה כאשר הוא מציית לדבריהם. הגדול רואה, מעצם גדולתו, את מה שהאחרים אינם רואים, ולכן אין יותר טבעי וחכם מאשר להשמע להתראתו. לא טובה עושים עמו, אלא את המעשה המתבקש.

ס פ ר שְׁמוֹת

פרשת שמות

הכרת הטוב

במדרש (שמו"ר ד' ב') נאמר: בשעה שאמר לו הקב"ה (למשה) "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", (שמות ג, י) אמר לו, רבון העולם איני יכול, מפני שקבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחברו נפשו חייב לו. וכן אתה מוצא באלהיו, בשעה שהלך אצל צרפית האלמנה מת בנה, התחיל מתחנן ואומר: "הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה" (מלכים א' יז, כ), וכתוב: "וישמע ד' בקול אליהו ותשב נפש הילד". (שם, כב) ולא עוד אלא שכל הפותח פתחו לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ואמו, וכו'. והסכים עמו הקב"ה ושלחו ליתרו לקבל רשותו, כמו שנאמר: "וילך משה וישב אל יתר חותנו ויאמר לו אלכה נא" וכו', "ויאמר יתרו למשה לך לשלום" (שמות ד, יח). עם כל התפקיד החשוב שהוטל עליו כעת לגאול את ישראל ראה לנכון לחזור ליתרו חמיו משום הכרת הטוב, שפתח לו פתחו.

הלימוד הגדול ממשה על מידת הכרת הטוב

וכבר העירו שכל מה שפתח לו יתרו ביתו היה כדי שאולי ישא אחת מבנותיו, כמו שכתב רש"י בביאור: "למה זה עזבתן את האיש, קראן לו ויאכל לחם" (שמות ב' כ'). וכתב על זה בספר "שפתי חיים" (ח"ב עמ' רב"ע) למדנו בזה כלל גדול, הן אמנם משה רבינו מצווה מאת ד' לשוב מצרימה, אך יש להשתדל ולעשות כל מאמץ שלא לרמוס איזו שהיא מידה טובה כדי לקיים מצוה, ולא כאותם האנשים שבעשותם דבר "לשם מצוה" אינם

מתחשבים באחרים ועלולים בשם "המצוה" כביכול להחריב את העולם.

המידות הן יסוד לתורה ולמצוות, וצריך לחפש את הדרך לקיימם רק מתוך שלימות המידות.

וכתב עוד שם: ואף שיתרו היה חייב לפתוח לו פתח (שהרי הציל את בנותיו ועזר להן לדלות מים, וגם היתה לו נגיעה שאולי ישא אחת מבנותיו), אין זה מגרע כלל בחיוב הכרת הטוב של משה רבינו עליו השלום, שהרי כבר השריש ב"חובות הלבבות" (שער הבטחון פ"ד) שהטובה אינה באה מידי אדם אלא מאת ד' ואף על פי כן יש חיוב הכרת הטוב לאדם שעל ידו באה הטובה.

ותמורת החסד שעשה יתרו עם משה רבינו עליו השלום שנתן לו עצה למינוי הדיינים ושנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל עזר לצאצאיו אחריו כעבור דורות. כמו שמובא (בשמואל א' פט"ו) שכאשר הלך שאול ללחום בעמלק "ויאמר שאול אל הקיני (צאצאיו של יתרו) לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אסיפך עמו ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים, ויסר קיני מתוך עמלק". הרי שראויים היו להספות עמו בגדר "אוי לרשע ואוי לשכנו" (נגעים פי"ב מ"ו), ובזכות סעודה אחת לפני מאות בשנים, ניצלו חייהם!

חיוב הכרת הטוב לאביו ולאמו

המדרש שנזכר לעיל הדגיש, שהפותח פתחו לחברו חייב בכבודו יותר מאביו ואמו. נביא כאן מה שכתב ה"חיי אדם" (כלל פ"ז ס"א וס"ב) על ענין חיוב כיבוד אב ואם, ואז נוכל להבין את כוונת המדרש הנ"ל, וכל דבריו שם מבוססים שכיבוד אב ואם הוא פרעון חוב שהבן חייב לפרוע להם הטובות שגמלוהו (וכדברי בעל ספר ה"חינוך" מצוה לג).

זה לשונו שם: יסכר פי דוברי שקר האומרים שאינם צריכים

להחזיק טובה לאב ואם כי להנאת עצמם היו מכוונים, וממילא נולד, וכיון שנולד מהם נתן הקב"ה הטבע שהאב והאם יגדלו בניהם בטבע ככל בהמה חיה ועוף שמגדלים בניהם ואין הבנים מחזיקים טובה לאבותיהם. יתאלמו וישתתקון ויתחרשון, כדכתיב: "תאלמנה שפתי שקר" (תהלים לא, יט) כי הם בעצמם מעידים עליהם שהם כבהמה, ולא חלק ד' להם לב לדעת ולהבין.

ועל זה אמרו חכמים כל הכופר בטובתו של חבריו סוף כופר בטובתו של הקב"ה (שמות רבה א, ח), דלדבריהם גם אינם צריכים לכבד ולירא מהמקום ב"ה, כיון שאנחנו מעשי ידיו של הקב"ה, ומהראוי להיטיב ולחמול על מעשי ידיו, ואין ספק שהאומרים כן הם כופרים בלבם.

והגר"ח קיינבסקי שליט"א בספרו "ארחות יושר" (עמ' מ"ט) מביא המדרש בעשרת הדברות בענין שכר כיבוד אב ואם, וז"ל המדרש: ר' יהושע בן אלם הגידו לו בחלום, שמח בלבבך שאתה וננס הקצב מושבו ומושבך בגן עדן וחלקו וחלקך שוין כאחד. כשניער ר' יהושע חשב בלבו, אמר: אוי לי, שמיום שנולדתי הייתי תמיד ביראת קוני ולא עמלתי אלא בתורה ולא הלכתי ד' אמות בלי ציצית ותפילין והיו לי שמונים תלמידים, ועכשיו שקולין מעשי ותורותי עם הקצב. שלח לתלמידיו: תדעו שלא אכנס לבית המדרש עד שאראה מי הוא זה האיש ומה מעשיו, שהוא חברי בגן עדן. מיד הלך עם תלמידיו מעיר לעיר ושאל בשם האיש ובשם אביו, עד שבא אל עירו. כשנכנס, שאל מיד היכן ננס הקצב. אמרו לו: למה אתה מבקש אותו? אתה חסיד וצדיק ותשאל על איש כמוהו. אמר להם: מה מעשיו, אמרו לו: אדוננו לא תשאל ממנו כלום עד שתראה אותו. מיד שלחו בשבילו, ואמרו לו: ר' יהושע בן אלם שואל אותך. אמר להם ננס: מי אנכי ומי אבותי בישראל שר' יהושע שואל אותי. אמרו לו: עמוד ולך עמנו. חשב בלבו שכל מה שאמרו לו שקר הוא, ואמר: לא אלך עמכם, שאתם משחקים בי. מיד חזרו לר' יהושע ואמרו לו: אתה אור ישראל ואור עינינו עטרת ראשנו איך תשלחנו בשבילו, הלא הוא לא רצה לילך עמנו. אמר להם: תדעו

שלא אשב עד שאתראה איתו. הלך ר' יהושע בעצמו אצל ננס הקצב ונפל ננס הקצב על פני ר' יהושע ואמר: מה היום מיומים שעטרת ישראל בא לפני עבדו. אמר לו: דבר לי לדבר עמך. אמר לו דבר. אמר לו: מה מעשיך ומה מלאכתך. אמר לו: אדוני, קצב אני, ויש לי אב ואם זקנים ואינם יכולים לעמוד על רגליהם, ובכל יום ויום אני מלבישם ומאכילם ומרחיצם בידי. מיד עמד ר' יהושע ונשקו על ראשו ואמר לו: בני, אשריך ואשרי גורלך מה טוב ומה נעים, ואשרי חלקי שזכיתי להיות חברך בגן עדן.

עם כל זאת אמרו, שהפותח פתחו לחבירו חייב בכבודו יותר מאביו ואמו. כיצד יובן הדבר. אלא שבהכרת הטוב יש שני חלקים. החלק האחד על עצם הטובה, ובכך אין הכרת הטוב תשווה להכרת הטוב לאביו ולאמו שהעניקו לו את חייו, מלבד שאר הטובות שגמלוהו. והחלק השני, שאדם זר פנה אליך והטיב עימך. וחלק זה אין בהכרת הטוב להורים. ומבואר הוא במדרש (בראשית רבה לח, ג): אם קידמך חברך בעדשים קדמנו בבשר. למה, שהוא גמל עליך בתחילה. שאם תחזיר לו עדשים, הרי זה תגמול על עצם הטובה גרידא, אבל לא על כך שפנה אליך והטיב עימך מיוזמתו.

פרשת וארא

ההכרה שהכל בהשגחה מאיתו יתברך

בפרשת השבוע אנו מוצאים שהקב"ה שלח את משה נביאו לאמר לפרעה: "ואולם בעבור זאת העמדתיך, בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי בכל הארץ". (שמות ט, טז)

תכלית כל הבריאה כולה היא שנכיר טובות הבורא ית"ש ושהכל מאתו. כמו שהביא ב"ראשית חכמה" (בהקדמה) דברי הזוהר הקדוש (זח"ב מב, א, ברעיא מהימנא) שעיקר בריאת העולם כדי שיכירוהו ("בגין דישתמודעין ליה"). וענין הכרת

טובות הבורא יתברך, זולת היותה מידה טובה אמיתית ומחוייבת מצד עצמה, עוד יש בה תכלית עיקרית ונעלה יותר, והיא ידיעת השי"ת והשגחתו וההכרה כי הכל ממנו בהשגחה פרטית, שידיעה זו מלבד היותה יסוד המצוות וטהרת הלב, וסיבה לבטחון בהשי"ת הרי היא עצמה (כדברי הרמב"ן בסוף פרשת בא) תכלית הבריאה וזה משלח השי"ת ביד משה לאמר לפרעה: "בעבור זאת העמדתך" וכו' שהרי אפילו הרשעים העמידים הקב"ה לתכלית הידיעה הזאת. כי האדם נברא להכיר ולידע, ועל ידי הכרת הטובות הבורא מתחזקת הידיעה הזאת, כי על ידי ההכרה הברורה שמקבל מהשי"ת הרי הוא רואה עצמו קשור אליו יתברך, ואם לאו תבוא ההכרה על ידי המכות והענשים, כמו שנאמר: "אשמידך, וידעת כי אני ה'" (יחזקאל כה, ז)

ושנינו (בסוף מכות כ"ד ע"א) דרש רבי שמלאי, תרי"ג מצוות וכו', בא דוד והעמידן על י"א וכו', בא חבקוק והעמידן על אחת שנאמר: "וצדיק באמונתו יחיה" (חבקוק ב, ד). וביאור הענין, שהרי חלילה לא שייך למעט המצוות ח"ו, אלא שבכל דור ודור הלכו והתמעטו הלבבות, וההשגות קטנו, והיתה ההשגה על ידי י"א שערים, עד לאחד, שהיא האמונה שעל ידה ישיג את הכל ויגיע לכל המעלות ולכל הטובות שבעולם.

ולכאורה, הרי גם כשהיו שקועים במ"ט שערי טומאה ועבדו עבודה זרה במצרים (יחזקאל כ, ח) העיד בהם הבורא שהם מאמינים בני מאמינים (שבת צז, ע"א), והאמונה אינה מתייחדת לצדיקים דוקא. אבל המדייק בכתוב יעמוד על כוונתו: "וצדיק, באמונתו יחיה". אמונתו חיה ומוחשית. והדרך להחיות בלבנו האמונה, היא בהכרת טובות הבורא עלינו והתקשרותנו אליו על ידן. והואיל וזו מטרת יצירתנו, מודים אנו אף על הצרות שבגללן באה ישועת ה' ועל ידן זכינו להודות לו. כמו שביאר ה"בית הלוי" (פרשת בשלח) את הפסוק: "אודך ה' כי אנפת בי, ישוב אפך ותנחמני" (ישעיה יב, א), "אודך כי עניתני, ותהי לי לישועה" (תהלים קיח, כא).

על חסדיך שבכל יום עמנו

כי בענין הרגשת הטובה, הרי מרגישים יותר בקבלתה אחרי שנצטערנו הרבה בהעדרה. וכן פירש הכוזרי (מאמר ג' י"ז) טעם שחייבו אותנו חכמים בכמה סוגי ברכות הנהנין, כי על ידם יכיר האדם שאין זה מגיע לו בהכרח מצד המציאות שיקבל הטובה, והכל הוא אך ורק חסד והטבה מאיתו יתברך, ואז יתעורר האדם ליתן ברכה והודאה להשי"ת על כל הטוב שגמלנו. כי טבע האדם אחרי שמקבל איזה דבר מתחיל לחשוב שזה מגיע לו. ונראה להסביר, שזה ענין ברכת "שהחיינו" על מצוה הבאה מזמן לזמן ואף על פרי חדש. שהואיל ועבר כבר זמן רב, מכירים עתה בטובתם ביתר שאת ועז. אך עוד זאת. לא זו בלבד שיש לנצל תחושת החידוש שבפרי חדש ולברך בהתחדשות ובהודאת "שהחיינו", אלא שיש לשמר רגעים אלו לעתיד, ובכל פעם שנאכל פרי זה נזכר בהתפעלות הראשונה, וברגשות התודה והכרת הטוב. וגם עיקרון ויסוד זה, מיציאת מצרים למדנו. וכדלקמן.

"ויצונו אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, להוציא את בני ישראל מארץ מצרים" (שמות ו, יג), ובירושלמי (ר"ה פ"ג ה"ה) פירשו הפסוק: אמר רבי שמואל ב"ר יצחק, על מה ציוונו, על פרשת שילוח עבדים. ומקרא מפורש הוא בירמיה: "כה אמר ד' אלוקי ישראל אנכי כרתי ברית עם אבותיכם ביום הוציא אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמור, מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי" וכו'. (ירמיה לד, יג-יד)

וצריך ביאור למה נצטוו במצוה זו באותה שעה, הרי אין מצות עבד עברי נוהגת אלא בזמן היובל (ערכין כט ע"א). ואם כן מה טעם להקדים מצוה זו דוקא לפני מתן תורה - בשלמא מצות שבת שנצטוו עליה לפני מתן תורה (שבת פז ע"ב), נהגה תיכף ומיד. ולא נצטוו בה עד לבואם למרה. ואילו במצות שילוח

עבדים נצטוו ביום יציאת מצרים, למרות שלא נהגה באותה עת, הלא דבר הוא והביאור הוא, שקשה מאד על האדם לשלח חפשי את עבדיו, את קנינו ועמלו. ואף כי נפשו של העבד כמהה לחירות, ועול השעבוד כבד עליו ביותר, אין האדון מרגיש בכל זה.

לפיכך נצטוו במצוה זו בשעה שיצאו בעצמם מבית עבדים, בשעה שהרגישו בנפשם את שמחת החירות הגדולה, ובאותה שעה היא שעת הכושר לתפוס את מצות הבורא של "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו", כי אז יבינו היטב את לבו ואת הרגשותיו של העבד. ואם היו מצטווים עליה בשעת מתן תורה אחרי שכבר יצאו מעבדות לחירות, היה להם מאד קשה לתפוס מצוה זו. ולדרכנו למדנו, שכאשר נצטוו בשעת הכושר והבינו וחשו בנועם המצוה ואמיתותה, מחייב הדבר גם כעבור דורות, להזכר באותה שעה גדולה ובהרגשיה. אם כן, הוא הדין בכל טובות הבורא עלינו, באיזה אושר הודינו על הולדת בנינו, באיזו שמחה ערכנו חנוכת הבית, כל אחד וזכרונותיו, וחובה עלינו לשמור רגעים גדולים אלו, ולהמשיך להודות עליהם לבוראנו.

פרשת בא

יציאת מצרים - ומתן תורה

במינויו של משה רבינו, הובטח (שמות ג' י"ב): "כי אהיה עמך. וזה לך האות כי אנכי שלחתיך, בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה". בפסוק זה הודיע הקב"ה למשה רבינו עליו השלום שהוא יוציא את בני ישראל ממצרים, והובטח במעמד הר סיני.

וכתב בספר "דליות יחזקאל" לבאר הענין, כי משה רבינו ידע בלי ספק שמתן תורה יהיה על ידו, שהרי לכך נוצר. כי מצינו שחז"ל מנו כמה גדולי עולם שהיו מיועדים לשליחותם מתחילת יצירתם, ומשה אחד מהם (שמו"ר פ"ב ד'). וזו לשון המדרש: כל מי שכתוב בו "היה", מתוקן לכך. "הן האדם היה" (בראשית ג, כב), מתוקנת היתה המיתה לבוא על ידו לעולם, "והנחש היה ערום" (בראשית ג, א), מתוקן לפורענות. בנח כתוב: "איש צדיק תמים היה" (בראשית ו, ט), מתוקן לגאולה. ביוסף כתוב: "ויוסף היה" (שמות א, ה), מתוקן לפרנסה. במרדכי כתוב: "איש יהודי היה" (אסתר ב, ה), מתוקן להצלה. "ומשה היה רועה" (שמות ג, א) מתוקן לגאולה, מתחלת ברייתם נתקנו לכך. והראיה, שלא סירב כלל להנחיל התורה, כפי שסירב להיות גואלן של ישראל. כי ידע, שלכך יועד מתחילתו. אלא שחשב שזהו דוקא למתן תורה, אבל לא ליציאת מצרים, שלזה אהרן אחיו יותר ראוי ומוכשר, וגילה כונתו זו בסוף הדין ודברים עם הקב"ה באמרו: "שלח נא ביד תשלח", שפירשו ז"ל שהכונה לאהרן. וכמו שכתב הרמב"ן (שמות ד' י"ג), שזה היה שורש סרבנותו לשליחות זו.

הקשר בין יציאת מצרים למתן תורה

זוה שאמר לו הקב"ה: "זוה לך האות", כלומר אם כך אתה חושב, טעות הוא בדרך. כי "בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר", כלומר כל עיקרה של יציאת מצרים היא רק לשם "תעבדון", ולכן שליחות אחת היא שאינה ניתנת לחלוקה. והואיל ואתה מיועד מראשית יצירתך למתן תורה, על כרחך אתה מיועד גם להוציא את העם ממצרים.

ובהמשך דבריו כתב לבאר מדוע נקרא מתן תורה בלשון: "תעבדון", שמשמע שכל ענין מתן תורה קשור בענין עבודה, וז"ל: ואמנם יש לידון מזה דבר מחודש מאד, כי במעמד הר סיני לא תורה הוא מה שנתחדש בו, אלא החידוש הוא עבודה. ולפיכך נאמר "תעבדון".

כי אמנם תלמודה של תורה, ראשיתה לא ממעמד הר סיני הוא, כי הרי גם האבות קיימו כל התורה עד שלא ניתנה (קידושין פב, ע"א), ואם קיימו, על כרחך שגם למדו, שהרי אי אפשר לקיים בלי תלמוד קודם, כי לא עם הארץ חסיד ולא בור ירא חטא (אבות פ"ב מ"ה), וכך מפורש בדבריהם ז"ל: מימיהם של אבותינו לא פסקה ישיבה מהם, אברהם זקן ויושב בישיבה היה, וכן יצחק וכן יעקב (יומא כח, ע"ב), ואחר כך שבט לוי שמהם לא פסקה ישיבה אף במצרים (רמב"ם הלכות ע"ז פ"א ה"ג) כעדות חז"ל שלא היה בהם השעבוד (שמות רבה ה, טז), והיתה להם חירות מלאה ללמוד תורה. וממילא כשבאו למעמד הר סיני כבר למדו וידעו את התורה. וממילא מוכרח שהיה במעמד הר סיני דבר חדש, והוא עבודה. וממילא מוכרחים להבין מהו החידוש שהיה במעמד הר סיני, ומה היא אותה עבודה.

החידוש במעמד הר סיני - גדול המצווה

והנראה מה שנתחדש במעמד הר סיני הלא הוא קיום המצוות בדרך העבודה וקבלת העול, "שבענינו נאמר" גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, ובתוספות (קידושין לא ע"א ד"ה גדול) פירשו הענין, למה גדול מצווה ועושה, מפני שהוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו. כי מי שאינו מצווה אינו דואג ומצטער, כי לו פת בסלו, שאם ירצה יניח.

ומדבריהם ז"ל אנו לומדים חידוש גדול. והוא, שכל הגדלות של גדול המצווה תלויה רק בשלימות המעלה של כפיית היצר.

ובבחינה זו גדול גם הקטן שבישראל אפילו מהאבות, שהרי הם קיימו כל התורה כאינם מצווים, והוא, הקטן שבישראל, עושה כמצווה. ואין לנו לזלזל בכוחו של היצר הרע, שכבר כתב ב"חובות הלבבות" (שער יחוד המעשה בריש פ"ה): בן אדם, ראוי לך לדעת, כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך, הנמסך בכחות נפשך, והמעורב במזג רוחך, והמשתתף עמך בהנהגת חושך הגופניים והרוחניים, המושל בסודות נפשך וצפונות חובך,

בעל עצתך בכל תנועותיך הנראות והנסתרות. ואתה ישן לו והוא ער לך, אתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך. ולפי התוספות בעשיית המצוות כמצווה ועושה גובר האדם על השונא הגדול שיש לו ! וב"מכתב מאלהיו" (ח"ב עמ' 206) כתב בשם ר' ירוחם ממיר ז"ל, שכל תכלית עבודת האדם היא דוקא ביצר רע - במצבים של אי רצון ואי טעם - בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות נד ע"א) במצב הקושי היותר גדול - בכל מאדך - הנוהג לוותר על שוה פרוטה מוסר ממונו לאהבת ד' - ומזה יוצאת אהבה, ובלי מעכבים לא תצא אהבת ד'. הדברים אמיתיים ונכונים, אבל נראה שלא זה העיקר הצפון ביסוד ה"עבודה" שבקבלת התורה. אמנם הקושי הנובע מה"מצווה ועושה" עניין גדול הוא, ולפום צערא אגרא (אבות פ"ה מכ"ג), אבל אין להעמיד עליו ורק עליו כל עיקר מתן תורה. החידוש שבמתן תורה הוא, שלפני כן השגנו עניין המצוות ופעולתן בעולמות ועשינו מפני הבנתנו. ובמתן תורה הודיענו הבורא יתברך שזה ציווי וזו עבודתו.

נחת רוח לד' במה שצויה ונעשה רצונו

וזו אמנם הגדלות הכמוסה בצווי. משום שבאמת הצווי הוא עיקר גדול מאד, כי הנה פרשיות שלמות הן שבהן מפורש העיקר שבקרבנות, והוא "אשה ריח ניחוח לד'". שהרי כן שנינו (בזבחים מו ע"ב) לשם ששה דברים הזבח נזבח, לשם ריח, לשם ניחוח וכו'. ומהו הריח והניחוח, מפורש בתורת כהנים שהיינו שאמרתי ונעשה רצוני. הרי שעיקר הנחת רוח והריח הניחוח לפני הקב"ה כביכול הוא שאמר ונעשה רצונו.

ונראה שזה אינו דוקא בקרבנות, אלא שיש בחינה כזו בכל המצוות, שמלבד המצוה עצמה שהיא רצונו של הקב"ה אפילו אם עושה המצוה אינו מצווה מפי הקב"ה אלא שהוא עושה כן מדעתו, יש נחת רוח מיוחדת אם הקב"ה אומר לו שיעשה המצוה והוא עושה עפ"י צווי של מקום, כי אז יש כאן נחת רוח, "שאמרתי ונעשה רצוני", כמו שבקרבן הוא עיקרו של קרבן, כך

גם המצוה נעשית בזה כעבודה וכקרבת לפני המקום.

וזה יסוד ההלכה ש"מצוות צריכות כוונה" (אורח חיים ס, ד וב"ביאור הלכה" שם). שאם מכוון למעשה ולתועלתו, אך לא לעשות רצון קונו שציווהו בזה, אינו יוצא ידי חובתו. ואף בנכרים פסק הרמב"ם (הלכות מלכים פ"ח הי"א) שאם הם מקיימים מצוותיהם מחמת הכרע הדעת גרידא, אינם מחסידי אומות העולם אלא מחכמיהם.

וזה ענין: "לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו" (דברים ד,ב), שלא לשנות המצוה ולהוסיף פרשה בתפילין וברכה בברכת כהנים (רש"י), שאז מבליט האדם עצמו ומגרע חלק ה"עבודה" שבמצוות.

ונראה שזה ענין "כפית ההר כגיגית" במתן תורה (שבת פח, ע"א) אף שאמרו ברצון לבם "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז) וכשאלת התוספות שם. אלא להורות שלא מפאת הבנתם הם מקיימים, אלא כעבדות וקבלת עול: "תעבדון את האלקים על ההר הזה" !

פרשת בשלח

מעלת משה רבנו ע"ה

גודל מעלתו של משה רבנו עליו השלום ידועה היא, הרי התורה עצמה מעידה זאת בהרבה מקומות, ככתוב: "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר י"ב ז'), "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" (דברים ל"ד י'), אך כשדיברה ממידותיו, לא כתבה אלא: "והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב ג'), "כי שלימות האדם, הענווה" ("תורת המנחה", דרוש כא).

וביאר זאת רבנו יונה בריש פרשת ויקרא, באמרו וכל כך היא מעולה מידת הענוה, שבה נשתבח משה ע"ה כמו שנאמר: "והאיש משה עניו מאד", עם היות שהיה שלם בכל המידות ובכל חכמות ומעלות. והשבח שנשתבח בה הוא אמרם כי כל שלם ראוי להיות עניו, כי באמת הגאווה אינה אלא מחמת חסרון שמרגשת הנפש עצמה כשיתגאה אף על פי שלא ידע האדם לאמרו, מכל מקום בהיות הנפש אצולה ממקור עליון מרגשת בחסרונה, וסבור בעל הגאווה למלא חסרונו כשיתגאה על האנשים אשר יחשבם פחותים ממנו.

ענוה יחסית וענוה מוחלטת

שנינו, (חולין פט ע"א) גדול מה שנאמר במשה ואהרן יותר ממה שנאמר באברהם. דאילו באברהם נאמר: "ואנכי עפר ואפר" (בראשית יח, כז), ואילו במשה ואהרן כתוב: "ונחנו מה". (שמות טז, ז).

ביאר בספר "נפש החיים" (ש"ג פי"ג), כי עפר ואפר על כל פנים יש להם עדיין מציאות של עפר, אבל משה רבנו עליו השלום אמר "ונחנו מה", כאילו אין להם שום מציאות בעולם כלל, כלום, אפילו לא עפר ואפר. (ויעדיין ב"נתיבות עולם" למהר"ל, נתיב הענווה פרק ב).

ועם כי גם את אהרן כלל אתו בזאת הבחינה, וכמאמרם ז"ל: "גדול מה שנאמר במשה ואהרן", לפי שתלונת ישראל היתה על שניהם השיבם בלשון רבים. אבל העיקר בזאת המדרגה הנוראה היה במשה.

מבחן האדם בעת נסיון

בספר "חיים שיש בהם" (עמ' קי"ח) הביא ביאור משם הגאון רבי מאיר שפירא מלובלין זצ"ל, במה גדול יותר "ונחנו מה"

מ"אנכי עפר ואפר", על פי הסיפור הבא:

הגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל השתדל להתפלל בימים נוראים ליד יהודי שמתפלל בלב שבור ונדכה. באחת השנים חיפש בעת תפילת מנחה של ערב יום הכיפורים אחרי יהודי שלידי יעמוד בתפילת היום, ותוך כדי חיפוש אורו עיניו. הוא ראה יהודי פשוט וזקן ששפך דמעות הרבה עד כי הרטיבו את דפי המחזור שלפניו. בסיום העמידה שומע הוא כיצד היהודי אומר: "עפר אני בחיי, קל וחומר במיתתי", ומתרגם לעצמו: "בחיי עפר, במיתתי לא כל שכן."

זהו יהודי נאמן וחרד, הוא מתפלל באמת בלב שבור ונדכה, היראה לעצמו רבי יהונתן, ונחפז לסעוד את הסעודה המפסקת ולהקדים ללכת לתפילת "כל נדרי" כדי לקבוע מקומו ליד אותו יהודי.

ואכן, בליל יום הכיפורים ולמחרת, לא הזויב אותו היהודי והפליג בתחנונים. שמח רבי יהונתן שלא שגה. אך שמחתו לא ארכה שעות רבות. לקראת הצהריים, בעת קריאת התורה, נקרא היהודי לתורה "לרביעי", ומיד פרץ כלפי הגבאי בשצף קצף: "לפלוני ההדיוט כיבדת לעלות שלישי, ואותי רביעי! וכי אינני יהודי הגון כמוהו?!"

נדהם ומשתומם עמד רבי יהונתן במקומו, ובתמיהה שאל את היהודי הנרגז בשובו למקומו: "הרי רק אמש אמרת: עפר אני בחיי - קל וחומר במיתתי..."

"למי אמרתי זאת", השיב היהודי, "אל הרבוננו של עולם כביכול אמרתי זאת. לגביו הנני עפר בעלמא. אבל לגבי אותו הדיוט, אני יהודי הגון ומכובד!"

סיים מהר"ם שפירא זצ"ל, ואמר: כשאברהם אבינו אמר להקב"ה "ואנכי עפר ואפר", אין זו רבותא. אבל משה העניו מכל

אדם, אמר ונחנו מה "למתלוננים", אפילו לגבי נרגנים אלה ראה עצמו כאפס !

ונזכור, שאנו אומרים בסיום התפילה: "ונפשי כעפר לכל תהיה". לא רק כלפי הבורא יתברך, אלא לכל. אפילו לגבי... בני הבית !

הקשר בין הדורות

כתב בספר "חידושי הלב" (פרשת וארא, עמ' מ"א): יש לעיין בזה, כיצד הגיע משה למדרגתו הרמה הזו. מהי הסיבה הראשונה שהביאתו לידי ההתעלות היתרה מכל אדם?

ז"ל הספורנו (שמות ו' י"ד): לוי שהאריך ימים על כולם, גידל גם את בני בניו להבין ולהורות, וכן קהת ועמרם, באופן שיצאו מהם משה ואהרן ומרים.

באור דבריו הוא, מפאת זה שלוי האריך ימים יותר משאר אחיו, עוד זכה ללמד תורה את עמרם בן בנו, אבל שאר השבטים לא זכו ללמד תורה לבני בניהם. ומפני כך יצא שנשתלם עמרם, ולפיכך זכה שממנו יצאו משה ואהרן.

הסיבה הראשונה אשר גרמה למשה רבנו להיות ראוי לנביא ד' ולמנהיג הדור, היתה איפוא, שעמרם אביו ורבו זכה ללמוד ישר מלוי זקנו.

למדנו מכאן, מה גדולה חשיבות ההתקשרות עם הדור הישן. שכל גדולתו של משה רבנו, שנתעלה מכל האדם, נזקפת לכך שנתקשר ביותר עם הדורות הקודמים. וזה נכון לא רק בזמננו שהיו יכולים להגיע עד לשבטי י-ה, אלא גם בזמננו אנו, ממשי ומציאותי הדבר הזה. וזהו שאמרו (קידושין ל, ע"א), שכל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני. וכשאמרו (בבא מציעא פה ע"א) שאם הוא ובנו ובן בנו תלמידי

חכמים, תורה מחזרת על אכסניה שלה, כתבו התוספות (כתובות סב, ע"ב) שהוא דוקא ברואים זה את זה, היינו שהסב מקרין ומשפיע על הנכד, ואז נאמר עליהם: "החוט המשולש לא במהרה ינתק" (קהלת ד, יב).

וכתב הספורנו בענין זה בפרשת משפטים: "לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, את מספר ימיך אמלא" (שמות כג, כו), וז"ל: והנה במלאת לאדם מספר ימיו, יראה על הרוב בנים לבניו, ויוכל ללמדם, כאמרו "והודעתם לבניך ולבני בניך" (דברים ד, ט) ויתוקן בחיי הזקנים עניני הדורות, כמו שסיפר שקרה בענין לוי - קהת - ועמרם. מבואר שהספורנו משווה, את המעלה הבאה מתוך התקשרות עם הדור הישן בימינו, לאותה מעלה לה הגיעו משה ואהרן בהתקשרותם עם הדור הישן שמתוך זה זכו להתעלותם הכבירה, למעלה מכל האדם אשר על פני האדמה, ועל כן משה ואהרן שקולים זה בזה (רש"י שמות ו, כז), כי שניהם התקשרו כאחד במורשת הדורות הקדומים.

והנה לוי לא האריך שנים הרבה יותר מאחיו. כתוב בתורה שלוי מת בן קל"ז שנה (שמות ו, טז) - ויוסף שמת קודם כל אחיו חי ק"י שנה, (בראשית נ, כו). ובמדרש (בילקו"ש בהתחלת ספר שמות) מפרט את מספר שנותיהם של כל השבטים, כדלהלן: ראובן חי קכ"ה שנה, שמעון ק"ב, לוי קל"ז, יהודה קי"ט, דן קכ"ה, נפתלי קל"ג, גד קכ"ה, אשר קכ"ג, יששכר קכ"ב, זבולון ק"י, בנימין קט"ו. נמצא שלוי האריך רק כעשר שנים יותר משאר אחיו. והנה עשר שנים הללו הועילו למשה, שיתקשר יותר עם הדור הישן ושיתגדל למעלה מכל אדם.

והנה משה רבנו ואהרן אחיו נולדו לאחר פטירתו של לוי. אבל הואיל ואביהם עמרם קיבל מפי זקינו, וקהת אביו קיבל מפי לוי זקינו, הועילה מורשת דורות זו למשה ואהרן שקיבלו תורה מפי עמרם. והלקח עבורנו, להתקשר לזקני הדור שקיבלו תורה מפי זקני הדור שלפניהם, ולהתקשר על ידם במורשת הדורות.

וכבר השריש הר"ן בדרשותיו, שממתן תורה ואילך הדורות הולכים ומתמעטים. ואמרו (בעירובין נג, ע"א) לבם של ראשונים כפיתחו של אולם (ארבעים על עשרים אמות) ושל אחרונים כפיתחו של היכל (עשרים על עשר). ושלנו כמלוא נקב מחט סידקית. ואנו מה נענה אחריהם.

נזכיר לדוגמה שלושה דורות רצופים: רבי אליעזר הגדול, תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי, תלמיד הלל הזקן, ונראה כיצד ראו עצמם למול קודמיהם.

רבי אליעזר הגדול אמר על עצמו (סנהדרין סח, ע"א): "הרבה תורה למדתי, ולא חיסרתי מרבתי אלא ככלב המלקק מן הים. הרבה תורה לימדתי ולא חיסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת". אם כן, רבי עקיבא וחביריו לא חיסרוהו אלא כמכחול בשפופרת. והוא, מרבן יוחנן בן זכאי, ככלב המלקק מהים הגדול. ורבן יוחנן בן זכאי אמר על עצמו (מסכת סופרים פט"ז) "אם יהיו כל השמים יריעות וכל האילנות קולמוסין וכל הימים דיו, אין כדי לכתוב את חכמתי שלמדתי מרבי", (הלל הזקן) (סוכה כח, ע"א), "ולא חיסרתיו אלא כשם זבוב זה טובל בים הגדול ומחסרו משהו". והלל עצמו למד תורה מתוך הדחק ובמסירות נפש (יומא לה, ע"ב), אבל את כל חכמתו תלה בדבר אחד: ששימש את רבותיו שמעיה ואבטליון! (פסחים סו, ע"א).

פרשת יתרו

בענין איסור לא תחמוד

עשרת הדיברות מסתיימות בציווי (שמות כ' - י"ד) "לא תחמד בית רעך לא תחמד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמרו, וכל אשר לרעך".

ובתרגום יונתן בן עוזיאל מבואר מה הן תוצאות איסור זה,

וז"ל: "ארום בחובי חמידיא מלכותא מתגריא בנכסיהון דבני נשא למיסב יתהון, ועתירי נכסין מתמסכנין, וגלותא אתיא על עלמא.

תרגום: בעוון "לא תחמוד" המלכות מתגרה בנכסיהם של בני אדם כדי לקחתם, והעשירים יורדים מנכסיהן, וגלות באה לעולם.

ובאבן עזרא כתב: אנשים רבים יתמהו על זאת המצוה, איך יהיה אדם שלא יחמוד דבר יפה בלבו, כל מה שהוא נחמד למראה עיניו. ועתה אתן לך משל. דע כי איש כפרי שיש לו דעת נכונה והוא ראה בת מלך שהיא יפה, לא יחמוד אותה בלבו, כי ידע כי זה לא יתכן, ואל תחשוב זה הכפרי שהוא כאחד מן המשוגעים שיתאווה שיהיו לו כנפיים לעוף השמים. ולא יתכן להיות כאשר אין אדם מתאווה לשכב עם אמו אע"פ שהיא יפה, כי הרגילוהו מנעוריו לדעת שהיא אסורה לו. ככה כל משכיל צריך שידע כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו השם. ואמר קהלת: "ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו". (קהלת ב, כא) ואמרו חכמים: בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא, אלא במזלא (מועד קטן כח, ע"א). ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמדו. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר נשגבה היא בעיניו מבת מלך בלב הכפרי. על כן הוא ישמח בחלקו, ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו. על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו, ויעשה הטוב בעיניו.

ודומה לזה כתב הספורנו: ויהיה הדבר אצלך לנמנע גמור, כי הנמנע לא יחמדהו הטבע כלל. כענין: "ולא יחמד איש ארצך" (שמות לד, כד). כי החמדה תגרום את הגזל, כענין עכן: "ואחמדם ואקחם" (יהושע ז' כ"א).

לדעת הראב"ע והספורנו, נדרש מהאדם חוסן אמונה בהשגחה פרטית, ובידיעה ש"אין אדם נוגע במוכן לחבירו" (יומא לח, ע"ב), ומכוח ידיעה ברורה זו לא יתאוה למה שברשות חבירו, כי עצם המצאות הדבר ברשות חבירו מורה שאינו שלו.

ואם ישתדל בהשגתו יתקיים בו: "עושה עושר ולא במשפט בחצי ימיו יעזבנו" (ירמיה יז, יא), ואלו ש"חטפו" את עושרם איבדוהו בעניין רע, כקורח והמן (במדבר רבה כב,ו).

המצווה ועושה מקבל כח מהשי"ת לקיים רצונו

חידוש עצום הוא, וראוי להביא כאן מה שכתב הרמח"ל ז"ל ב"דעת תבונות" (סי' קנ"ח), כדי שנבין מאיפה יש לעם ישראל את הכוחות לקיים את כל מצוות התורה ומהיכן שאב את העצמה לעמוד בכל ציוויי השי"ת. כי שתי מתנות נתן הקב"ה לישראל, האחת כח העבודה לשמור כל מצוותיו, ושנית כח במעשיהם שיוכלו לעשות תקונים גדולים בבריאה, ושזהו כל ענין הפרש בין המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, כי רק האדם המצווה יש כח בידו המסור לו ממנו יתברך שיתקן במעשיו התקונים המצטרכים בבריאה. וכתב עוד שם: ותראי (בלשון נקבה, כי הספר נכתב בצורת ויכוח בין הנשמה לשכל) כי זה מה שעשה האדון ברוך הוא לישראל בהר סיני. שהנה לא נתן להם שם התורה כולה במעמד ההוא, אבל היתה הכנה כוללת לכל עבודת המצוות, כי אז השלים להם תחילה כל העיטורים והמעלות הראויים לאדם העשוי לעבוד את יוצרו. שבתחילה (היינו בחטאו של אדם הראשון) נשפלה מעלתו להיות עלול ליצר הרע כמו שבארנו ואז נמשל כבהמות נדמה, ובבואם אל הר סיני נתן להם האדון ברוך הוא כל היקר המגיע להם להשתלם במציאותם להיות להם כח להיות משרתים אותו, ואז קרבם אליו באהבה, שהוא ענין "וקרבנו לפני הר סיני" והדביקם אליו באהבתו. ואז נתן להם תחילה כח לשמור כל מצוותיו ושמעשיהם בעבודתו יעשו הטוב המצטרך לתיקון הבריאה, והוא מה שנאמר: "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו), ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים ומעוטרים בכח עליון לשמור המצוות לתקן בהן כל הבריאה כולה וכמו שבארנו, עכ"ל. הנה מדבריו הק' רואים שבמעמד הר סיני קיבל עם ישראל כל הכוחות הנצרכים לקיום מצוותיו יתברך, וגם הכח שעל ידי מעשינו להיות משפיעים על כל הבריאה.

כל דיבור ומעשה של איש ישראל משפיע על כל הבריאה

וענין השפעת מעשה כל אחד מישראל על הבריאה כבר האריך בזה בספר "נפש החיים" (שער א' פ"ד), וז"ל: וזאת תורת האדם כל איש ישראל, אל יאמר ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם. אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות לבו שכל פרטי מעשיו ודבוריו ומחשבותיו כל עת ורגע לא אתאבדו ח"ו, מה רבו מעשיו מאד גדלו ורמו, שכל אחד עולה כפי שרשה לפעול פעולתה בגבאי מרומים בעולמות וכו'.

מתי עוברים על איסור לא תחמוד

ועל עצם איסור "לא תחמוד" כתב הרמב"ם (בהלכות גזילה ואבידה פ"א ה"ט) כל החומד עבדו או אמתו או ביתו או כליו של חבירו וכו', והפציר בו עד שלקחו ממנו, אף על פי שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה. ואין לוקין על לאו זה מפני שאין בו מעשה, ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד.

והשיג הראב"ד על הרמב"ם במה שכתב שאין לוקין מפני שאין בו מעשה, לא ראיתי דבר תימה גדול מזה, והיכן מעשה גדול מנטילת החפץ. אלא היה לו לומר מפני שחייב בתשלומים עכ"ל.

וכתב המגיד משנה שם, הלך הרב המשיג לשיטתו שאם אמר המוכר רוצה אני שהלוקח פטור. אבל דעת רבינו שהאיסור אף ברצון המוכר הוא נעשה, אבל ההשתדלות הוא האיסור. ונגמר בשעת המקח, ובהשתדלות לא היה מעשה, ולכך לא נתן הטעם לפי שמחויב בהשבה, כיון דבאמר רוצה אני כיון שהוא ברצון המוכר אין כאן חיוב השבה, עכ"ל.

ובעצם הדין שרק עוברים על לאו זה אחרי שהקונה הפציר במוכר כמו שכתב הרמב"ם, לא מבואר בדבריו מהו השיעור של

הפצרה. וכתב בשו"ת "בצל החכמה" (ח"ג סי' מ"ג אות ט') שבשתי פעמים בודאי אינו עדיין בכלל מפציר והביא ראיה לזה מדברי הסמ"ע (בחו"מ סי' רכ"ח ס"ק ח') באיסור לרמות בני אדם. שכתב בשולחן ערוך (שם בס"ו) לא יסרהב (בחבירו) שיסעוד עמו והוא יודע שאינו סועד, ולא ירבה לו בתקרובת והוא יודע שאינו מקבל. וכתב על זה הסמ"ע שם: דקדקתי ב"פרישה", דדוקא להפציר בו ולהרבות שלא כנהוג הוא דאסור, אבל לדבר לו פעם אחת ושתיים בוא אכול עמי מותר. כי אדרבא, אם לא ידבר עמו כן יתבזה חבירו, דהרואים שנכנס ויוצא ואין מכבדו לומר לו בא ואכול עמי יאמרו שהוא מפני שפלותו, כי אין הכל יודעים שנמנע לומר כן מפני שיודע שאינו סועד. וק"ל, עכ"ל.

ומעשה היה, באברך ירושלמי שהוריו השיאו את בנם בבני ברק מקום משכנם. ביקש האברך להשתתף בשמחת אחיו, והציע לשכני הוריו שיסעו להוריהם לשבת ויתנו לו את דירתם. לא קיבל תשובה חיובית. שאל את מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א, שהורהו לחדול. כי אם יפציר ויפנו לו את הדירה, יעבור ב"לא תחמד" !

והרמב"ם (שם בה"י) כתב: "כל המתאווה ביתו או אשתו וכליו של חבירו וכו', כיון שחשב בלבו האין יקנה דבר זה ונפתה בלבו בדבר, עבר בלא תעשה שנאמר: "לא תתאווה" (דברים ה, יח), ואין תאוה אלא בלב בלבד", ע"כ.

וכתב בספר "בצל החכמה" שם לבאר, שעל לאו ד"לא תתאווה" אינו עובר אלא כשגמר בדעתו להשיג החפץ ההוא באופן שאם ישיגנו היה עובר על לאו ד"לא תחמד", היינו שהחליט בדעתו להפציר בבעל החפץ עד שיסכים למכרו לו.

והביא ראיה ממש"כ הרמב"ם עצמו כיון שחשב בלבו "האין יקנה" דבר זה היינו האין ישתדל ויפציר בו עד שיקחנו ממנו ונפתה בלבו להשתדלויות ולהפצרות אלה להמשיך בהן עד שיעלה בידו לקנותם, אז דוקא עובר על לא תתאוה, אבל אם רק

חשב בלבו לקנותו ואם לא יתרצה בעל החפץ למכרו לו, לא החליט בדעתו לעשות השתדלויות עד שיקנם, אין כאן משום לא תתאוה. וכדבריו מפורש ב"בן איש חי" (הלכות שנה ראשונה, פרשת כי תבוא סי"ז), שאם רק נתאוה בלבו, שאמר: "הלואי שיתרצה זה למכור", אינו עובר איסור אם לא חשב בלבו להפציר ולהשתדל.

פרשת משפטים

נעשה ונשמע

בספר "קול אליהו" פרשת וזאת הברכה, על הפסוק: "ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה) כתב הגר"א ז"ל וז"ל: יש לפרש כי ד' פעמים קבלו ישראל את מלכותו יתברך עליהם. אחד, בים. ב', בסיני. בים כתוב: "זה אלי ואנוהו" (שמות טו, ב), ד' ימלוך לעולם ועד" (שמות טו, יח), ובסיני קודם מתן תורה נאמר: "ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר ציוהו ה', ויענו כל העם יחדיו ואמרו כל אשר דיבר ד' נעשה" (שמות יט, ז-ח), ולאחר מתן תורה כתוב: "ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים, ויען כל העם קול אחד ויאמרו, כל הדברים אשר דיבר ד' נעשה" (שמות כד, ג), והד' כתוב שם: "וישכם משה בבקר וגו' ויאמרו כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע" (שמות כד, ג), והיינו: דפעם הראשונה קיבלו עול מלכותו, ובפעם ב' קיבלו עליהם עול תורה, ובפעם ג' קיבלו עליהם לעשות את החקים והמשפטים, ולכן כתוב שם "נעשה". ובפעם ד' כשרצה לעלות להר לקבל שאר התורה, קיבלו עליהם עול תורה שבעל פה, מה שיביא להם מן השמים, ולכן כתוב שם "נעשה" את המצות ו"נשמע" מה שיביא אלינו עוד.

וזהו שאמר "ויהי בישרון מלך" היינו שהמליכו ישראל את הקב"ה עליהם בשירה ואמרו: "ד' ימלוך לעולם ועד", "בהתאסף

ראשי עם", הוא קודם מתן תורה, דכתיב: "ויקרא לזקני העם".
 "יחד" הוא לאחר מתן תורה, דכתיב "ויען כל העם קול אחד".
 "שבטי ישראל", הוא פעם הד', שבנה י"ב מצבות לי"ב שבטי
 ישראל וכרת עמהם ברית, "ויען כל העם וגו' כל אשר דבר ה'
 נעשה ונשמע".

אחרי שראינו שבד' פעמים קיבלו עליהם את התורה
 באופנים שונים: (א) של קבלת עול מלכות שמים. (ב) עול התורה.
 (ג) קבלו לקיים את החקים והמשפטים. (ד) עול תורה שבעל פה.

יש להבין החילוק ביניהם. בראשונה, נבאר השניים
 הראשונים. וזו לשון המשנה (ברכות יג, ע"א): למה קדמה פרשת
 "שמע" ל "והיה אם שמוע", כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים
 תחילה ואחר כך יקבל עליו עול מצוות. ונתבאר (לעיל, בפרשת
 שמות) שעיקר קבלת התורה היה בקבלתה בבחינת "עול",
 "תעבדון את האלקים על ההר הזה" (שמות ג, יב) ואלו שתי
 הקבלות הראשונות.

בקבלה השלישית קבלו עליהם: "כל הדברים אשר דיבר ה'
 נעשה", והיינו לעשות כל החוקים והמשפטים. ובענין זה נביא את
 דברי רבנו יונה ב"שערי תשובה" (שער א' סי' ו'), וז"ל: ועתה בינה
 שמעה זאת, כי הוא עיקר גדול. אמת הדבר כי יש מן הצדיקים
 שנכשלים בחטא לפעמים, כענין שנאמר (קהלת ז' כ'): "כי אדם
 אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". אכן כובשים את
 יצרם מאת פניהם, ואם יפלו בחטא פעם אחת, לא ישנו לו,
 ונקוטו בפניהם, וחוזרים בתשובה. אך כל אשר אינו נזהר מחטא
 ידוע ואינו מקבל על נפשו להשמר ממנו, גם אם הוא מהעוונות
 הקלים, אף על פי שהוא נזהר מכל העבירות שבתורה, קראוהו
 חכמי ישראל "מומר לדבר אחד" (חולין ד ע"ב), ואת פושעים
 נמנה, וגדול עונו מנשוא, כי אם אמור יאמר העבד לרבו כל אשר
 תאמר אלי אעשה זולתי דבר אחד, כבר שבר עול אדוניו מעליו,
 והישר בעיניו יעשה. ועל הענין הזה נאמר (דברים כ"ז כ"ו) "ארור
 אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם". ביאורו,

אשר לא יקבל על נפשו לקיים כל דברי התורה מראש ועד סוף. ויורה על זה אמרו: "אשר לא יקים לעשות", ולא אמר: אשר לא יעשה אותם. ובענין ההתחייבות לקיים "כל דברי התורה מראש ועד סוף", יש להבין האיך יוכל כל אדם לקיים את כל התורה כולה, והרי יש מצות שכל יחיד מהעם חייב בקיומן, ויש מצות המוטלות על אישים מיוחדים כמו מלך, כהן גדול וכו', ויש מצות שקיומן תלוי במצבים מיוחדים ובהזדמנויות שונות במשך ימי חי האדם, כמצות יבום, ולא תמיד זה שווה אצל כולם. ועל זה מבאר בספר "משך חכמה" (פרשת יתרו) על הפסוק: "ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה" (שמות יט, ח), וז"ל: הנה מצות התורה יש אשר לכהנים, ויש אשר ללוויים ויש לכהן גדול ויש למלך, או לסנהדרין, ויש למי שיש לו קרקע ובית. רק בכלל ישראל צריכה התורה להתקיים, וכל ישראל ערבין זה לזה (שבועות לט, ע"א) ובקיומם כולן מקבלין שכר, "ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם" (יחזקאל לד, לא), שכל האומה הישראלית הוא אדם אחד. יש אשר הוא כלב (רמב"ם הלכות מלכים פ"ג ה"ו, שלבו הוא לב כל קהל ישראל) ויש כראש, ויש כעין. והוא שנמצא ראשי העדה (דברים א, טו) עיני העדה (במדבר טו, כד), וכל אחד צריך לקיים מצוה התלויה בו, ובכללותם הוא אדם שלם. לכן על מצות שאין לקיימם צריך ללמוד, דכל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת (מנחות קי ע"א) או להחזיק לומדי תורה, לכן להלן ענו: "כל אשר דיבר ד' נעשה ונשמע", יש מהם שנעשה מה ששייך אצלנו, ויש שנשמע ונבין פנימותם והלכותיהם וחוקותיהם. אבל כאן ענו "כל העם יחדיו כל אשר דיבר ד' נעשה", שבכללות העם כאחד כולם יחדיו יעשו כל אשר דיבר ד', וכל אחד יעשה השייך לו, ודו"ק. עכ"ל.

שלש נקודות חשובות יוצאות לנו מדברי "המשך חכמה":

- א. שכל מצוות התורה יכולות להתקיים אך ורק על ידי כל כלל ישראל.
- ב. שהמצוות שלא יכולים לקיימן בזמן הזה, יש חיוב ללמוד אותן.
- ג. החיוב על כל יחיד בישראל ועל כולם בכלל, החזקת לומדי

התורה.

ומכאן להתחייבות הרביעית, על התורה שבעל פה. והתורה שבעל פה היא הבנת והרחבת התורה שבכתב. וידועים דברי ה"בית הלוי" (שמות יט, ה) שעל כן אין לה קיצבה וגבול, ונצרכת עבודה התחייבות מיוחדת. ויוזכר בענין זה מה שכתב בספר "מעלות התורה" לרבי אברהם ז"ל אחיו של הגר"א בשם הגר"א, שבודאי אין לומר שלא יכנסו תחת גדר המצוות רק תרי"ג ולא יותר, שאם בן מבראשית ועד פרשת בא אין בהם רק שלש מצוות, וזהו דבר שאין מתקבל. אלא באמת כל דיבור ודיבור שבתורה שיצא מפי הגבורה הוא מצוה בפני עצמה, שיש ללמוד ממנו לקח והוראה.

והנה באמת המצוות רבו ועצמו עד אין מספר, עד מי שיש לו עיון השכלי ולב מבין יכול להתנהג בכל פרטי ענייניו והנהגותיו מקטן ועד גדול על פי התורה והמצוה, ואז היתה נחשבת לו מצוה בכל עת ובכל רגע עד אין מספר. ומה שהוזכרו תרי"ג מצוות (מכות כג, ע"ב) אינן אלא שרשים ואיזה מהם ענפים.

ולכן נמשלה התורה לעץ (תענית ז, ע"א), כמו שכתוב: "עץ חיים היא למחזיקים בה" (משלי ג, יח), כמו שהעץ שורש אחד מתפשט לכמה ענפים וכל ענף וענף לכמה שרביטים וכל שרביט ושרביט לכמה פירות, וכל פרי יש בו כמה גרעינים וכל גרעין יש בו כח להצמיח אילן שלם עם השרשים והענפים והשרביטים והעלים, ופירות וגרעינים בתוכם עם כח המצמיח עוד אילן, וכן לאין תכלית. כן הוא בדיבורי התורה והמצוות, כל דיבור ודיבור ומצוה כוללים כל המצוות וכל הדיבורים.

ובזה ביאר רבי אברהם זצ"ל את המשנה בסוף מסכת מכות: רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוות. שנמצא זכות גדול הוא לישראל במה שהרבה להם כמה דיבורים וכמה פרטים על כל הענינים בכדי להרבות להם שכר, שכל זה נחשב להם למצוה בפני עצמה ואין לך זכות גדול מזה, עד שיכול האדם לעשות מצוות בכל עת ובכל

רגע ממש בכל הנהגותיו.

ומה שהביא בשם הגר"א ז"ל שמי שיש לו עיון השכלי ולב מבין יכול להתנהג בכל פרטי עניניו והנהגותיו מקטן ועד גדול על פי התורה והמצוה, יובן על פי מה שכתב בספר "נתיבות שלום" (פרשת משפטים בעמ' קפ"ג ד"ה עוד י"ל) דיש מדרגה מיוחדת מלבד קיום המצוות והמניעה מעבירות, שיהודי עושה את רצון השי"ת אף בדברים שאין עליהם ציווי מפורש, שאף שאינם כתובים במצוות התורה אבל רצון ד' הוא שיעשו אותם או שלא יעשו אותם. וכדאיתא בספר "יסוד העבודה" (ח"ב פ"ט) בביאור הכתוב: "ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ד', וישמע משה ויטב בעיניו" (ויקרא י, יט), היינו שמשה רבינו עליו השלום שמע בזה מאהרן דרך חדשה בעבודת ד'. שלא אמר אם כתורה עשיתי או כהלכה עשיתי, אלא הייטב בעיני ד'. שכל דבר שיהודי עומד לעשות עליו להתבונן הייטב בעיני ד', האם הקב"ה כביכול יהיה מרוצה ממעשה זה. וזה מה שמצינו שאחז"ל (יומא כח ע"ב) קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, ומהיכן ידע מה עליו לעשות, אלא שאברהם אבינו ביקש לעשות תמיד את רצון ד', ונשמתי לימדה אותו מהו רצון ד' מה יעשה ומה לא יעשה, ועל ידי זה קיים כל התורה כולה, כי כל המצוות ענינן רצון ד'. ולדעת הגר"א ז"ל המוזכרת לעיל כל זה כלול בתרי"ג מצוות ומי שיש לו עיון השכלי ולב מבין, יכול להתנהג בכל פרטי עניניו והתנהגותיו מקטן ועד גדול על פי התורה והמצוה, ואז מקיים מצוות בכל עת ובכל רגע עד אין מספר.

פרשת תרומה

עיקר החכמה ההתלמדות

"ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת. והיו הכרבים פורשי כנפיים למעלה ופניהם איש אל אחיו ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרבים" (שמות כה, יח-כב).

במסכת סוכה (דף ה ע"ב) מאי כרוב, אמר רבי אבהו כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא. מסביר רש"י: כרובים, דמות פרצוף תינוק. ובעל הטורים כותב "כרובים" כרביא, ובהושע י"א "כי נער ישראל ואוהבהו".

"פורשי כנפיים למעלה", כתב הספורנו, וז"ל: כבר ביארו הנביאים שהמלאכים במראה הנבואה נראים לחוזים כדמות כרובים, והם פני אדם ולהם כנפיים, ובכל זה יורה ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה, וזה להביט אל האלקים השכל וידוע אותי, כל אחד מהשכלים הנבדלים כפי האפשר אצלו, וזה בעצמו הורה עתה באמרו: "והיו הכרובים פורשי כנפיים למעלה", כי בהיות השכל האנושי שכל בכח אל השלמות השני אשר יקנהו בעשותו כללים ויפשיטם מחומר להשכיל לדעת את בוראו כפי שאפשר, וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו במופת פלאות מעשיו ודברי טובו וכו'. ע"כ.

עוד כתב בעל הטורים: "ופניהם איש אל אחיו", כמו שני חברים שנושאים ונותנים בדברי תורה.

מה טעם בחר הבורא פני כרבים על הארון

יש להתפלא: בורא העולם ומלואו, אשר לו אלפי אלפים ורבי רבבות יצורים וברואים, שרפים ואופנים וחיות הקודש, לא מצא בריה יותר נעלה וחשובה שממנה ידבר לעמו, כנאמר: "ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים", אלא כרביא, דמות פרצוף תינוק.

וכתב הגאון רבי דב מאיר רובמן זצ"ל בספרו "זכרון מאיר" יתכן, שהתורה באה ללמדנו שחביב להקב"ה חינוך ההתלמדות, והכרובים "כרביא" הוא סמל המתלמד היודע שהוא חסר וצריך ללמוד. וזה הביאור שמביא בעל הטורים על הפסוק כרביא "כי נער ישראל", שידוע שהוא "נער", "ואוהבהו". ואפילו חטאים ופשעים של הנער ניתן לו למחילה, כי עוד יתלמד ויבין טעותו

ויתחרט.

כיוצא בכך מצאנו בשם הגאון רבי בצלאל ז'ולטי זצ"ל רבה של ירושלים (מובא בספר "צוהר" ח"ז), שהקב"ה אומר לאברהם אבינו עליו השלום בעקידה: "אל תשלח ידך אל הנער" (בראשית כב, יב), והרי לפי דברי חז"ל היה יצחק אע"ה בגיל ל"ז (רש"י שם כה, כ) ולמה נקרא נער. אלא הוא תואר חיבה, כמו שהנביא קרא לעם ישראל: "כי נער ישראל ואוהבהו" (הושע יא, א), ואחרי העקדה שהתעלה והתקדש יצחק אבינו קיבל תואר "נער", שהוא גדל מיום ליום, ותמיד עולה ולא עומד.

ובמדרש (בילק"ש הושע י"א, רמז תקכ"ז) "כי נער ישראל ואוהבהו", זהו שאמר הכתוב: "ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ" (דברים לא, ז). אמר משה, עם זה שאני מוסר לך עדיין גדיים הם, עדיין הם תינוקות, אל תקפיד עליהם על מה שהם עושים, שאף ריבונם לא הקפיד עליהם על מה שעשו, שנאמר: "כי נער ישראל ואוהבהו".

ביאור הדברים, כפי שביארנו לעיל, שעם ישראל עודנו נער, כי יציאת מצרים נמשלה ללידה (יחזקאל טז), והליכתם אחר ה' במדבר קרויה "חסד נעורים" (ירמיה ב, ב). ממצרים הגיחו כתינוק ממעי אמו (מכילתא בשלח ו), הוא יוצא מלוכלך ממצרים (יחזקאל טז, ה), וזהו: "ממצרים קראתי לבני" (הושע יא, א. סוף הפסוק "כי נער ישראל ואוהבהו) והמשך דברי המדרש: אתה מוצא, כשעמדו על הים היו ממרים, שנאמר (תהלים קו, ז): "וימרו על ים בים סוף". אמר הקב"ה! נערים הם, ואין מקפידים עם נערים, כי סוף סוף יתלמדו. וזה סוף הדברים במדרש: אתה מוצא ששירת הים לא אמרו מעצמם אלא "אז ישיר משה" קודם ואחר כך "ובני ישראל" (שמות טו, א) ולבסוף השתלמו, ובשירת הבאר כתוב "אז ישיר ישראל" (במדבר כא, יז).

והנה רואים שבכל הש"ס נקראים רבנן בשם תלמידי חכמים, ולא חכמים, רק בנוגע למשא ומתן באיזו הלכה קוראים אותם: "וחכמים אומרים", אבל בכלל שמם תלמידי חכמים, כי גדולתם

היא בזה שהם תלמידים ומתלמידים, כי תכלית הידיעה שלא נדע.

ובפרקי אבות (פ"ד משנה א') איתא: "איזהו חכם הלומד מכל אדם", וביאר רבנו יונה: אמרו חכמי האומות, כי היודע כל החכמות, אם אינו אוהב החכמה, אינו חכם אלא טיפש הוא, אחר שאינו אוהב החכמה, כי היא הדעת. אך האוהב אותה ומתאוה אליה אף על פי שאינו יודע כלום, הרי זה נקרא חכם. שעל כל פנים תשיג אז החכמה האמיתית, ודעת אלקים תמצא, ועל זה אמר בן זומא: "איזהו חכם, הלומד מכל אדם". שכל כך אוהב החכמה ומתאוה אליה ששואל לכל אדם, ועל זה נקרא חכם, שנאמר: "מכל מלמדי השכלתי" (תהלים קיט, צט), ע"כ. ומוכח מדבריו שעיקר החכמה - רצון ההתלמדות.

על הפסוק: "ויחכם מכל האדם" (מלכים א' ה' י"א) אמרו חז"ל: אפילו מן השוטים (עיין מדרש תהילים קט"ז ל"ד א'). פירוש, שמכל אדם למד ומכל דבר שבעולם למד. כל העולם היה לפניו ספר לימוד, ומכל דבר היה מתלמד, עד שאפילו מן השוטים מצא משהו ללמוד, וזהו גדולתו וחכמתו. זה לקח פני הכרובים כפני נערים.

ועוד נאמר: "וזהו הכרובים פורשי כנפיים למעלה", זה מרמז על עליה בהשתלמות. כי האדם נקרא הולך, כדכתיב (זכריה ה'), "ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה". חובת האדם לעלות ולהשתלם, ואם האדם אינו עולה אזי הוא יורד. כי אין טבעו לעמוד במצבו. דרכן של מלאכים לעמוד. אך על האדם נאמר במשלי (ט"ו כ"ד): "אורח חיים למעלה למשכיל, למען סור משאול מטה". ופירש הגר"א זצ"ל, וז"ל: האדם נקרא הולך, שצריך לילך תמיד מדרגא לדרגא, ואם לא יעלה למעלה ירד מטה מטה ח"ו. כי בלתי אפשרי שיעמוד בדרגא חדא. וזהו: אורח חיים למעלה למשכיל - כדי שלא לרדת למטה שאולה. ומחמת האורח חיים, יסור משאול עכ"ל.

וכמו גופו של אדם שתמיד גדל כשמתבגר מילד לנער, ומנער לבחור, ומבחור למבוגר, ואם ח"ו אבריו לא יגדלו, ויעמדו במצב אחד, זו מחלה נוראה, ודורש ברופאים וברפואות.

כך גם הנפש צריכה להשתלם כל יום, כל שבוע כל חודש וכל שנה, ואם ח"ו עומד במצב אחד כתמול שלשום האדם חולה במחלת הנפש, וכדברי הספורנו הנ"ל שכתב: בכל זה יורה ענין השכל הנבדל אשר כל הלוכו לצד מעלה, וזה להביט אל האלקים, "השכל וידוע אותי" (ירמיה ט, כג). וזה בעצמו הורה עתה באמרו: "והיו הכרובים פורשי כנפיים". וזה יעשה בהביט נפלאות מתורתו המורה במופת פלאות מעשיו דרכי טובו. עכ"ל.

ואם אין האדם יכול להביט בעצמו נפלאות מהתורה, צריך לחפש עצות, בעשה לך רב, וקנה לך חבר, וע"י תפילה לחונן הדעת, שיתן לו דעה להבין ולהשכיל.

עוד נאמר: "ופניהם איש אל אחיו", והבאנו דברי בעל הטורים כשני חברים שנושאים ונותנים בדברי תורה, והיינו ששניהם מקושרים באהבה ואחוה, בקשר של תורה והשתלמות, קשר פנימי, על דרך שאמרו חז"ל (קידושין ל, ע"ב), "את והב בסופה" (במדבר כא, יד), וכמו כן אמרו חז"ל שני ת"ח הנוחים זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב להם (שבת סג, ע"א), וכמו שנאמר "מבין שני הכרובים", שבצירוף המעלות המבוארות לעיל, ראויים הם שהשכינה תדבר מבין שניהם, ומי שזוכה למעלות הנ"ל ראוי הוא שהשכינה תדבר מתוך גרונו.

פרשת תצוה

תפקידו של בית המקדש להאיר לכל העולם

הפרשה מתחילה בדיני הדלקת נרות בבית המקדש כפי שנאמר: "שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד". (בדרך אגב ראיתי ברבינו בחיי שהגמטריא של כתית היא 830 כמנין

השנים שעמדו בית המקדש הראשון 410 והשני 420, ורמז למקדש הג' "להעלות נר תמיד", שיהיה עומד לעד, ובהמשך מובא ענין עשיית בגדי הכהונה לכבוד ולתפארת. ויש להבין את סדר הענינים, שאחרי פרשת תרומה הכוללת את עשיית כלי המשכן היתה צריכה התורה לבאר את ענין עשיית בגדי הכהונה שאף הם חלק מכלי המשכן, ורק לאחר מכן יש מקום לתאר את מעשי הכהנים במקדש כמו הדלקת נר תמיד בשמן זית זך, וכנאמר בתחילת הפרשה.

וכתב בספר "אלה הדברים" לבאר, דהנה מצינו בחז"ל (שמות רבה לו, א) הגדרה נפלאה על תפקידו המרכזי של בית המקדש: כשם שהשמן מאיר, כך בית המקדש מאיר לכל העולם, שנאמר: "והלכו גוים לאורך" (ישעיה ס' ג'). וכך נאמר במדרש רבה כאן: אמר הקב"ה למשה, "ויקחו אליך שמן זית זך", לא שאני צריך להם, אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם, כדי להעלות אתכם בפני כל האומות.

מבואר בדברי חז"ל שתפקידו של בית המקדש היה להאיר לעולם כולו, להשפיע ברכה והצלחה לא רק לישראל אלא גם לאומות העולם. כפי שמצינו ששלמה המלך בחנוכת המקדש התפלל: "וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך ובא והתפלל אל הבית הזה, ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי" (מלכים א' ח' מ"א). ואמרו על כך במדרש (במדבר רבה א, ג): אילו היו אומות העולם יודעים מה היה המקדש יפה להם, משמרות היו מקיפים אותו כדי לשומרו!

גם בברכת השדה זכו אומות העולם באמצעות המקדש. שהרי ידועה הסיבה לכך שישראל מקריבים שבעים פרים בחג הסוכות, כנגד שבעים אומות העולם (סוכה נה.). ואמרו שם: א"ר יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאיבדו ואין יודעים מה שאיבדו. בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן, ועכשיו מי מכפר עליהן. וכתב רש"י: לכפר עליהם, שירדו גשמים בכל העולם. לפי שנידונין בחג על המים.

יוצא מכאן שבית המקדש נועד להיות למגדל אור שממנו תצא אורה וברכה לכלל. אורה וברכה רוחנית, וכן אורה וברכה גשמית.

אורה זו מסמלת המנורה וההדלקה בה בשמן זית זך, וכדרש המדרש על פסוק זה. שמן הזית הזך הוא שנותן ביטוי מתאים לתפקיד המרכזי שנועד לבית המקדש.

וכשנתבונן בדבר נראה, שאכן זה תפקיד המנורה ונרותיה. שלא באו להאיר, שהרי הדלקת הנרות בין הערביים היתה המלאכה האחרונה בהיכל בית המקדש, והיה הכהן משתחוה ויוצא, ולא היה שם אדם עד לבוקר. ולמה הודלקה, אלא כדי לסמל את האורה היוצאת מבית המקדש. שעל כן היו חלונותיו צרים מבפנים ורחבים מבחוץ (מנחות פו, ע"ב), להורות שממנו יוצאת האורה לעולם.

מעתה נבין מדוע התורה הביאה דין זה של הדלקת נרות מיד לאחר פרשת עשיית המשכן וכליו. משום שהדלקת נרות בשמן זית זך הוא חלק מעשיית המשכן, ומבטאת את כל יעודו של המקדש והמשכן עם כליו, הוא בא להדגיש את יעודו המרכזי, שהוא להאיר, ורק על ידי אורה זו ממלא המקדש את יעודו העיקרי.

למה נמשלו ישראל לזית

ובמדרש (שמות רבה ריש פרשת תצוה) מובא הפסוק (בירמיהו י"א ט"ז): "זית רענן יפה פרי תואר קרא ד' שמך", ושואל המדרש: וכי לא נקראו ישראל אלא כזית הזה בלבד, והלא בכל מיני אילנות נאים ומשובחים נקראו ישראל. בגפן, שנאמר: "גפן ממצרים תסיע" (תהלים פ, ט). תאנה, שנאמר: "כבכורה בתאנה בראשיתה" (הושע ט, י). כתמר, שנאמר: "זאת קומתך דמתה לתמר" (שיר השירים ז, ח). כארז, שנאמר: "כארז בלבנון ישגה"

(תהלים צב, יג). כאגוז, שנאמר: "אל גינת אגוז ירדתי" (שיר השירים ו, יא). ומשיב על כך המדרש: אלא כל המשקין מתערבין זה בזה, והשמן אינו מתערב אלא עומד. כך ישראל אינם מתערבין עם הנכרים, שנאמר: "לא תתחתן בם" (דברים ז, ג). דבר אחר: כל המשקים אדם מערב בהם ואינו יודע איזה תחתון ואיזה עליון, אבל השמן אפילו אתה מערב בכל המשקין שבעולם הוא נתון למעלה מהן. כך ישראל, בשעה שהם עושים רצונו של מקום נצבים למעלה מהנכרים.

ומביא בספר "ארשת שפתינו" בשם ספר "תורת המקרא", שיש עוד הבחנה בין עץ הזית לשאר אילנות. הזית הוא האילן היחיד שאינו מקבל הרכבה אלא שומר על יחודו, וכמו שדורש הירושלמי (כלאים פ"א סוף ה"ז) את הפסוק (בתהלים קכ"ח ג'): "כשתילי זיתים סביב לשולחנך", מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהא בהם פסולת. נמצינו למדים שהזית הוא היחיד מבין האילנות שאי אפשר להרכיב אותו באילנות אחרים, או להרכיב אילנות אחרים בו. וכך גם בני ישראל, חייבים לשמור על יחודם ללא שום תערובת זרה של עמים אחרים, כמו שנאמר (ויקרא כ', כ"ו): "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי". כמה נפלא הרעיון, שהמנורה מאירה בבית המקדש, כרמז לאורה שמאירים ישראל לעולם כולו, ועם ישראל דואג לאומות העולם באמצעות עבודת בית המקדש שהיה מכפר גם על האומות בהקרבת ע' פרים. אבל הארה זו היתה על ידי שמן הזית הזך, שעם ישראל קרוי על שמו. ככתוב: "זית רענן יפה תואר קרא ד' שמך", ללמדנו שאין ישראל יכולים להאיר לעצמם ולאומות, אלא בהבדלם מהם, וכשהם נזהרים מלהתערב בין האומות, כזית שאינו מתערב עם שאר משקין.

היחס הנכון לאומות העולם

הגה"צ רבי שלמה וולבה (שליט"א) זצ"ל בספרו "עלי שור" (ח"א עמ' רצ"א), יש הגדרה נפלאה בענין היחס מצד עם ישראל לאומות העולם. וכך כתב: מנהג ההמון הוא, להתייחס אל כל

דבר בעולם או בחיוב מוחלט או בשלילה מוחלטת. המחייב - מתעלם מכל חסרון ופגם, והשולל המבטל כל מעלה שבדבר.

לא כן השקפת בן תורה. אינו בז לכל אדם ואינו מפליג לכל דבר (אבות פ"ד מ"ג).

הואיל ויודע הוא, כי אין בעולם נברא לבטלה. והוא ישפוט כל דבר בצדק, את הטוב שבו יחייב, ואת הרע שבו יבקר וישלול. וכל זה למא, כי מי שענינו פקוחות לראות בכל דבר שבעולם "נברא", ועוד שהוא יודע כי הכל נברא בשבילו, כיצד יבטל וישלול דבר שהבורא בראו והושיטו לו לראות בו חסדי ד' וחכמתו, ולהשתמש בו ככלי לעבודתו.

על כן כת הלצים היא מד' כיתות שאינן מקבלות פני שכינה, ככתוב (הושע ז, ח) "משך ידו את לוצצים" (סוטה מב, ע"א). זוהי מדת הליצנות, לרחק דבר אשר אין להרחיקו (שע"ת שער ג' קע"ו), לבזות ולבטל. וכל ליצנותא בעולם אסורה חוץ מליצנותא דעבודה זרה (מגילה כה, ע"ב), רק עבודה זרה אין לה זכות קיום בעולם, כי מהותה - שקר.

יש וההלכה מחייבת ריחוק מן הנכרים (וחייו של כל יהודי מודרכים על פי ההלכה) אם מחשש איסור כגון: איסורי חלב עכו"ם, או מחשש לקירבת יתר, כגון איסור שתיית יינם הנובע מאיסור חיתון. ואף גם זאת, שאסור לספר בשבחן, ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה וקל וחומר שלא לספר בשבח מעשיהם או לחבב דבר מדבריהם, שנאמר: "לא תחנם" (דברים ז, ב), לא יהיה להם חן בעיניך (עבודה זרה כ' ע"א) מפני שגורם להידבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים (רמב"ם הלכות ע"ז פ"י ה"ד), ועם כל זאת אין לבטל את אומות העולם לומר שאין להם מקום בעולם וחכמתם אינה חכמה ("חכמה בגוים תאמן") (איכה רבה ב, יג) שהרי נבראו, ובודאי בלעדם אין היצירה יכולה להגיע אל תעודתה. דוגמא זו באה כדי להוכיח שאפילו במקום הריחוק אין מקום לבטול.

זוהי גישתו היסודית של התלמיד חכם אל העולם, להעריך כל דבר בדייקנות, ולהעמיד כל דבר שבעולם בגדרו הנכון. גישה זו ששמה צדק, שני שרשים לה: האחד מדת האחריות בעד העולם, והשני הזהירות מאהבת העולם.

פרשת כי תשא

שבירת הלוחות ולקחה

”ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר”
(שמות לב, יט).

כתב ב”משך חכמה”: הענין, כי התורה והאמונה המה עיקרי האומה הישראלית, וכל הקדושות, ארץ ישראל וירושלים וכו’ המה פרטי וסניפי התורה, ונתקדשו בקדושת התורה. ולכך אין חילוק לכל עניני התורה בין במקום בין בזמן, והיא שוה בארץ ישראל ובחוץ לארץ (לבד מצוות התלויות בארץ), וכן היא שווה בין לאדם הגבוה שבגבוהים, משה איש האלקים, להשפל שבשפלים. ואם יעבור אחד מהמה על אחת ממצות ד’, דת אחד לו עם השפל שבשפלים. ומשה לא קראתו התורה רק סרסור, אבל אין התייחסות התורה לו. והתורה היא מחוייבת המציאות כי הקב”ה ואורייתא חד (זוהר ח”ב ס א) וכמו שהוא מחוייב המציאות כן התורה, ומציאותה אינו תלוי רק בעילת העילות ית”ש.

והמה, כאשר ראו כי בושש משה, נפלו מאמונתם וביקשו לעשות להם עגל ולהוריד על הצורה ההיא רוח ממעל ולשפוט על זה כי הוא מרכבה לאלקות והוא המשגיח בעולם השפל והוא העלם ממצרים. וזה היה גם חטא עגלי ירבעם, יעוין שם היטב למתבונן.

כל הקדושות המה מצד ציווי השי"ת

ועל זה צווח משה ככרוכיא: האם תדמו כי אני ענין ואיזו קדושה בלתי מצות ד', עד כי בהעדר כבודי עשיתם לכם עגל. חלילה, גם אני איש כמוכם, והתורה אינה תלויה בי, ואף אם לא באתי היתה התורה במציאותה בלי שנוי חלילה. סוף דבר, איו שום ענין קדוש בעולם שתיוחס לו העבודה והכניעה, רק השי"ת שמו הוא קדוש במציאותו המחוייבת ולו נאווה תהלה ועבודה, וכל הקדושות המה מצד ציווי שציוה הבורא לבנות משכן לעשות בו זבחים וקרבנות לשם השי"ת בלבד. והכרובים חלילה אין להם עבודה ושום מחשבה וענין, רק זהו כמו הקברניט שרוצה לדעת הרוח לאן נוטה עושה תורן, כן עשה הבורא יתברך סימנים וציונים להודיע אם ישראל עושין רצונו של מקום, שבזמן שפניהן איש, אל אחיו אות הוא שעושים רצונו של מקום (בבא בתרא צט, ע"ב), ודו"ק. ולכן אין בארון רק שני לוחות (דברי הימים ב ה, י) וספר התורה (לדעה אחת, בבא בתרא יד, ע"ב). והכרובים המה מבחוץ על הכפורת, לא בארון. רק שמורים למציאות המלאכים, כמבואר ב"מורה נבוכים" (ח"ג פרק מ"ה). ויותר, מזה: הלוחות מכתב אלקים, גם המה אינם קדושים בעצמם, רק בשבילכם. ואין בהם קדושה מצד עצמם, רק בשבילכם שאתם שומרים אותם.

וזהו: "ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות" (שמות ל"ב י"ט), וראה כי גדל טעותן עד אשר לא חשבוהו לספק כלל כי לא רצו לעמוד אולי ירד משה ולהביט מרחוק על ביאתו, רק היו משוקעין בטעותם בתועבות העגל אשר חשבוהו לאלקי. הבין טעותן, "ויחר אף משה וישלך מידו הלוחות" (שם), להורות כי אין שום קדושה וענין אלקי כלל בלעדי מציאות הבורא ית"ש. ואם הביא הלוחות, היו כמחליפים עגל בלוח ולא סרו מטעותן. אולם כאשר שבר הלוחות, ראו איך המה לא הגיעו אל מטרת האמונה בד' ובתורתו הטהורה.

רעיון דומה מצאנו בספר "עלי שור" (ח"א במבוא הכללי),

וזה"ל: בתקופת הבית הראשון מיששו כולם בידם ממש את רוחניות העולם, בית המקדש עמד על תלו, היתה נבואה. בתקופה ההיא היה מן הנמנע להתכחש למציאות העולם העליון. עצמת ההרגשה בעולם הרוחני הביאה לידי טעיות בעבודה: קיצצו בנטיעות וייחסו מציאות עצמאית לכוחות הרוחניים מלבדו ית', אבל כפירה היתה בלתי אפשרית אז.

כדברים האלה מצאנו בדברי ה"בית הלוי" בפרשת כי תשא: מחשבתם של ישראל (בענין חטא העגל) היתה לטובה, שיזכו על ידי מלאכתם זו להשראת שכינה אצלם. אמנם טעו בזה טעות אחת. דהן אמת דמעשה האדם בעולם התחתון גורם תיקונים וסדרים טובים בכל העולמות כולם, כי כן גזר הבורא יתברך אשר העולמות יהיו מתנהגים על פי מעשה האדם בזה העולם. אמנם כל זה הוא רק אם אותו המעשה צייתה עליו התורה לעשותו. וכן במעשה המשכן, רק אז כאשר ציוו ד' לעשותו בכל פרטיו ואז כשקיימו ציויו לעשותו ככל אשר ציוו אז נעשו כל התיקונים למעלה, ובזכות זה שעשו ציויו של מקום זכו שיהיה אותו מקום מוכן וראוי להשרות בו שכינה.

אבל אם יעשה האדם איזה מעשה שלא נצטווה עליו בתורה רק מדעת עצמו, אז אותו מעשה אינו מועיל כלום. דהמעשה מצד עצמו לא יפעול בזה שתשרה שכינתו עליהם. ועיקר התיקונים בכל המעשים הוא מה שעושה רצון בוראו, ובלעדי זאת אינם רק תחבולות אנוש וכל ההתחכמויות לא יועילו מאומה, כי מי יאמר לו מה תפעל, ואדרבא עוד לחטא גדול יחשב. ועל כן נכשלו במעשיהם ויצא ממנו העגל וכו'.

בזה נבין מדוע בפרשת פקודי על כל פרט ופרט ועל כל מעשה ומעשה שעשו במשכן כתוב מפורש: "כאשר ציוה ד' את משה", ותיבות הללו כתובות כמעט בכל פסוק ופסוק באותה פרשה, הלא דבר הוא. רק הענין, דמעשה המשכן הרי בא לכפר על מעשה העגל, וכמו דאיתא במדרש רבה פרשת ויקהל: חטאו בנזמים, דכתיב: "פרקו נזמי הזהב" (שמות לב, ב), ובנזמים נתרצה

להם: "הביאו חח ונזם" (שמות לה, כב). וכיון דעיקר חטאם בעגל היה מה שרצו להתחכם מעצמם לעשות על פי ידיעתם וחכמתם במעשה אשר לא נצטוו עליו, ולזה במעשה המשכן שבא לכפר נאמר על כל אשר עשו: "כאשר ציוה ד'", כלומר הגם דבצלאל היה יודע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ (ברכות נה ע"א), והיה יודע רמזים וסודות במלאכתו, עם כל זה היה כל כוונתם רק כאשר ציוה ד', ונתכוונו רק לעשות ציויו ורצונו יתברך לא משום שהשכל של עצמם מחייבם לעשות כן, וזהו שכיפר להם על חטא העגל.

כבר הוזכר, שהתורה ספר הוראות היא (זוהר ח"ג נג ב), ויש להפיק לקח מכל פרשה בה. גם מעניין זה. אנשים מחדשים סגולות חדשות לבקרים. גם אם אינם בבחינת "עגל", חלילה, הם בבחינת "כרובים". ונצטווינו, שלא לעשות כרובים מדעת עצמנו (שמות כ, כ וברש"י) ! "אין בארון, רק שני הלוחות" וספר התורה, הם הסגולה הבדוקה ! הרמח"ל זצ"ל כתב ("דרך ה' ח"ב פרק ח אות ג): "ההשפעה נמשכת על פי הארת פני ה' והסתרים. מהשפעת ההארה יולד הריבוי הזכות והיקר, ומהשפעת ההסתרה יולדו החיסרון העכירות והשיפלות". אם רוצים להמתיק גזירות, לבטל דינים, הדרך אחת: "ברכנו אבינו באור פניך". ולאור פני ה' זוכים על ידי לימוד התורה, שעליו נאמר (שמות כ, כא): "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך" (אבות פ"ג מ"ו). זו הדרך, ואין בילתה !

פרשת ויקהל

שכר כל פעולה טובה

"ויאמרו אל משה לאמר מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה אשר ציוה ד' לעשות אתה. ויצו משה ויעבירו קול, במחנה לאמר איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא. והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות

אתה, והותר" (שמות לו, ה-ז).

הקשה ה"אור החיים" הק', הלא "דיים" "והותר" הם שני הפכים. אם דיים לא הותר. ואם הותר, לא דיים. וביאר: אולי שישמענו הכתוב חיבת בני ישראל בעיני המקום, כי לצד שהביאו ישראל יותר משיעור הצריך חש ד' לכבוד כל איש שטרחו והביאו, ונכנס כל המובא בית ד' במלאכת המשכן על ידי נס.

בספר "מצור דבש" (עמ' קל"ו) להרב דוב זאב שטיינהויז זצ"ל כותב על זה הערה נפלאה בעניני המותרות, שהן נסיון עצום שמושכות את האדם לחמריות להתרגל להנאות, בבחינת "עושר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה, יב), אך בסיעתא דשמיא מיוחדת יש הזוכים להכניס גם המותר למלאכת ד'. והוא כעין דוגמת מה שהותירו במלאכת המשכן, ועל ידי נס נכנס הכל במלאכת המשכן.

דוגמה לדבר, מה שהביאו בספרים הקדושים ("מחשבות חרוץ" אות ט, "שם משמאל" פרשת תרומה) בשם האר"י הקדוש, שבסעודות שבת וחג ובסעודות מצוה אין חשש מותרות, והכל נכנס לקדושה. וכמו באכילת קדשים, שהיתה מצוה שלא להשאיר נותר (פסחים נז, ע"א). וכיוצא בזה כתב ב"מסילת ישרים" (פרק כד) שתלמיד חכם מאכלו כקרבן ומשקו כנסכים. ועל כל יהודי אמרו (בברכות לה, ע"א) שלאחר ברכה "הארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו, טז) ליהנות מפריה ולשבוע מטובה ולברכו עליה בקדושה ובטהרה, ובכך מכניס הוא הנאות העולם לקדושה.

והרמב"ן כתב: הזכיר הכתוב "מרבים העם להביא", לשבח את העם המביאים בנדבתם, ולפאר החכמים בנאמנותם. וגם הנגיד עליהם משובח בזה שהעביר קול במחנה למנעם, כי אין לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המושלים בעמם, כענין שאמר: "לא חמור אחד מהם נשאתי".

ואפשר לבאר את דברי הרמב"ן הנ"ל על פי דברי המדרש

(ילק"ש פרשת בא רמז ק"צ), שכתב על הפסוק: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" ויקרא כ, כו), אמר ר' לוי כל מעשיהן של ישראל משונים מאומות העולם. בחרישתן: "לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו" (דברים כב, י). בזריעתן: "לא תזרע כרמך כלאים" (דברים כב, ט). בקצירתן: "ולקט קצירך לא תלקט" (ויקרא יט, ט). בעימורן: "ושכחת עומר בשדה" (דברים כד, יט). בדישתן: "לא תחסום שור בדישו" (דברים כט, ד). בגרניהן וביקביהן: "העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך" (דברים טו, יד). במניינן ובחשבונן, שיהיו אומות העולם מונין לחמה וישראל ללבנה. מלמדים אותנו חז"ל בזה כי כל הפעולות הגשמיות שאנו עושים הן כולן רק אמצעי לקיום המצוות, ועל כן גם בדברים אלו המשותפים לכל העולם משונים אנו מהם. והן הן דברי הרמב"ן, שגם כשנעשית אצלנו מגבית כספית לבנות המשכן, גם בזה אנו משונים מאומות העולם. החומריות של כסף וזהב לעצמו אין לה ערך, ומיד כשראה משה שיש די כסף למשכן העביר קול במחנה למנעם.

אך עדיין יש לשאול: אמנם שבח הוא למשה שלא לקח את הכסף לעצמו כשאר המושלים, אך מכל מקום היה יכול לנצל שעת כושר זו עבור המשכן עצמו, ולייסד בכסף הנותר קרן קיימת לצרכי בדק הבית. ומדוע מנעם מלהביא עוד?

ונראה כי כוונתו של משה רבינו עליו השלום היתה דוקא לצמצם ולהגביל את הנתינה בכסף וזהב, כדי שידעו כולם כי לא בבנין ומלואו יגיעו אל תכליתו, אלא התכלית תהיה אחר כך ב"ושכנתי בתוכם" (שמות כה, ח) כשאליו ידרושו יום יום, לשמוע דבר ד' ולהכנע לפניו בתפלה ובעבודה.

ודבר גדול הוא להראות כי העצים והאבנים לא יוכלו למלא מקום עבודת הלב.

זוהי מחלת דורנו, כתב "המצור דבש". בונים בכל עיר ועיר בתי כנסיות, והיהדות? איננה. אדרבא היה ראוי למנוע יתרון

כסף וזהב, ותהיה עבודת התפלה בכוונה, וברוב עם וכו'. בהרבצת תורה, חיזוק הכשרות, חיזוק לימוד תורה של תינוקות של בית רבן, ולא השקעה של עצים ואבנים. ודבריו, הם פסוק מפורש, ומזעזע: "וישכח ישראל את עושהו, ויבן היכלות!" (הושע ח, יד).

תהליך חורבן בית המקדש, אמרו חז"ל (סנהדרין קג, ע"א) התחיל בימי אחז. מה עשה אחז, ביטל את עבודת בית המקדש (שם, ע"ב) וסגר את בתי הכנסיות ובתי המדרשות (ירושלמי, שם). "הזניח" את כלי המקדש (דברי הימים ב כט, יט).

הוא לא הרס, אלא הזניח. "אחז, ביטל את העבודה" בבית המקדש (סנהדרין קג, ע"ב). וזו תחילת החורבן - לא די בבית כנסת מפואר, יש לטפח את "העבודה". לגדשו בשעת התפילות, ליזום שיעורי תורה, להפכו למקום תורה שממנו האורה יוצאת !

בתי כנסיות צריכים חיזוק ע"י העמדת כולל ושיעורי תורה לגדולים ולקטנים, וצריך שתהיה הבנה מלאה להחזקתם כדי שתתרבה התורה והדעת בישראל והבטחת המשך הדורות.

נשוב לדברי ה"אור החיים" הק' שכאשר הותירו, נכנס הכל במשכן בדרך נס, הגה"צ רבי יהודה זאב הלוי סגל זצ"ל בספרו "יראה ודעת" (ח"ב עמ' ע"ט) כתב, שלמדים אנו מכאן, שכאשר עושה האדם איזה פעולה לשם שמים, ולא לשם כבוד או סיבה אחרת, לא יאבד דבר זה לעד ולנצח.

ובפרט כאן במלאכת המשכן, שלא רק שהיתה כוונתם לשם שמים, אלא אף זו שעשו את הכל בזריזות גדולה, כמו שכתב ה"אור החיים" הק' בריש פרשתנו ככתוב: "ויצאו כל עדת בני ישראל מלפני משה", פירוש שיצאו כולם כאחד בזריזות להביא, ולא היה בהם אחד שנתעכב מחבירו.

ויסודו מצינו לעיל (בפסוק ל"ה ל'): "ויאמר משה אל בני ישראל, ראה קרא ד' בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה".

וכתבו בדעת זקנים מבעלי התוספות שכשצויה השי"ת על מלאכת המשכן היה משה רבינו חושב לעשות הכל בעצמו, ואמר לו הקב"ה: לא כאשר עולה בדעתך. אלא צדיק שנהרג על מעשה העגל, דהיינו חור, יבא בן בנו ויעשנו, לפי שהמשכן כפרה על אותו מעשה. וזהו שאמר לו הקב"ה: "ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור".

והעיר ה"שפת אמת" (ליקוטים פרשת ויקהל) למה לא נתנה המתנה לאורי אביו של בצלאל שהוא בן חור. ופירש כי לזכות למתנה זו צריכים להיות אדם שמתחילת בריאתו הוא כלי מוכן לכך, וכשאדם נעשה בר מצוה בא לו נשמה עליונה (עי' זוה"ק שמות צז. ו קו. שביום זה נעשה בריאה חדשה ועליו נאמר הפסוק "אני היום ילדתיך" ועוד מבואר שם שביום זה נחתא בי נשמה קדושה עילאה). הרי הוא נעשה כלי חדש, שאז נכנסת בו הנשמה ונשלמת יצירתו. דאיתא בגמרא (סנהדרין ס"ט ע"ב) כי באותה שעה שנאמר "קראתי בשם", היה בצלאל בן י"ג שנה. ולכן אז זכה למדרגה זו של חכמה המיוחדת בזכות זקינו חור שמסר נפשו, וממילא מובן למה זכה בצלאל ולא אורי, כי בצלאל עוד היה קטן בשעה שהרגו את חור זקנו, ובשעת הבר מצוה קיבל מדרגה זו.

רואים מכאן את היסוד הנ"ל, שאדם העושה איזו פעולה לשם שמים הגם שבשעתו לא היה שום אחד שידע מכל אשר עשה, ואדרבה הכל היה בהצנע לכת ואין מי שיכיר כלל איך שעבר איזה נסיון והצליח לכבוש את יצרו, אלא הכל רק לשם שמים, בכל זאת, אין הענין נשכח ממנו ית"ש. ולכן חור שמסר נפשו לכבודו ית"ש ולשם שמים, זכה שכן בנו בצלאל יהיה הממונה על עשיית המשכן.

מה מאד יש ללמוד מכאן חיזוק ולימוד לכל אלו שעובדים על מידותיהם כדי שיוכלו לעבוד אותו ית"ש, ולוחמים מלחמות עם יצרם כדי לעשות רצון ד', ולפי מדרגתם וגודל יגיעתם חושבים מחשבות שמן הראוי היה שיראו ברכה בפרי עמלם

ולזכות לתשלום שכרם, ומדמים בדעתם שלפי גודל יגיעתם מגיע להם לכל הפחות לזכות לרוח הקודש, או לגילוי אליהו, וכשהמציאות אינה כן נופלים ח"ו ליאוש. אולם אין הדבר כן, אין מקום לחלישות הדעת ואין מקום ליאוש והתרשלות, אלא צריכים לדעת שעל כל דבר ודבר, אפילו מעשה או מחשבה טובה קטנה שבקטנים, אם עושים לשם שמים, לעולם לא תשתכח קמי שמיא, וכבר אמרו חז"ל (אבות פ"ב מ"א) "כל מעשיך בספר נכתבים", ולפעמים רק כעבור שנים הרבה משלמים גמולו הטוב, וחור תוגמל אצל נכדו, ואנו יכולים לסמוך ולהאמין שהקב"ה בודאי ישלם לנו על הכל.

וזה לעומת זה, כשם שבפעולה טובה השכר אינו נאבד לעולם, כך גם כשהאדם מתעצל מלעשות איזה פעולה טובה או מעשה טוב, הגם שבשעת מעשה אין מרגישים החסרון, אבל במשך הזמן כבר יורגש בקרבו.

כמו שראינו אצל הנשיאים שחסרה י' במילת הנשיאים, (שמות לה, כז) ורש"י כתב שלפי שנתעצלו מתחילה - אפילו שכוונתם היתה שבסופו של דבר יביאו מה שיחסר - קיבלו עונשם.

ולפעמים אין התגובה באה אלא כעבור דורות, כפי שבמעשה הטוב קיבל בצלאל שכר קידוש השם של זקיננו. שמצינו (במדרש שמואל ט). שכאשר ירמיהו, מבני בניה של רחב, הושלך לבור הטיט והועלה משם במשיכת חבל (ירמיה לח, יב). אמר: הלואי והיה לי סולם! אמר לו הקב"ה: סולם אתה מבקש? אין לזקנתך בידי חבל, דכתיב: "ותורידם בחבל בעד החלון" (יהושע ב, טו)! אמנם הצילה חייהם, אבל לא התאמצה דיה במצוה - ונפקד על בן בנה! כמה עלינו להתאמץ במצוות ולעשותן בשלימות, ולזכות לנו ולבנינו עד עולם!

פרשת פקודי

והייתם נקיים מה' ומישראל

"אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה" (שמות ל"ח כ"א). רק הסתיימה בניית המשכן וכבר ממחר משה רבינו להגיש דין וחשבון מפורט על ההוצאות הכספיות ועל המקורות השונים שאליהם הופנו כספיהם של המתנדבים.

מסופר במדרש (שמות רבה נא, ו. ויעוין ברש"י קידושין לג ע"ב) כי היו הולכים ומרגנים אחרי משה רבנו ואומרים זה לזה, ראה כמה שמן עורפו של בן עמרם, רמז לחשד מכוער, כאלו נהנה חלילה מכספי הקדש שעברו תחת ידיו. וכשהיה אחד אומר כך לחבירו, היה חבירו משיב לו: אדם ששלט על מלאכת המשכן אין אתה מבקש שיהא עשיר? כששמע את הרינונים מידה להודיע להם כי בבוא היום, כאשר תגמר מלאכת בניית המשכן, יניח לפנייהם חשבון מפורט על כל כספי התרומות שנתנו. אך מתוך מדרשים אחרים משמע שלא היה כל רינון על משה רבינו עליו השלום, וכי מיוזמתו החליט למסור דין וחשבון על ההוצאות.

וה"אור החיים" הק' מצא לכך רמז בפסוק "אשר פוקד על פי משה" (שמות לח, כא), משה עשה כך בלא שנדרש לכך ובלא שנתבקש לכך על ידי מאן דהוא.

הנהגה זו של משה רבינו עליו השלום נפסקה להלכה בשולחן ערוך (יו"ד סי' רנ"ז ס"ב): "אין מחשבין בצדקה עם גבאי צדקה ולא בהקדש עם הגזברים שנאמר: ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים (מלכים ב' יב, טז), ומכל מקום כדי שיהיו נקיים מד' ומישראל טוב להם ליתן חשבון". הב"ח בפידושו לדברי הטור כותב על חיוב זה: "לא נמצא זה בפוסקים. ואולי למדוהו ממשה

רבינו עליו השלום שנתן חשבון בנדרת המשכן. כי מי כמוהו נאמן ביתו, ונתן חשבון כדי שיהא נקי מהשם ומישראל".

הלכות שחז"ל קבעו להשמר מחשד הבריות

חכמים קבעו לנו הרבה הלכות שעיקרן כדי שהאדם יוציא את עצמו מהחשד: לא יכנס אדם לחורבה, מפני החשד (ברכות ג, ע"א).

עני שעשה גורן ממתנות עניים חייב במעשרות, מפני מראית העין (סוטה מג ע"ב). מי שנכנס קוץ ברגלו לא יתכופף להוציא בפני עבודה זרה, שלא יחשדוהו כמשתחוה לה (עבודה זרה יב, ע"א). יש צמחים שאינם כלאיים זה בזה, אך אסורים מפני מראית העין (כלאיים פט' מ"ב). (יו"ד פז, ד), אין לתלות כביסה בשבת, מפני מראית העין (שבת סה, ע"א). המקדיש לבדק הבית חפץ משעובד אין הקדשו חל, אך יש ליתן סכום מועט לפדיונו משום הרינון (נדרים פו, ע"ב). בן פקועה חייב בשחיטה, מפני מראית העין (חולין עה, ע"ב).

מי שיש בביתו שני פתחים עליו להדליק נר חנוכה בשני הפתחים, מפני החשד. שמא יעבור אחד מבני המקום אשר יסיק שאם לא הדליק נר בפתח אחד, מסתבר שלא הדליק גם בפתח השני (שבת כג, ע"א).

חכמי ישראל נהגו זהירות רבה בענין זה והחמירו גם בדברים שלא נאסרו מהדין. בגמרא (תענית יא, ע"ב) נאמר כי במשך שבעת ימי המילואים שימש משה רבינו עליו השלום בחלוק לבן שאין לו אימרא שפה כפולה. ורש"י מפרש כי נהג כן כדי שלא יחשבוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקדש, משום שנאמר: "והייתם נקיים מד' ומישראל". (במדבר לב, כב)

מתי לחוש לדעת הבריות

חידוש מענין חידוש המקובל האלקי הגאון רבי שלמה הלוי אלבקץ זצ"ל, מחבר הפיוט "לכה דודי" הנפוץ בכל ישראל. בפירושו "מנות הלוי" למגילת אסתר הוא עומד על השאלה כיצד נשא בועז את רות, למרות ההלכה שרווחה באותו דור כי גם עמונית ומואבית אסורות לבא בקהל, ולא חשש ללעזן של הבריות. אכן, הוא מפרש בתוך דבריו, אע"ג דאמרי בירושלמי דשקלים רב שמואל בר נחמן בשם רבי נתן, בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שצריך לצאת ידי הבריות כמו שצריך לצאת ידי המקום, יובן זה בבריות אשר נתן להם האלקים מדע והשכל, לא שיהיה אחראי לכל ויצטרך לצאת ידי חובתו גם מאיש שוגה ומפתי. ידע בועז כי יש פתאים ולצים שיתלוצצו עליו לאמר: ראו שופט ישראל שחמד יופי מואבית אחת בלבו. ולא כולי עלמא דינא גמירי שהמואבית מותרת, שזה להם שלשה ימים שנתחדשה הלכה, ולא נתפרסמה עדיין ההלכה. ואמר בועז: איני חושש לכל זה, אחרי שזקני ישראל הסנהדרין יודעים כי אשת חיל את אינני נותן אל לבי לדברי אחרים.

למדנו מדבריו כי חובתו של אדם לצאת ידי הבריות לא נאמרה אלא במקום שאכן היה מקום לחשד וללעז, אך אין מחובתו להביא בחישוביו את הפתאים והשוטים, ואין הוא אחראי לחשדותיהם.

ברם בספר "תלמודו בידו", כתב, כי שורש חיוב זה נובע מחובת הזהירות מפני חילול ד'. כאשר אדם נראה כרשע הרי הוא גורם חילול ד' בה במידה שהיה רשע באמת. שהרי מחובתנו ששם שמים יהיה מתאהב על ידינו. ומטרת כל יהודי בעולמו לפרסם ולקדש שם שמים, נמצא מי שפוגם בטהרת אישיותו הרי הוא פוגם בקידוש ד'.

כי היהודי אינו ברשות עצמו, הרי הוא חייל בלגיון מלכו של עולם, וכאשר הוא נחשד בכיעור כל שהוא, הרי שכביכול חייל בצבא ד' נחשד בכך, והוא הוא שאחראי להתמעטות כבודו יתברך. ואנו מחויבים להגדיל שם שמים.

ולכאורה, דבריו נסתרים מדברי בעל "מנות הלוי", שאין אדם צריך לחשוש ללעז הפתאים. ואם מקור החשש מפני חילול השם, הרי שם שמים מתחלל גם על ידם. ועוד קשה, ששנינו שחכמים גזרו על מיני כלאים שמותרים על פי הדין, מחמת הרואים, ואם אין לחשוש לדיבת השוגים, הרי אותם רואים בורים הם, שאילו למדו ידעו שאין כאן מקום לאיסור.

ונראה שהחילוק פשוט הוא. לבועז היה שיקול של מצוה לשאת את רות, שהרי היה הגואל, והיתה כאן מצות חסד עצומה ואהבת הגר. במקרה כזה אין צורך לחשוש לדיבת פתאים ושוגים וללעז ליצנים. אבל במקום שאין כאן מצוה, יש לאדם להמלט מפני החשד ולא לגרום לסרך חילול השם חלילה בעיני כל אדם.

ס פ ר ויקרא

פרשת ויקרא

שבת זו נקראת "שבת זכור" מאחר וקוראים בה את פרשת "זכור את שעשה לך עמלק" שהיא מדאורייתא והיא שבת שלפני פורים שבו נקראת "מגילת אסתר" נדבר מעט על הנלמד ממגילת אסתר ומהפטרת השבוע ובפרשת זכור.

המאור שבתורה

חז"ל דרשו על הפסוק "ליהודים היתה אורה וכו'" (אסתר ח, טז) אורה זו תורה, (מגילה טז, ע"ב) שנאמר: "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג). וביאר המהר"ל בספרו "אור חדש", שהיות והיהודים חזרו וקיבלו בימי אחשורוש את התורה, כמו שנאמר: "קיימו וקבלו היהודים" (אסתר ט, כז), קיימו מה שקבלו כבר

(שבת פח, ע"א), הרי ש"ליהודים היתה אורה" זו התורה שחזרו וקבלוה בימי אחשורוש.

ובספר "ושב ורפא לו" (עמ' קס"ג) כתב לבאר מהו "תורה אור", ומהו המאור שבתורה, וז"ל: עלינו להקדים קודם כל ביאור המושג חושך - ידוע הוא לשונו של ה"מסילת ישרים" (בפרק ג') "תשת חשך ויהי לילה" (תהלים קד, כ) זה העולם הזה שדומה ללילה (בבא מציעא פג, ע"ב), כי הנה החושך של הלילה שני מיני טעויות אפשר שיגרום לאדם, או שיכסה את העין עד שלא יראה כלל ואינו מניח לו שיראה את המכשולות שבדרכי העולם, או שמראה לו את הטוב כאילו הוא רע ואת הרע כאילו הוא טוב. ומתוך כך מתחזקים מעשיהם הרעים וכו', ואין די בזה שחסרה מהם ראיית האמת לראות הרעה נגד פניהם. אלא שנראה להם למצוא ראיות גדולות וכו' לדעותיהם הכוזבות... וזאת היא הרעה הגדולה המלפפתם ומביאתם אל באר שחת, עכ"ל.

נמצא שהגדרתו של החושך הוא בזה שמטעה את האדם ומראה לו שמעשיו הרעים הם בעצם טובים, וממילא אין לאדם ביקורת על מעשיו, ונטיית לבו מראה לו את מעשיו הרעים כמעשים טובים. והנה חז"ל הוקיעו את מי ש"עושה מעשה זמרי ומבקש שכר כפנחס" (סוטה כב, ע"ב). ופתגם זה הוא כח מכוחות נפש האדם, כיצד האדם מטעה את עצמו, והסיבה היא משום שהוא הולך ב"חושך", והטבע הזה ישנו בלב כל אדם.

ומהו הפיתרון לכך? רק על ידי תורה, שהתורה היא "אור", והמאור שבה מחזירו למוטב (הקדמת איכה רבה ב), ואז רואה האדם את מעשיו ואת עצמו כפי האמת, כפי שצריכים לראותם, ורק על ידי התורה וגדולי התורה יכול האדם לכוון את דרכו. וכדברי ה"מסילת ישרים" שם, שעל ידי שמצייתים לגדולי תורה אשר יצאו ממאסר יצרם, אזי אפשר להגיע את האכסדרה שבאמצע המבוך, כפי המשל שם.

ועל כן נקראת היא "תורה", מלשון הוראה (זוהר ח"ג נ"ג

ב'), שמראה ומכוונת את הדרך, והיא כמו אבוקה שמאירה את הדרך והולכים לאורה (סוטה כא, ע"א). ועל כן נאמר בהרבה מקומות בתורה לשון של "הליכה" לאור התורה, כגון: "אם בחקותי תלכו" (ויקרא כו, ג), "בית יעקב לכו ונלכה באור ד'" (ישעיה ב, ה), ועוד. והיינו שיכוון האדם את הליכתו לאור התורה.

הנה בהפטרת פרשת זכור שקראנו השבת מצאנו כדבר הזה, וכל המתבונן בהפטרה יראה דבר מבהיל. שאל בבואו מן המלחמה טוען בביטחה, "הקימותי את דבר ד'" (שמואל א טו, יג), וגם כששמואל שואלו "ומה קול הצאן הזה באזני", עונה שאל: "למען זבוח לד' אלקיך". אך שמואל עונה לו בחריפות: "יען מאסת את דבר ד'", ואת הצאן שהביא לזבוח מפרש שמואל בתור: "ותעט על השלל", כלומר אין זה עבור הקרבה לד', אלא בתור שלל. כי: "הנה שמוע, מזבח טוב. להקשיב, מחלב אילים". כי אין אדם יכול להחליץ מאפילת נגיעותיו אלא בציות מוחלט לתורה ולחכמיה. וזה לקח ימי הפורים הממששים ובאים. שגזרת המן באה על שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר (מגילה יב, ע"א) ונהנו מסעודת אחשוורוש (אסתר רבה ז, יג). ועל שניהם היתה להם הוראת היתר, וכסבורים היו שעושים הם כהוגן וכהלכה. שצלם נבוכדנצר לא היה בגדר עבודה זרה, אלא אנדרטא העשויה לכבודו של מלך (תוספות ע"ז ג ע"א ועוד), ולא שעו לחנינה מישאל ועזריה שמסרו נפשם (פסחים נג, ע"ב) וגרמו בכך לחילול השם (סנהדרין צג, ע"א). וסעודת אחשוורוש היתה כשרה (מגילה יב ע"א) וחששו להעיר חמת המלך בהחרימם סעודתו לרגל ביסוס מלכותו, ולא שעו למרדכי שהחרימה וגדולי ישראל שברחו משושן כדי שלא להשתתף בה (אסתר רבה ב, ו).

והתיקון היה כאשר אסתר כפפה דעתה וביטלה רצונה בפני במרדכי ובאה לפני המלך מיד, ואף כל ישראל שמעו לקולו בשלושה ימי צום, כולל ליל הסדר (מגילה טו, ע"א). וכאשר ליהודים היתה אורה זו תורה וכפיפות לדעת תורה,

השיגו אורה ושמחה וששון ויקר.

פרשת צו

קרבן עולה בא לכפר על הרהורי הלב

"צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה..." (ויקרא ו, ב)

שונה קרבן עולה מקרבנות חטאת ואשם, למרות ששלתם באים לכפרת עון. כי בעוד שהשניים האחרונים באים לכפר על מעשה חטא, באה העולה לכפר על הרהור חטא למרות שלא חטא בפועל.

וכן שנינו במדרש (ויק"ר ז, ג): "אין העולה באה אלא על הרהור הלב", דבר זה בא ללמדנו שגם הרהור עברה, לעוון יחשב. והראיה, שמביאים עליו קרבן.

ומכאן מי שנוהר מלהיכשל בשמץ חטא, ומוכן לברוח מתשעים ותשעה שערי היתר כדי שלא יגיע ח"ו לשער אחד של איסור צריך שיברח גם ממחשבת עבירה. ובזה יצא נשכר, שמלבד שגופו ואיבריו יהיו קדושים, גם מוחו יהיה זך ויהיה כולו קודש לד'.

בהרהורים רעים יש לאו

ואין לטעות ולומר ששמירה מהרהור חטא אינה יותר מאשר מידת חסידות, שהרי איסור זה מוזכר בש"ס (כתובות מו). על הכתוב: "ונשמרת מכל דבר רע" (דברים כג, י), מכאן אמר רב פנחס בן יאיר, אל יהרהר אדם ביום ויבוא לידו טומאה בלילה. וכתבו בתוספות (עבודה זרה כ, ע"ב) שזו דרשה גמורה, ולא אסמכתא. וכן כתב בסמ"ג (לא תעשה קכו). ורבינו יונה

(שערי תשובה ש"ג, מ) מנאו במניין הלאווין, ובעיקבותיו בעל ספר "חרדים" (פכ"א אות ל').

ויש להוסיף על כך שהרהור עבירה לא זו בלבד שחומרתו אינה פחותה מהחטא עצמו, הוא אף עולה עליו. וכן אמרו חז"ל (ביומא כט.) "הרהורי עבירה קשים מעבירה". הוה אומר שגם על פי שורת הדין יש להזהר מלהרהר הרהורים שאינם כשרים ולא ממידת חסידות. וב"מסילת ישרים" (פרק יא) הוסיף, שמקרא מפורש הוא: "תועבת ה' מחשבות רע" (משלי טו, כו).

מה טעם שהרהורי עבירה קשים מעבירה

אולם מאמר חז"ל זה צריך ביאור, כיצד יתכן שהרהור חמור יותר מהחטא עצמו.

מסביר בספר "סידורו של שבת" (דף עה ע"ב) שמעשה העבירה יכול להיעשות בשני אופנים. האחד: עבירה שנעשית בחטף ובמהירות ללא תכנון מוקדם וללא הרהורים מרובים, האדם נקרה לו חטא בדרכו, הוא לא התגבר על יצרו, לא חשב על איזו לי מיוצרי (ברכות סב ע"א) והלך אחר שרירות לבו הרע, באופן כזה קל לו לפרוש מן החטא ולברוח ממנו, מכיון שזה לא נשרש בעמקי נפשו, וכשם שבא כך ילך.

אמנם כאשר האדם מהרהר זמן רב על מעשה החטא, המחשבות הרעות נכנסות למוחו וללבו וחודרות לעומק נפשו, ואז משתרשת בו הרעה ויצר הרע מוצא לו משכן קבע בתוכו, באופן זה תהיה מלאכת הפרישה מן החטא קשה שבעתיים, כי מלבד מה שעליו לנתק מקרבו את העבודה הזרה של מעשה החטא, (בעיקבות דברי הגמרא, שבת קה ע"ב, שהיצר הרע כעבודה זרה) עליו גם לשרש אחריה (עבודה זרה מה, ע"ב). הוא חייב להשקיע כוחות נפש אדירים כדי לעקור את השורש הפורה שהצמיח ראש ולענה, וזו עבודה קשה עד מאד. מסיבה זו הרהורי עבירה שבלבו קשים הרבה יותר מהעבירה עצמה.

נמצאת אומר שהרהורי עבירה הם בבחינת שורש האילן,

ואילו העבירה היא האילן עצמו. כאשר קוצצים רק את האילן עלול השורש שנשאר להצמיח אילן נוסף. מעשה הגדיעה לא הועיל הרבה. אך כאשר עוקרים את השורש, מובטח שאותו אילן לא יחזור לקדמותו.

ויבואר מה שכתב רבינו בחיי (דברים כט, יח. ובספרו "כד הקמח" ערך חילול ה' כתבו בשם הרמב"ן) שאין הבורא מעניש על מחשבה רעה (קידושין מ ע"א) אלא אחר עשיית החטא, שאז הרהורי עבירה קשים מעבירה. ולהאמור, ההרהור כשורש פורה ראש ולענה ("הכנה אל העבירה", כלשון ספר "חרדים" פרק סו) והוא "שורש המרי" (דרשות הר"ן דרוש ה), ואף שהשורש הוא העיקר, אין מענישים עליו עד שלא הגיח האילן. אך אז, אין די בגדיעתו בלא עקירת השורש!

ואמרו במדרש (בילק"ש רמז ת"ס) למה נקרא שמה עולה? שהיא עליונה מכל הקרבנות, "היא העולה". תדע, מי שהוא מביא חטאת הכהן נוטלה, וכן המנחה, וכן האשם, וזבח שלמים לבעליהן. אבל העולה אין בריה טועם ממנה אלא כולה להקב"ה. לכן נקראת עולה, שהיא עולה להקב"ה שהוא עליון. וקשה אם כל כך חשובה שהיא עליונה מכל הקרבנות, מדוע כפרתה אינה אלא על הרהור הלב שהוא לכאורה קל? למה לא תכפר על כריתות ומיתות בית דין החמורים?

אך הוא אשר אמרנו, שאין הרהור הלב דבר קל כל עיקר. כאשר חוזר האדם בתשובה, עליו לסלק מעצמו את הדבר שגרם לחטא שיבוא, בבחינת "העוקר עבודה זרה צריך לשרש אחריה" (ע"ז מה:). ושורש החטא הוא מחשבת החטא שקדמה לו. היא שהצמיחה את מעשה העבירה. ולכן העולה, שהיא עליונה מכל הקרבנות וחשובה מאד לפניו יתברך, הנה היא מכפרת על הירהורי הלב, וכאשר אדם מביאה יזכה לעקור הירהורי הלב מתוכו שהם שורשי המידות הרעות והתאות התלויות בלב. ומשום כך קרבן עולה - עולה על כל הקרבנות. ויש בה מעלה שאין בכל הקרבנות, כי בכל הקרבנות, אם יביא

חטאת או אשם, הן אמת שיכפר לו עונו וחטאו אשר חטא, אבל קרוב הוא לחזור לסורו וישנה בחטאו, היות ולא נעקרו היראה הלב מקרבו. ונבין מדוע סדר הבאת הקרבנות, חטאת ואחריה עולה (זבחים ז, ע"ב), שהחטאת עקירת העבודה הזרה. והעולה, השירוש שאחריה.

פרשת שמיני

הכעס ותקנתו

בשלשה מקומות מצאנו בתורה שמושה רבינו עליו השלום בא לידי כעס. פעם אחת בפרשתנו (ויקרא י, ט"ז): "ואת שעיר החטאת דרש דרש משה והנה שורף ויקצף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים, "מדוע לא אכלו את שעיר החטאת של ראש חודש, ואהרן השיב למשה שמאחר שהוא אונן על בניו היה אסור לו לאכול, והתורה מסיימת: "וישמע משה, וייטב בעיניו". וכתב רש"י: הודה ולא בוש לומר לא שמעתי, אלא אמר שמעתי ושכחתי.

המקום השני (שמות טז, יט - כ): "ויאמר משה אלהם, איש אל יותר ממנו עד בוקר. ולא שמעו אל משה ויותרו אנשים ממנו עד בוקר, וירם תולעים ויבאש, ויקצוף עליהם משה".

הפעם השלישית (במדבר לא, יד - טו) "ויקצוף משה על פקודי החיל שרי האלפים ושרי המאות הבאים מצבא המלחמה. ויאמר אליהם משה החייתם כל נקבה", במדיניות שהחטיאו את בני ישראל.

ולפני שנדון בכעסו של אבי הנביאים, נקדים הקדמה. להבין מה ענין החסרונות, ונכון יותר לומר "צל של חסרון", כלשון הרב דסלר זצ"ל, שנמצאו בגדולי עולם, ומדוע לנו לדון בהם, מה ליקחם עבורנו.

בספר "מאמרי שלמה" לגה"צ רבי שלמה הרכבי זצ"ל הי"ד (ח"ב עמ' צ"ה) מובאת שיחה בשם "חטאי הראשונים, תורה שלמה עבורנו". ומבואר שם, שחז"ל באו לעורר אותנו לגודל כוח הרע שבאדם, עד היכן הוא עלול לחטא. שאפילו בשעה שזכה להגיע למדרגה גבוהה מאד, אל יאמר שלום יהיה לי, אני כבר בטוח מחטא. אין הבטחה לצדיקים (ברכות צ, ע"א). הרי לפניך הגדולים שבגדולים שנכשלו ונפלו בחטא. ולכן צריכים שמירה מעולה.

עוד יש בזה לימוד עבורנו, שאל יתייאש האדם ויפול בעצבות. שלא ישבר בראותו בעצמו שלפעמים אחרי השגתו לפי הבנתו וערכו איזו מדרגה ועליה, ופתאום נכשל בחטא ונפל, וחושב שח"ו כל עמלו להבל וריק. ידע שלא כן הדבר. יראה ויתבונן, בגדולים שהיו במדרגה כה גבוהה ועם זאת נכשלו, (כי זה טבע האדם) ושב ונתעלו במדרגה גבוהה וחזרו למעלה רמה.

משה רבינו ע"ה כל מעשיו לשם שמים

ב"מכתב מאלהיו" כתב הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל לבאר עניין כעסו של משה רבינו עליו השלום, וז"ל: ותמה אא"ז הגר"י סנלטר זצ"ל, הלא מתנאי הנבואה שיהיה הנביא שלם במידותיו, (רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ז ה"א) ואיך אפשר שיכעוס ועם כל זה יהיה גם אדון הנביאים? ותירץ במתק לשונו כי לא כעס משה רבינו מעולם אלא רק בא לכלל כעס. (ספרי מטות ה) היינו שנגע במשהו מסוג הכעס, וגם לזה קראה תורה "ויקצוף".

וביאר: פירוש דבריו, כי כל מעשי משה רבינו היו כולם לשם שמים באמת, וגם כאשר כעס וקצף היה כעסו לשם שמים למען ילמדו וידעו שראוי לכעוס על המעשה ההוא. אבל מכיון שענין הכעס יש לו שייכות עם הכחות החומריים שבאדם -

כוחות אהבת עצמו - על כן כערך הצל כך ערך ענין הכעס נמצא בו. ואם גם לא נראה הצל הדק הזה כלל, אבל התורה העידה על מציאותו. וכפי ערך זה שייך בו "בא לכלל כעס בא לכלל טעות", אשר פירושו שכל מקום שיש כעס זה לאות שיש שם טעות, כי אין אדם כועס אלא אם כן יודע בעומק לבבו שטעה, וכועס כדי לכסות על טעותו. וכל זה היה רק בבחינת הצל ואף על פי כן באה התורה לבקר את משה על דבר הטעות שהאחריות עליה היתה בבחינת צל. עד כאן לשונו.

כעת ניגש לברר מספר נקודות במידה הזאת השייכות לנו.

מהיכן נובעות המידות שבאדם

מהרח"ו זצ"ל בספרו "שערי קדושה" (ח"א שער ב') כתב שיש באדם ד' יסודות, אש, רוח, מים ועפר.

מיסוד האש נובעות מידות הגאווה, והכעס. וקשורות הן (אחת לשניה) מפני הגאווה כועס האדם כשאין עושים רצונו. ואילו היה שפל רוח ומכיר חסרונו לא היה כועס כלל.

מיסוד הרוח נמשך הדיבור הנקרא שיחה בטלה, ותולדותיו ד' והן: לדבר חנופה שקרים ולשון הרע, ולגלות שבחיו לבריות ולהתגדל בפניהם.

יסוד המים ממנו נובעות תאוות התענוגים, כי המים מצמיחים כל מיני תענוג.

ומיסוד העפר נובעת מידת העצבות בכל פרטיה וממנה באה העצלות.

שורש הכעס הוא איפוא מיסוד האש. ולאש תכונה מיוחדת, עליה עמד ב"חיי עולם" (פרק יז): אין האדם יכול להיות ולו לרגע במחיצת האש. הוא מופקע מתחומה לחלוטין. ולענייננו,

נאמר: היכן שהכעס שולט, ה'אדם' איננו ! ונבהיר הכוונה
הכעס ותוצאותיו

בגמרא (פסחים סו ע"ב), אמרו: כל אדם שכועס, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו. אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ממש. דכתיב: "ויקצוף משה על פקודי החיל", וכתיב: "ויאמר אלעזר אל אנשי הצבא הבאים למלחמה זאת חוקת התורה אשר צוה ד' את משה", מכלל דמשה איעלם מיניה. ואלעזר הוצרך ללמד דיני הגעלות וטבילת כלים. ובספרי (מטות ה) אמרו שבשלושה מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות (ויעויין במהרש"א).

ועוד הפליגו חז"ל בגנות המידה הזאת באמרם: "כל הכועס כל מיני פורעניות של גיהנם שולטין בו" (נדרים כב ע"א), ועוד (שבת קה ע"ב): כל המקרע בגדיו והמפזר מעותיו והמשבר כלים בחמתו יהא בעיניך כעובד עבודה זרה שנאמר: "לא יהיה בך אל זר" (תהלים פא, י). ועוד (נדרים כב ע"ב): "כל הכועס אין שכינה חשובה כנגדו ומשכח תלמודו", ומוסיף טפשות, ובידוע שעוונותיו מרובים מזכיותיו שנאמר: "ובעל חימה רב פשע". (משלי כט, כב)

ובזוהר הקדוש פרשת תצוה (ח"ב קפב ב), מובא ב"שערי קדושה" (ח"ב שער ד'): "אי בר נש כועס עקר מניה נשמתיה, עלאה קדישא למשרי באתריה סיטרא אחרא. ודא איהו "טורף נפשו באפו" (איוב יח, ד) דטריף נפשיה ואשריה באתרה אל זר, "כי במה נחשב הוא" (ישעיה ב, כב), עבודה זרה אקרי, ומאן דאישתעי עמיה כאלו אתחבר לעבודה זרה ממש, דעבודה זרה ממש שריא בגויה ואסור לאסתכלא באנפוי. ועליה כתיב: "אל תפנו אל האלילים" (ויקרא יט, ד) ועוד כתיב: "אלהי מסכה לא תעשה לך" (שם), וכל מסאביא אתדכיין בר מהאי, בגין דמסאיב גופא מגו ומבר וכו'.

תרגום חפשי: אם אדם כועס עוקר ממנו נשמתו העילאית

הקדושה, להשרות במקומה את צד הטומאה. והוא טורף נפשו בכעסו ומשרה במקומה אל זר, ונקרא עבודה זרה, וכל מי שמדבר עמו כאילו התחבר לע"ז ממש ומשרה אותה בתוכו, ואסור להסתכל בפניו, ועליו כתוב: "אל תפנו אל האלילים", ועוד כתוב: "אלהי מסכה לא תעשה לך". וכל הטמאים נטהרים חוץ מטומאה זאת, משום שהוא מטמא את עצמו מבית ומחוץ.

הכעס מבלבל רוחו ודעתו של האדם

וב"עלי שור" (ח"ב עמ' רי"ג) כתב בשם הרא"ש (ארחות חיים סי' כ"ד) "ויתרחק מן השחוק והכעס, כי מבלבל רוחו ודעתו של אדם.

כל כעסן מרגיש זאת בעצמו, כי בעת כעסו לבו בל עמו וכאילו הוא נהפך לאדם אחר, לאדם זר שאינו עצמו.

בודאי מוכרח הכעסן לכבוש את כעסו, אבל עדיין לא תיקן עצמו, כל עוד מקנן הכעס בלבו והמלחמה נטושה, פעם יצליח לכבוש כעסו ופעם לא.

עצם ההקפדה על מה שנעשה נגד רצונו נקראת כעס. אנו רואים לנגד רוחנו אדם, שאם יעשה משהו נגד רצונו עלולות פניו להתאדם הוא ידפוק באגרופו על השלחן, ויתפרץ בצעקות וזלזולים. וידוע, שאין משיגים דבר בהתפרצויות אלו. הכעסן עושה עצמו שנאווי ומבוזה. אולי יעשו רצונו מחמת מורא, אהבה ואהדה לא ירחשו לו לעולם: "רגזן (לא) עלתה בידו אלא רגזנותא" (קידושין מא, ע"א).

כל זה ידוע. ואכן, אשרי הבולם עצמו בשעת מריבה, העולם מתקיים בזכותו (חולין פט, ע"א). אבל הכעס כשלעצמו, גם אם נבלם, דחוי הוא. מורה, שעדין לא הגיע בעליו למידת ההשתוות (יעוין בפירוש המשניות אבות פ"ד מ"ד).

הכעס הוא ציור תגובה פסול ודחוי. אין לבעל הכעס הבסיס בנפשו אשר ממנו יבוא לתגובה שקולה. בסיס זה היא סבלנות. תהיה איפוא עבודתו כעת התלמדות במידת הסבלנות עכ"ל.

להיות תמיד נוח לבריות לרצות ולרצות

בספר "תומר דבורה" המבוסס על י"ג מידות הרחמים ומדריך את האדם להיות דומה לקונו, כתב (בפ"ב בהנהגה ג'): מצחו לא יהיה בו קושי כלל, אלא ידמה תמיד למצח הרצון, שירצה את הכל, אפילו שימצא בני אדם כועסים ירצם וישקיטם ברצונו הטוב, שכן מצח הרצון הוא תמיד רוצה ומרצה הגבורות ומתקנם. אף הוא ירצה הגבורים המתגברים כעסם, והוא ינהלם ברצון טוב וישתף שם חכמה גדולה להשבית הכעס, שלא יעבור הגבול ויקלקל ח"ו, ויעשה דוגמא לרצון העליון שהוא נמשך מן החכמה הנפלאה במצחא דעתיקא, ומשם מרצה הכל. וגם ימשך להיות תמיד נוח לבריות, שאם מדותיו קשות מצד אחד עם בני אדם, לא יתרצו ממנו. וזה טעם המשנה (אבות פ"ג מ"ג): "כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו". עד כאן לשונו.

אבל גם אם לא נצליח למגר כליל רגש הכעס נשתדל להמעטו ככל האפשר, ואף בכך נרוויח ריוח עצום ורב.

ביאור נפלא על כל המעביר על מידותיו

שכן כתב ב"שפתי חכמים" (ח"ג עמ' שכ"ה): מה הוא "המעביר על מידותיו" (שמעבירין לו על כל פשעיו. ראש השנה יז, ע"א), ביאר זאת מו"ר הרא"א דסלר זצ"ל, יש אדם שכאשר הוא כועס הוא מאבד כל שליטה על עצמו, ואי אפשר לדבר אתו ולעבור על ידו (כאילו תופס את כל המעבר). אך יש אדם שאפילו כאשר הוא כועס, כעסו מוגבל והוא שולט על עצמו, ואפשר לעבור על ידו. גם מדריגה זאת נקראת "מעביר על מידותיו", כלומר הוא מצמצם את כעסו. לכן במידה כנגד מידה, גם הקב"ה, אע"פ שיש לו טענות גדולות על חטאיו, הוא יתברך

מעביר על פשעיו ומצמצם את הטענות עליו, ודן אותו לכף זכות. דהיינו שבכל מעשה שאדם חוטא, אפשר לסנגר עליו, שלא ידע את חומרת העוון ולא היה מזיד מושלם. וזהו בקשתנו, "אל תפן אל רשענו", אל תפנה ותסתכל על מעשינו בהשגחה מלאה ובדקדוק שלם, אלא תדונו לכף זכות.

פרשת תזריע - מצורע

ספירת העומר ועבודת המידות

בשבועות אלו חלה תקופת ספירת העומר שהתייחדה לתיקון המידות, בה אנו גם לומדים פרקי אבות שכל עניינם שיפור המידות. וכבר העיר הר"ע מברטנורא על לשון "משה קיבל תורה מסיני", שבא להשמיענו שכל הדברים הכתובים במסכת זו הם קבלה מסיני כמו כל התורה, ולא ישתנו במהלך הדורות כמו שהתורה לא תשתנה, שהרי היא חכמתנו ית' ואינה מתחלפת.

אחד הקשיים העיקריים בתיקון המידות, (וכבר אמר ר"י סלאנט זצ"ל שיותר קל לסיים את הש"ס מלתקן מידה אחת), הוא משום שכל הענינים הקשורים בתיקון המידות הם ההיפך הגמור מההשקפה המקובלת והתנהגות הרחוב.

ונעמוד כאן על כמה נקודות. חז"ל אומרים על הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך" (ויקרא יט, טו), הוי דן כל אדם לכף זכות (שבועות ל, ע"א), ונטיית האדם להעביר תחת שבט הביקורת.

חז"ל מלמדים אותנו (מגילה כח, ע"א), כמו שמובא ב"ארחות חיים" להרא"ש בסופו, וכך נוהגים אנו לומר בקריאת שמע על המיטה, הריני מוחל וסולח לכל מי שהכעיס והקניט

אותי. ואילו התגובה הרגשית היא: אני אראה לו, מחר הוא כבר יקבל ממני כפי שמגיע לו. ובאה התורה ומלמדת אותנו להעביר על מידותנו ולמחול.

דוגמא נוספת: חז"ל אומרים בפרקי אבות (פ"ד מ"א): "איזהו חכם הלומד מכל אדם, איזהו עשיר השמח בחלקו, איזהו גבור הכובש את יצרו, איזהו מכובד המכבד את הבריות". וכל זה הוא ההיפך הגמור מתפיסת בני אדם הרחוקים מתורה ומערכיה.

לדעתם, החכם משמיע דעתו לכל אדם ואין מי שילמדו. העשיר, "יש לו מנה (מאה) רוצה מאתיים" ולעולם אין לו קורת רוח בעושרו. הגיבור מכניע את כולם, והמכובד דורש שהכל יכבדוהו!

אשרינו מה טוב חלקנו שזכינו לתורת אמת שמעמידה אותנו על אמיתת הדברים בשטח זה שהוא לצערינו מוזנח עד מאד. וכאן להעיר תשומת הלב, שאך ורק ע"י לימוד המוסר יכול האדם להעביר על מידותיו ולהגיע לשלמותו; כפי שאמר החכם מכל האדם בספר החכמה "החזק במוסר, אל תרף נצרה כי היא חייך" (משלי ד' י"ג).

חז"ל מספרים לנו (יבמות סב, ע"ב) שבתקופה זו של ספירת העומר מתו רבבות תלמידיו של רבי עקיבא משום שלא נהגו כבוד זה בזה, מובן שאין לנו שום תפיסה בערכם של קדושי עליון אלו, ובודאי נידונו לפי ערכם ומעלתם ולא על זה אנו מתכוונים לדבר.

אמנם על כמה נקודות הקשורות למידות עלינו להתעכב, ואולי לפי זה נוכל להבין מעט בעניין התביעה שהיתה עליהם.

הסבא מקלם זצ"ל (מובא בספר תורה והיראה), שואל איך יתכן שהתורה מספרת לנו שאהרן ומרים דברו לשון הרע על

משה, הרי זה גופא הוא לשון הרע עליהם. ומתרץ שאם זה ללמד את האדם התנהגות וממה עליו להיזהר, מותר לספר (שזה בגדר "לשון הרע לתועלת", שהותרה) ואותו מהלך מוצאים אנו בעניין תלמידיו של רבי עקיבא. איך חז"ל מספרים לנו על ענשם ועל סיבתו, משום שלא נהגו כבוד זה בזה, אלא שבאו ללמדנו ארחות חיים. וכתבו בספרים הקדושים, שאם למדים מהם להשתפר ולהטיב דרך הרי זה בגדר תיקון להם ולחטאם, ומהווה זכות עבורם.

חסידותו של ר"ע היתה יתרה מחכמתו

חז"ל אומרים (במסכת ברכות דף נז, ע"ב), שהרואה את רבי עקיבא בחלומו יצפה לחסידות. והקשה (שם) רב נסים גאון הרי רבי עקיבא היה גדול בחכמה, עד שמשה רבינו אמר להקב"ה: יש לך אדם כמוהו ואתה נותן תורה על ידי (מנחות כט, ע"ב), ותירץ: אפשר שחסידותו היתה יתרה על חכמתו, ולפיכך הוא משובח בחסידות. ועל דרך זה נוכל לומר שהרי התורה גם משבחת את משה רבינו במידת הענוה ולא בחכמתו שעלתה על כל הנביאים שבכל הדורות, משום שהצטיין בה ביותר.

רבי עקיבא לימד אותנו דברים נפלאים ביחסי אנוש. כידוע הוא שלימד "ואהבת לרעך כמוך (ויקרא יט, יח) הוא כלל גדול בתורה". (בראשית רבה כד, ז) ומצות האהבה, ככל מצוותיה של תורה, יש לה הלכות קבועות וגדרים מדויקים. וכן כתב הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ו ה"ג): "מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר: ואהבת לרעך כמוך. לפיכך צריך לספר בשבחו, ולחוס על ממונו כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו. והמתכבד בקלון חברו אין לו חלק לעולם הבא". ולמדנו מדבריו, שאין האהבה רגש בלבד, וכמו שכתב ה"מסילת ישרים" (פרק יא): "ואהבת לרעך כמוך", בלי שום הפרש. "כמוך", בלי חילוקים. "כמוך", בלי תחבולות ומזימות, "כמוך" ממש!

כאן למדנו שמצות "ואהבת לרעך כמוך" היא בקום ועשה, ולא רק בשב ואל תעשה, ולא רק דעלך סני לחברך לא תעביד, (שבת ל"א, ע"א), אלא גם בקום ועשה. כמו שהדגיש הרמב"ם לספר בשבחו, ולחוס על ממונו.

וכלל נקוט בידינו: "ידיעת ההפכים, אחת" ("עקידת יצחק" שער י, ועוד). כשם שהדיבור בשבח הזולת הוא קיום מצות "ואהבת לרעך כמוך", השמיענו רבינו יונה ("שערי תשובה" שער ג אות לט) שדיבור לשון הרע ורכילות, דיבור בגנות הזולת, הוא פועל יוצא של שינאת הבריות, ועוברים עליו גם בלאו של: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז)!

ומה שהרמב"ם סיים הלכה זו באיסור החמור של להתכבד בקלון חברו, מקורו בגמרא (בבא מציעא נח, ע"ב). וכתב על כך (בהקדמת פרק חלק) שאף על פי שזו עבירה קלה לדעת בני האדם, לא יעשנה אלא בעל נפש כה גרועה, עד שאינה ראויה לעולם הבא! ונבין בכך סיפור הגמרא (בברכות דף כח, ע"ב) שכאשר חלה רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו (ורבי עקיבא עימם) כמבואר בסנהדרין סח, ע"א ודף ק, ע"א) אמרו לו רבנו למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא! אמר להם הזהירו בכבוד חבריכם.

ונחזי אנן איך רבי עקיבא בעצמו היה זהיר בענין כבוד חברים. הרי הגמרא (בב"מ דף נט, ע"ב) מספרת שכאשר חכמים רצו לנדות את רבי אליעזר כדי שלא תרבה מחלוקת בישראל, שאלו מי ילך להודיעו, ורבי עקיבא אמר שהוא ילך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא לבש שחורים ונתעטף שחורים וישב לפניו ברחוק ד' אמות, אמר לו רבי אליעזר מה יום מיומיים אמר לו כמדומה לי שחבירים בדילים ממך, אף הוא קרע בגדיו וחלץ מנעליו ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות וכו'.

מי היה האדם המתאים להודיע לרבי אליעזר בשורה כה קשה בזהירות רבה שלא יפגע בו ולא תצא תקלה לכל העולם, דוקא רבי עקיבא שלימד: "ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה".

ורבי עקיבא לימד אותנו גם איך להתנהג כלפי תלמידי חכמים, כפי שמסופר במסכת קידושין (נז ע"א) שכשהגיע שמעון העמסוני לפסוק "את ד' אלקיך תירא" (דברים ו, יג), רצה לפרוש מכל ה'את'ים שדרש מקודם, עד שבא רבי עקיבא ולימד לרבות יראת תלמידי חכמים. אותו רבי עקיבא שהיה אומר בעבר מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור (פסחים מט, ע"ב) עבד על עצמו והגיע למדרגה כה גדולה של אהבת הבריות ויראת חכמים, עד שרק הוא יכול ללכת להודיע לרבי אליעזר מה החליטו החברים, ורק הוא יכול ללמד את ד' אלקיך תירא לרבות תלמידי חכמים.

וכבר כתבו על כך בספרים שתלמידיו דקדקו במצוות, ולבטח לא עברו על מצות עשה של "אהבת ישראל" ומצות לא תעשה של "שנאת הבריות". אבל ככל שנזהרו בזה, הואיל שהיו קרובים אליו וראו את התנהגותו המעולה בענין בין אדם לחברו, היו צריכים לדקדק שבעתיים בכבוד חבריהם. כי היתה להם דוגמא אישית מעולה להגיע על ידה לפסגת ההישג בכבוד הזולת, ולא ניצלוה כפי מעלתם. דוגמת מה שאמרה האישה הצרפית לאליהו: "מה לי ולך איש האלקים, באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני" (מלכים א יז, יח). ופירש רש"י: עד שלא באת אלי היו שוקלים מעשי ומעשה עירי והייתי ראויה לנס, משבאת לכאן לא נחשבתי לכלום ואין צדקתי ניכרת. וכן בלוט הוא אומר (בראשית יט, יט): "ואנכי לא אוכל להמלט ההרה" אצל אברהם, שלא תהא זכותי נזכרת אצלו (ומקורו בבראשית רבה נ, יא).

זו היתה התביעה על תלמידי רבי עקיבא, שחיו בצילו ולא

למדו אורחותיו כפי הנדרש. אך כשנתבונן נראה, שתביעה זו אינה רק על מי שרואה דמות הצדיק נגד עיניו. שהרי אמרו (ביומא לה, ע"ב) שהלל מחייב את העניים, רבי אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים ויוסף מחייב את הרשעים. הרי שגם אם מכירים אורחות צדיק מדורות קודמים, מחייבים הם. מעתה, מכיון שעמדנו על הנהגת רבי עקיבא ורוממות תביעותיו, מחייבנו הדבר !

ולפיכך, עלינו להתמסר בימים אלו שאנו באבלות על תלמידיו של ר"ע לעבודת המידות וב"החזק במוסר אל תרף", וזאת ההכנה האמיתית לקבלת התורה, בחג השבועות שממשמש ובא כמו שכתב רבנו יונה בפרקי אבות (פ"ג מכ"ב) שהתורה שוכנת אצל אדם שתיקן עצמו במידות, וז"ל: אם אין דרך ארץ אין תורה, רצה לומר שצריך תחילה לתקן את עצמו במידות ובזה תשכון התורה עליו, שאינה שוכנת לעולם בגוף שאינו בעל מידות טובות, לא שילמד התורה ואחר כך יקח לו המידות, כי זה אי אפשר. וזהו כענין שנאמר: "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז).

וזאת ההכנה היותר מעולה ומתאימה למתן תורה, לתקן את עצמנו בדברים הנוגעים ובפרט לענינים שבן אדם לחברו עד כדי שיהיה לנו מושג שהשני הוא כמו ספר תורה. ואין זו גוזמה. שהרי שנינו (במועד קטן כה, ע"א) שהעומד בשעת יציאת נשמה של אדם מישראל חייב לקרוע בגדיו, למה זה דומה, לספר תורה שנשרף שחייב לקרוע. ומדוע תהיה ההתייחסות הזו רק כשמת, מדוע לא נתייחס אליו כן בחייו. ולפיכך כשם שכאשר אדם מקבל מכה מספר התורה בריקודים בשמחת תורה לא יחבוט בו חזרה, חלילה אלא אדרבא הולך ומנשקו ביתר שאת וביתר עוז, כך אדם צריך להתנהג כלפי הזולת, כי זה רצונו של הקב"ה.

פרשת אחרי מות

האדם זקוק בכל עת לחזק עצמו מחדש ביראת ד'

"כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו" (ויקרא י"ח ג'), כתב הרמב"ן וז"ל: ועל דעת רבותינו בתורת כהנים היו המצרים שטופים בזימה בכל העריות ובזכור ובבהמה וכו', ועל זה הזהיר הכתוב שלא לעשות כמעשיהם. והיינו, כי מבלי שישים האדם את לבו על דרכיו - להמנע ממעשים שפלים אלו - עלול הוא למצוא את עצמו עושה את המעשים הללו, אף שהם מעשים מגונים ושפלים ביותר.

ובספר "מראש אמנה" הביא בשם מוה"ר אלעזר מנחם מן שך (שליט"א) זצ"ל אם כי קשה לו לאדם שיכנס בלבבו איזה שהוא פחד וחשש פן יגיע לידי מעשים כאלו, אבל הבורא יתברך היודע יצרי מעללי איש, הוא היודע, כי "אל תאמין בעצמך" (אבות פ"ב, מ"ד), והרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין (ברכות סג, ע"א), ורק זה ימנענו מלהגיע לידי מעשה מגונה ומאוס כזה.

אמנם נראה דכיון שאמר הכתוב: "כמעשה ארץ מצרים לא תעשו", הרי הדברים אמורים על כל מעשיהם של מצרים, ואף על אותה קשיות עורף שהיתה בזמן עשרת המכות, שבשעה שהיתה הרווחה הוכבד לבם כבראשונה, גם על זה אמר הכתוב ליתן לב שלא להגיע לידי מצב כזה.

והדבר פלא וכי יתכן לאדם בר דעת להגיע לידי מצב של התנהגות כתינוק שאינו מבין לברוח מפני אש. וכי אינו יכול לבטוח בעצמו שמשכיר באיזה דבר שסכנה היא לו, יברח ממנה באופן טבעי.

כמו שהגוף צריך מזון תמיד כך הנפש צריכה חיזוק תמיד

אמנם לא כן הדבר. אלא כמו שהגוף החמרי צריך מזון, ואף שאכל ושבע ודשן, כעבור כמה שעות צריך שוב מזון, וכן אם נם לו את שנתו כבני מלכים עד ג' שעות, כשיעבור זמן מוכרח הוא שוב לישון, והנודר שלא ישן ג' ימים הוי נדר שאי אפשר לקיימו (נדרים טו, ע"א). ואמנם יש גוף חלש שצריך לאכול ולישון בתכיפות, וישנו גוף יותר חזק, שיכול להרחיק יותר בין אכילה לאכילה ובין שינה לשינה, אבל כל אדם הנהו מוגבל לאיזה שהוא זמן, שבעבור אותו הזמן מוכרח הוא שוב מזון ותנומה.

כן הדבר גם בשטח ההתבוננות והפקת הלקחים. אמנם ישנם חילוקים בין אדם לאדם, וישנו אדם שמעשה אחד שראה יכול לשמש לו ללימוד ולהנחותו זמן רב יותר ממה שהוא מחזיק בלב חבירו. אבל כל אדם מבלי יוצא מן הכלל יש לו זמן מוגבל, שבעבור הזמן צריך הוא התלמדות חדשה. וכשנעיין בדבר נבין, שזה מקור ציווי קריאת שמע והזכרת יציאת מצרים, בוקר וערב, ומצוות ליל הסדר ותקיעת שופר וצום יום הכיפורים אחת בשנה. לחדש התעוררות להפקת לקחים מחודשת.

האדם ניזון בגופו וברוחו

המהר"ל מפראג ("תפארת ישראל" פרק ז) העמידנו על רעיון עמוק באשר לדמיון האדם לעץ השדה (דברים כ, יט). האדם נקרא על שם האדמה (בראשית רבה יז, ד), לא רק משום שהוא נוצר מהעפר, אלא גם משום שתכונותיו דומות לאלו של גידולי קרקע, כל צמח ניזון מהמים וחומרי המזון המצויים בקרקע, וכאשר מתנתקים שורשיו מהקרקע הוא מתייבש ומת, כן גם האדם. הצמח גדל והולך כל הזמן, וכן גם האדם, הוא לא פוסק מלגדול ומלהוציא מן הכוח אל הפועל את הכשרונות הגנוזים בו.

אלא שהאדם ניזון לא רק בגופו, אלא גם ברוחו. בהעדר יניקה רוחנית אישיותו מתייבשת ומתנוונת והוא הופך לכעין צמח החי בגופו בלבד, ללא אישיות. מזונו הרוחני של האדם נמצא למעלה, הראש שבו השכל והחושים, קולט את מזונו הרוחני מלמעלה ומזין את יתר האברים. האדם הוא אמנם עץ השדה, אולם גדל הפוך. העץ גדל מהקרקע לשמים, והאדם גדל מהשמים לקרקע (יעויין ב"גור אריה" בראשית ט, כא).

מהו מזונו הרוחני של האדם

וכן הוא בנביא ישעיה (ריש פרק נ"ה): "הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף לכו שברו ואכלו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב". שמלמדנו על מזונו הרוחני של האדם. שהמים היין והחלב הם משל לתורה (תענית ז, ע"א).

וכתב על זה הרד"ק: ויהיה הענין כאלו קראם לבא וללמוד, והמים משל לתורה ולחכמה. כמו שהצמא מתאוה למים, כך הנפש החכמה מתאוה לתורה ולחכמה כמו שנאמר בנבואת עמוס (ח' י"א) "לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ד'". ואשר אין לו כסף לא יחוש, כי אינו צריך, כי בחינם יתנו לו יין וחלב. נמשלה תורה ליין, מה יין משמח הלב כמו שנאמר "ויין ישמח לבב אנוש" (תהלים קד, טו), אף דברי תורה כן שנאמר: "פיקודי ד' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט). וחלב, כמו שהחלב קיום היונק וגידולו כן דברי תורה קיום הנשמה וגידולה, שהיא הולכת וגדלה בלימודה במדרגתה כמו שהיא, ואמר אכילה על היין והחלב כי הם מאכל ומשקה לגוף.

וכתב הרמב"ם בסוף הלכות איסורי ביאה (פ כ"ב הל' י"ט כ' וכ"א): ואמרו חכמים גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן, (מכות כג, ע"ב) ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן, שאין בהם פרוצין בעריות וביאות אסורות, ועוד אמרו חכמים, רובן בגזל מעוט בעריות והכל באבק לשון הרע. (בבא בתרא

קסה ע"א). לפיכך ראוי לו לאדם לכופ יצרו בדבר זה ולהרגיל עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להנצל מהם. ויזהר מן הייחוד שהוא הגורם הגדול. גדולי חכמים היו אומרים לתלמידיהם "הזהרו בי מפני בתי", "הזהרו בי מפני כלתי" (קידושין פא, ע"ב) - כדי ללמד לתלמידיהם שלא יתביישו מדבר זה ויתרחקו מן הייחוד. וכן ינהג להתרחק מן השחוק ומן השיכרות ומדברי עגבים, שאלו גורמין גדולים והם מעלות של עריות. ולא ישב בלא אשה, שמנהג זה גורם לטהרה יתרה. גדולה מכל זאת אמרו: יפנה עצמו ומחשבתו לדברי תורה, וירחיב דעתו בחכמה. שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה. ובחכמה הוא אומר: "אילת אהבים ויעלת חן, דדיה ירווך בכל עת, באהבתה תשגה תמיד". (משלי ה, יט) הרי לנו חידוש עצום. אם הקבלנו קודם את העיון למזון, הרי אין לך אדם שאוכל כל העת, בלא הפסק. אם הקבלנו את האדם לעץ השדה, אין לך עץ שמושקה כל העת, בלא הרף. וכאן דורש הכתוב: "דדיה ירווך בכל עת", שברגע שיפסיק, ויהיה ליבו פנוי מן החכמה, עלולה להתפרץ מחשבה זרה. וזו מסקנת הגמרא (סוטה כא, ע"א), שתורה, רק בעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא ! בעידנא דלא עסיק בה אגוני מגנא אצולי לא מצלא. נראה שהתורה תמלא בכל עת חדרי לבנו, והאור יגרש את החושך תדיר !

פרשת קדושים

הקדושה המתפשטת בכל שטחי החיים

"דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו כי קדוש אני ד' אלקיכם" (ויקרא יט, ב). כתב ה"אור החיים הק", נראה שבא הכתוב לתת עשה על העריות שציוה עליהם בפרשה הקודמת בלאו, הוסיף עשה עליהם לעבור עליהם גם בעשה. עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה (קידושין לט, ע"ב). והוא מאמר הכתוב "קדושים תהיו" במצות עשה, בבוא עבירה לידו

שיתרחק מעשותה, ובזה קיים מצות עשה שנצטוו במאמר "קדושים תהיו". והוציא זכרון זו בלשון זה של "קדושים", לומר שכל המקיים מצוה זו נקרא קדוש. והוא מאמרם ז"ל גם כן (ויקרא רבה כד, ו). ולטעם זה דקדק לומר "אל כל עדת בני ישראל", לומר כי מצוה זו "קדושים תהיו" היא מצוה שישנה בכל אדם, שכל איש ישראל בקיימו מצוה זו קדוש יאמר לו, ואין הדרגה בישראל שתהיה נמנעת מהשגה זו. עד כאן דבריו.

הפסוק הראשון בפרשה "קדושים תהיו" בא ללמדנו כי כל הענינים הנזכרים לאחר מכן הם ענינים של קדושה ומקיפים את כל שטחי החיים. בין אדם להוריו, בין אדם לבוראו, בין אדם לחברו, בין אדם לבריאה, בין ישראל לארצו, בין אדם לגופו ורוחו, בין איש לאשתו, בין טומאה לטהרה - ובזה מקבלים כל שטחי החיים מילוי של קדושה.

וזו הסיבה שהפרשה נאמרה בהקהל מפני שרוב גופי תורה תלויים בה. (רש"י)

בפרשה הקודמת קראנו: "את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ד' אלקיכם. ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אתם האדם וחי בהם, אני ד'" (ויקרא י"ח ד' - ה'). אין התורה גורסת קדושה מחוץ לזרמי החיים, אלא באה התורה לקדש את החיים עצמם.

כתב הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל בהקדמת פירושו על פרקי אבות "רוח חיים" - וז"ל: הנה ידוע, כי בעת יעלה על רעיוני איש לעשות מצוה נעשה רישומו למעלה ומתעורר עליו אור מקיף מהקדושה וסוכך באברתו, והאדם בתווך והוא לו לעזר ולסעד לגומרה, כי הוא יושב כמו בגן עדן ממש מקום קדוש והקדושה מלבשתו. וע"י גמר המצוה יותר מתחזק הלבוש ומאיר, והאור מסתלק אחר כך לגן עדן, וזהו שכרו לעתיד. ואם כן, אין מנוס יותר גדול להנצל מעוון כמעשה המצוות, כי על ידן הוא מסוכך בצל הקדושה, וריח גן עדן נכנס עמו בחייו, ואין מקום לשלוט

בו יצר הרע.

גם בספרו "בנפש החיים" חזר הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל על הדברים (בשער א' פ"ד בהגה"ה): וזה שתקנו נוסח ברכת המצוות "אשר קדשנו במצוותיו", וכן "קדשנו במצוותיך", כי מעת שעולה על רעיון האדם לעשות מצוה, תיכף נעשה רישומו למעלה במקור שרשה העליון וממשיך משם על עצמו אור מקיף וקדושה עליונה חופפת עליו וסובבת אותו. וכתוב מפורש: "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא יא, מד) וכמאמרם ז"ל כל המקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה (יומא לט, ע"א), רצה לומר שמלמעלה נמשך עליו הקדושה משרשה העליון של המצוה וכו'.

וענין זה של קדושה כבר מרומז בנוסח הברכה עצמה, שלפני כל מצוה אנחנו אומרים: "אשר קדשנו במצוותיו", שהקדושה שהתורה ציוותה עליה מגיעים אליה על ידי עשיית המצוות. וזאת משום שהתורה גורסת קדושה בתוך זרם החיים של היום יום של האדם, וע"י המצוות האדם מקדש את החיים עצמם.

ידועים דברי הרמב"ן (שמות טו, כו) על נוסח הברכה המתחיל "באתה" שהוא לשון נוכח, ואח"כ הנוסח עובר ללשון נסתר "אשר קדשנו". וכתב על כך הרמב"ן משום שהמצוות הם מן העולם ועד העולם. וזה מתאים מאד לדברי הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל, שכתב כי בעת יעלה על רעיוני איש לעשות מצוה מקיפו אורה וע"י גמר המצוה האור מסתלק אח"כ לגן עדן, וזהו שכרו לעתיד.

ומצינו כלל גדול אצל חז"ל, שאין הקב"ה בא בטרונאי עם בריותיו. (ע"ז ג, ע"א) וממילא לא יתכן שהקב"ה יצוה אדם בעשיית מצוות ואין יד האדם מגיעה לקיימן ואח"כ יתבע ממנו למה לא קיימן. אלא ודאי שכל המצוות כולן שצונו הבורא הם בהישג יד כל אחד ואחד מישראל. ואף מצות קדושה בכלל.

לקדש החיים ולזכות לאור גן העדן !

טעם נוסף שהפרשה נאמרה בהקהל מובא במדרש (בויק"ר פכ"ד): רבי לוי אמר, פרשה זו נאמרה בהקהל מפני שעשרת הדברות כלולין בתוכה:

(א) אנכי ד' אלקיך - וכתוב הכא: אני ד' אלקיכם.
(ב) לא יהיה לך אלהים אחרים - וכתוב הכא: ואלהי מסכה לא תעשו לכם.

(ג) לא תשא - וכתוב הכא: לא תשבעו בשמי לשקר.

(ד) זכור את יום השבת - וכתוב הכא: את שבתותי תשמרו.

(ה) כבד את אביך ואמך - וכתוב הכא: איש אמו ואביו תיראו.

(ו) לא תרצח - וכתוב הכא: לא תעמוד על דם רעך.

(ז) לא תנאף - וכתוב הכא: מות יומת הנואף והנואפת.

(ח) לא תגנוב - וכתוב הכא: לא תגנובו.

(ט) לא תענה - וכתוב הכא: לא תלך רכיל.

(י) לא תחמוד - וכתוב הכא: ואהבת לרעך כמוך.

במעמד הר סיני שמענו עשרת הדברות בתורת מצוות עשה ולא תעשה, ואילו בפרשת קדושים חזרו וניתנו ונתפרשו הדברות ההן כדרכים אל הקדושה. כדרכים להעלות החיים כולם לערכים של קדושה.

זאת, ועוד. במדרש (בילקוט שמעוני קדושים פרשה תר"ד) מובא: "קדושים תהיו" בכל מיני קדושות "כי קדוש אני", שנאמר: "כי אלקים קדושים הוא" (יהושע כד, יט), שהוא קדוש בכמה מיני קדושות. דיבורו בקדושה, שנאמר: "אלקים דבר בקדשו" (תהלים סח, ח). דרכו בקדושה: "אלקים בקודש דרכך" (תהלים עז, יט). הילוכו בקדושה: "הליכות אלי מלכי בקודש" (תהלים סח, כה). קילוסו בקדושה: "מי כמוכה נאדר בקודש" (שמות טו, יא), חשיפת זרועו בקדושה: "חשף ד' את זרוע קדשו" (ישעיה נב, י).

וכך על האדם לפי כוחו וערכו המורכב מגוף ונשמה, להתקדש בכל מיני קדושות. יהא דיבורו בקדושה, דרכו

בקדושה, הילוכו בקדושה, קילוסו בקדושה, וחשיפת זרועו בקדושה, ולא תשאר פינה פנויה מקדושה. כי לא תהיה הקדושה צפונה וגנוזה וסגורה בפינה אחת בחיים, במקום מסויים ובזמן מסויים ובמעשה מסויים, אלא תהא הקדושה מתפשטת בכל פינה בחיים, וממלאת כל מקום וכל זמן וכל מעשה, ותהא בונה את מלוא שיעור קומתו של האדם, וחיו יהיו בנין של קדושה !

פרשת אמור

לשמוע להוראתם של גדולי הדור, חכמי ישראל

כתוב במדרש (תנחומא פרשת אמור ב') "אמור אל הכהנים", (ויקרא יא, א) מה כתיב למעלה מן הענין, "ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו, באבן ירגמו אותם דמיהם בם", (ויקרא כ, כז) ואחרי כן "אמור אל הכהנים". זהו שאמר הכתוב: "וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובות ואל הידעונים המצפצפים והמהגים, הלא עם אל אלקיו ידרוש בעד החיים אל המתים" (ישעיה ח, יט). אמר הקב"ה לישראל, אם יאמרו לכם אמות העולם, הניחו האלקים שבשמים ודרשו אל האובות, אמרו להם הלא עם אל אלקיו ידרוש, כמו שאמר אליהו לאחזיהו: "המבלי אין אלקים בישראל אתה שולח לדרוש בבעל זבוב אלהי עקרון". (מלכים ב א, ו) למה לנו להניח חי העולמים, וד' אלקים אמת, הוא אלקים חיים ומלך עולם (ירמיה י, י), ונדרוש אל המתים פה להם ולא ידברו (תהלים קטו, ה) לפיכך נדרוש באלקים חיים.

ובהמשך: וכי תאמרו ממי נדרוש, הרי הוא אומר: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, ועשית על פי התורה אשר יורוך" (דברים יז, ט-י) אלא שצפה הקב"ה שעתיד שאול למלוך על ישראל ולהרוג את הכהנים בנוב ולדרוש באוב וידעוני, "ויאמר שאול לעבדיו בקשו לי אשת בעלת אוב ואלכה אליה ואדרשה בה" (שמואל א כח, ז) אמר

ר"ש בן לקיש, משל למה שאול דומה, למלך שנכנס למדינה, אמר המלך: כל התרנגולין שיש במקום הזה ישחטו בלילה. ביקש לצאת לדרכו בבוקר, אמר: אין כאן תרנגול שיקרא, אמרו לו: לא אתה הוא שצוית לשחטן. אף כך, שאול הסיר את האובות ואת הידעונים (שם, ג), והוא חוזר ואומר בקשו לי אשת בעלת אוב.

וכתב בספר "חידושי הלב" (פרשת אמור עמ' קכ"ט): ודברי המדרש צריכים ביאור, מה הקושיא "ואם תאמר ממני נדרוש", מאיפה ידעו בודאי שיש ממני לדרוש את העתידות עד שהקשו ממני נדרוש? וצריך לאמר שיש נטיה טבעית בלבו של אדם לדרוש את העתידות, ולברר את העובדות. לדעת אם הולך הוא בדרך נכונה. ועל כן הקשו: ממני נדרוש. איך אפשר למלא נטיה זאת לידע את העתידות, והרי אסור לדרוש אל האוב והידעוני. ועל זה מתרץ המדרש שאין צורך באוב וידעוני, כיון שנתנו לנו את הכהנים את השופטים אשר יהיו בימים ההם.

והנה תירוץ המדרש צריך ביאור, הרי הכהנים והשופטים אשר יהיו בכל דור ודור אינם יכולים להגיד את העתידות. ובשלמא בזמן שהיה בית המקדש קיים היה באפשרותם להגיד את העתידות על ידי אורים ותומים, אבל אחר שחרב בית המקדש לכאורה אינם יכולים להגיד את העתידות? אלא על כרחנו עלינו לאמר שגם היום יכול השופט - אם הוא גדול בתורה - להנהיגנו עפ"י ההלכה שהיא רצונו יתברך.

הקב"ה מדריךנו ע"י גדולי ישראל אשר בכל דור ודור

ביאור הדבר, שהקב"ה מדריך ומנהיג את בני ישראל בכל דור ודור על פי הדרך הטובה והישרה בשבילם: בזמן שהיו ראויים לאורים ותומים הדריכם הקב"ה על יד אורים ותומים. בזמן שהיו ראויים לנביאים הקב"ה הדריך על ידם. ועתה, שפסקה הנבואה, הוא מדריך אותנו ע"י ההלכה וע"י גדולי התורה שהם מפרשי ההלכה.

שהרי הקב"ה הוא אדון כל המעשים, והוא מנהיגו של כל העולם ומכוון את המעשים באופן כזה אשר ילכו בני אדם בדרך הישרה והנכונה אם ישמעו אל ההלכה ופסקיהם של גדולי התורה. והוא ביאורו של המדרש הנ"ל: אמר הקב"ה לישראל, אם יאמרו לכם העכו"ם הניחו את האלקים שבשמים ודרשו אל האובות, אמרו להם הלא עם אלקיו ידרוש. כלומר אין אנו צריכים לדרוש את האובות, שהרי בידינו לדרוש את העתידות מאת מלך מלכי המלכים הקב"ה, כי האלקים מדבר אלינו ומדריך אותנו על ידי ההלכה וגדולי התורה.

עלינו לשמוע להוראותם של גדולי התורה בכל הענינים, אפילו באלו שאינם מוזכרים בד' חלקי השולחן ערוך, משום שהם מורים לנו מהי דעת התורה בנושא הנידון. וכשם שיש הלכות פסוקות בעניני תפילה, שבת, משא ומתן, כן יש בתורה הנחיות והוראות כיצד לנהוג בכל ענין אשר יזדמן לנו בחיינו.

גדולי ישראל הם שלוחי דרחמנא ותורתו

יוצא איפה שעל ידם הקב"ה מדריך אותנו בדרך הנכונה והישרה. והדברים מפורשים במהר"ם אלשיך זצ"ל בפרשת שופטים (דברים יז, יא), וז"ל: אל יעלה בדעתך כי הם המדברים, ואולי באיזה דבר לא כווננו האמת. כי דע לך כי התורה היא המדברת ועל פי התורה אשר יורוך הוא אשר תעשה, ולא על פיהם, כי שלוחי דרחמנא ותורתו הם, על כך לא תסור מן הדבר ימין ושמאל.

ולפני כן (דברים יז, ח) כתב האלשיך על חשיבות קבלת דעת תורה ועד כמה היא אמיתית לעולם, וז"ל: "אל תקבל הוראתו בכוונה להבחין אם יישר בעיניך טעמו לעשותו ואם לאו תחדל, כי בשומעך תשמור הדבר לעשותו גם שלא יישר בעיניך, כי קבלתם אמת לעולם!"

ובהקדמת ספר "חידושי הלב" כתב שיש הרבה טעמים שעבורם עלינו לשמוע לדברי גדולי התורה. ומהם, שכך הוא גזרתו של נותן התורה שננהג בכל עניינינו על פי הוראתם של גדולי התורה. ויש שיגידו הטעם משום שגדולי התורה זוכים לסיעתא דשמיא מיוחדת שלא יבואו לידי טעות. ויש שיגידו משום שלא נמצא חכמים כחכמי התורה, לכן בודאי צריכים לשמוע להוראותם. ויש שיגידו שגדולי התורה לרוב עיונם ויגיעם בתורה קנו את ישרות התורה, את הגיונה וסברותיה, כך שהמבט שלהם בכל תחומי החיים הוא מבטה של תורה.

וכתב שם שאף שכל הטעמים הנ"ל הם אמת, אולם אינם הטעם העיקרי המחייב אותנו לעשות כפי הוראתם של גדולי התורה. והטעם העיקרי המחייב אותנו לשמוע לחכמי ישראל הוא משום שדעתם דעת תורה, פשוטו כמשמעו, שהם מורים לנו מה כתוב בתורה עצמה בנושא הנידון.

וכדברי המהר"ם אלשיך כתוב בדרשות הר"ן (הדרוש הי"א), שאחר שהשי"ת מסר ההכרעה אליהם מה שיסכימו הוא מה שצוה ד' בדבר ההוא ועל זה אנו בטוחים במצות התורה ובמשפטיה שאנו מקיימים רצון ד' יתברך בהם כל זמן שנסמוך על מה שהסכימו גדולי הדור.

וכתב עוד בדרשות הר"ן (שם), בחרה התורה שתמסור הכרעת הספקות לחכמים ולא מסרה לנביאים, לסיבות רבות. שהדבר ברור שאין הנביאים מתנבאים בכל עת, ואם כן מה נעשה בימים אשר היה דבר ד' יקר אליהם. ועוד, שגלוי וידוע היה לפניו שתגיע העת שעוונותינו יגרמו שהנבואה תפסק.

ומשמע מדבריו, ששאלת פי החכמים הרי היא כשאלת פי הנביאים. ועדיפה עליהם, כמו שאמרו (בבא בתרא יב, ע"א), שמיום שחרב בית המקדש, אף על פי שניטלה הנבואה מן הנביאים, מן החכמים לא ניטלה. וחכם עדיף מנביא, שנאמר: "ונביא לבב חכמה" (תהלים צ, יב). עוד אמרו שם בגמרא,

שניתנה הנבואה לשוטים. ופירש היעב"ץ ("מגדל עוז", אבן בוחן, פינה ו, אות יג) שהמון העם חושב את חכמי התורה כשוטים ובורים בענייני העולם, ובאמת עצתם היא דעת תורה ובהירה כנבואה. ואף בזמן שהיה בית המקדש קיים היו שואלים בזקני תורה, שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל! (שמות רבה ג, ח)

פרשת בהר

הכוח שנותן הקב"ה לעם ישראל לקיים מצותיו

בספר "יראה ודעת" להגה"צ רבי יהודה זאב סגל זצ"ל (בח"ב עמ' צ"א), כתב על כוחם של ישראל שחז"ל דימוהו לכוחם של מלאכי השרת ולומד כן מפרשתנו.

בפרשת השבוע נאמר (ויקרא כ"ה ד'), "ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לד'" וכו', ואמרו במדרש (ויקרא רבה א,א, והובא בילקוט שמעוני תהלים ק"ג): "ברכו ד' מלאכיו גברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו" (תהלים קג, כ), רב יצחק נפחא אומר, אלו שומרי שביעית. בנוהג שבעולם אדם עושה מצוה ליום אחד, ולשבת אחת, לחודש אחד, שמא לכל ימות השנה ודין חמי חקליה ביירא, כרמיה ביירא ויהב ארנונא ושתיק - יש לך גבור חיל גדול מזה.

מדברי ר' יצחק נפחא אלה אפשר להבין שטבע האדם הוא שיש בכוחו להתגבר על יצרו במשך שבוע, או חודש, אבל לכבוש את היצר במשך כל השנה, היינו שיראה אדמתו נותנת פירותיה, והם הפקר לכל, יקשה לו הדבר, שהלא הוא עבד בשדהו בעמל רב ובזיעת אפיו, וכעת הוא מתנהג בשדה שלו בשווה כמו שאר העניים הבאים לקחת פירות, ואת כל זה הוא רואה ושותק, ועוד משלם מיסים כרגיל. לגבי המיסים הוא בעל

הבית, ולענין הפירות לא, הרי זה למעלה מכח אנוש. לזה צריך כוחות ככוחם של מלאכים, לכן מובן למה נקראים שומרי השמיטה גיבורי כח.

וכן אומרת הגמרא (בשבת פח ע"א), אמר רבי אלעזר, בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו, דכתיב: "ברכו ד' מלאכיו גיברי כח עשי דברו לשמע בקול דברו" - ברישא כתוב "עושי", והדר "לשמע", ופירש רש"י: עושי דברו לשמוע - מוכנין לעשות קודם שישמעו, ולא כדרך שאר עבדים ששומעים תחילה את הדבר לידע אם יכולין לקבלו עליהם אם לאו.

מצות שביעית גם היא היתה בין המצוות שכל עם ישראל קבלו עליהם, ולא ניתנה מצוה זו ליחידי סגולה דוקא, או לראשונים שהיו כמלאכים, אלא היא מצוה שניתנה לכל אחד ואחד ולכל דור ודור.

רואים מכאן את המעלה הגבוהה של ישראל שנצטוו לשמור מצוה זו שעל פי ענינה ראויה באמת להינתן למלאכי מרום ולא לילוד אשה, ועם זאת רואים מהמשך דברי התורה בפרשה הבאה שאם כלל ישראל לא ישמרו על מצוה זאת, יתחייבו גלות, עונש חמור עד מאד, כדברי הכתוב (ויקרא כ"ו לד' - לה'): "אז תרצה הארץ את שבתתיה כל ימי השמה ואתם בארץ איביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתתיה. כל ימי השמה תשבת אשר לא שבתה בשבתתיכם בשבתכם עליה".

ויש להבין, הן כלל נקוט בידינו, שאין הקדוש ברוך הוא בא בטרוניא עם בריותיו (עבודה זרה ג, ע"א), וככל שהנסיון גדול כך העונש ניתן בהתחשבות יתירה, כמו שאמרו (מנחות מג, ע"ב) שקשה עונשו של לבן (מי שאינו מטיל חוט צמר לבן בציצית) מעונשו של תכלת (שהיה יקר המציאות ודמיו יקרים), משל למה הדבר דומה, למלך שאמר לשנים מעבדיו, לאחד אמר:

"הבא לי חותם של טיט" ולאחד אמר: "הבא לי חותם של זהב". ופשעו שניהם, ולא הביאו. איזה עונשו מרובה, של זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא. ולאור דברי הגמרא, אם נסיון שמירת השמיטה דורש כח של מלאך, ולא עמדו בו, ראוי עונשם להיות מועט. ומדוע נחרץ הוא כל כך.

הקב"ה נתן כח לעמו במעמד הר סיני לשמור מצותיו ומחדשו תמיד

ויובן הענין במה שכתב הרמח"ל זצ"ל ב"דעת תבונות" (סי' קנ"ח) "כי האדם המצווה יש כח בידו מסור ממנו יתברך ובבואם אל הר סיני נתן להם האדון ברוך הוא כל היקר המגיע להם להשתלם במציאותם להיות להם כח להיות משרתים אותו", ובהמשך כתב: "ומתחדש דבר זה תמיד שאינו נפרד מישראל" וכו'. עיין לעיל פרשת יתרו לשון הדעת תבונות באריכות.

אם אמנם הדרישה מעם הנבחר היא דרישה שהולמת את מלאכי השרת, אבל אין היא למעלה מיכולתם של ישראל, כי הבורא יתברך הטביע בנפשנו בהר סיני את הכח לעשות מצוות וליצור על ידם רוחניות בנו ובעולם, ולא עוד אלא מחדש בנו בכל יום ובכל רגע כח נפלא זה.

והנה הרמח"ל עצמו בספרו "מסילת ישרים" (פרק יא), כותב על מידת השנאה והנקימה שקשה מאד שימלט ממנה לב הותל אשר לבני אדם, כי האדם מרגיש מאד בעלבונותיו ומצטער צער גדול, והנקמה לו מתוקה מדבש, כי היא מנוחתו לבדה. על כן, לשיהיה בכוחו לעזוב מה שטבעו מכריח אותו ויעבור על מדותיו, ולא ישנא מי שהעיר בו השנאה, ולא ינקום ממנו בהזדמן לו שיוכל להנקם ולא יטור לו, אלא את הכל ישכח ויסיר מלבו כאלו לא היה - חזק ואמיץ הוא. והוא קל רק למלאכי השרת שאין ביניהם המידות הללו, לא אל שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם. אמנם גזרת מלך היא, והמקראות גלויים באר היטב, אינם צריכים פירוש - "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא י"ט י"ז), "לא תקום ולא תטור את בני עמך".

(ויקרא י"ט י"ח).

הרי שעם כל מה שכתב כאן הרמח"ל שדבר זה קל רק למלאכי השרת שאין ביניהם המידות הללו, כתב מיד שהן גזרות עלינו, וגזירות אלו כבר כתב ב"דעת תבונות" שהן לא למעלה מיכולתינו, כי הבורא יתברך נתן לנו במעמד הר סיני כח להתגבר בכל מה שצווה עלינו.

על ידי קיום המצוות מגלה האדם את כוחותיו הרדומים

ונבאר הדברים. הגה"צ רבי שלמה וולבה (שליט"א) זצ"ל כתב בספרו "עולם הידידות", שיש באדם חלק נסתר וחלק נגלה. החלק הנגלה מוכר לנו. והחלק הנסתר באדם הם הכוחות הרדומים בו, ועל ידי המצוות האדם מגלה אותם. במהלך מחשבה זה נוכל להבין דברי הגרי"מ שכטר שליט"א בספרו "ונכתב בספר" (עמ' מ"ג) שאצל האדם בפגעי נפשו, מתחתם טמון אוצר יקר ערך. והיינו, שבפנימיותה של כל מידה רעה נסתרת מידה טובה ונעלה מאד. כי כל מידה רעה היא כמו קליפה החופפת על הטוב הנסתר תחתיה. והיינו, שבדוגמת אותה מידה רעה ישנה כמוה מידה טובה הטמונה ונחבאת בתוך תוכה, שצריך לגלותה ולהאירה ולהפכה לטוב.

והביא לכך דוגמאות אחדות, ונזכיר אחת מהן, מובא על אחז, מדוע נקרא שמו "אחז", שאחז בתי כנסיות ובתי מדרשות, ועיקר פעולתו הרעה היתה לבטל תלמוד תורה של תינוקות של בית רבן, כי אמר אם אין גדיים אין תיישים (ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב) היינו שרצה לעקור ח"ו תורה מישראל, ופעל בשיטה מרושעת של ביטול הגדיים וממילא לא יהיו תיישים, שהיה בו רע איום כזה של ביטול ועקירת התורה מישראל.

ולמרבית הפלא, דוקא ממנו יצא חזקיהו המלך, שהרביץ תורה ברבים בריבוי גדול מאד, ופעולתו הקדושה המוזכרת בחז"ל היתה הרבצת תורה לגדולים ולקטנים, עד שבדקו מדין ועד באר שבע ולא מצאו תינוק ותינוקת שלא היו בקיאים

בטומאה וטהרה (סנהדרין צד ע"ב), שהן ההלכות החמורות ביותר בש"ס. וכל הטוב הזה של הקמת עולה של תורה יצא דוקא מאחז, והיינו שהטוב הזה היה טמון בפנימיותו של אחז, אלא שהיה מכוסה ונעלם במידה רעה איומה של עקירת התורה רח"ל, והוא לא זכה לשבור את הרע הזה כדי לגלות את הטוב, ונתגלתה במלא יופיה אצל זרעו, אצל חזקיהו המלך.

בזמן הספירה שהם ימים קבועים לנו להכנה לקראת מתן תורה עלינו לעבוד על עצמנו לגלות בנו את הצד הטוב שבפנימיותנו, ובפרט בעינינים שבין אדם לחבירו שזו היתה הסיבה למיתתם של תלמידי רבי עקיבא שלא נהגו כבוד זה לזה (יבמות סב, ע"ב).

עלינו להתגבר על הדברים הקטנים שמפרידים בינינו ובין חבירינו ולהשתדל להתנהג כלפי כל בן אדם בכבוד.

נסיים בדבריו הנפלאים של הגר"א קוטלר זצ"ל בספרו "משנת רבי אהרן" (ח"ג עמ' י"ט) שהזכרנו באריכות בפרשת אמור. שהגדיר באופן מוחשי ונפלא ענין של הנהגת כבוד זה בזה היינו התחשבות בזולת, בכבודו ובהנאתו, למנוע ממנו צער אי נעימות או טרדה קלה, ונכלל בזה גם שלא למשוך אליו התענינות של אחרים בחנם, שלא יוטרדו אף רגע ממחשבתם בשבילו ללא תועלת וצורך. וזהו הענין דאיזהו בן עוה"ב ענוותן ושפל ברך שייף עייל ונפיק וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה. יהבו ביה רבנן עיניהון ברב עולא בר אבא (סנהדרין פח ע"ב). דהיינו שאינו מושך אליו התענינות יתרה ומטרידן שלא בהכרח.

פרשת בחקתי

הרגל נעשה טבע

"אם בחקתי תלכו" (ויקרא כו, ג). כתב רש"י: "שתהיו

עמלים בתורה". מה שייכות המלה "תלכו" עם עמלות בתורה, כתב בספר "מאורי שערים" שפירושו שאדם יהיה בגדר של מהלך ועולה ממדרגה למדרגה, היינו ממשיך בעליה, וכבר פירשו כגון דא על משה רבינו עליו השלום שנאמר עליו ביומו האחרון "וילך משה" (דברים לא, א), שעל אף שהיה בן מאה ועשרים שנה, המשיך בעלייתו הרוחנית.

במדרש (ויקרא רבה ל"ה א') דרשו את הפסוק: "חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדתיך" (תהלים קיט, נט), אמר דוד, רבנו של עולם, בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. זהו שנאמר: "ואשיבה רגלי אל עדתיך".

וכתב בספר "באר מחוקק": ראשית, צריכים להבין מה הקשר בין דברי המדרש ל"אם בחקתי תלכו", ושנית, עצם דברי דוד המלך צריכים ביאור: אם עלה במחשבתו של דוד תחילה ללכת לבית דירה פלונית, הרי זה בודאי משום איזה צורך ותועלת, ואם כן, למה רגליו הוליכוהו פתאום לבתי כנסיות ולבתי מדרשות?

אלה מלמדנו דוד המלך ע"ה שמלבד שבנפשו היה טמון חשק ורצון לעבוד את השי"ת, הרי איבריו החומריים גם הם היו מסכימים ושואפים עמו במטרה להגיע אל תכלית בריאתם. וצריך להתבונן איך התעלה והגיע למצב בו אף כוחותיו הגשמיים ירצו ויכירו במגמה הנצחית לעבודת ד' יתברך ולימוד התורה.

ישנם הרבה מאמרי חז"ל בגנות מי שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק. קראו עליו את הכתוב "כי דבר ה' בזה" (במדבר טו, לא), (סנהדרין צט, ע"א), והקדוש ברוך הוא בוכה עליו (חגיגה ה ע"ב), ויסורים באים עליו (ברכות ה ע"א) רחמנא ליצלן.

אולם בהבנת "אפשר לעסוק ואינו עוסק" רב המרחב, והכל לפי האדם. ישנם הרבה דברים הנצרכים לחיי יום יום שמוכרח להתעסק בהם, מאחר שתולדת העסק בהם דרוש לחייו הבסיסיים כדי שיוכל להתקיים וללמוד תורה, וכאשר מתבטל מחמתם מובן שאינו נחשב לאפשר לעסוק ואינו עוסק. ויש אנשים שזקוקים לכמה מיני נוחיות אשר בלעדם לא יוכלו להתעסק בלימוד תורה מתוך המנוחה והשלווה הדרושות ללימוד כראוי, ובלעדם ימנע ממנו לעבוד ד' כהוגן. גם מחמת אלו הביטולים אינו נחשב לאפשר לעסוק ואינו עוסק. ובזה, התחום רחב והסתת היצר רבה, עד כמה אכן דרוש לאדם ואימתי הוא כבר בגדר ביטול תורה.

ועל כך אמר הכתוב, (משלי ד' כ"ו): "פֶּלֶס מַעֲגַל רִגְלֶיךָ, וְכָל דֶּרֶכֶיךָ יִכּוֹנוּ" ודרשוהו (במועד קטן ט, ע"ב) אף לגבי קיום מצוות, שאם אפשר להן להעשות על ידי אחרים לימוד תורה עדיף. על אחת כמה וכמה לעינייני מותרות. שעל האדם החי בחשבון לדעת מהו הכרחי לעבודת ד' ובלעדו אין לו המנוחה הראויה ללמוד ולעבוד את ד' ומה ראוי שיידחה מפני לימוד התורה. לכן עליו להתבונן ולחשב דרכיו, האם עניניו השונים אשר הוא מטפל בהם הם מן הצורך או מן המותרות, ולדעת שעסקים אלו משנים את תוארו לאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק. וכה קל לרמות עצמו ולטעות בחשבונותיו, לחשוב שהוא צריך לאלו הענינים ובאמת אין לו צורך אמיתי בהם כלל. ועל ידי זה מתבטל הוא מן התורה שלא לצורך, ועל זה נאמר: "השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו'" (דברים ד' ט'), כמבואר במשנה (אבות פ"ג מ"ח, ובתוי"ט שם).

מתי מותר להתבטל מלימודו

וכבר כתב הגרא"ז מלצר זצ"ל בספרו "אבן האזל" על הרמב"ם (בפרק ג' מהלכות מלכים ה"ד) שמותר לאדם מלבד מלך ישראל להתענג בתענוגי עולם הזה ולא דוקא לצורך בריאותו, ואף שבזמן זה מתבטל מלימוד תורה אין לחוש בכך,

כי אין איסור ביטול תורה אלא כשמבטלה בלא סיבה או צורך כל שהוא.

אולם בכדי שידע בבירור מהו נחשב לצורך, אי אפשר לו שיעריך המצב בזמן ביצוע הפעולה, כי אם רק אז יגש לחשב דרכו, רבים הסיכויים שיטעה בחשבונותיו ולא יכוון לבו לקו המשקל הנכון, מאחר שאז הוא נוגע בדבר.

לפיכך מהראוי שיצור ויפתח בעמקי לבבו רגש נכון וחוש אמיתי לדעת ולהרגיש את הטוב ואת הנכון, איזו התעסקות לקרב ואיזו לרחק, וממילא כשיגיע לעשיית איזו פעולה ירגיש מיד אם לעשותה או לעזבה, שהרי כבר נתפתח אצלו רגש אינסטינקטיבי לענינים אלו.

עמלה של תורה מפתח באדם חוש להבין מהו הנחוץ לו ומתי להתבטל מלימודו

הדרך היחידה להגיע לזה היא על ידי עמל התורה כי רק יגיעה בתורה והשתדלות עצומה בלימודה יכולים להפעיל רישומים בל נמחים בלבם של האדם בהבנת מה שנחוץ לו ומהו מן המותרות עבורו. וכך יהיה לו חוש זה כטבע שני, הן בלבם והן בכל אבריו, אשר יפעלו כאילו מאליהם לשמשו לעבודת ד'.

לאור זאת יובן מה שאמר דוד המלך עליו השלום שבכל יום ויום הייתי מחשב ללכת למקום פלוני ולבית דירה פלונית והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. פשוט ללכת למקום פלוני ולמקום פלוני של דוד המלך עליו השלום היו כולם הליכות להתעסק בענינים הנצרכים וענינים שלתועלת, אלא שהיה מתבונן לדעת אם באמת היו צרכים אמיתיים, אשר מחמתם מותר לבטל מן התורה. מאחר שידע שאפשר לאדם לרמות עצמו ולטעות בחשבונותיו, ולכן חישוב דרכיו. אמנם סיים ואמר שהיו רגליו מביאות אותו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, שהרי החוש והרגש לדעת ולהבין באמת מה

נחוץ ומה לא, היה מפותח אצלו כבר מזמן, והוא אשר הפעיל גם את אבריו שידעו מעצמם לאן להוליכו. בלבו פנימה היה הרגש שאין כאן צורך מוחלט, נחיצות שלימה ואמיתית אשר מחמתה מותר להפסיק מן הלימוד, ולכן הוליכוהו רגליו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות.

וזה הקשר בין "שתהיו עמלים בתורה", ל"אם בחקתי תלכו" ולמדרש הנ"ל. שרק על ידי עמל התורה (שהוא מלשון עמילן של טבחים (פסחים פ"ג משנה א') שפירושו עיסה ששואבת מן הקדריה, כן עמל התורה שואב הזוהמא של האדם, והיינו רק כשלומדים תורה ביגיעה ובעמל, התורה מטהרת את האדם) (אמרי נועם פרשת בחקתי) יכול להגיע למצב שאבריו הגשמיים יודעים להוליך אותו לבית המדרש, וכבר מפותח אצלו הרגש מהו הנחוץ שבעבורו מותר לבטל תורה ומה לא נחוץ כל כך.

ואמנם, לא הגענו לעמל התורה של דוד המלך, שבילילה אחד - בהיותו נרדף על נפשו - למד מפי שמואל הנביא מה שאין תלמיד ותיק לומד למאה שנה (מדרש שמואל כב), והיה גיבור במלחמה של תורה והלכה כמותו בכל מקום (סנהדרין צג, ע"ב), עד שאפילו כאשר התנמנם היה עוסק בתורה (ברכות ג ע"ב), וממילא יקשה עלינו להגיע לדרגת הידיעה המוחלטת מה נחוץ ומה נדחה מפני לימוד התורה. אבל באיזו שהיא בחינה, שייכים הדברים גם אלינו.

בספר "מדרכי אברהם", כתב שכאשר קובע האדם עתים לתורה חק ולא יעבור, מגיע למצב שרגלוהי אינן ערבין להוליכו לבתי מדרשות גם בלא כוונה, כי כבר הורגלו בכך, עד שבאותה עת ילכו רגליו מעצמן. שאותה עת קרויה חק, ועליה נאמר: "אם בחקותי תלכו". והיינו: "אם בחקתי", שנעשה הרגלו כחק, אז "תלכו" מעצמו. ואפשר לפרש "רגליו מוליכות אותו" מלשון הרגל, דהיינו הרגליו מוליכות אותו לתורה ולקביעות של כל יום.

וזה עיקר העבודה לקראת מתן תורה, להגיע למצב שגם האברים הגשמיים יחוו באמת את הנחוץ וירחיקו את מה

שלא הכרחי, עד שיגיע למצב של מהלך, "אם בחקותי תלכו", על ידי עמל התורה, ומגיע למצב שהקביעות תורה שלו זה בגדר חק ולא עבור, ואז ממילא הרגלו הטוב יביאו למצב שרגליו יביאו אותו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, להתעלות מתמדת.

ס פ ר במדבר

פרשת במדבר

שיחה לפני חג השבועות מתן תורה - חשיבות וחיוב האשה בחינוך ילדיה.

כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל (שמות י"ט, ג')

במדרש (במדבר רבה כח ב) מובא: "כה תאמר לבית יעקב" אלו הנשים! למה הנשים תחילה? כדי שיהיו מנהיגות את בניהם לתורה. ומפרש במתנות כהונה, שהנשים מצויות תמיד בבית ומשגיחות על הילדים.

וזה לשון רבנו יונה (באגרת התשובה אות ע"ב) "כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל" בשעה שניתנה תורה נצטוה מרע"ה לומר תחילה לבית יעקב, אלו הנשים, ראשי פרקים ודברים קצרים, שהן משיגות להבין. ולמה נצטוה לדבר עם הנשים תחילה? מפני שהן שולחות את בניהן לבית הספר, ומשימות את עיניהן עליהם שיתעסקו בתורה, ומרחמות עליהם בבואם מבית הספר, ומושכות לבם בדברים טובים כדי שיהיו

חפצים בתורה, ושומרות אותם שלא יבטלו מהתורה, ומלמדין אותם יראת חטא בילדותם, שנאמר: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה" (משלי כב, ו). ונמצא לפי זה שהנשים הצנועות, מסבבות התורה והיראה.

וכתב בספר "ארשת שפתינו" (פרשת יתרו מאמר צ"א) מדברי רבנו יונה למדנו: שבמעמד הנורא והעילאי, מעמד הר סיני, בשעת מתן תורה, כבר נצטוו מרע"ה לומר לנשים חלקן הגדול בקיום התורה וברצף הדורות והמשימה הנפלאה והאחריות המוטלת עליהן לחנך ולהעמיד לגיונו של מלך, לבנות היסוד לכל החיים, בפקדון היקר והחשוב שקיבלו, הלא הם צעירי הצאן, צאן קדשים, שהעולם עומד על הבל פיהם.

ענין זה מבואר גם ברבנו בחיי פרשת יתרו (שמות יט, ג) וצוה לדבר אל הנשים תחילה ללמדן מוסר ודרך ארץ, שהאשה הטובה היא סיבה לתורה, שהיא יכולה להמשיך למשוך את בנה לבית המדרש, לפי שהיא מצויה בבית, והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין, כדי להמשיך אותו אחר לימוד התורה מנעוריו, וגם כי יזקין לא יסור ממנה. ולכך ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת, שהיא מצוה המוטלת עליה, שיתן לה ד' בנים מאירים בתורה הנקראת "אור", שנאמר: "כי נר מצוה ותורה אור" (משלי ו, כג). וכן דרשו חז"ל: "האי מאן דרגיל בשרגי, הוויין ליה בנים תלמידי חכמים (שבת כג ע"ב).

שלמה המלך ע"ה מדריכנו ברוב חכמתו, ואמר לנו (משלי א, ח) "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך". השפעת האב על הנער נקראת בלשון "מוסר", ואילו השפעת האם על הנער הוגדרה בלשון "תורה". כי היות והאב אינו נמצא רוב היום עם הנער, הרי שחינוכו הוא בעיקר ע"י שמעוררו להנהגה רצויה, וזה בבחינת מוסר. לעומת זאת האם שמצויה עם בנה במשך כל היום ורואה התנהגותו, ובמיוחד בימי הקטנות שהיא המטפלת בו, הרי שהשפעתה יותר גדולה ומעשית וגם תוצאות מסירותה ניכרים יותר. ולכן מוטלת עליה החובה העיקרית לחנכו עוד מקטנותו,

ולאחדיר בו אהבת תורה ויראת שמים, מידות טובות, זהירות באמירת הברכות, נטילת ידיים וכו', ובעיקר לאחדיר למוחו ולליבו הזך והטהור אמונה בבורא עולם ושהוא מנהיג את העולם בהשגחה פרטית.

והמליצו על כך מאמר הגמרא (חולין כד ע"ב): אמר רבי חנינא, חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי, הן עמדו לי בעת זקנותי. חמין, אלו הרגשות החמים. ושמן, רומז לחכמה (מנחות פה ע"ב) ולמאור תורה (ברכות נו ע"א). ורגשות הקודש ואהבת התורה שמחדירה האם בצאצאיה, מלויים אותם כל ימיהם. ועל דרך שאמרו (אבות פ"ב מ"ח): רבי יהושע אשרי יולדתו. שלא הוציאה עריסתו מבית המדרש כדי שיתדבקו אוזניו בדברי תורה (רע"ב, מירושלמי ריש יבמות).

זכותה של האשה בתורה כזכות בעלה

הדברים מגיעים לכך, שזכותה של האשה בתורה, היא כזכות בעלה בתורה. וכן כותב ה"יערות דבש" (חלק ג' דרוש א') על דברי חז"ל (בברכות יז.): אמר ליה רב לרב חייא, נשים במאי זכיין? באקרויי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. וה"יערות דבש" מבאר שהרי גם נשים חייבות במצוות התורה ורק פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא, ומה השאלה: נשים במאי זכיין. ותירץ, שהרי היצר הרע חזק מהאדם (סוכה נב ע"א) ובדרך הטבע קשה לנצחו (בבא בתרא טז ע"א). ואין אלא דרך אחת: "בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין" (שם), ובקידושין ל ע"ב. ויעויין במסילת ישרים פרק ה, שכתב: והנה פשוט הוא, שאם הבורא לא ברא למכה זו אלא רפואה זו, אי אפשר בשום פנים שיתרפא האדם מזאת המכה בלתי זאת הרפואה). ואם כן, במה ינצחו הנשים את היצר הרע מאחר שאינן חייבות בתלמוד תורה (ומצינו "זכיין" במשמעות ניצחון, בנדה לח ע"ב. יעויין ברע"ב ברכות פ"א מ"ה ובתוי"ט שם), ומתרץ במה ששולחות בעליהן ללמוד וממתינות להם, זה שמסייע להם לנצח יצרם כי נחשב כאילו הן בעצמן לומדות. וזו

השאלה של הגמרא במאי זכיין? הכוונה לנצח את היצר.

ובמסכת שבת (דף קח:) איתא: אמר ר' יוסי מימי לא קראתי לאשתי אשתי, אלא לאשתי ביתי. וכונתו בזה להראות, כי האשה היא היסוד, אבן פינת הבית והרוח החיה בכל אופניו וסדריו. ובחינוך היא הבונה את סולם ערכי ילדיה.

פעולות הבנים מתייחסות על שם האם

וזהו שמצינו, שבעת שחז"ל דברו על אנשי מעלה, שנתגדלו בשם טוב, ושעשו פעולה ותעצומה בעמם, בתורתם ובצדקתם. ראו להזכיר עליהם שם אמם (יומא מז. כתובות סב. בשטמ"ק, כתובות פז. בבא בתרא צא.). ואין כל ספק כי באו לרמז בזה, שהאם נוטלת חלק בראש בזה ושפעולותיה גרמו כל זאת (ראה מדרש תנחומא ויקהל ד, שבח לו שבח לאמו שבח למשפחתו שבח למטה שיצא ממנו). וכל מלכי ישראל ויהודה, כשכותב הנביא על מעשיהם אם טוב ואם רע, מוסיף קודם, "ושם אמו" (מלכים א' יד, כא. טו, ב. כב, מב).

וזה שאמר רבא (מכות י"ז:) דילדא אימיה כרבי שמעון תוליד, ואי לא לא תוליד. וברש"י כל שאמו יולדת תבקש רחמים יהי רצון שיהא כר"ש. כי בעת שהזכיר פעולת ר"ש ראה לנחון להזכירו על שם אמו, לרמז שאמו פעלה עליו הרבה בזה.

חכמות נשים בנתה ביתה (משלי יד, א)

שני דברים אמר כאן המלך שלמה ע"ה, ראשית שצריך חכמה כדי לבנות. וכן כתיב (משלי ט, א): "חכמות בנתה ביתה", וכתוב (שם כד, ג): "בחכמה יבנה בית". ואם יש חכמה, אז יש קיום לבנין שיהא בנין עדי עד. ואם אין חכמה אז הבנין יהיה מט ליפול, ולא יהיה לו קיום. ועוד השמיענו, שמשימה זו מוטלת על האשה. ולכן ראוי לאשה, שתלמד חכמה זו. ותשאל לנשים

בעלות נסיון, ומבוגרות וגם חכמות, ותקנה מהן את חכמת הבנין, בנין הבית היהודי. יהא רעוא מן שמיא שבזכות נשים צדקניות, נזכה לגאולה השלמה, השתא בעגלא ובזמן קריב.

פרשת נשא

איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לד'

כתב הרמב"ם (בסוף פרק יג מהלכות נדרים) מי שנדר נדרים כדי לכוון דעותיו ולתקן מעשיו, הרי זה זריז ומשובח. כיצד, כגון מי שהיה שוגה ביין ואסר היין על עצמו זמן מרובה כולן דרך עבודה להשם הם, ובנדרים אלו וכיוצא בהם אמרו חכמים (אבות פ"ג מ"ג): נדרים סייג לפרישות. והיינו שהנדרים והנזירות הם מדרכי עבודת ד'.

וכעין זה כתב האבן עזרא בעניננו (במדבר ו, ז) כי מלת נזיר מגזרת נזר, והעד: כי נזר אלקיו על ראשו (שם). כי כל בני אדם עבדי תאות העולם, והמלך באמת, שיש לו נזר ועטרת מלכות בראשו, הוא כל מי שחפשי מן התאוות.

נזירות היא מדרגה בעבודת ה'

מכל זה משמע, שענין הנזירות הוא מדרגה בעבודת ד'. כמו שכתוב בפרשה, שהנזיר נקרא קדוש, "קדוש יהיה" (במדבר ו, ה), ובמדרש (במד"ר י, יא) נזיר נקרא קדוש (ויעויין בתענית יא ע"א). והנה חז"ל למדו (במסכת נזיר דף ה.) שסתם נזירות ל' יום. מנא הני מילי, אמר ר' מתנא אמר קרא "יהיה" בגימטריא שלשים. וכתב הרמב"ם בפירוש המשנה (נזיר פ"א מ"ג) שענין זה היה מקובל לחז"ל ונתנו סמך לזה על דרך סימן.

והנה הרמב"ם כתב (בהלכות תמורה פ"ד הי"ג), שאף על פי שכל חוקי התורה גזירות הם, ראוי להתבונן בהם. וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם. הרי אמרו חכמים הראשונים, שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה. ולאור דבריו יש להבין, מדוע אין נזירות פחותה משלושים יום (נזיר ז ע"א).

בזוהר הקדוש (ח"ג דף קכו.) על הפסוק "איש כי יפליא" (במדבר ו, ב) מאי כי יפליא, דאתפרש משאר בני עלמא לאתקדשא כגוונא דלעילא ולאשתכחא שלים. וביאורו, כי "יפליא" מלשון הפרשה (כתרגומו), והבדיל עצמו משאר בני האדם להתקדש כדוגמה של מעלה. ששלימות העולמות הכוללת קרויה בשם: "אדם", ככתוב: "ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה" (יחזקאל א, כו), והוא שאמרו (בתיקוני הזוהר סה, ב) שדמות יעקב, איש תם ושלם, חקוקה בכסא הכבוד. והנזיר הוא השואף לאותה שלימות.

נזירות היא שינוי דרך

כתב בספר "המאור שבתורה" (עמ' קע"ג) שהנזירות אינו כנדרי פרישות שמפריש עצמו מדבר אחד, אלא הוא עושה שינוי דרך. כלומר רוצה להחליף דרכו בדרך של קדושה, בחינת "יעזוב רשע דרכו" (ישעיה נה, ז). עוזב הוא דרך החיים המקובלים ובוחר לעצמו דרך של קדושה ככהן העובד בבית המקדש. וכשם שהיין אסור בבית המקדש (ויקרא י, ט), כך אסור הוא לנזיר. ולענין טומאה, דינו כאיסור הטומאה של הכהן הגדול! (ויקרא כא, יא), אלא שהכהן נתקדש ע"י יחוס אביו ואביו אביו (יעויין בדרך חיים למהר"ל, אבות פ"ד מי"ד שענין הכהונה הוא קדושת הגוף ועל כן באה בדרך תורשה), ואילו הנזיר בוחר כן מעצמו, אע"פ שאינו קדוש מתולדה.

הנהגה טובה במשך ל' יום מהווה שינוי לכל החיים

לפיכך נתנו לנזיר דיני הנהגות של קדושה ונזירות לל' יום,

ואין נזירות פחות מזה. שאם התחזק ל' יום במצבו, נעשה מוחזק לקדושה. שזה השיעור לשינוי. כמו שאמרו (במסכת ב"ב דף ח.), הגר בעיר ל' יום נחשב לתושב (לעניין גביית מאכל לעניי העיר), וכן כל שהוחזק שמו כך ל' יום כן שמו (בבא בתרא קסז ע"א, לענין כתיבת שמו בשטרות, בכתובה ובגט). שכירות בית בחו"ל פטור ממזוזה ל' יום (מנחות מד ע"א), ועוד כמה דינים הקשורים בבדיקת חמץ (פסחים ו ע"א) וכו'. כל המתנהג בדרכו ל' יום, נעשה מוחזק, וחל בו שינוי לכל חייו.

וכתב בספר "משך חכמה" על הפסוק "כל ימי נזרו קדוש הוא לד'" (במדבר ו, ח): פירוש, אל תדמה שרק בפעולותיו יתקדש, אבל בעצמותו אינו קדוש, לכן אמר "כל ימי נזרו קדוש הוא לד'", הוא נעשה קדוש בעצמותו ונשגב במעלתו. כיון שהוא נפרד מן התאוות ונבדל מן המותרות ונוהר מכל אלה, הוא נעשה זך בחמריותו ונעלה בעצמותו. ומהמהר"ם אלשיך משמע שגם אחרי גמר נזירותו נשאר עליו התואר נזיר, כפי שכתב על הפסוק "והניף אותם הכהן תנופה לפני ד' קודש הוא לכהן על חזה התנופה ועל שוק התרומה, ואחר ישתה הנזיר יין" (ו' כ'). והלא בשתייתו אחר כך יין אינו נזיר, ואיך אמר ישתה הנזיר יין? ומחדש האלשיך חידוש נפלא, כי על ידי הפרישות יקנה נזיר קדושה על ימי נזרו, וישארו לו הפרישות והנזר בקנין. כי גם אחרי מלאת ימי נזרו וישתה יין, עדיין תואר נזירות יצדק בו, כי נזיר קדושה עליו ולא יבגוד בו יין עוד. ולכן אמרה תורה: "ואחר ישתה הנזיר יין", כי עוד תואר נזירות יצדק בו.

מזה יש ללמוד שהלומד מוסר ומקבל על עצמו סייג באיזה דבר לזמן ממושך, לא פחות מל' יום, הוחזק בדבר הטוב, ורק על ידי כן מתרגל להשתלט על עצמו, להשתפר ולתקן מידותיו.

טעם סמיכות הפרשיות והלקח הנלמד מהן

מובא בספר "נתיבות שלום" (עמ' כ"ח) בשם "תורת אבות" ביאור לסמיכות הפרשיות כאן. בתחילה פרשת נזיר, לאחריה

ברכת כהנים, ולבסוף פרשת הנשיאים. כי תחילת העבודה היא ענין נזיר, שפורש מכל הנאות העוה"ז לבל יבוא לידי נסיון, שהנאות העוה"ז כולן נסיונות, ולכן מתנזר ופורש מהן. ואם אמנם ע"י זה מתנער מהחומריות, מ"מ אין זו תכלית עבודת ד', שהיא לקדש את החומריות ולמזג רוחניות וגשמיות "והיה המשכן אחד". לפיכך נאמרה אח"כ פרשת ברכת כהנים שהיא דרגה יותר נעלה. שמגיע לכך, שגם בעוסקו בעניני עוה"ז תהיה כונתו לש"ש. כמו שאחז"ל בספרי, יברך ד' בממון וישמרך מן המזיקין. היינו, שהקב"ה יברך בכל עניני העוה"ז, אך ישמרך שלא תנזק מהממון ושאר הענינים הגשמיים. שיוכל לעסוק בכל עניני העוה"ז, והם לא יזיקו לו ולא ינתקו אותו מהקב"ה. ולבסוף נאמרה פרשת הנשיאים המורה על דרגה שלישית. דכתיב בה שהביאו לקרבנם שש עגלות צב וכו', ומרומז בזה לדרך היותר גבוהה - לרומם ולקדש את עניני העוה"ז עצמם להשי"ת ולעבודתו, לעשותם מרכבה לשכינה. דשש עגלות צב שאינם מזיקין אלא זהו עיקר התכלית הנרצה מעניני העוה"ז, שיעלה את הכל לעבודת ד'.

והיינו שכאשר עומדת בפני האדם השאלה באיזה דרך יבחר לעבוד את ה', אם להתנער ולפרוש לגמרי מכל עניני עוה"ז, ולא יהנה במאומה מעוה"ז, או שיעסוק בעניני הנאות עוה"ז ויגביהם להשי"ת, מה עדיף טפי. הרי ממאמר זה בתו"א עולה כי תכלית הבריאה ותכלית עבודת ה' היא שיהודי יעסוק בכל הענינים הגשמיים וירים את הכל לשם ה', שאז הריהו מחבר תחתונים בעליונים. אמנם הדרך לפרוש ולהתנער מעניני עוה"ז היא דרך יותר קלה, אבל המדרגה היותר גבוהה היא להעלות את כל עניני עוה"ז להשי"ת שזוהי התכלית הנרצית. ולכן הסדר הוא בתחלה פרשת נזיר שמקבל עליו לפרוש ולהתנער מכל הנאות עוה"ז, נזיר להזיר לה', ואח"כ מוסיף והולך במדרגה יותר גבוהה, פרשת ברכת כהנים ופרשת הנשיאים, שירים את כל הענינים הגשמיים להשי"ת וישמרך מן המזיקין.

ולדרכנו, למדנו שאין די בכך שהאדם ישנה דרך חיים

בנזירותו, יאמץ דרכו החדשה שלושים יום ויקנה השינוי בקנין גמור ולנצח. אין זה סוף פסוק, ואין גבול להתעלות. והדרגה החדשה שקנה תהיה בסיס והמשך ההתעלות, לעלות מדרגה לדרגה, וללכת מחיל אל חיל (סוף ברכות).

כוחו של שמשון - נזירות

בספר שיחות (במדבר) להגר"א נבנצל שליט"א (עמ' ס"ב) כתב על שמשון שתמיד פעל ללא עזרת אדם. מנהיג שמעולם לא גייס את כל ישראל, ואפילו חלק מהשבטים, לעזרתו. אדרבא, ישראל אף אוסרים אותו בהזדמנות ומסגירים אותו לפלשתים. (שופטים לו, יג). עליו נאמר "חמישה נבראו מעין דוגמה של מעלה שמשון בכוחו" (סוטה י ע"א) היינו שכוחו הגשמי של שמשון, הוא בבואה כביכול של כוחות העליונים.

עוד אמרו (שם) שמשון נקרא על שם הקב"ה, שנאמר "כי שמש ומגן ד'" (תהלים פ"ד יב). כשם שהקב"ה מגן על כל העולם, כך הגן שמשון על כל ישראל בדורו.

השאלה הנשאלת היא, כיצד הגיע בן תמותה לדרגות עליונות שכאלה. במה סוד כוחו העצום, הכה יחודי.

כתבי הקודש מוסרים לנו גורם אחד בלבד, שהביא אותו לכל מעלותיו העצומות. אמנם הוא גם למד תורה והיה ראש הסנהדרין בדורו, אבל מעלות אלה מצינו גם בשופטים אחרים.

יחודו של שמשון הנראה לעין הוא בנזירותו, כפי שגילה לדלילה (שופטים טז, יז), וכפי שאמר המלאך לאמו "כי נזיר אלקים יהיה הנער מן הבטן והוא יחל להושיע את ישראל" (שם יג, ה), התשועה קשורה לנזירות. נמצא שכוחו האדיר נבע מדרגה אלקית מיוחדת, שחלה עליו מכח הנזירות, הפרישה מן הגשמיות והחומר איפשרה לו לקלוט שפע אלקי מוגבר.

לכן אין שמשון זקוק לעזרת אדם. כי בצבא ישראל הצורך באסיפת חיילים רבים למלחמה, אינו מפני שצבא גדול הינו יעיל יותר (יעויין שופטים ז, ב. שמואל א יד, ו). אלא כפי שאומר מו"ר הג"ר נחום פרצוביץ זצ"ל מפני שאינו דומה מועטין העושין את התורה, למרובין עושים את התורה (רש"י ויקרא כו, ח). כשנאספים יהודים רבים - נאספות זכויות רבות. בצבא גדול יש יותר קדושה, יותר דבקות בד', ולכן הוא מנצח. שמשון היה כל כולו קיבוץ אחד גדול של קדושה עצמית. של דבקות בד' בכוח הנזירות שהחלה עוד בבטן אמו (שופטים יג, ז). לכן לא היה זקוק לצבא עזר של קדושה.

והראיה כשרוצה הנביא לספר על התשועה האחרונה של שמשון, הוא מקדים לנו פסוק אחד: "ויחל שער ראשו לצמח כאשר גלח" (שופטים ט"ז כ"ב) חייבים לומר שפשט הפסוק הוא, שבקשתו, "זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלקים" (שם ט"ז כ"ח) התקבלה רק משום ששער ראשו החל לצמח, אחרת לשם מה צויינה עובדה זו בפסוק? אצל כל אדם השער מתחיל לצמוח לאחר גילוחו. אלא ללמדך, שכיוון שהחלו שערותיו לצמח, החל להיות קרוב יותר לד', והקרוב לד' תפילתו נשמעת.

ולדרכנו, למדנו אף מכאן לקח לענייננו. ביקש אדם לשנות דרך חייו, נטל על עצמו גדר פרישות והנהגה, והנה נכשל. כשמשון שגולח שערו וסר כוחו. אל יתיימש, ויתחיל מחדש. "יצמח שער ראשו", תתבסס שוב הנהגתו, וישוב אליו כוחו!

פרשת בהעלותך

ותדבר מרים ואהרן במשה

הרמב"ן בפרשת כי תצא (דברים כד, ט) על הפסוק: "זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים", סובר, שזו מצות עשה, כמו "זכור

את יום השבת לקדשו" (שמות כ, ח) ו"זכור את אשר עשה לך עמלק" (דברים כה, יז).

שאר הראשונים סוברים שזו עצה טובה שהתורה נותנת לנו. אבל בכל אופן, גם אם זו רק עצה טובה, היא מחייבת כל יהודי.

וא"כ צריכים אנו להתבונן במעשה מרים ובחומרת חטא לשה"ר, ותוכן הדברים דלהלן מבוארים בספר שיחות (לספר במדבר) להגר"א נבנצל שליט"א.

רש"י בפרשתנו עה"פ "הלא גם בנו דבר ד'" (במדבר יב, ב). הביא דברי המדרש (תנחומא צו, יג): ולא פרשנו מדרך ארץ - והביא בספר הנ"ל בשם מו"ח הגר"ז פינקל זצ"ל משגיח דשיבת מיר, שכל כונת מרים כאן לא היתה לדבר בגנותו של משה חלילה. ומה שדברה עם אחיה אהרן ששמע ושתק, ושתיקה כהודאה, וי"א שהסכים עם דבריה בפיו - ונחשב אף הוא כשותף לחטא, לא היתה כוונתם לרע. אלא שאלו, "הלא גם בנו דבר ד'" - גם אנו נביאים, וכנביאים רוצים אנו להשתלם ולעלות במדרגות הנבואה כמשה, ואם כן, עלינו לנהוג פרישות כמשה. ומדוע, כלשון המדרש - לא פרשנו מדרך ארץ עד היום? - מרים תבעה איפוא מעצמה ומאהרן לנהוג בדרכי הנבואה כמשה, אדון כל הנביאים.

ואמנם עצם השאיפה להתעלות בנבואה, לא היתה פגומה. חטאם היה רק בכך שמתוך דבריהם עלתה - בשוגג ובדרך אגב - השוואה בין דרגת הנבואה של משה רע"ה לדרגתם, בכך שלא הבינו שנבואתו הנה מיוחדת במינה, ואין לה אח ורע בכל הדורות (כהקדמת הרמב"ם לפרק חלק יסוד השביעי).

וזה תואם לדברי הרמב"ם (בהל' טומאת צרעת פט"ז ה"י) שכתב: "ועל ענין זה מזהיר בתורה ואומר 'השמר בנגע הצרעת ... זכור את אשר עשה ד' אלקיך למרים בדרך'. הרי הוא אומר: התבוננו מה ארע למרים הנביאה שדברה באחיה. שהיתה גדולה

ממנו בשנים, וגדלתו על ברכיה, וסיכנה בעצמה להצילו מן הים. והיא לא דברה בגנותו, אלא טעתה שהשוותו לשאר נביאים, וכו'.

ולפי פשט המקראות, מתגובתו של הקב"ה לדבריהם אנו רואים שזה היה יסוד החטא כאן: "שמעו נא דברי, אם יהיה נביאכם", אם יהיה נביא כמוכם ככל הנביאים, "ד' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו". אני ד' מתודע אליו בחלום, בחזיון שאינו ברור.

אבל "לא כן עבדי משה", הבהירות בה קולט משה את הנבואה היא דרגה אחרת לחלוטין. כיצד אתם משווים עצמכם למשה. אמנם גם אתם נביאים, אבל ישנו הבדל תהומי בין נביא רגיל, לבין נבואת "פה אל פה אדבר בו" שהשיג מרע"ה.

וזו כוונת הרמב"ם שכתב "קל וחומר לבני אדם, הרשעים הטפשים, שמרבים לדבר" וכו'. הרי שבדבריה לא היתה רשעות חלילה ואף לא טיפשות. בכל דבריה לא היה גנות, עובדה שלא חששה שמשה ישמע. והקל וחומר הוא למי שמדבר לשה"ר מתוך כונה לפגוע בחברו, שבדרך כלל נפגע עמוקות מן הדבר.

וכן כתב גם הספרי (במדבר צ"ט): והרי דברים ק"ו, מה מרים שלא נתכוונה לדבר באחיה לגנאי אלא לשבח כך נענשה - המתכוון לדבר בחברו לגנאי - על אחת כמה וכמה.

טעותה של מרים

יודועה השאלה: יסוד זה, שנבואת משה רבינו עליו השלום מתייחדת מנבואת שאר הנביאים, היא אחד משלושה עשר העקרims של היהדות, שמי שאינו מודה בהם מוציא עצמו מכלל ישראל, כפי שכתב הרמב"ם בהקדמתו לפרק חלק. אם כן, האם מרים הוציאה עצמה מכלל ישראל חלילה. היא, ואהרון שהודה לדבריה?

וידועה אף התשובה, שעיקר זה למדנו מתשובת הקב"ה למרים, ולפני זה לא ידענוהו ולא נצטוונו עליו. ומעתה יקשה: אם כן, מה התביעה על מרים. מניין לה לדעת שנבואת משה רבינו היא מסוג אחר ואין נביא היכול להשוות עצמו אליו?

התשובה לכך היא, שבדיבורם של מרים ואהרן היתה פגיעה בבחירת ד'. שהרי ד' אומר להם: "מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה" ורש"י מדייק: אינו אומר בעבדי משה, אלא "בעבדי במשה". במשה אעפ"י שאינו עבדי, כדאי הייתם לירא מפניו. בעבדי, היה לכם לומר, אין המלך אוהבו חינם. כלומר גם אם היה משה עבדי בלבד, אדם שאין אתם מכירים מעלותיו, אלא יודעים רק זאת שבחרתי בו להיות עבדי, די היה בעובדה זו, כדי שתהיו יראים מלהשוות עצמכם אליו. טענת ד' היא שאהרן ומרים חייבים היו להבין מסברת עצמם שאם לא היה משה מלא וגדוש ביראת שמים, בקדושה ובענוה יותר מכל האדם אשר על פני האדמה, לא היה ד' בוחר בו להיות עבדו, לכל התפקידים שד' נתן לו.

וזאת היה להם להבין גם לפני שד' אמר להם "לא כן עבדי משה", שד' בחר במעולה ביותר. וזוהי כנראה סברה פשוטה.

סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים

ובריש פרשת שלח לך הביא רש"י סיבת סמיכות פרשת מרגלים לפרשת מרים: "לפי שלקתה על עסקי דיבה שדיברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר". ולאור הביאור הנ"ל אפשר להבין דבריו בהבנה מחודשת. כי לכאורה, מה שייכות יש לפרשת מרים ולמרגלים. היא דיברה במשה עבד ד', ואילו הם דיברו על הארץ, על דומם שאין בו ענין בזיון (ראה רש"י שמות כ, כג).

אך להאמור, יובן. שהרי בארץ ישראל בחר ד', וכל ישראל

נתנבאו על הים ואמרו: "תביאמו ותטעמו בהר נחלתך" (שמות טו, יז), ידעו הם שארץ ישראל נבחרת ומקודשת, ובהר נחלתו יבנה ביהמ"ק, והנה שלוחים הם לתור את הארץ, לראות האם טובה היא. חוזרים הם ואומרים שהארץ אוכלת יושביה וכו', והיינו שהארץ שד' בחר אינה טובה, והבחירה בטעות יסודה. הרי זו פגיעה בכבוד שמים, כטענה שהיתה על מרים - "ורשעים הללו ראו, ולא לקחו מוסר!"

כבוד הזולת

והדברים נוגעים לכל יהודי. שהרי כל יהודי הוא בחיר אלקים, "חביבים ישראל שנקראו בנים למקום" (אבות פ"ג מי"ד) וגם כשאינם עושים רצונו של מקום קרויים בנים (קידושין לו ע"א), ככתוב: "בנים לא אמן בם" (דברים לב, כ), "זרע מרעים בנים משחיתים" (ישעיה א, ד). אם כן, כשמדברים סרה ביהודי, בכל יהודי, יש כאן פגיעה בבחירת ד' בו. ויש לנו לדעת, כי ד' בחר בנו מכל העמים משום שבכל יהודי גנוזים כוחות אלקיים עצומים, ופשוט שאסור לפגוע במטמון אלקי זה המהלך עלי אדמות - גם אם עדיין לא זכה להוציא אל הפועל את מה שאצור בקרבו.

ומפרשת מרים על משה רבינו שלא הקפיד בדבר, כדברי הרמב"ם, ומדיבת המרגלים על ארץ ישראל למדנו, שאיסור לשה"ר אינו רק משום הורדת ערכו של הנפגע בעיני הזולת, אלא בראש ובראשונה הורדת ערכו של הנפגע בעיני המדבר. ולא רק שאסור לדבר על השני, אלא גם ישנה אזהרה מהנביא: "ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם" (זכריה ז' י') והוא מגדר לשון הרע. ובודאי שאין כאן הורדת ערך הזולת בעיני עצמו ובעיני אחרים, אלא בעיני החושב לבדו. ושייך הוא לענין לשון הרע. זאת משום כשחושבים רע על יהודי, מצוי כבר זרע הפורענות של חטא הלשון. הדיבור בפה הוא תוצאה של מחשבה רעה. מי שמתיר ללבו לחשוב מחשבות רעות על חברו, פותח בכך פתח לדיבור לשה"ר, כיוון שכבר הורגל להוריד את ערך החבר בעיני

עצמו.

למדונו חז"ל, שמידה טובה מרובה ממידת פורענות "אחת על חמש מאות" (תוס' סוטה ד.). אם כה נוראה היא חומרת חטא הלשון, הרי שממש אין לשער גודל שכרו של הנזהר בלשונו. כמו שאמר הגר"א בשם המדרש: "שעל כל רגע ורגע שאדם חוסם פיו זוכה לאור הגנוז שאין כל מלאך ובריה יכול לשער (אגרת הגר"א, שמירת הלשון שער הזכירה ג'). ולדרכנו, למדנו שעיקר הדרישה היא להבין שאין ד' אוהבו חינוס. שבודאי יש בו מעלות גדולות ועצומות, הידועות לחוקר לב ובוחר כליות!

וידועים דברי בן זומא (אבות פ"ד מ"א) איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנאמר: "כי מכבדי אכבד" (שמואל א ב, ל). נשים לב לראיה שהביא. מי אמר: כי מכבדי אכבד? ד'! וכיצד מוכיח בן זומא שיש לכבד את הבריות מפסוק המבטיח כבוד למכבדי ד' - מכאן, שהמכבד את הבריות, מכבד בעצם את מי שבראם!

פרשת שלח

עבדי משה - ועבדי כלב

ישנה נקודה זוהי בין פרשה זו לפרשה הקודמת, בפרשת בהעלותך קורא הקב"ה למרע"ה: "עבדי משה" (במדבר יב, ז), ובפרשתנו קורא הקב"ה לכלב בן יפונה "ועבדי כלב" (במדבר יד, כד). במה זוכה האדם להקרא עבד ד'? וזה תואר חשוב, שהרי מכל מעלותיו ומדרגותיו, לא נקרא משה רבינו אלא בשם: "עבד ד'" (דברים לד, ה. יהושע א, א - יג.).

הגמרא (במס' ברכות דף ו:): עה"פ "כרם זלות לבני אדם" (תהילים יב, ט) דורשת, אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהם. פירש רש"י: כגון תפילה, שעולה למעלה.

ובמסכת אבות (פ"א מ"ב) אמרו חז"ל שהעולם עומד על ג' דברים, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. בזמן שבית המקדש היה קיים, העבודה היתה עבודת הקרבנות, וכעת התפילה היא במקום העבודה, שהרי כנגד תמידים תיקנום (ברכות כו ע"ב). ונשלמה פרים שפתינו (הושע יד, ג). עיין רבנו יונה בפירוש לאבות. הרי לנו שתפילה היא מעמודי העולם.

הוא דומה כעבד לפני המלך

בגמרא (ברכות לד ע"ב) מסופר: מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל רבי יוחנן בן זכאי, וחלה בנו של ריב"ז. אמר לו: חנינא בני, בקש עליו רחמים ויחיה. הניח ראשו בין ברכיו וביקש עליו רחמים ויחיה. אמר רבי יוחנן בן זכאי: אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו. אמרה לו אשתו: וכי חנינא גדול ממך, אמר לה: לאו, אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך.

וכתב רש"י שם: כעבד, בן בית נכנס ויוצא שלא ברשות. כשר לפני המלך, שאינו רגיל לבא לפניו.

ידוע שריב"ז היה מתלמידיו של הלל. הגמרא (ב"ב קלד ע"א, סוכה כח ע"א) אמרה עליו שלא הניח מקרא משנה גמרא הלכות ואגדות, דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים וקלין וחמורין וגזירות שוות ותקופות וגמטריאות, משלים ושיחת מלאכים, דבר גדול - מעשה מרכבה, ודבר קטן - הוויות דאביי ורבא. ושנינו (אבות פ"ג מ"ו) שהעוסק בתורה שכינה עימו. ואמרו (בתנא דבי אליהו רבה יח) שהקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עימו. ואיך יובן שאינו אלא כשר לפני המלך, שאינו רגיל לבוא לפניו.

וחזינן, שעם כל זאת, לעניין מילוי בקשתו וקבלת תפילתו, עדיף היה רבי חנינא בן דוסא. וכדברי המהרש"א שרבי חנינא בן

דוסא היה רגיל בתפילה על אחרים, וריב"ז היה עסוק בצרכי ציבור והיו צריכים לו לת"ת, שהיה באותו הדור אב"ד, ולא היה לו פנאי תמיד להתפלל על הבריות.

עבד זה העוסק תמיד בתפילה

וביתר ביאור כתב הגר"א על הגמרא הנ"ל (מובא בספר קול אליהו פרשת עקב) וז"ל: שר הוא המושל בתורה, ועבד הוא העוסק תמיד בייחודים ותפילות והם החסידים הראשונים שהיו מתפללים בכוונה גדולה (ברכות ל ע"ב) שיכול לבא לפני המלך בכל עת והמלך עושה לו בקשתו. וראיתי שגם ה"בן איש חי" (בספרו בן יהוידע על מס' ברכות), כתב כדברי הגר"א. שרבי חנינא בן דוסא היה רגיל בייחודים וכוונות, כענין הייחודים שסידר רבינו האר"י ז"ל בשער רוה"ק. ובודאי היו להם יחודים עמוקים וארוכים יותר מאלו היחודים הכתובים בשער רוה"ק, ורבי חנינא בן דוסא היה בקי בהם ושגורים בפיו ובכונת לבו ומחשבתו.

ולנסות להבין הענין לפי שכלנו, נזכיר מה שאנו רגילים לומר לפני תקיעת שופר, "ותצרף מחשבתינו הטובה דרך כלל למעשה, כאלו נתכוון בכל צרופי שמות הקדושים העולים מתוכם, ובכל היחודים וזיווגי מידות העליונות וכו' ויעלו תקיעות אלו לעורר רחמיק, עם שאר תקיעות בני עליה היודעים והמכוונים כל כוונת שמותיך הקדושים".

והנה, פשוט הדבר שככל ש"רבי יוחנן בן זכאי היה עסוק בצרכי ציבור והיו צריכים לו לתלמוד תורה, שהיה באותו הדור אב"ד", כדברי המהרש"א, היה משה רבינו עוסק בצרכי ציבור "כאשר ישא האומן את היונק" (במדבר יא, יב) בכל טרחם ומשאם וריבם (דברים א, יב). והיו צריכים לו לתלמוד תורה "מן הבוקר עד הערב" (שמות יח, יג), וכל מבקש ד' עלה לאוהלו

(שמות לג, ז). והיה זה שבחו, שעם היותו "כשר לפני המלך" היה בה בעת "כעבד לפני המלך", כרבי חנינא בן דוסא ביגיעת תפילתו, וזו בחינת "משה עבד ד'".
שע"י התפילה מגיעים לדרגה של עבד, והוא השבח הגדול שנשתבחו בו מרע"ה וכלב.

"ע"י התפילה מגיעים להתקרבות גדולה לבורא יתברך"

וזה בא ללמדנו שע"י התפילה ישנה התקרבות גדולה להקב"ה, וגם מונח בה ענין התבטלות כל כוחות הגוף והנפש כלפי מעלה. יעויין ברש"י (בראשית ל, ח) שהתפילה לשון "צמיד פתיל", התחברות והצמדות לקב"ה. והרי זו בחינת עבדות, שיד עבד כיד רבו (בבא מציעא צו ע"א) וכל מה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פח ע"ב) ואין לו מעצמו כלום.

לעמוד בנסיון ע"י תפילה

מצאנו בפרשתנו שמרע"ה התפלל על יהושע, "י-ה יושיעך מעצת מרגלים" (רש"י במדבר יג, טז). וגם מצאנו, שכלב עצמו הלך אצל קברי האבות להשתטח ולהתפלל שלא יהא ניסת לחבריו, להיות בעצתם, כמו שמובא ברש"י (י"ג כ"ב) על הפסוק: "ויעלו בנגב ויבא עד חברון", ועבור זה נקרא כאמור: "כלב עבדי".

נסיונם של יהושע וכלב היה גדול, וכדי לעמוד בנסיון צריכים לתפילה, ובאמת זו העצה לעמוד בנסיון.

הגמרא (בברכות ו ע"ב עה"פ "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם") לומדת שאברהם אבינו קבע מקום לתפילתו. והגמרא למדה זאת מלשון "עמד שם" (בראשית יט, כז) ואין עמידה אלא תפילה, שנאמר: "ויעמוד פנחס ויפלל" (תהלים קו, ל). ומובא בספר "נתיבות שלום" על המשנה באבות (פ"ה מ"ג), "עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכולם", שהצליח לעמוד בנסיונות בזכות התפילה, ומשום כך

כתוב במשנה "עמד", לשון תפילה כפי הגמרא בברכות הנ"ל. הרי שזו הדרך לעמוד בנסיון.

מובא בספר קובץ שיחות להגה"צ רבי נתן מאיר ווכטפויגעל זצ"ל מדרש (במדבר רבה ט"ז ב'), שהמרגלים נקראו טיפשי, ושאל שהרי כתוב עליהם "כולם אנשים" (במדבר יג, ג), ופירש"י כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות ואותה שעה כשרים היו, ואיך קראן המדרש טפשי. וביאר, שהיה להם לעמוד על נפשם להתפלל אל הקב"ה שיצילם ממקום הטעות ויראו ויבינו הדברים כהוייתן. ומי שהיכולת בידו להחלץ ממצבו ואינו מנצל האפשרות, ודאי טיפש הוא (יעויין בשערי תשובה א, ב).

התפילה לבורא לסייע לנו בבחירתנו

יש מקשים מה שייך תפילה על רוחניות, הרי לזה ניתנה הבחירה לאדם, שיבחר בטוב?

תשובת הדבר ב"חובות לבבות" (שער הבטחון פ"ד) שבעבודת הבורא כבר הודיענו אופני הנכונה בה, ויצונו לבחור בה, ויעד אותנו בגמול ונתן לנו היכולת עליה. ואם נתחנן אליו בבחירתה ונבטח עליו בהראותנו אופני הטוב לנו - נהיה תועים בדברינו וסכלים בבטחוננו, מפני שכבר קדמה הודעתו אותנו דרכי העבודה אשר יועילנו בעולם הזה ובבא, כמו שאמר: "ויצנו ד' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ד' אלקינו לטוב לנו כל הימים" (דברים ו, כד), ואמר בגמול העולם הבא: "וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות" (שם, כה). אבל מה שראוי לבטוח עליו הוא גמר מעשה העבודה, אחר בחירתה בלב שלם ונאמן, והסכמה והשתדלות בבר לבב וכוונה לשמו הגדול, ובזה אנחנו חייבים להתחנן אליו, לעזור אותנו בו, ולהורות אותנו עליו, וכמו שכתוב: "הדריכני באמתך ולמדני" (תהלים כה, ה), ואמר: "הדריכני בנתיב מצותיך" (תהלים קיט, לה), ואמר: "דרך אמונה בחרתי" (שם, ל), ואמר: "דבקתי בעדותיך ד' אל תבישני" (שם, לא), "אל תצל מפי דבר עד מאד כי למשפטיך יחלתי" (שם, מג).

וכל זה ראייה שבחירתו היתה במעשה העבודה, אך התפלל אל האלקים על שני דברים: אחד מהם - לייחד לבבו ולחזק בחירתו בעבודתו, בהרחקת טרדות העולם מלבו ועיניו. כמו שאמר: "יחד לבבי ליראה שמך" (תהלים פו, יא), "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים קיט, יח), "העבר עיני מראות שוא" (שם, לז), "הט לבי אל עדותיך" (שם, לו), והדומה להם. והשני לחזק אבריו על השלמת המעשים בעבודתו, והוא מה שאמר: "הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי (שם ל"ה) סעדני ואושעה" (שם, קי"ז), והרבה כמוהו. עד כאן לשון "חובות הלבבות". נמצאנו למדים שהתפילה לרוחניות מועילה רק לאחר מעשה האדם ונסיון התקרבותו. אבל החזו"א (סנהדרין, בליקוטים) כתב כי המתפלל הוא בכלל: "וברכך ד' אלקיך בכל אשר תעשה" (דברים טו, יח), שדרשו בו (בספרי ראה ע): "וברכך ד' אלקיך", יכול אפילו יהא יושב ובטל, תלמוד לומר: "בכל אשר תעשה". ועל זה אמרו (בעבודה זרה ד ע"ב) שכאשר אמר הקדוש ברוך הוא: "מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור את כל מצותי כל הימים" (דברים ה, כו), היה להם לומר: תן אתה. "ועל ידי זה היה אפשר לקב"ה לעשות הקירוב, כיון שהוא על פי תפילתם". הרי שהתפילה עצמה היא ההשתדלות והמעשה, ובכוחה להועיל!

פרשת קרח

"חכמות נשים בנתה ביתה"

כתוב בתחלת הפרשה: "ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ודתן ואבירים בני אליאב, ואון בן פלת בני ראובן". את דתן ואבירים ניניו של ראובן, כולנו מכירים היטב. שניהם, כקרח, נוטלים חלק גם בהמשך הפרשה, והם אלו שהסיתו את קורח (אור החיים, במדבר כו, ט). אך און בן פלת המוזכר כאן בין ראשי עדת קרח, לא מוזכר יותר בפרשה. חז"ל עמדו על כך, והשיבו שאשתו של און מנעה אותו בחכמתה מהמשך ההשתתפות

במחלוקת, אמרו: "חכמות נשים בנתה ביתה" - זו אשתו של און בן פלת, "ואולת בידיה תהרסנו" (משלי י"ד א') זו אשתו של קרח. באיולתו שבה הציתה אשת קרח את אש המחלוקת, כשלעגה לבעלה על שקיים את צווי משה, וגזז את כל שערו בעת מינוי הלויים. כמו שכתוב בפרשת בהעלותך (ח' ז'): "וכה תעשה להם לטהרם, הזה עליהם מי חטאת והעבירו תער על כל בשרם" בכך נתפתה קרח למרוד במשה.

ואילו אשת און אמרה לו: מה לך ולצרה זו?! אם משה יצדק תהיה תלמידו, ואם קרח יצדק גם תהיה תלמידו, בכל מקרה לא תהיה לראש, אז מה לך להתערב? ראה שדבריה הגיוניים, ורק שאל: אבל הבטחתי לקרח את תמיכתי, ויבואו לקרוא לי? שלחה אותו האשה החכמה לישון, ישבה בפתח הבית וגילתה שערו תיה, וכשבאו לקרוא לאון, ראו את אשתו כך, ומיד שבו לאחוריהם. לראות שער אשה נשואה, גם לדעת קרח היה זה דבר שלא יעלה על הדעת. ועד שהתעורר און נבלעו כולם באדמה, וכך ניצל בעצת אשתו, (עיי' מדרש תנחומא פרשת קרח ס"י וסנהדרין קט' וק"י).

באיזה דרך אשתו של און השפיעה עליו

אכן נשאלת השאלה, כפי ששואל הגר"א נבנצל שליט"א, למה אשתו של און לא ניסתה להשפיע עליו שבודאי צריך לתמוך במשה. הרי זה אחד מי"ג עיקרים שבתורה, שנבואת משה רבינו ע"ה אמת. אלא היא הבינה היטב שעדת קרח, וביניהם גם בעלה, לא הלכו בעצת השכל, אלא פעלו ממניעים של היצר הרע. וכמו שקורה לנו פעמים רבות, שבמקום שיגבר בנו השכל והכרת החובה, גוברת בנו המשיכה הרצונית. - "מה שאני רוצה לעשות" מכתוב לי את "מה שאני צריך לעשות", ואני עוד אוהב לשכנע את עצמי שרצוני הוא גם רצון שמים.

וזהו "חכמות נשים בנתה ביתה". כיוון שידעה אותה אשה שעדת קרח פועלת מכוח היצר הרע ולא מכח השכל, לא נסתה

להוכיח לבעלה שמשעה צודק. ולכן חז"ל שבחוה, על זה שידעה בחכמתה לומר את המועיל ביותר באותה שעה, ואת הטענה היחידה שיכולה היתה להניב פירות במצב בו נתון בעלה, "אתה רוצה משרה, רוצה כבוד? דע לך, את אלה לא תשיג"!

זו חכמה שאדם צריך לדעת להשתמש בה. לשכנע עצמו, שגם לשיטת היצר הרע כדאי לנהוג בדרך התורה. שבדרך זו תמיד האדם הולך בדרך האמת ובלי טעויות.

מעלת הצניעות

מאחר שנגענו בענין אשתו של און, שמחמת שידעה "שכל העדה כולם קדושים" שאף אחד לא יתקרב לביתה כשרואה שסתרה את שעה, נדבר קצת מענין הצניעות. חז"ל אמרו (תנחומא כי תשא) "לוחות ראשונים שנתנו בפומבי (ברעש), לפיכך שלטה בהם עין רעה ונשתברו. לוחות שניות, אמר לו הקב"ה למשה: אין לך יפה מן הצניעות, שנאמר: הגיד לך אדם מה טוב, ומה ד' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד, והצנע לכת עם אלקיך (מיכה ו, ח). ואמרו בגמרא (סוכה מט, ע"ב): "עשות משפט" זה הדין, "ואהבת חסד" זו גמילות חסדים. "והצנע לכת" זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה. והלא דברים קל וחומר: ומה דברים שדרכן לעשותן בפרהסיא אמרה תורה "והצנע לכת", דברים שדרכן לעשותן בצנעה על אחת כמה וכמה.

כבוד הנס לבוא בהצנע

ומצאנו שגם נס מתהווה בצניעות, כפי שאמר אלישע הנביא לשונמית (מלכים ב' ד' ד'): "ובאת וסגרת הדלת בעדך ובעד בניך ויצקת על כל הכלים האלה והמלא תסיעי". וכתב רש"י: וסגרת הדלת, כבוד הנס הוא לבוא בהצנע. מלשון רש"י רואים שהצנעה הוא כבוד.

וכן מצאנו (בשבת י"ג) שרב יונתן קרא לבגדים בשם מכבדים ורש"י פירש שמכבדים בעליהן. והרי פשוט הוא שהבגדים באו לצניעות, כתוצאה מבושת האדם ממעורמיו (בראשית ג, ז). הרי שהצניעות עניינה כבוד.

ומי עשה הבגדים לאדם? הקב"ה. כמו שכתוב: "ויעש ד' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם" (בראשית ג' כ"א), מדאגתו לכבוד האדם.

רואים אנו מה יקר הוא בגדו של אדם. שתחילת עשייתו ביד ד' היתה לא ביד אדם, לא ביד מלאך ולא ביד שרף, אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו, מאהבתו הגדולה ליציר כפיו, גם לאחר חטאו.

גדול כבוד האשה מן האיש

בספר "איש וביתו" (עמ' ק"ז) כתב: האדם נבדל מכל בעלי חיים בענין של חטא ובושה ולבושי כבוד.

וגדול כבוד האשה יותר מן האיש, וגם רגש הבושה חזק אצל האשה יותר מאצל האיש, ועל כן בגדיה מרובים משל האיש, וכל גדר צניעות שלה מרובים משל האיש. לפיכך בגדים שיש בהם משום צניעות לאיש, עדיין אין בהם משום צניעות לאשה - מחשוף באיש שאין בו עברה, כנגדו יש בו חטא ועוון גדול באשה.

לפיכך האיש שלבושו צנוע מקבל שכר, ואולם האשה כשהיא צנועה בלבושה לפי חובותיה שלה, שכרה כפול ומכופל, בעולם הזה ולעולם הבא. שהרי היא מצילה את עצמה ואת אחרים מן החטא, והיא מחזירה כבוד לאשה, אשר הבורא עיטרה בעטרת הכבוד. עד כאן לשונו.

ונודע מה שאמרו (ביומא מז, ע"א), תנו רבנן, שבעה בנים היו לה לקמחית, וכולם שימשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך, אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי

קלעי שערי. וברש"י שם: ראיתי בתלמוד ירושלמי: "כל כבודה בת מלך פנימה, ממשבצות זהב לבושה" (תהלים מה, יד), אשה צנועה, ראויה לצאת ממנה כהן גדול הלבוש (חושן המשפט) העשוי משבצות זהב.

הדברים מאירים, שהרי הבורא יתברך הוא שגילה שחפץ בכבוד בריותיו ובלבושם בצניעות, והמיר עלי התאנה של אדם וחווה במלבושי כבוד. ואשה הנוהגת בצניעות מזכה אף את צאצאיה אחריה במלבושי כבוד ויקר, ויתר על כן - בקירבה היותר גדולה לבורא !

פרשת חקת

מצות קידוש ד'

הרמב"ם (בהלכות יסודי התורה פ"ה ה"א) כתב: "כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה", שנאמר: "ונקדשתי בתוך בני ישראל" (ויקרא כב, לב), ומוזהרין שלא לחללו, שנאמר: "ולא תחללו שם קדשי". (שם)

חיוב זה מוטל על כל איש ישראל בכל הזדמנות, לקדש שם שמים ע"י מעשיו וע"י דיבורו וכו'. כמו שחז"ל אמרו (ביומא פו, ע"א), כל מי שקורא ושונה ומשמש ת"ח ויהא משאו ומתנו באמונה ודבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו אשרי לו לפלוני שלמד תורה, אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה.

כמו כן מחויב כל איש ישראל שיתאהב שם שמים על ידו כמו שמבואר במסכת יומא (דף פו). וכתב שם הר"ח נמצא עונשן של דברים הללו גדול מעונש כריתות ומיתות בית דין. ומובא ב"משנה ברורה" (סי' קכ"ח בס"ק ד') שצריך לכוין ביותר בקדושה,

לקדש את השם. ובזכות זה ישרה עליו השי"ת קדושה מלמעלה, ויכוין לקיים הפסוק "ונקדשתי בתוך בני ישראל". והאר"י ז"ל היה מזהיר מאד על זה, עכ"ל.

הערך העליון והאמיתי אצל האדם הוא מילוי רצון ד' יתברך

ב"שפתי חיים" (ח"ב מועדים עמ' ל"ה) כתב להגדיר את קידוש ד', שהיא ההכרה שהשי"ת ורצונו הוא הדבר החשוב מכל. וביאר, למה נקרא הדבר בשם קידוש ד' דוקא, ולא מסירת נפש על כבוד ד'? קידוש ד' הריהו: כאשר הערך העליון ביותר, הערך האמיתי היחידי אצל האדם, הוא השי"ת ומילוי רצונו. אדם המוסר את נפשו ונהרג על קידוש ד', פירוש הדבר שהוא מוותר על החיים שלו. והרי חיי האדם הם הערך החשוב ביותר בעיניו, וראיה לדבר: "כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו" (איוב ב' ד'), ואין מחיר אשר יהיה יקר מדי לאדם כדי להאריך את חייו ואפילו לזמן קצר.

לכן, אדם המוותר על חייו ומוסר את נפשו למען רצון השי"ת, הריהו מוכיח בכך, שהוא מאמין וחדור בהכרה, שלמרות שחיי האדם הם ערך נעלה עד מאד, מכל מקום יש ערך הנעלה מכל, גבוה מעל גבוה, והוא השי"ת ורצונו.

וכאמור לעיל יש אופן של מסירת נפש שאינו מסירות החיים ממש, אלא מסירת הרצון העצמי (בטל רצונך מפני רצונו) וביטולו, כדי לעשות רצון השי"ת. שהרצון קרוי נפש, כמו שכתב רש"י (בראשית כג, ח): "אם יש את נפשכם - רצונכם". מסירות נפש, היא איפוא מסירות הרצון.

בשני האופנים של מסירות נפש, מבטא האדם את החשיבות והיקר שהוא מייחס לרצון השי"ת, אשר לנגדו הוא מבטל את עצמו ואת רצונו. ע"י כך הוא מגביה ומבדיל את השי"ת מעל כל שאר הענינים שבעולם, וזהו "קידוש ד'". כי קידוש פירושו הפרשה והבדלה (רמב"ן ויקרא יט, ב). השי"ת מופרש ומובדל

מכל הערכים הנחשבים בעיני האדם, היות וחשיבותם היא כאין, לעומת הערך האמיתי היחידי, שהוא השי"ת ורצונו. לכן, אדם המוסר נפשו ורצונו עבור השי"ת, וממחיש בפועל שרצון השי"ת נחשב בעיניו יותר מכל, הוא הנקרא מקדש ד'.

עבודת האדם להרבות בקידוש ד'

ואלו דברי רבינו יונה ("שערי תשובה" שער ג אות קמח): "כי הדבר ידוע, כי מדרכי קידוש השם יתברך, להודיע בכל מבטא שפתים ובכל אשר ירמזון עינים ובכל הנהגה ופועל ידים, כי יסוד לנפש האדם, וצבי עדיו, והטוב והעיקר והתועלת והיקר אשר בו, היא עבודת ה' יתברך ויראתו ותורתו, כמו שכתוב (קהלת יב): 'סוף דבר הכל נשמע, את האלקים ירא, ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם'. ודבר זה הוא כבוד השם יתברך".

חובת כל יהודי, להרבות בקידוש ד'. וכתב בספר "מכתב מאליהו" (ח"ב עמ' רנ"ה): הנה כל עבודת האדם, היא להרבות בקידוש השם. וכל הבריאה כולה אינה אלא לשמש לאדם, להיות כלים לעבודתו בקידוש השם וגילוי כבודו יתב"ש. כמו שנאמר (ישעיה מ"ג ז') "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". ולמדו מכאן (בסוף מסכת אבות) שכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא בראו אלא לכבודו.

וב"שפת אמת" (לסוכות) הקשה, מצד אחד אומרים: "שהכל ברא לכבודו", ומצד שני אומרים: "ברוך הוא אלקינו שבראנו לכבודו". וההסבר הוא: את הכל ברא, כדי שאנו נמצא בכל דבר שבעולם את כבודו יתברך. נמצא, שכל העולם מלא בכלים להשיג ולהאדיר על ידם כבוד שמים.

לכל אחד נותנים הכלים לעבוד בהם את השי"ת

לכל אחד ואחד ניצוצות מיוחדים שצריך לגאלם במשך ימי חייו, זהו חלקו בקידוש ד'. בעבור זה מקבל הוא את מזוג כוחותיו

המיוחדים, והנסיונות שיזמינו לו, בדרכו היחודית עלי אדמות. בכדי לעזור לו, מזמנים לאדם את כל הכלים המתאימים לאופן קידוש ד' שבחלקו, וכל פרטי האפשרויות של קידוש השם הטמונים בכל הסובב והקורה אותו כל ימי חלדו. ניצוצות הקדושים אלה - ניצוצי נשמתו הם, הפזורים בסבך נסיונות החיים, ועליו ללקטם, דהיינו לנצלם לעבודת ד' ולהשלמת תפקידו, לקדש שם ד' ולגבש מהם את תוכנו הרוחני - את נשמתו המושלמת.

ובפרשתנו רואים, שהקב"ה בא בתביעה על משה ואהרן "יען לא האמנתם בי להקדשני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם" (במדבר כ' י"ב).

רואים אנו שעיקר הטענה עליהם היתה, שזימנו להם כלי להרבות על ידו כבוד שמים, ולא ניצלוהו במידה המירבית. למרות שלא בזדון ובמעל עשו, חלילה, אלא, כפי דברי רש"י היתה הטעות שלא צוה המקום להכותו, אלא "ודברתם אל הסלע", והמה דברו לסלע אחר ולא הוציא מים, אמרו, שמא צריך להכות כבראשונה: "והכית בצור" (שמות יז, ו), ונזדמן להם אותו סלע והכוהו.

ועם כל זאת נענשו כל כך, שנקטעה שליחותם בטרם הושלמה. וזאת, במידה כנגד מידה. שהרי עיקר שליחות האדם בעולם הזה, להרבות כבוד שמים ככל יכולתו, ולא עשאוה במלואה. ומכאן יחרד לב האדם, שהרי זו משימתו של כל אחד ואחד, וכל מה שיש לו ושמזדמן לו הכל כלים להרבות בזה כבוד שמים. ועליו לנצלם במלואם.

ג' מיני נסים

והספורנו כתב לבאר בענין חטא מי מריבה, שבכתבי הקודש מסופר על ג' מיני נסים.

הא' הוא נס נסתר כמו ירידת מטר וההמלט מן החלאים ומן הצרות. וזה המין מן הנסים ישיגוהו הצדיקים בתפילתם, כענין: "ויתפלל אברהם אל האלקים, וירפא אלקים את אבימלך" (בראשית כ, יז). וכן "ויתפלל משה בעד העם" (במדבר כא, ז).

והב' הוא נס נגלה, לא יוכל הטבע לעשותו באותו האופן אבל יעשהו אחר תנועות רבות במשך זמן. וזה המין מן הנסים יעשהו האל יתברך ע"י עבדיו, עם הקדמת איזו תנועה מסודרת מאתם, כענין "השליכוהו ארצה" (שמות ד, ג), "הרם את מטך - (שמות י"ד, ט"ז) והכית בצור" (שמות יז, ו) וזולתם.

הג' הוא מן הנסים שלא יוכל הטבע לעשותו בשום אופן, וזה המין יעשה האל יתעלה ע"י עבדיו בדבור בלבד, שהוא פעולה שכלית ויותר נכבדת משאר תנועותיו הגשמיות כמו שהיה הענין בפתיחת פי הארץ, כאמרו: "ויהי ככלותו לדבר את כל הדברים האלה ותבקע האדמה אשר תחתיהם" (במדבר טז, לא), וכן בענין עמידת השמש ליהושע נאמר: "אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמרי לפני בני ישראל, ויאמר לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון" (יהושע י, יב).

ובאר הספורנו שהמעלה ב"דברתם אל הסלע", שע"י כך היו מודיעים את מעלת המשלח וטובו. משה ואהרן ביקשו לעשות המין הב' מן הנסים, כי לא בטחו שיקיים האל יתברך את דברו לעשות לישראל המין הג' מן הנסים, בחשבם את ישראל אז ממרים מאד, עד שיהיו בלתי ראויים אליו. והיות והסכימו לעשות הנס הב' ולא הג', אשר על ידו היו מודיעים לישראל מעלת המשלח וטובו. לזה נכתב עליהם "לא האמנתם בי", לא בטחתם בי שאעשה מה שאמרתי.

ונלמד מכך להתחזק באמונתנו בגאולה הקרובה, שהובטחה לנו מפי הבורא על ידי נביאי האמת והצדק. ואף שנדמה לנו שמצב הדור ירוד ורבים ממרים פי הבורא, לא יעכב דבר את הבטחתו, בניסים מופלאים שיגברו על ניסי יציאת מצרים !

פרשת בלק

מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע

אמנם הפרשה נקראת פרשת בלק, אבל הדמות המרכזית בפרשה היא ללא ספק בלעם.

חז"ל הגדירו אותו כאדם שיש לו עין רעה, נפש רחבה ורוח גבוהה. והוסיפו לומר שכל מי שיש בו ג' דברים אלו, הוא מתלמידיו של בלעם הרשע. לעומת זה הגדירו את אברהם אבינו כבעל עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה. וכל מי שיש בו המעלות דלהלן הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה. ועוד אמרו: מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע, תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא, אבל תלמידיו של בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדין לבאר שחת. (אבות פ"ה מ' ט').

הרי לנו ג' מידות והיפוכן שעל ידן יזכה האדם לחיי העולם הזה והעולם הבא, או חלילה יורש גיהנם (בעולם הזה. תוי"ט) ויורד לבאר שחת.

יש צורך לבאר קצת את ענין שלושת המידות, המכריעות כל כך בחיי האדם. והפעם נסתפק במידה הראשונה, עין טובה. בספר "מוסר דרך" בשם הגר"מ חדש זצ"ל, כתב "עין טובה" פירושה המבט החיובי על הזולת. והנה אצל אברהם אבינו ע"ה מצינו מידה זו באופן נשגב.

כידוע סדום היתה עיר מלאה רוע ואכזריות, ולא לחינם

כתבה התורה אודותיה: "זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד" (בראשית י"ח, כ). מנעו דריסת רגל אדם בארצם וקפצו ידיהם מן הצדקה (יחזקאל טז, מט). היפוכו המוחלט של אברהם אבינו, עמוד החסד (מיכה ז, כ) ומכניס האורחים. אולם איך הגיב אברהם אבינו כאשר שמע שהקב"ה מתכוון להפוך את סדום?

"ויגש אברהם ויאמר: האף תספה צדיק עם רשע, אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע. חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט" (בראשית יח, כד-כה).

אברהם אבינו הבין שהבורא גילה לו רצונו להפוך את סדום, משום שרצון ד' הוא, שבעינו הטובה יחפש בתוך כל החטאים של סדום דוקא את נקודת הטוב. אולי נמצאים בסדום כמה אנשים שאינם רעים כל כך. הקב"ה שמע לאברהם והבטיח, שאפילו אם ימצאו שם ט' צדיקים ישא לכל המקום בעבורם. הסוף אמנם ידוע, סדום נהפכה כי לא נמצאו שם צדיקים מלבד לוט ומשפחתו. אך כאן מתפעלים אנחנו מגדלות מידתו של אברהם אבינו, שאפי' בתוך הרע, בתוך סדום, חיפש את נקודת הזכות והטוב, זוהי עין טובה!

ולעומתו, בלעם הרשע - מי היה? מי תלמידיו? ומה לימד להם? בלק היה תלמידו, ובלעם לימדו: "בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אילים" (במדבר כ"ג, א) בלעם לימד איך לבנות מזבחות לד'. דבר נפלא כשלעצמו, ואכן קיבל עבורו שכרו (נזיר כג, ע"א). אבל כשבנו המזבחות, לצורך מה בנו אותם? כדי לקלל. ואת מי רצו לקלל? את בני ישראל שיצאו ממצרים וקיבלו את התורה. ממלכת כהנים וגוי קדוש. זהו בלעם הרשע ואלו תלמידיו - משתמשים בעין הרע כדי לחפש דוקא את הפגמים שיש אצל השני.

נמצאנו למדים שהשורש הראשון והדבר הבסיסי ביותר

המבדיל בין אברהם אבינו ותלמידיו לבין בלעם הרשע ותלמידיו, היא המידה של עין טובה.

מבחן האדם אם הוא מתלמידיו של אברהם אבינו

כאשר רוצה אדם לדעת האם הוא תלמידו של אברהם אבינו או חלילה של בלעם הרשע, יבדוק בראש ובראשונה דרך אלו משקפים הוא מביט - מי שמביט ורואה טוב בזולת, הוא תלמידו של אברהם אבינו, אך מי שמביט וחלילה רואה רע בזולתו, הוא תלמידו של בלעם הרשע.

לכן עלינו למחוק כליל דעות קדומות שיש לנו כלפי הזולת, ולהתרגל להביט עליו במבט חיובי. כמו אבא, שתמיד ימצא זכויות אצל בנו, ויתקשה להאמין שבנו עשה מעשה רע. וגם כאשר יאלץ להודות שאכן הבן עשה דבר רע, יפרש זאת האב כמעשה שובבות. כך עלינו לפתח מבט דומה כלפי כל אחד ואחד באשר הוא.

וידי רצון שנזכה להמנות על תלמידי אברהם אבינו ושנזכה לראות במעלות חברינו ולא בחסרונם.

טעותו של בלעם ביחס לקרבנות

הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגעל זצ"ל הביא בספרו "קובץ שיחות" דברי תנא דבי אליהו (רבא, פכ"ח סי"ד): כיון שבא בלעם אצל בלק, היה לבלעם לומר לבלק: מה לך לאותן הדברים להלחם עם ישראל, שתמצא על ידיהם מכות גדולות ותאבד מן העולם.

והוא לא עשה כן, אלא אמר לבלק: שם בן נח נתנבא ד' מאות שנה על כל הגוים, ולא קבלו ממנו. מכאן ואילך נתנבא אליפז, ואני אחרון שבכולם. ואומר לך מה עשו אבותיהם של אלו, כל אחד עמד ובנה מזבח, והקריבו עליו ג' פעמים בכל שנה,

כל אחד שור וכל אחד איל. אבל אתה בנה לי בזה שבעה מזבחות, והכן לי בזה שבעה פרים ושבעה אלים. באותה שעה היה הקב"ה יושב ושוחק עליו. לכך נאמר: "עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב. ומה ענה אותו בלעם בן בעור", מה כתוב בתריה: "במה אקדם ד' אכף לאלקי מרום, האקדמנו בעולות, בעגלים בני שנה. הירצה ד' באלפי אלים ... הגיד לך אדם מה טוב ומה ד' דורש ממך, כי אם עשות משפט ואהבת חסד, והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו' ח').

וכתב לבאר, שמוכח שם שהתביעה על בלעם היתה שלא הוכיח את בלק. ולמה לא עשה כן? משום שלא האמין בכח התוכחה. כמבואר שם, שאמר בלעם ששם בן נח עמד ד' מאות שנה והוכיח העולם ולא הועיל כלום. וכן אחרים, ובא למסקנה המוטעית שהקרבת קרבנות היא שתועיל, כמו שעשו האבות. ואמר לבלק בנה לי בזה שבעה מזבחות.

ובזה טעה טעות גדולה. דנהי דאברהם והאבות הקריבו קרבנות ונתקבלו לרצון לפני ד'. אבל לא מפני הקרבנות נתקבלו לפניו, אלא בשביל שאברהם אבינו היה מקיים בעצמו "ודרך חיים תוכחות מוסר" (משלי ו' כ"ג). כדאיתא במדרש (שה"ש רבה א' נ"ח) מה עשה אברהם, היה ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין. וכתב רבנו יונה (שער ג' אות ג'): ואחר שילמד וידע המצוות ומה הן העבירות, צריך שילמד גנות העברות וההפסד והאבדון הנמצא בהן, להרחיק נפשו ולהוכיח עצמו בזכרון העונשים וליסר זולתו. וזאת הידיעה תקרא מוסר, ולמוכיחים ינעם ללמוד לדעת זאת.

זו היתה עבודת אברהם אבינו ע"ה שתמיד עמד במלחמת היצר, לסגף עצמו, לבטל ממנו תאות העולם הזה, עד שהקריב את עצמו לעבודת ד' מתוך אהבה. לכן כאשר הקריב קרבנות, קבלם הקב"ה מידו ברצון. וזאת טעותו של בלעם, לחשוב שרק ע"י הקרבת הקרבנות יכול להגיע למטרתו. אבל לא ידע, שבראש ובראשונה צריך האדם לזכך עצמו מן החומר ולעשות רצון ד'.

כמו שמסיים בתנא דבי אליהו: "כי אם עשות משפט, ואהבת חסד, והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו' ח'). ובזה נתעלה אברהם אבינו ונכשל בלעם הרשע.

החומר ביסודו ניתן לשמש את האדם

נסיים בדבר נפלא שכתב הגר"מ גיפטר זצ"ל ב"פרקי תורה" על הפסוק "ויפתח ד' את פי האתון". הנוגע לדברים הנ"ל, וז"ל: פתיחת פי האתון בא להורות בזה שהחומר, המעוור עיני אדם ומטמטם דעתו עד כדי להיות שקוע בחומר, הרי ביסודו ניתן לשמש לאדם למען יעלה אל ד', והאדם משתמש בחומר להתרחק מעל ד'. רוכב הוא על החומר ומשתלט עליו למילוי תאותיו וחמדותיו. ועל זה נברא נס פה האתון, בערב שבת בין השמשות. ככלות מעשה הבריאה, בעת שעל האדם להכנס למנוחת השבת, מעין עוה"ב - אז הוא שנטע פה האתון תוך סדרי בראשית. שישמע האדם הכרזת החומר המעיד על תכלית אמת שעבורו נברא. והכרזה זו באה לידי גילוי בשעה שקם בלעם, עבד לתאותיו, להחטיא את עם ד' ולאבדו מחלקו לעוה"ב על ידי עצת זימה. להשקיע את עם ד' ביון מצולה של התאוה הנבזה, עכ"ל.

פרשת פנחס

כבוד הבריות

בתחילת הפרשה כתוב: "ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה את המדינית" וכותב על כך הזוה"ק (ח"ג רכא ב) שהיה ראוי לכתוב: ושם איש ישראל אשר הכה פנחס. אלא מפני שאחרי מעשה זה, נתן הקב"ה לפנחס כהונה וכת עמו ברית שלום, לא ראוי שיהיה כתוב עליו אשר היכה מישעו.

וכתב ב"אור החיים", שככל שהכתוב יכול, הוא מסתיר גנות אדם ואינו מפרסמה. כך לא פירסם הכתוב שמו של המקושש (והיתה הקפדה על רבי עקיבא שפירסם שמו. שבת צו ע"ב) ולכן

לא פורסם בתחילה שמו של זמרי, רק לשבח פנחס שלא נמנע מהריגת נשיא שבט. (וכן לא פורסם שמו של המקלל, ויקרא כד, יא).

רואים אנו כאן כמה חסה התורה על כבוד האדם. ובל נחשוב שהתורה חסה רק על כבוד אדם מישראל דוקא, וכן על כבוד כזבי בת צור המדינית, אלא גם על פחות שבפחותים כמו בלעם חסה התורה. שהרי מצינו שמיד לאחר שאתונו הוכיחה אותו, מתה. כדי שלא יאמרו, זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה ולא היה יכול להשיב, וחס המקום על כבוד הבריות (רש"י במדבר כ"ב ל"ג).

ועוד דוגמא לזהירות בכבוד האדם מצינו בברכות (כ"ז): „שבשעה שהעבירו את רבן גמליאל מנשיאותו משום שפגע בכבודו של ר' יהושע, לא מינו את ר' יהושע במקומו, משום שעל ידיו היה המעשה. וכתב שם המאירי שאעפ"י שהיה רבי יהושע ראוי להיות נשיא, לא מינוהו מפני שתהיה לרבן גמליאל חלישות הדעת יתירה.

והוסיף המאירי, שכן מצינו במחלוקת קרח: „אמור אל אלעזר בן אהרן וירם את המחנות“ (במדבר י"ז ב.). לא רצה הקב"ה לומר כן לאהרן עצמו, כדי ללמד דרך ארץ בכך. שלא תהיה לשרופים עגמת נפש יתירה.

וכתב על כך בספר „שיחות מוסר“ להגר"ח שמואלביץ זצ"ל (בעמוד קל"ג) וז"ל: הדברים מפליאים, בשלמא במעשה דרבן גמליאל נשיא ישראל קדוש ד', היה על חז"ל לשקול מעשיהם בפלס ולחשוש לכך, אבל אלו המאתים וחמישים איש מקריבי הקטורת החטאים בנפשותם שחלקו על כהונתו של אהרן, ועליהם אמר משה „לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ד'“ ואשר אש ד' אכלתם, מה מקום יש לחשוש לכבודם, ולצוות שלא „בעל המחלוקת“ שלהם ירים את המחנות?

ונלמד מזה שלא רק שיש לחוש לכבודו של רבן גמליאל נשיא ישראל, אלא אפילו אלו שהיו בני מוות, ונועדים על ד', אין

כבודם הפקר, ועונשם נמדד ונשקל בדקדוק נפלא, ולא ניתן להם אלא לפי חשבון מדויקדק זה. ואף שבמעשה זה נחרתו לדראון עולם על מזבח ד', מכל מקום שאהרן עצמו ירים המחטות היה יותר ממה שמגיע להם, ומנע הקב"ה את אהרן מזה. שאף בזמן שעבר אדם אפילו על דבר חמור מאד, ונענש, בעונש גדול ביותר, לא הופקר כבודו לגמרי, ואין לתת לו כמלוא נימה יותר ממה שמגיע לו.

התורה מלמדת אותנו איך להתייחס לכל דבר שיש לנו הנאה ממנו

ולא רק על כבוד האדם חס הקב"ה. אלא על עוד דברים כפי שנראה להלן בסוף פרשת יתרו כתוב: "ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו", ורש"י כתב: שעל ידי המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך, ואעפ"י שאינו גלוי ערוה ממש, שהרי כתוב "ועשה להם מכנסי בד" מ"מ הרחבת הפסיעות קרוב לגילוי ערוה הוא. ואתה נוהג במ מנהג בזיון, והרי דברים קל וחומר, ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה תורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, והמשיך רש"י לכתוב: חבירך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו, על אחת כמה וכמה.

ובהתחלת ספר מלכים כתוב: "והמלך דוד בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו". ובמסכת ברכות (ס"ב:) מבואר, מה הסיבה לכך שדוד מלך ישראל כסוהו בבגדים ולא יחם לו, אמר רבי יוסי ברבי חנינא, כל המבזה את הבגדים אינו נהנה מהם, שנאמר: "ויקח דוד ויכרת את המעיל", לפיכך לא יחם לו.

בצעירותו היה דוד בורח משאול, ופתאום מצאו במערה וקרע את בגדו, רק כדי להראות לו שיכל להרוג אותו ולא עשה כן, ונענש על שקרע את הבגד, ולכן בזקנותו שום בגד לא הצליח לחמם אותו.

עוד מצינו בתנחומא (פרשת ויגש ג'), שרבי חנינא בן דוסא קרא לארי מלך חלש ואח"כ רץ אחריו לבקש ממנו סליחה. בנימוק שאם רבו, הקב"ה, קראו מלך גיבור, כמו שכתוב במשלי: "ליש גבור בבהמה ולא ישוב מפני כל", איך הוא רבי חנינא בן דוסא קראו מלך חלש? ומיד התנצל. ולפני מי? לפני חיה!

ואמרו במדרש (בראשית רבה פ"ד סי"ג) על הפסוק: "ויאמר יעקב אל יוסף לך נא וראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן". מאי את שלום הצאן? הדא אמר, שאדם צריך לשאול על דבר שיש לו הנאה ממנו.

מעתה אם חס הקב"ה על כבוד אדם כבלעם, וחס על כבודם של אבנים, בגדים, וחיות, כמה יש לחוס על כבודו של אדם מישראל? בסנהדרין (נח:) כתוב: אמר רבי חנינא: הסוטר לועז של ישראל כאילו סוטר לועז של השכינה, שנאמר: "מוקש אדם ילע קודש" (משלי כ, כה).

נסיים בדברי ה"ראשית חכמה" (שער היראה פי"ב פ"ד) שהביא מאמר חז"ל: אמר רבי יוסי בשעה שאדם נפטר מן העולם, שואלים אותו: כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים? והמלכת לקונן שחרית וערבית? והמלכת את חברך בנחת רוח?

עבודה קשה היא, לקבל על עצמינו שחברנו הוא המלך ואנחנו כעבדים לו. כל אדם שניגש אלינו, צריכים אנו להרגיש שהנה בא המלך, וכשבא מלך תיכף רוצים לדעת במה יכולים למלאות את רצונו ובמה אפשר לכבדו. רצונו יתברך שנתנהג עם חברנו כמלך. וכשמכבדים את הזולת, מכבדים בכך את הקב"ה ועושים את רצונו. ואיזהו מכובד, המכבד את הבריות!

פרשת מטות

מלחמת מדין ועמלק ומשמעותם לדורות

במלחמת מדין כתוב בתורה: "וידבר ד' אל משה לאמר נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים. וידבר משה אל העם, החלצו מאתכם אנשים לצבא ויהיו על מדין לתת נקמת ד' במדין" (במדבר לא - א, ב, ג). וכתב רש"י ד"אנשים", היינו צדיקים. וגם במלחמת עמלק כשכתוב: "בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק", הכוונה, לאנשים צדיקים.

שואל בספר נ"תיבות שלום" להאדמו"ר מסלונים זצ"ל, למה דוקא בשתי מלחמות הנ"ל היה צורך באנשים צדיקים לצאת למלחמה. ועוד, מדוע בשתי מלחמות אלו היה סדר המלחמה על ידי תפילה. במלחמת עמלק כתוב: "והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל" (שמות יז, י"א), ופירשו חז"ל (במסכת ר"ה כט). שזה היה ענין של תפילה. ואם כן במלחמת מדין דרשו חז"ל על הפסוק: "אלף למטה אלף למטה", ב' פעמים, מכל שבט ושבט לקחו ב' אלפים, אלף אחד שיצא למלחמה ואלף אחד שעסקו בתפילות. (במדבר רבה כב, ב) ולמה בשתי מלחמות אלו היה צריך לתפילות יותר משאר מלחמות?

וכתב לתרץ, שבשתי מלחמות הנ"ל, מדין ועמלק, התכוונו להלחם ברוחניות של עם ישראל, מה שאין כן ביתר המלחמות. במקרה של עמלק, כשעם ישראל יצא ממצרים והתכוון לקבלת התורה, בא עמלק ורצא לבטל את דביקות עם ישראל לאביהם שבשמים. ועל זה נאמר: "מלחמה לד' בעמלק מדור דור" (שמות יז, ט"ז). שאין זו מלחמה גופנית בין ישראל לעמלק, אלא עיקר המלחמה היא לד' בעמלק.

ומלחמת מדין היתה בזמן שעם ישראל התכוון להכנס לארץ ישראל. ונגרמה להם התגברות היצר בעצת בלק ובלעם, להכשילם בבנות נכריות. כי ידע בלעם שאלהיהם של אלו שונא זימה הוא, וע"י עצתו רצה לגרום לניתוק בין ישראל לאביהם שבשמים. וכמו שכתוב בזוהר הקדוש (ח"ג דף קצ"ד) שב' האותיות האחרונות של בלעם ובלק הם עמלק, והיינו שב' המלחמות היו באותה בחינה, שהיא מלחמה רוחנית, לנתק את הדביקות של ישראל מאביהם שבשמים. מתוך שידעו שאי אפשר לנצח את כלל ישראל אלא אם מנתקים אותם מהדביקות בד' (ויעויין בספורנו בראשית לב, כו).

וזהו הענין מדוע בב' מלחמות אלו נבחרו אנשים צדיקים דוקא, והיה בהם ענין מיוחד של תפילות. מפני שמלחמות אלו היו מלחמות רוחניות, לנצח את כוחות ראשי הסיטרא אחרא.

איך נלחמים ביצר הרע

אחרי מלחמת מדין רואים שהתורה מלמדת את עם ישראל דיני גיעולי נכרים. והלשון שהתורה נקטה: "זאת חקת התורה" (במדבר לא, כא).

רבותינו בעלי התוספות על החומש שואלים, מדוע פרשת גיעולי נכרים נאמרה דוקא כאן אחרי מלחמת מדין, ולא אחרי המלחמות עם סיחון ועוג. וגם לשון: "אנשי הצבא הבאים למלחמה", הרי מדובר פה בשובם מן המלחמה, ומדוע כתוב "הבאים למלחמה".

ובאר בספר "נתיבות שלום" (בפרשת מטות עמוד קע"ב) שמלחמת מדין היתה הקליפה הגרועה ביותר שקמה על ישראל, שזממה להשמיד את כלל ישראל רח"ל. ובמגפה נהרגו כ"ד אלפים מישראל, שלא מצינו עוד עונש כזה שנהרגו כה הרבה מישראל בשום חטא. ועל כך נאמר (מיכה ו' הפטרת בלק): "עמי זכר נא מה יעץ בלק" וכו'. כדאיתא בזוהר הקדוש שלא היו ימים

כאלו, שהיתה זו הצרה הגדולה ביותר לעם ישראל מעודו, שהיתה התגברות היצר החזקה ביותר. והתוה"ק שהיא תורת חיים מלמדת לנו אורחות חיים, והיות ונאמרה פרשה זו לכלל ישראל, שייכת היא גם לכל יחיד. שלכל אדם יש את יצריו המיוחדים, שיכול לעמוד נגדם בכוחותיו הרגילים. אך יש לפעמים מצב ש"פחז עליו יצרו" רח"ל, שמתגבר עליו היצר הרע בצורה כזאת שהוא למעלה מכוחותיו.

ועל כך אמר אלעזר לאנשי הצבא "הבאים למלחמה", היינו שהולכים עתה אל המלחמה, מלחמת היצר, שהיא המלחמה הקשה, "זאת חקת התורה", היינו חוקה לכל התורה, לכל הזמנים והמצבים שבהם מתגבר היצר הרע בהתקפה חזקה. ונתן להם עצה נצחית.

איך להלחם ביצר בכל התקופות

העצה היא, "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש וטהר, אך במי נדה יתחטא וכל אשר לא יבא באש תעבירו במים". (במדבר לא, כ"ג)

כלומר, יש יצר הרע ש"תשמישו בחמין", שהאדם עושה את העבירה מתוך התלהבות ורתיחה לתאוה, "מגעילו בחמין", התיקון לזה צריך להיות גם כן על ידי התלהבות דקדושה.

וכשאדם עבר עבירה "בצונן", שגם בשעה שעשה את העבירה עשאה כמו שכפאו שד, בלא רתיחה, דיה לתשובה על כך שתהיה בבחינת "מדיחו בצונן", בזה שמקבל על עצמו להבא שיותר לא יעשה כן.

ויש אופן לתקן עבירה יותר חמורה. "כל דבר אשר יבוא באש", שהיצר הרע בא על האדם באש, שבוער בו כאש, ש"פחז עליו יצרו" למעלה מכוחותיו, ואז אין מועיל לתקנו ב"מגעילו בחמין", והתשובה היא רק: "תעבירו באש", שכמו כן ישיב

מלחמה כנגדו באש, שימסור כל אש האהבה והתשוקה שלו להשי"ת, שאז "אש אוכלה", אש הקדושה אוכלת את אש היצר הרע.

ואלו היו דברי אלעזר הכהן לאנשי הצבא הבאים למלחמה, היינו שבאים עתה למלחמת היצר, ש"כל דבר אשר יבוא באש", בשעה שהיצר הרע בא באש, העצה נגדו, היא רק על ידי "תעבירו באש", באש ההתלהבות דקדושה.

משום כך נאמרה פרשה זו דוקא אחר מלחמת מדין, ולא לפני כן, אחר מלחמת סיחון ועוג, כיון שזה שייך למלחמת מדין שהיא התגברות הקליפה ביותר, בחינת "כל דבר אשר יבוא באש". ומכאן חוקה לכל התורה, שמלחמת היצר המתגבר כאש, תהיה על ידי תעבירו באש.

ובהמשך כתב: "כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש" מרמז על בית המקדש. שעליו נאמר בתפילת נחם לתשעה באב, "באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה". כי שריפת בית המקדש היתה כיון שהכניסו את אש הטומאה במקום אש של קדושה, ומידה כנגד מידה, "באש הצתה", נשרף בית המקדש. "ובאש אתה עתיד לבנותה", שהתיקון המביא לבנין בית המקדש הוא ע"י שיהודי מכניס את כוח האש בקדושה, שמוסר עצמו לגמרי להשי"ת.

אף אנו נאמר: נמשלו דברי תורה לאש, שנאמר (ירמיה כג, כט): "הלא כה דברי כאש" (תענית ז, ע"א). ואמרו: מה אש אינו מקבל טומאה, אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה (ברכות כב, ע"א). ואם עבר עבירות בלהב אש, יישרפו באש התורה והיו כלא היו. אך לאש התורה יש תנאי: "למה נמשלו דברי תורה לאש, לומר לך, מה אש אינו דולק יחידי (עץ אחד לבדו) אף דברי תורה אינם מתקיימים ביחידי" (תענית ז, ע"א). לפיכך, רק לימוד בחבורה, בשיעור תורה, יניב סגולת האש של התורה, לתקן כל הקילקולים בכל אופן שנעשו, ולקרב בניית בית המקדש שירד באש ממרום, במהרה. אמן.

פרשת מסעי

מ"ב המסעות וענינם

בפרשתנו מונה התורה מ"ב מסעות בני ישראל במדבר. רש"י בהתחלת הפרשה כתב, למה נכתבו המסעות הללו, להודיע חסדיו של מקום, שאף על פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר מ' שנה לא תאמר שהיו נעים ומטולטלים ממסע למסע כל ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא מ"ב מסעות.

והרמב"ן, אחרי שהביא פירוש רש"י, כתב בשם הרמב"ם במורה נבוכים: התועלת בדיעתם, כלומר הצורך להזכיר המסעות, גדול מאד. כי הנסים והאותות הנעשות, היו אמיתיות לכל רואיהם. אך בעתיד יהיו הדברים בשמיעה, ויכזבם השומע. ומאותות התורה ונפלאותיה העצומות עמידת ישראל במדבר מ' שנה ומציאת המן בכל יום, והם מקומות רחוקים מן הישוב ואינן טבעיות לבני אדם, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון, ואמרה תורה "לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם" (דברים כט, ה), וכל אלה אותות הם במעשה נס נראות לעין. וכאשר ידע הבורא יתברך כי יעבור על אלה האותות מה שיעבור על דברי הימים, לא יאמינו בהם השומעים, ויחשבו כי עמידתם במדבר הזה היה קרוב מן הישוב, מקום אשר בני אדם שם, כמו המדברות אשר ישכנו שם בני ערב היום, או מקומות אשר יהיה שם חריש וקציר או יש שם עשבים וצמחים למאכל בני אדם, ושיהיה מקומות ההם בורות מים, על כן הרחיק מלבנות בני אדם המחשבות האלה, וחיוק האותות כולם בזכרון המסעות, כדי שיראו אותם הדורות הבאים וידעו האותות הגדולות, איך עמדו בני אדם במקומות ההם מ' שנה. כל אלו דבריו. וסיים הרמב"ן שם: והנה מכתב המסעות מצות השם הוא, מן הטעמים הנזכרים או מזולתן ענין לא נתגלה לנו סודו. כי "על פי ד'" דבק עם "ויכתוב משה".

ונראה מדברי הרמב"ן שכל הטעמים שהוזכרו ישנם, אלא שיש עוד טעמים שלא נתגלה לנו סודם.

ובספר "נתיבות שלום" (פרשת מסעי עמ' קע"ו) כתב: אכן כמבואר בספרים הקדושים פרשה זו של מ"ב מסעי בני ישראל היא מהפרשיות הגדולות בתורה, שטמונים בה ענינים נשגבים השייכים לאותו דור ולדורות הבאים. וכדאיתא בספר הקדוש "דגל מחנה אפרים" בשם הבעש"ט הק' זי"ע כי כל המסעות היו מ"ב, והם אצל כל אדם מיום הולדו עד שובו אל עולמו. כי יום הלידה ויציאתו מרחם אמו הוא בחינת יציאת מצרים כנודע, ואחר כך נוסע ממסע למסע, עד בואו לארץ החיים העליונה.

מעלת מי שהוא צנוע, עניו, אינו כועס, אינו משתכר, ואינו עומד על מידותיו

ועוד הביא, מספר "תורת אבות" מה שכתב הסבא קדישא מסלונים זי"ע בביאור ענין המסעות, דאיתא בספרי המקובלים שמ"ב מסעות הם כנגד שם מ"ב של "אנא בכח", שיש בו ז' שיטות ובכל שיטה ששה תיבות.

והענין מתבאר יותר על פי הגמרא (קידושין עא). ששם מ"ב מוסרים אותו למי שהוא צנוע ועניו ועומד בחצי ימיו ואינו כועס ואינו משתכר ולא עומד על מידותיו. פירש רש"י "לנטור איבה, שמא ישתמש בו להנקם".

ובספר "בן יהוידע" לרבנו יוסף חיים זצ"ל כתב: נראה לפי פשוטו דקאי על שמות "אנא בכח" שהם מ"ב אותיות, ולכן לא ימסרו אותו אלא למי שיש בו ששה דברים אלו, שהוא צנוע וכו' ששם זה הוא שבעה שמות וכל שם מהם הוא שש אותיות.

וכתב לבאר למה מוסרים אותו רק למי שיש בו ששת

המעלות הנ"ל? שענוה לבדה לא תספיק. כי שמא הוא עניו מבחוץ וגאה מבפנים לכן אמר, צריך שיהיה צנוע, שאינו מפרסם מעשיו הטובים. כמו שנאמר: "והצנע לכת עם אלקיך". וא"כ ודאי ענוה זו אמיתית, שאינו עושה מעשי ענוה כדי להשביח עצמו. וכיון שהוא עניו באמת, אין חוששין פן יקפיד על אדם שחטא לו ויענישו בשם. ומה שאמרו: עומד בחצי ימיו, כי לפעמים יהיה האדם מן הנעלבים ואינם עולבין, אך אם עודנו בחור, בתוקף החומר, יזדמן שברבוי העלבונות שעשה לו אדם, יגבר ויבער דמו בקרבו, ותעלה אש חמתו, ואז יצא מידו תקלה ע"י שם זה שיענישו בו. אבל אם עומד בחצי ימיו אין בו תגבורת הדם, ואפילו בריבוי העלבונות יוכל לכבוש כעסו, ויסבול העלבונות, למרות שרבו מאד. וגם צריך שלא יהיה כעסן מצד המזג שלו, וגם שלא ישתכר. דשמא שכרותו תשנה דעתו ויעשה דבר רע, וגם צריך שמצד טבעו אינו מעמיד על מדותיו, כלומר אינו נוטר איבה בלבו. דשמא ברבוי הפעמים יתקבצו חלקי האיבה בלבו, ויעשו רושם לפעול פעולה של נזק, עכ"ל הבן יהוידע.

ועוד יש טעם למסעות, המובא במדרש תנחומא וז"ל: "ואולך אתכם מ' שנה במדבר", אמר הקב"ה לישראל, שמא במדבר נהגתי אתכם? בנוהג שבעולם, מלך בשר ודם שיוצא למדבר, שמא מוצא שם שלוה או אכילה ושתיה כשם שהוא מוצא בפלטין שלו? ואתם הייתם עבדים במצרים והוצאתי אתכם משם והרבצתי אתכם תחת ענני כבוד והעמדתי לכם שלוש גואלים משמשים אתכם, משה ואהרן ומרים וכו'. בנוהג שבעולם אדם מקבל אורח - יום ראשון שוחט לו עגל, יום שני תרנגולים, יום שלישי קטניות, יום רביעי ממעט והולך. לא דומה יום ראשון כיום אחרון. יכול אף הקב"ה כן? תלמוד לומר: ארבעים שנה ד' אלקיך עמך" יום אחרון כיום ראשון. ואולי מטעם זה האריכה התורה במנין המסעות. להורות שכולם שווים לטובה. וכמו שנאמר (ירמיה ב, לא): "המדבר הייתי לישראל", כלום נדמה לאבותיכם שהוא מדבר כשהלכו בו! (רש"י).

הסיבות שמבטיחות את המשך עם ישראל בכל הדורות

בספר "אלה הדברים" להגר"א שלזינגר שליט"א כתב, שאחד הדברים המפליאים בימי ישראל הוא קיום עם ד' על אף כל הרדיפות והצרות שהיו לו במשך כל שנות הגלות. עמים אחרים שלא נרדפו בכזו אכזריות, נעלמו כלא היו ולא נשאר מהם שריד ופליט. ועם ישראל שבמשך הדורות, הרבה מבניו מסרו עצמם על קידוש ד', מתחזק באמונתו ומצפה שכל יום יבא הגואל ויגאלנו. מאיפה שאב כח זה? וכותב שם ששלושה תנאים הביאו את עם ישראל למצב מיוחד זה.

התנאי הראשון הוא, שהדבר תלוי במוצאו של העם. ומוצאו של העם הוא מהאבות הק' שהם השורש. ומשם שואב עם ישראל את כוחו, וכל הענפים גדלים משורש קדוש זה. עיין לעיל פרשת חיי שרה.

התנאי השני הוא היעוד. אם יש יעוד ומטרה אליה האדם שואף להגיע, הרי גם אם הדרך קשה כאשר תהא, יוכל לה.

והתנאי השלישי הוא ההליכה עצמה. הדרך שבין המוצא והיעוד. אם אותה דרך היא בדרך ד', בדרך התורה והצניעות, כי אז גם התנאים האחרים יכולים להתגשם. אך אם הדרך היא עקלקלה מבחינה רוחנית, אז אין כל ערך למוצא וגם לא ליעוד. משום שהמקשר בין אלה, צריך שיהא קודש לד', "דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום".

וזה מה שכתבה התורה: "ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ד', ואלה מסעיהם למוצאיהם". הרי לנו ג' תנאים בפסוק. התנאי האחד "מוצאיהם למסעיהם", התנאי השני: "על פי ד'", והתנאי השלישי: "ואלה מסעיהם למוצאיהם". ראשית צריך להיות "מוצאיהם למסעיהם" כשיש "מוצא", ממנו

יוצאים אל המסע, ניתן לצאת בנקל. ועל זה אמר בלעם בפרשת בלק (כ"ג ט'): "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו", וכתב רש"י: אני מסתכל בראשיתם ותחילת שורשיהם ואני רואה אותם מיוסדים וחזקים כצורים וגבעות הללו ע"י אבות ואמהות. ועוד מציינת התורה כי יש "יעוד" למסע, כמו שנאמר: "ואלה מסעיהם למוצאיהם" והוא: אל "ארץ חמדה טובה". והדרך עצמה היא "על פי ד'". כמו שכתוב במסעות "על פי ד' יחנו ועל פי ד' יסעו". ועל זה אמר בלעם: "מה טובו אוהליך יעקב". הסביר רש"י על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה. ועוד פירש, על המשכן ובית המקדש. ובגמרא (סנהדרין קה, ע"ב) פירשוהו על בתי כנסיות ובתי מדרשות. כלומר, נסעו בקדושה, בצניעות, בדרך התורה, ועבודת ה'.

וזה הסוד והיסוד של אותם מ"ב מסעות, "על פי ד'". מסעות שיש להם "מוצא" - (שורש האבות) ויש להם "יעוד" (ארץ ישראל). הם אלו שנתנו את הכח והאמונה לעם ישראל בכל מסעיהם, ובגלויות השונות.

וכל אדם "עולם קטן הוא" (תנחומא פקודי ג). על כל יהודי עוברים כל מיני נסיונות במסעות ימי חייו. ועלינו ללמוד מפרשת המסעות איך להתנהג. לזכור מוצאינו, שאנו משורש אברהם יצחק ויעקב. לחזק בהכרתנו היעוד והמטרה של תכלית חייו. כמו שכתב ה"מסילת ישרים" בהתחלת ספרו: "יסוד החסידות ושורש העבודה התמימה הוא, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו".

וההליכה עצמה, להגיע למטרה, תהיה "על פי ד' יחנו ועל פי ד' יסעו". תמיד לבדוק, אם הדרך שהולכים בה היא הדרך האמיתית על פי תורתנו הק' ועל פי השולחן ערוך. ונכוון דרכינו על פי שלוש עמודי העולם הרמוזים בפסוק: "מה טובו אוהליך יעקב" ובפירושו. נלך בדרך התורה (בתי כנסיות ובתי מדרשות), עבודת ה' (המשכן ובית המקדש) וגמילות החסדים (שאין

פתחיהם מכוונים זה כנגד זה), ואז נלך לבטח, נצליח, ונגיע למטרתנו, לטוב לנו בעולם הזה ולעולם הבא.

ספר דברים

פרשת דברים

תנאי התוכחה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" וגו' (דברים א, א) רש"י הביא דברי הספרי: לפי שהם דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהם, לפיכך סתם את הדברים והזכירם ברמז, מפני כבודן של ישראל.

הנה איתא (במסכת תמיד כח ע"א) אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר ר' יונתן, כל המוכיח את חברו לשם שמים, זוכה לחלקו של הקב"ה, שנאמר (משלי כח, כג): "מוכיח אדם אחרי". ולא עוד אלא שמושכין עליו חוט של חסד, שנאמר: "חן ימצא ממחליק לשון". ופרש"י זוכה לחלקו של הקב"ה, היינו למחיצתו. שנאמר: "מוכיח אדם" הרי הוא "אחרי", כלומר עמי במחיצתי (עם הקב"ה).

הברל בין מצוה לשמה לתוכחה לשמה

שואל בספר "נתן דעת", במה זכה המוכיח לשם שמים, יותר ממי שעושה ומקיים שאר מצוות לשם שמים? וכתב לפרש שיש חילוק גדול בין שאר מצוות למצוות תוכחה. דבכל המצוות, אפילו שמקיים המצוה שלא לשמה, מכל מקום מעשה מצוה עשה. אבל במצוות תוכחה שרק הלשמה, הלשם שמים, עושה את המעשה למצוה. ואם יחסר הלשם שמים לא די שמצוה אין כאן, אלא כל התוכחה נעשית לעבירה, שנאה בין אדם לחברו. ומכיון שכך, מובן במה זכה המוכיח לשם שמים. כיון שנכנס למקום סכנה נוראה, ומהלך על פי תהום.

וכן הדבר עם מדת הקנאות, שגם מדה זו תלויה בטהרה ונקיות הלב. שאם נעשתה הקנאות בלב טהור, כולו לשם שמים הרי טוב, ואם לא, נעשתה מדה זו לעבירה ממש. ונמצאנו למדים, ששתיים אלו, מצות התוכחה ומידת הקנאות, שוות הן, בזה שהמקיימן צריך להזהר לעשותן אך ורק לשם ד' יתברך. וישמר להגביה עצמו מעלה מעלה, וליטהר מכל פניות אישיות, שאם יתערבו במעשיו, יהפכו אותם ממצוות גדולות, לעבירות גדולות ר"ל.

והנה בודאי יש לראות בזה גדולתו של משה רבינו עליו השלום. שאף שהזכיר כל עונותיהם של ישראל והוכיחם על כל דבר ודבר, מכל מקום נזהר להזכירם רק ברמז, משום שחס על כבודם. ומזה יש לראות שלא היה בלבו שמץ טענה אישית עליהם. וגם לא הוכיח אותם מתוך כעס, רק תוכחה לשם שמים היתה, להטיב דרכם לעתיד, שלא יחטאו עוד.

וכן באמת הוא הדין של תוכחה: "ולא תשא עליו חטא". (ויקרא יט, טז) שלא לביישו (ערכין טז, ע"ב), שצריך להוכיחו בכבוד. ואפשר שזו כונת ר' אליעזר באמרו (אבות פ"ב): "יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי נח לכעוס", והיינו אפילו כשראית דבר חטא ורע בחבירך, אל תהא נוח לכעוס, רק הוכח תוכיח אותו בכבוד ובחביבות.

אהבה : תנאי שהתוכחה תתקבל

איתא במדרש (דברים רבה פרשה א' אות ד') אמר ר' אחא בר' חנינא: ראויות היו התוכחות להאמר מפי בלעם והברכות מפי משה. אלא, אילו הוכיחם בלעם היו ישראל אומרים שונא מוכיחנו, ואילו ברכם משה היו אומות העולם אומרים אוהבן ברכן. אמר הקב"ה יוכיחן משה שאוהבן ויברכם בלעם ששונאן, כדי שיתבררו הברכות. דהיינו כדי שישראל יאמינו באמיתות

הדברים והתוכחות ביד ישראל.

ופשוט שאם היה בלעם מוכיחם לא היה עושה עליהם שום רושם, כי היו אומרים "שונא מוכיחנו" והיינו שהשנאה מדברת מתוך גרונו, וכל דבריו שקר והבל. אבל כשהתוכחה באה להם מאוהבם, איש אשר מאהבתו אותם מסר נפשו בעדם כמה פעמים, בודאי תעשה רושם חזק. וברור הוא שאין בכח תוכחה להשפיע על האדם לקבל תוכחה אלא רק אם היא באה מתוך אהבתו של המוכיח, ולא מתוך שנאה לאדם.

וכן אנו רואים גם בפרשת קדושים, שהתורה אמרה: "לא תשנא את אחיך בלבבך, הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". (ויקרא יט, טז) "ואהבת לרעך כמוך", (שם, יח) שזה כלל גדול בתורה. וזה כולל גם מה שנאמר בפסוק למעלה: "הוכיח תוכיח את עמיתך", גם תוכחה צריכה לבוא מתוך "ואהבת לרעך כמוך", ולא מתוך שנאה, או קנאה ח"ו.

הזהירות הנצרכת בשעת התוכחה

לכן התורה הזהירה גם על עצם דרך התוכחה שתהיה באופן שלא תגרום בושה וצער למקבלה. דאיתא בספרא: "הוכיח תוכיח את עמיתך" יכול מוכיחו ופניו משתנות? תלמוד לומר: "ולא תשא עליו חטא", והיינו שלא יוכיחו בפני אחרים (רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ז), כי אז אין זו מצות תוכחה, רק עבירה ממש, ונושא חטא על זה.

וכותב ה"תומר דבורה" (סוף פ"ב): "ירגיל עצמו להכניס אהבת בני אדם בלבו ואפילו הרשעים, כאילו היו אחיו ויותר מזה, עד שיקבע בלבו ויאמר: מי יתן והיו אלו צדיקים, שבים בתשובה, ויהיו כולם גדולים ורצויים למקום" וכו'.

כתב בספר ה"תניא" ליקוטי אמרים (ח"א פרק לב) שעל כך נאמר (אבות פ"א מ"ב) שצריך להיות "אוהב את הבריות ומקרבן

לתורה", לומר שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו, ולכן נקראים בשם "בריות" בעלמא, צריך למשכן בחבלי עבותות אהבה, וכולי האי אולי יוכל לקרבם לתורה ועבודת ה'. ואם לא, לא הפסיד שכר מצות אהבת ריעים וכו'.

הבה נתבונן ונראה, כשמוכיחים אדם לשם שמים ולא בגלל שמפריע לי שהוא מחלל שבת, או מה שהוא אוכל נבלות וטרפות מרגיז אותי, אלא כוונת המוכיח ורצונו לעזור לאדם זה, שיתקן דרכו ויעשה רצון הבורא וזה ישפיע טוב על חייו, חזקה שתוכחה זו מתקבלת. ומה גם אם מוכיחים בכבוד ובעדינות, הסיכויים עוד יותר גדולים שהתוכחה תתקבל ותשפיע.

ולכן כתב הרמב"ם (הלכות דעות פ"ו ה"ז) שהמוכיח ידבר בלשון רכה ובנחת, ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו, להביאו לחיי העולם הבא.

וכבר אמרו (בערכין טז, ע"ב) שאין בדור מי שיודע להוכיח, ופירש רש"י: שיודע להוכיח בדרך כבוד. ואם אמרו כך בזמנם, מה נענה אחריהם!

וה"חזון איש" (ביו"ד סי' י"ג סקכ"ח) מסיק להלכה שהיום אין רשאים לשנוא רשעים ואף חייבים לאהוב אותם, כי דינם אצלנו הוא כקודם תוכחה מכיון שאין בימינו מי שיודע להוכיח בצורה המתקבלת על לבם ודנין לרשעים כאנוסים, כי רק אם לא קיבל תוכחה מותר לשנוא אותו.

נסיים בדברי הגמרא (במסכת תמיד כח ע"א) תניא רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם? יאהב את התוכחות. שכל זמן שתוכחות בעולם, נחת רוח באה לעולם, טובה וברכה באין לעולם, ורעה מסתלקת מן העולם. שנאמר: "ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב". (משלי כד, כה). ונזכור, שאהבת התוכחה נמנית בין קנייני התורה (אבות פ"ו מ"ו)!
יהי רצון שיהיה חלקנו בין מקבלי תוכחה ותבוא הברכה על

כלל ישראל כולו, אכי"ר.

פרשת ואתחנן

שמירת הנפש והגוף

רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכו' (דברים ד, ט). בגמרא (ברכות לב ע"א) מסופר: "תנו רבנן, מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך, בא הגמון אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום. המתין לו עד שסיים תפלתו. לאחר שסיים תפלתו אמר לו: ריקא, והלא כתוב בתורתכם: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד" וכתוב: "ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (דברים ד, טו). כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום? אם הייתי חותך את ראשך בסייף, מי היה תובע את דמך מידי? אמר לו המתן לי עד שאפייסך בדברים. אמר לו: אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חבירך ונתן לך שלום, היית מחזיר לו ? מיד נתפייס אותו השר, ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום.

והעיר המהרש"א, שהפסוק שלפנינו שמכוחו תמה ההגמון על החסיד אינו מדבר כלל על סכנת נפשות, שהרי משנה מפורשת שנינו (באבות פ"ג מ"י) רבי דוסתאי ברבי ינאי משום רבי מאיר אומר, כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך".

אכן גם הרמב"ם (בפרק י"א ה"ד מהלכות רוצח) מביא פסוק זה לענין סכנת נפשות, והובאו דבריו להלכה בשולחן ערוך (חור"מ סי' תכ"ז ס"ח), וכתב שם הגר"א שמקורו של הרמב"ם הם דברי הגמרא כאן. ובספר "כמוצא שלל רב" הביא בשם הגר"י קמינצקי זצ"ל שמיישב הדברים בטוב טעם. שהתורה הזהירה את האדם שלא ישכח דבר אחד מלימודו, משום שאם ישכח הרי הוא בסכנה. וממילא למדנו שאדם מוזהר שלא יסכן את עצמו.

והביא שם גם בשם הרה"ג רבי שמואל אפרים מאיר שליט"א, שפסק הרמב"ם (הלכות דעות פ"ג ה"ג) שישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ד'. שאי אפשר שיבין וישכיל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאבריו כואב, עכ"ל. אם כן, צריך האדם לשמור על גופו כדי שיוכל לשמור, ולא לשכוח את התורה.

ועל המעשה הנ"ל דמסכת ברכות כתב בספר "מנורת המאור" פי"ח: שאף על פי שנעשו נסים כאלו לחסידים הראשונים, אל יסמוך כל אדם על הנס, וכשיהיה במקום סכנה גדולה יפסיק את תפילתו ולא יעשה כמו שעשה החסיד הנ"ל. וכן נפסק בשולחן ערוך (אורח חיים סי' ק"ד) וה"מגן אברהם" כתב ליישב, שהחסיד היה בטוח שההגמון יקבל תשובתו.

ובספר "פלא יועץ" (ערך שמירה) כתב, שהמפרשים פירשו לשון הגמרא מיד נתפייס אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום, שנפטר לבית עולמו, על שעבר על מה שכתוב: "ונשמרתם", דשמא לא היה מדבר עמו והיה חותך את ראשו.

איסור שכחת מעמד הר סיני

ברם, פשט הכתוב: "רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך", הוא האיסור לשכוח דברי תורה (כמבואר במסכת אבות פ"ג מ"י). וביאור נוסף בפסוק: כתב הרמב"ן, שיש כאן איסור לא תעשה, שלא נשכח מעמד הר סיני. וז"ל: אבל הכתוב הזה לפי דעתי מצות לא תעשה הזהיר בה מאד, כי כאשר אמר שנוזהר בכל המצוות ונשמור החוקים והמשפטים לעשותם, חזר ואמר: רק אני מזהירך מאד לשמור עצמך מאד מאד, לזכור מאין באו אליך המצוות, שלא תשכח מעמד הר סיני, מכל הדברים אשר ראו שם עיניך. הקולות והלפידים, את כבודו ואת גדלו ודבריו אשר שמעת שם מתוך

האש, ותודיע כל הדברים אשר ראו עיניך במעמד (הר סיני) הנכבד ההוא לבניך ולבני בניך עד עולם. וטעמו, כי ד' עשה המעמד ההוא כדי שתלמד ליראה אותו כל הימים, ואת בניכם תלמדון לדורות עולם. אם כן עשו אתם ככה ואל תשכחו אותו. והזהיר במצות לא תעשה שלא נשכח דבר מן המעמד ההוא, ולא נסירנו מלבנו לעולם. וציוה במצות עשה שנודיע בו לכל זרענו מדור לדור כל מה שהיה שם בראיה ובשמיעה. והתועלת במצוה הזאת גדולה מאד. שאם היו דברי התורה באים אלינו מפי משה בלבד, אף על פי שנבואתו נתאמתה באותות ובמופתים אם יקום בקרבנו נביא או חולם חלום ויצונו בהיפך מן התורה ונתן אלינו אות או מופת, יכנס ספק בלב האנשים. אבל כשתגיע אלינו התורה מפי הגבורה לאזנינו, ועינינו הרואות, אין שם אמצעי, נכחיש כל חולק וכל מספק, ונשקר אותו. לא יועילה אות ולא יצילהו מופת מן המיתה בידינו, כי אנחנו היודעים בשקריותו.

וזהו שאמר שם: "וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, ט), כי כשנעתיק גם כן הדבר לבנינו, ידעו שהיה הדבר אמת בלא ספק, כאלו ראוהו כל הדורות, כי לא נעיד שקר לבנינו ולא ננחיל אותם דבר הבל ואין בהם מועיל. והם לא יסתפקו כלל בעדותנו שנעיד להם, אבל יאמינו בודאי שראינו כולנו בעינינו כל מה שסיפרנו להם.

ואכן, בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות להרמב"ם (סימן ב) מנה מצוה זו של איסור שיכחת מעמד סיני במניין התרי"ג. אך גם הרמב"ם (באיגרת תימן) כתב שהקב"ה ציוה לזכור תמיד מעמד הר סיני והזהירנו מלשכחו וציונו ללמדו לבנינו, "וראוי לכם, אחינו, שתגדלו בניכם על המעמד ההוא הגדול ותספרו בתוך קהל ועדה גדולתו והדרו, שהוא עמוד שהאמונה סובבת עליו" וכדברי הרמב"ן. אלא שיש לכאורה מקום לשאלה. מתוך תרי"ג המצוות, יש כמה מצוות בהן נצטוו לפני מתן תורה. מהן שחזרו ונישנו בתורה, כמצות מילה שנשנתה בפרשת תזריע, ומהן שלא נישנו, כאבר מן החי (בראשית ט, ד) וגיד הנשה (שם לב, לב) וקידוש החודש (שמות יב, ב). ומה יהא אם יקום נביא שקר ויתן

אות או מופת לבטלן. ומעמד הר סיני אינו עד עליהן, כי ניתנו לפניו.

תשובת הדבר במסכת חולין (דף ק, ע"ב) שדנה המשנה האם איסור גיד הנשה נודהג גם בבהמה טמאה. לדעת חכמים נודהג בטהורה ואינו נודהג בטמאה, ורבי יהודה אומר אף בטמאה. אמר רבי יהודה: והלא מבני יעקב נאסר גיד הנשה, ועדיין בהמה טמאה מותרת להם. אמרו לו: בסיני נאמר, אלא שנכתב במקומו.

מצוות התורה מקורם במעמד הר סיני

ובפירוש המשניות להרמב"ם ביאר בהרחבה, שחיוב המצוות כולן נובע אך ורק ממעמד הר סיני, ואלו דבריו שם: שים לבך על העיקר הגדול הנכלל במשנה הזאת, והוא מה שאמר: "מסיני נאסר", לפי שאתה הראית לדעת שכל מה שאנו מרחיקים או עושים היום אין אנו עושים אלא במצוות הקב"ה על ידי משה רבינו עליו השלום, לא שהקב"ה אמר זה לנביאים שלפניו. כגון זו שאין אנו אוכלים אבר מן חי, אינו מפני שהקב"ה אסרו לנח, אלא לפי שמשה אסר עלינו אבר מן חי במה שצויה בסיני שיתקים איסור אבר מן חי. וכמו כן אין אנו מלין מפני שאברהם אבינו ע"ה מל את עצמו ואנשי ביתו, אלא מפני שהקב"ה צוה אותנו על ידי משה רבינו עליו השלום שנמול כמו שמל אברהם אבינו ע"ה. וכן גיד הנשה, אין אנו הולכים אחר איסור יעקב אבינו, אלא מצוות משה רבינו. הלא תראה מה שאמרו (מכות כג, ע"ב) תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה מסיני, וכל אלו מכלל המצוות.

וזה תואם לדברי הרמב"ם והרמב"ן דלעיל, עד כמה חשובה זכירת מעמד הר סיני, וכמה צורך יש להעביר אותו לדורות הבאים. כי כל התורה ומצוותיה נאמרו למשה מסיני, ולקבלת חז"ל (שבת קמו, ע"א) היו שם נשמות כל ישראל, ככתוב (דברים כט, יג): "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת, כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלקינו ואת אשר איננו פה עמנו היום!"

פרשת עקב

זכות אבות

בספר "מצור דבש" (עמוד רמ"ה) שואל על הפסוק בתחלת פרשתנו: "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ד' אלקיך לך הברית והחסד אשר נשבע לאבותיך" - מאחר ומדובר בדור ששומע, שומר ועושה את התורה: שומע בלב, שומר בשכל, ועושה מעשים בגופו, אם כן מדוע נצרכים הם לזכות אבות, הלא יש להם זכות עצמית.

שלשת סימני האומה הישראלית

וכתב לבאר בהקדימו מה שאמרו חז"ל (במסכת יבמות עט, ע"א) ג' סימנים יש באומה זו, הרחמנים הביישנים וגומלי חסדים. רחמנים, דכתיב: "ורחמך והרבך" (דברים י"ג י"ח). ביישנים, דכתיב: "בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו" (שמות כ' י"ז). גומלי חסדים, דכתיב: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, י"ט).

"ונתן לך רחמים", פסוק זה נאמר דוקא במצות הריגת עיר הנדחת, ללמדנו שלמרות שהתורה דורשת במצוה זו להיות אכזריים ולהשמיד את העיר כליל, אין זו סתירה לרחמנות שלנו, כי התורה היא שקובעת לנו מתי לרחם ומתי אסור לרחם. ואדרבה, אם נעשה מה שצריך לעשות לעיר הנדחת יש לנו כאן הבטחה מיוחדת שלא נהפך על ידי זה לאכזרים, והרחמנות הטבועה בנו תשאר גם הלאה, עיין "אור החיים" הק'.

ביישנים, הכונה שיהודי צריך להתבייש לעבור עבירה. והפסוק המובא כאן, "בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי

תחטאו", נדרש בגמרא (נדרים כ, ע"א) על בושה שלפני החטא. שכך אמרו שם: מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא, מכאן אמרו סימן יפה באדם שהוא ביישן. אחרים אומרים, כל אדם המתבייש לא במהרה הוא חוטא, ומי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני.

בושה מלשון "בושש" (שמות לב, א), מתעכב ומהסס לעשות עבירה, כי יש לו בושה פנימית הנובעת מטהרת הלב ועדינות הנפש.

ומבאר המהר"ל "נתיבות עולם", (בנתיב הבושה פ"א), שאת שלשת הסימנים הללו קבלנו בירושה מאבותינו הקדושים אברהם, יצחק ויעקב.

אברהם אבינו, מידתו מדת החסד, "חסד לאברהם" (מיכה ז, כ), עליו נאמר: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית יח, יט), ממנו קבלנו את מידת גמילות חסדים.

יצחק אבינו, מדתו פחד ויראה, כפי שנאמר: "לולי אלקי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי" (בראשית ל"א, מ"ב), ממנו קבלנו מידת הבושה, יראה והכנעה להשי"ת.

יעקב אבינו, מדתו רחמים, שנאמר בו: "ואל שדי יתן לכם רחמים" (בראשית מ"ג, י"ד), וממנו קבלנו את מידת הרחמים.

האבות הורישו לנו את מידותיהם

שלמה המלך אומר (משלי כ, ז): "מתהלך בתומו צדיק, אשרי בניו אחריו". ומבאר זאת הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל ("רוח חיים" אבות פ"ה מ"ג) כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם, לבניו אחריו המה כטבע מוטבע, ובקצת יגיעה יגיעו לזה.

ורואים אנו בחוש איך רבים מהיהודים ואפילו הפשוטים שבהם מוסרים נפשם על קידוש ד', וזה מוטבע בנו מאבינו הראשון שמסר נפשו באור כשדים על אמונתו. וכן כל העשרה נסיונות שנתנסה היו להכין את הדרך לפנינו. ועל כן מדויקת מאד לשון המשנה: "בעשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו", ללמדנו שעשרה הנסיונות לא היו ענין פרטי אלא אברהם נתנסה כאב הראשון של האומה הישראלית, כי על ידם סלל את הדרך לכל בניו עד סוף כל הדורות.

משל נפלא מהסבא מקלם

הסבא מקלם זיע"א המשיל, שהאבות סללו את הדרך והניחו פסי הרכבת. כמה יגיעה יש בזה, והאבות עבדו ביגיעה עצומה, "שהיה אברהם ממרר ומסגף עצמו ביסורים" (שיר השירים רבה א, נט), והבורא העיד בהם "שרצו לפני כסוסים בביצות המים" (סנהדרין צו, ע"א), וגם חכמה רבה, שהכל צריך להיות מחושב מאד, וטעות כחוט השערה עלולה להביא אסון גדול ר"ל, וצריך לזה הרבה הרבה יגיעה וחכמה, אך אחרי שכבר הוצבו פסי הרכבת הרי כל אחד יכול לנסוע עליהן בלא שום עיכוב. זהו מה שעבודת השי"ת של אבותינו הקדושים הועילה לנו, שזה בגדר הנחת פסי הרכבת עבורנו. שהם סללו לנו את הדרך, ועכשיו גם אדם פשוט יכול לעבור בה. ורק צריך את הרכבת עצמה, והיינו תורה וקיום מצות. וכדברי ה"רוח חיים" מבואר ב"ספר חסידיים" (סימן קס): אם באת לידי נסיון והתאפקת לחטוא, אל תחזיק טובה לך לומר עמדתי בנסיון, שמא באו אבותיך לאותה מדה וכשלא חטאו ביקשו כשיבואו בניהם לכך יתאפקו מלחטוא.

ושואל בספר "מצור דבש": אחר שירשנו מאבותינו את המידות הטובות, ומוטבע בנו בטבע הכח לעמוד בנסיונות עד כדי מסירת הנפש ממש, מהי איפוא עבודתנו. הלא עיקר עבודת ד' מבוססת על ענין הבחירה, ומה נשאר לנו בני אברהם, יצחק ויעקב.

וכתב לבאר על פי דברי הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל ("מכתב מאליהו" ח"א עמ' סו, ועוד) שבבחירה ישנם שני מושגים: שטח הבחירה, ונקודת הבחירה. מלחמת היצר היא מלחמה תמידית שאינה נפסקת כל החיים, אך היא תמיד בנקודה אחת. דרך משל כשיש מלחמה בין שתי מדינות, השאיפה היא לכבוש את כל שטח המדינה היריבה, אבל המלחמה מתקדמת בשטח מוגדר הקרוי חזית המלחמה. החזית משתנה לפי שטח הכיבוש, וככל שמנצחים יותר את האויב כך מתקדמת החזית פנימה לתוך המדינה.

שטח המלחמה עם היצר הרע מתפרס על כל מעשינו ופעולותינו ובמשך כל ימי חיינו. והמטרה האמיתית של היצר היא לנצח אותנו כליל, כמו שאמרו (קידושין ל, ע"ב): בכל יום ויום יצרו של אדם מתגבר עליו ומבקש להמיתו. אבל חזית המלחמה היא בדברים קטנים. כמו שאמרו (שבת קה, ע"א) שהיום אומר לו עשה כך ומחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו לך ועבוד עבודה זרה, והולך ועובד. אצל כל אדם ישנם דברים שברור לו שלא יעשה אותם, וישנם דברים שבהם אינו נחוש בדעתו, ושם עיקר מלחמת היצר.

יש אדם שגניבה מבחינתו היא איסור חמור ביותר, אך בשמירת שבת הוא חלש, אם כן מלחמתו היא על השבת, ורק אחר שהיצר ינצח אותו בענין השבת ינסה לנצחו בענין הגניבה, וכדומה. ויש אדם שגם חילול שבת איסור חמור אצלו, אבל תפלה בכונת הלב או השתתפות בצער חברו הן הנקודות החלשות אצלו, ואם כן שם עיקר מלחמתו.

ופעמים נדמה לאדם, שאם יציית ליצרו בהסתתו, ישיג מנוחה ושלווה. וטעות בידו, כי עבירה גוררת עבירה, ועכשיו יתחיל להסית לעבירה נוספת, חמורה יותר. כמבואר בדברי רבינו יונה (אבות פ"ד מ"ב), והרמב"ן (דברים כט, יח), וכלול בדברי חז"ל: "משביעו, רעב" (סוכה נב, ע"א).

נקודת הבחירה הוא דבר שאדם יורש מאבותיו. מי שהתחנך בבית של שומרי שבת בדרך כלל אינו מתלבט האם לשמור שבת, אך נקודת הבחירה שעליו לעבוד בעצמו, היא לדקדק בפרטי ההלכות ולדעת אותם על בוריים, כגון גדרי בורר, בישול, מוקצה, וכו'.

אמנם אנו בני אברהם יצחק ויעקב, המידות הטובות מושרשות אצלנו בטבע, ועמידה בנסיונות עד כדי מסירות נפש גם זו ירושה בידינו מאבותינו, אם כן נקודת ההתחלה שלנו בבחירה היא גבוהה מאד, ואעפ"כ אין אנו משוללים מן הבחירה החפשית. כי לכל אחד יש אפשרות להוסיף לעצמו או לגרוע מכוחו על מה שקיבל מאבותיו.

וכפי שהבאנו לעיל בשם הסבא מקלם זצ"ל, שהאבות סללו את הדרך, והציבו את פסי הרכבת, עלינו רק לעלות לרכבת ולנסוע בה, הדרך סלולה לפנינו ועלינו לבחור ללכת בה, אך בכחינו גם לעקור את פסי המסילה, רחמנא ליצולן. וכיצד, משום ש"אחרי המעשים נמשכים הלבבות" ("חינוך", מצוה טז), ואם האדם נוהג בחוצפה ישירש בנפשו עזות ויעקור את מידת הבושה הנטועה בו, ויתקיים בו: "עז פנים לגיהנם" (אבות פ"ה מכ"ב). ואם יקשיח לבו וינהג בהתעלמות מזולתו יעקור מלבו מידת הרחמנות וגמילות החסד. ואז, גם אם יעלה על הרכבת, גם אם ירצה לקיים תורה ומצוות, באין פסי מסילה תדרדר הרכבת לתהום. ובאין מידות טובות אי אפשר לקיים המצוות, כי "המידות הן הכנות עיקריות אל תרי"ג המצוות בקיומן או בביטולן ובהיותו בעל מידות טובות בנקל יקיים כל המצוות" (רבינו חיים ויטאל זצ"ל, "שערי קדושה" ח"א שער ב).

ומעתה יובן הפסוק הראשון בפרשה: "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם", הרי אחרי המעשים ימשכו הלבבות, והאדם נפעל כפי פעולותיו, ויתחזקו בנפשנו המידות הטובות מורשת אבותינו: "ושמר ה' אלקיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך".

ויארו דברי רש"י: "והיה עקב תשמעון", אם המצוות הקלות

שאדם דש בעקביו תשמעון. לדעת נאמנה שעיקר מלחמת היצר אינה בדברים קשים ומרים, להיפך, מנסה הוא להחטיא בזוטות, כדי לנגוס בנקודת הבחירה ולחדור ולהעמיק שלב אחר שלב. ו"מאויבי תחכמני מצוותיך" (תהלים קיט, צח). נלמד ממנו ונתחזק מעט מעט, שלב אחר שלב, ונחזק ונשריש בליבנו מידותינו הטובות ירושת אבותינו.

פרשת ראה

מצות הצדקה.

איתא (במסכת יבמות עט, ע"א), שלשה סימנים יש באומה זו, הרחמנים הביישנין וגומלי חסדים וכו'. ומכיון שהגבעונים לא ריחמו על בני שאול, גזר עליהם דוד שלא יתחתנו בהם. ונפסק ברמב"ם (הלכות איסורי ביאה פי"ט הי"ז): כל מי שיש בו עזות פנים או אכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד, חוששים לו ביותר שמא גבעוני הוא. שסימני ישראל האומה הקדושה ביישנין רחמנים וגומלי חסדים. ובגבעונים הוא אומר: "והגבעונים לא מבני ישראל המה" (שמואל ב כא, ב) לפי (א) שהעיוז פניהם ולא נתפייסו (ב) לא ריחמו על בני ישראל (ג) לא גמלו לישראל חסד למחול לבני מלכם. והם עשו עמהם חסד והחיום בתחילה. הרי שהגבעונים חסרו כל שלושת המידות. אבל כדי לחוש להם, די בהעדר אחת מהן, כפי שכתב בתחילת הדברים.

וראיה מוכחת, מדברי הגמרא (ביצה לב, ע"ב) שאחד מרבותינו נקלע למקום בו לא פירנסוהו, ואמר שהם צאצאי הערב רב, כי כל שאינו מרחם על הבריות בידוע שאינו מזרעו של אברהם אבינו.

והרמב"ם (בהלכות מתנות עניים פ"י ה"א) כתב: חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה. שהצדקה סימן

לצדיק זרע אברהם אבינו, שנאמר: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח, י"ט).

ובהלכה ב' כתב: וכל מי שהוא אכזרי ולא מרחם, יש לחוש ליחסו, שאין האכזריות מצויה אלא בנכרים. שנאמר (ירמיה נ, מב): "אכזרי המה ולא ירחמו".

וכתב על זה הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר "דרך אמונה (הלכות מתנות עניים פ"י ה"א" בבאור ההלכה), וז"ל: ב"בית שמואל" (אה"ע סי' ב' סק"ו) כתב דדוקא אם אין בו כל הג' דברים, אבל בחד מהם אין לחוש. ובביאור הגר"א שם כתב דדעת רבינו (הרמב"ם) אפילו בחד מינהון, ובספר "אפי זוטרי" פלפל בדעת רבנו, ע"ש. ותימא שכולם לא הביאו מכאן דמפורש בדברי רבנו דאפילו בחד מהם יש לחוש ליחסו. ומכיון שכך גדולה חשיבותה נייחד הדיבור עליה.

צדקה מעבירה את רוע הגזרה

שנינו (במסכת ב"ב דף יא, ע"א). תניא, אמרו עליו על בנימין הצדיק שהיה ממונה על קופה של צדקה. פעם אחת באתה אשה לפניו בשני בצורת, אמרה לו: רבי פרנסני, אמר לה: העבודה, שאין בקופה של צדקה כלום. אמרה לו: רבי, אם אין אתה מפרנסני הרי אשה ושבעה בניה מתים. עמד ופרנסה משלו. לימים חלה, ונטה למות. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: אתה אמרת כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא, ובנימין הצדיק שהחיה אשה ושבעה בניה ימות בשנים מועטות הללו. מיד קרעו לו גזר דינו וכו', והוסיפו לו כ"ב שנה על שנותיו.

כתב על זה הגר"א בספרו "קול אליהו" (פרשת ראה) דברים נפלאים: הנה הא דהוסיפו לו דוקא כ"ב שנים, לא פחות ולא יותר, יש לפרש על פי מה דאיתא (במסכת סוטה דף כ') אם יש לה זכות, תולה. וכמה זכות תולה, פליגי שם וקיימא לן כחכמים

שתולה ג' חדשים.

והנה איתא בגמרא (בבא בתרא ט, ע"ב) הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות, והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות. והענין הברכה המוזכר כאן, כתבו המפרשים שהוא הזכות שעל ידי זה תולה הגזר דין ומתעכב שלא יענש במהרה. והנה כאן גבי בנימין הצדיק שהיה מפייס בדברים אם כן מגיע לו י"א ברכות כלומר זכויות, ועולה ל"ג חדשים על כל ברכה (זכות) ג' חדשים, אם כן בעד שמונה נפשות דאשה ושבעה בניה הוא שמונה פעמים ל"ג חדשים עולה רס"ד חדשים שהם כ"ב שנים, משום הכי הוסיפו לו כ"ב שנים.

והמוציאים לאור כתבו הערה: אף דלכאורה היה מגיע לו י"ז ברכות, דהא פייס וגם נתן. וצריך לומר דהזכות של הצדקה עמד לו לקרוע גזר דין. צדקה היא אחת ממעבירי הגזרה, חז"ל בפ"ק דר"ה (ראש השנה יח, ע"א, ויעויין בבא בתרא י, ע"ב). והפיוס עמד לו להוסיף לו כ"ב שנים (ובעיקר הערתם, מבואר במאירי שם שיש מפרשים שהמפייס בדברים ונותן, מתברך בי"א).

איתא (במסכת עירובין דף ס"ה ע"א). אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו. וכתב על זה ה"בן יהוידע" שלשת דברים אלו אות הראשונה שלהם כף ואות אחרונה שלהם אות סמך, שהיא המילה כס לשון כסוי, ככתוב "בכסה ליום חגנו" (תהלים פא, ד), רמז שבהם יתגלה דבר מכוסה, שבשעת נסיון בהם אפשר להכיר את מהותו של האדם.

ויש להבין: בכוסו ניכר האדם, שמצפין הוא מחשבותיו בחובו, ואין אדם יודע מה בלבו של חבירו (פסחים נד, ע"ב), ובשיכרותו יינבעו מצפוניו. "האדם ניכר". בכעסו יתפרץ, ויחשוף דעות כמוסות וחבויות, כמו שאמרו (בנדרים כב, ע"ב) שהכועס, אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו. אבל בכיסו, פירש רש"י: כשנושא ונותן עם בני אדם, אם באמונה הוא עושה. הרי זו לכאורה ככל שאר עבירות, שאם הנסיון יגבר והאדם יכשל, יורה שהוא מאלו שיצר הרע שופטן (ברכות סא, ע"ב). אך במה ניכר הוא, במה

ניבעו מצפוניו, בכשלונו?

ברם, היעב"ץ (אבות פ"ב מי"ב) פירש: בכיסו, בנתינת הצדקה. ויש בנתינת הצדקה הרבה יותר מעצם המצוה. היא מגלה על כל מהות האדם, על השקפת עולמו וכל מבטו. ויוסברו הדברים.

כשאדם נותן צדקה הוא המקבל העיקרי

בציווי המשכן כתוב בתורה: "ויקחו לי תרומה" (שמות כה, ב). שואלים המפרשים, מן הראוי שיהיה כתוב: ויתנו לי תרומה, כי תרומה נותנים ולא לוקחים ?

והשיבו, כי בכך רצתה התורה לרמוז לאדם כי בהרימו תרומה, יותר מאשר הוא נותן הרי הוא לוקח ומרויח.

ה"שפת אמת" (ליקוטים לפרשת תרומה) הסמיך לזה מאמר חז"ל (ויק"ר ל"ד י') שיותר ממה שבעל הבית עושה עם העני, העני עושה עם בעל הבית.

בספר "מראש צורים" הביא על זה מעשה ששופך אור על הענין. מספרים על רבי זושא זיע"א שפעם נזקק לסכום הגון של כסף למטרת צדקה מסויימת, פנה לאחד והטיל עליו במפגיע לתת סכום מסוים, שנחשב להון רב. הלה היסס מתחילה, באשר הנתינה היתה כרוכה במאמץ גדול. לא רק מבחינה נפשית, אלא גם מבחינה כלכלית היה הדבר עלול לפגוע בניהול התקין של עסקיו. אלא שבסופו של דבר עשה מעשה, וספר על ידי הרבי ר' זושא את הסכום הנקוב.

אחרי שהרבי ר' זושא קיבל את המעות, נענה ואמר: "חכם לוקח, וטיפש נותן". כשמוע זאת הנותן נפגע ונעלב עד עומק נשמתו. לא רק שלא קיבל ברכת "ישר כח", עוד נוסף לו עלבון, שהוא טיפש. וראיה לדבר, שנתן.

התמרמר בפני ר' זושא, ואז הסביר הרבי כונתו: טיפש הוא הסובר שבמתן הצדקה הוא נותן, ופיקח הוא מי שיודע ומכיר בכך שבמעשה זה הוא לוקח. ושבח הוא למי שניגש בגישה כזו אל הצדקה.

הנביא הושע אמר (י' י"ב): "זרעו לכם לצדקה" ובביטוי זה מקופלת המשמעות, שכשם שהזריעה מצמיחה פי כמה וכמה מאשר הושקע בה, כך גם סגולת הצדקה שהיא עשויה להניב פירות בכמות גדולה הרבה יותר מאשר הוצא למענה.

צדקה היא עצה לשמירת רכושו של אדם

במסכת כתובות (סו, ע"ב) מובא מעשה נורא ברבן יוחנן בן זכאי, שבעת הרעב לאחר חורבן ירושלים, ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים למאכלה מתוך גללי בהמת ערביים. שאל לזהותה ונתברר שהיתה זו בתו של נקדימון בן גוריון, שהיה מן העשירים המופלגים שבירושלים. תמה להיכן הלך כל הרכוש מבית אביה הגביר, והשיבה לו כי פתגם שגור הוא בפי הבריות: "מלח ממון, חסר" המלח הוא החומר המשמר של מצרכים רבים, וחומר השימור של ממון ונכסים הוא מה שמחסרים מהם לצרכי צדקה, וחסרונו זהו קיומו.

ממשיכה הגמרא להסביר, שאמנם נקדימון בן גוריון התפרסם בנדבת ליבו ובצדקת פזרונו, וכשהיה הולך מבית לבית המדרש הוא מציעים תחתיו יריעות משי, והעניים מקפלים אותם אחריו וזוכים בהם. אולם בהתאם לעושרו המופלג היה עליו להרבות עוד יותר במתן הצדקה. ומשלא עשה כן, זה מה שעלה בגורלו.

משל נפלא בענין זה היה אומר ה"חפץ חיים" זצ"ל. למה הדבר דומה, לכפרי שהביא עגלה טעונה שקי חיטה למוכרה לסוחר התבואות. כיון שהכפרי לא היה בקי בחשבון, וכדי למנוע כל טעויות, סוכם בניהם שכנגד כל שק שהביא והוכנס לאסמי

התבואה יניח הסוחר מטבע של נחושת. בסיכום ימנו את הפרוטות, ידעו את מספר השקים. אלא שיצרו של הכפרי התגבר עליו, וברגע בו הסב הסוחר את עיניו, גנב כמה מן הפרוטות ושלשלם לכיסו. מבלי להבין, שכל פרוטה שהוא סבור להרויח גורמת לו להפסד גדול פי כמה. לאידך גיסא, אילו השכיל להתגבר על יצרו במה שהיה נראה לו לרגע כהפסד, היה גורם לו להשתכר עשרות מונים.

איך האדם צריך להתייחס לקנינים הגשמיים

והנה, דוד המלך אמר: "אך בצלם יתהלך איש, אך הבל יהמיון" (תהלים לט, ז). ופירש המלבי"ם: באדם ניתן צלם אלקים, כדי שיתהלך על ידו ויתעלה ברוחניות. אך במקום להשתוקק לרוחניות, "אך הבל יהמיון", משתוקק הוא לצבור עוד ועוד נכסי הבל. וכך פירש גם את הכתוב: "יש מתעשר ואין כל" (משלי יג, ז). כי העושר הוא קניין מדומה בלבד. ומבאר המלבי"ם, שכל הקניינים שבידי האדם באמת אינם שלו. המציאות האמיתית היא כדברי חגי הנביא בשם ה' (ב' ח'): "לי הכסף ולי הזהב נאם ד' צבאות". הדרך הבלעדית שבה אדם יכול לזכות בממון, ושממון זה יהיה לא רק ברשותו אלא שלו ממש, כחלק מעצמותו, הוא כאשר מוציאו מתחת ידיו ומנדבו לשמים. בדרך פרדוכסלית דוקא ההוצאה מרשות האדם היא המקנה לאדם את הממון. הוא שאמר דוד המלך ע"ה: "כי ממך הכל ומידך נתנו לך" (דברי הימים א' כ"ט - י"א), ועל זה אמר שלמה בחכמתו, כי יש "מתרושש והון רב" (משלי יג, ז) ובהשקפה זו: "כופר איש, עושרו". יודע הוא שהעושר הניתן לצדקה משמש ככופר נפש, ואז: "רש לא שמע גערה" (שם, ח). העני מתקבל בכבוד ויקר, ואין גוערים בו, אלא מודים לו!

כאשר אדם נותן צדקה, הממון הופך לקניינו הנצחי, שאיש לא יוכל לגזול ממנו. ועל זה אמרו (באבות פ"ו מ"י) שאין מלווין לו לאדם לא כסף ולא זהב אלא מצוות ומעשים טובים בלבד. ופירשו בו, שמלווה אותו הכסף והזהב של המצוות והמעשים

הטובים.

וידוע המעשה באויבי השר אברבנאל, שהביאו דיבתו לפני מלך ספרד שהתעשר מאוצר המלוכה. תבע המלך את רשימת נכסיו. כשהביאה, רגז המלך: "הן יודע אני שרכושך רב בהרבה!" ענה ואמר: "כל רכושי, רכוש המלך הוא. ברצונו העניק לו וברצונו יכול להחרים. אבל ברשימה זו כללתי כל מה שנתתי לצדקה, וזאת לא יוכל איש לקחת ממני. זה עושרי האמיתי והנצחי!"

וב"מכתב מאליהו" (ח"ג עמוד 291) כתב להגדיר היטב את מושגי הקנינים, וז"ל: "הרגשת הבעלות בדמיון יסודה, כי אין לאדם שום חיבור ממשי למה שחוץ ממנו, ורק מה שקנה בתוך עצמו ונפשו הוא באמת שלו. לכן כל שאיפתו צריכה להיות בתוך עצמיותו, ושם ירכז כל מבוקשו. וזהו שאמרו רז"ל (יומא לח, ע"ב): "משלך יתנו לך", היינו שלך באמת. ואמר רז"ל (סוטה ט, ע"ב) כל הנותן עיניו במה שאינו שלו, מה שמבקש אין נותנים לו, ומה שבידו נוטלין ממנו. כי זה ששואף לדברים מחוץ, אין לו באמת קנינים פנימיים, וטעה לחשוב שיש לו. (ויעויין במדרש, תנחומא תרומה ב, בחכם שאמר לסוחרים שבספינה שסחורתו גדולה מסחורתם. נפלה הספינה בשבי ואיבדו כל ממונם, ואותו פדו בהון רב והכתירוהו לרב, ולבקשתו פדו גם אותם).

לפי זה מובן היטב מדוע משתמשת התורה בביטוי: "ויקחו לי תרומה", לרמוז ולומר כי התרומה לקיחה היא, ולא נתינה.

פרשת שופטים

לא תסור ימין ושמאל מכל אשר יורוך

אמונת חכמים

שנינו (בסוכה מד, ע"ב): אמר אייבו, עמדתי לפני רבי אליעזר בר צדוק. בא לפניו אדם בשנת השמיטה ואמר לו: יש לי כפרים ויש לי כרמים ויש לי זיתים, ובאו בני העיר ועודרין, ואוכלים בזיתים בשכר חפירת הכרמים, ואינן מפקירין הזיתים לעניים. הגון הדבר או לא? אמר לו: אינו הגון. לפי שאתה פורע שכר פעולתם מפירות שביעית. אבל לעדור מותר. עזב האיש את רבי אליעזר בר צדוק והלך. אמר רבי אליעזר בר צדוק: אני גר בעיר זו ארבעים שנה, ולא ראיתי אדם שהולך בדרך ישרה כאדם זה. חזר האיש, ושאל: מה עלי לעשות? ענה לו רבי אליעזר בר צדוק: תפקיר הזיתים לעניים, ותן פרוטות מכיסך לעדור את הכרמים.

שאל הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל: למה התפעל רבי אליעזר ברבי צדוק מאדם זה, ולאן הלך אותו אדם באמצע שיחתו. ומדוע לא שאל מיד מה עליו לעשות. אלא שאותו אדם, מיד כששמע שהדבר אינו הגון, קטע את השיחה והלך להפסיק את הפועלים, שלא ימשיכו לאכול מהזיתים בשכר פעולתם. רק אז חזר לשאול מה עליו לעשות.

אך זאת יש להבין: מדוע קרא לאותו אדם: "הולך בדרך ישרה". היה ראוי לכנותו בשם אדם כשר וישר, צדיק ונאמן. אבל כשנעיין בדבר, הן נופתע: הרי רבי אליעזר ברבי צדוק היה תנא בזמן בית המקדש. אין ספק שבארבעים השנים ראה גאונים וקדושים. ואף באותו מקום יש להניח שלא חסרו גדולי תורה ויראה, שנוהרו במצוה קלה וחמורה. למדו על מנת לעשות, וקיימו כל דבר ששמעו ולמדו.

ההתפעלות כאן היא מיסוד נוסף: גדולי התורה נמשלו לראש, הם "ראשי העדה". עם ישראל הוא כ"קומה שלימה" (יעויין בביאור הגר"א, ריש ישעיהו). כל יהודי וייעודו, שיבוצו ותפקידו בכללות הקומה. אך הגוף כולו יתפקד בתנאי אחד, יסודי ובסיסי: שישמע לראש, ימלא אחר פקודות המוח, ובלי הרהור וערעור - ומיד. זו "ההליכה בדרך הישרה". כדי שהיד או הרגל ימלאו תפקידם, יש צורך בשני דברים: שיהיה בהם כח, כשלעצמם, ושלא יחליטו החלטות עצמאיות !

מובן, שדרוש גם תנאי שלישי, שהמוח יתפקד כראוי. ותנאי רביעי: שיהיו למוח כל הדעות הנחוצות כדי לשקול ולהחליט. ובזה, אל דאגה: לראשי העדה יש ויש !

וב"מכתב מאלהיו" (ח"א עמוד 59), האריך לבאר מעלת בהירות דעתם של חכמינו ז"ל וכמה חשוב שנשמע לדעתם, וז"ל: כן ממש הזמין לנו השי"ת ברוב חסדיו מורי דרך, הלא המה חז"ל חכמי התורה, אשר כל המתבונן בדבריהם יראה עד כמה היתה ראייתם בהירה בכוחות הנפש של עצמם ושל כל אדם, ובדרכים אשר על האדם ללכת לטוב לו. וכבר כתב הרמב"ם באגרותיו שבלי עצתם כאילו האדם הולך בחושך.

וסיים שם: מזה יוצא לנו גדר אמונת חכמים. מי שרוצה להאמין להם, יוכל להשתמש בראייתם הבהירה והיו לו לעינים. מדבריהם נוכל לקבל ישרות בהשקפת העולם ובהנהגה מעשית, ולא עוד אלא בה במדה שאנו נעשים תלמידיהם ומתאמצים להבין דרכי המחשבה שלהם, באותה מידה גם דעתנו מקבלת ישרות.

ולפיכך גדולי דורותינו אשר עסק חייהם להמשיך, כתלמידים נאמנים, בדרכי מחשבתם של חז"ל, זוכים לישרות זו במדה עצומה, עד שחוות דעתם - אפילו בדברים שאין להם מקור מפורש, וגם סתם עצות במילי דעלמא - ברורה ואמיתית, "כאשר ישאל איש בדבר אלקים", כמו שרואים בעינינו ת"ל גם בדור

הזה.

גדרים וסייגים הם המקיימים את העם ותורתו

הנה לנו כמה דוגמאות איך שחז"ל התבוננו ונגשו לכל דבר באחריות עצומה, ב"משנת רבי אהרן" (ח"א, עמ' רי"א) כתב בהערות: "הנה מורגל לחשוב כי בדור שהוא רופף בתורה יש להסתפק במועט יותר, ואין להרבות בסייגים וגדרים. אך מצינו בחז"ל להיפך, שהחמירו במקום רופף. וכלשונם ז"ל (שבת קלט ע"א): לפי שאינם בני תורה ולפיכך לא הורו להם היתר.

וכן בגמרא (עירובין ו, ע"א): "רב, בקעה מצא וגדר בה גדר". וברש"י: עמי הארצות היו ומזלזלים במצוות, והחמיר עליהם לעשות סייג, להרחיק מן העבירה, כאדם הגודר בקעה פרוצה לשומרה. הרי שככל שהמצב יותר רפוי צריך יותר גדרים וסייגים. וסיים שם: "ועיקר החיוב בעשיית גדרים הוא לכל אחד לפי מה שהוא, לפי מצבו הרוחני, אך הכלל הוא להתרחק מן החטא ולהתקרב לעבודה, שלזה מחוייב מן הדין לעשות כל טעדי להגביר החיזוק. ויסוד היסודות בענין הגדרים הוא עמלה של תורה וקבלת עול תורה, שהיא המביאה לידי זהירות (עבודה זרה כ, ע"ב).

נעיין כעת בכמה קטעים משו"ת "דברי יואל" מהאדמו"ר מסאטמאר זצ"ל (בסימן ל"ד אות ד'): ובעיקר הסברא אם להקל באיזה איסור חמור יותר, הנה רואין אנו שבכמה מקומות החמירו חז"ל בהרבה חומרות וגזירות לאסור את המותר, לעשות סייג לתורה, אף שבודאי רוב החומרות מביאין הרבה בני אדם לידי חטאים גדולים. וכבר כתבו הראשונים ז"ל שהרבה אנשים הלכו לאבדון, עבור חרם דרבנו גרשום באיסור שתי נשים יען שלא היה בכוחם להשיג גודל הטורח של היתר מאה רבנים להצילם מכבלי העיגון, אף על פי כן ראה רבינו גרשום מאור הגולה לגזור כן מחמת רוב הפרוצים המתעללים בנשותיהם.

וכן (בסימן ס"ה) כתב: ומה שאומרים איזה אנשים שאם ידקדקו כל כך לעשות הכל כהלכה ימנעו מזה איזה נשים מלבוא (המדובר שם בענין מקוה טהרה לנשים), הנה זהו דרך כל מהרסי הדת שמתחילין כן לעשות פשרות לשם שמים כדי להמשיך גם קלי הדעת לקיום התורה, אבל האמת הוא שעל ידי פשרות וקולות כאלו יורדים מטה מטה בכל פעם יותר עד שלבסוף תפוג תורה ח"ו, וכו'. וזו האחריות המוטלת עלינו, לעמוד על המשמר לעשות הכל כתורה וכהלכה על צד היותר טוב.

ומבואר כעין זה בשו"ת "אגרות משה" (אבהע"ז ח"ד סי' מ"ח). באשה שנפרדה מבעלה לפני זמן רב ורק כעת קיבלה גט ולא מסכימה לחכות אחרי הגט צב' יום כדי להתחתן שנית, והכריע להלכה הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שאסור לסדר לה חופה וקידושין אף שמאיימת שתלך להנשא אצל הרפורמים.

ואמרו (במסכת ע"ז לה, ע"א) דאמר עולא, כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דלמא איכא איניש דלא סבירא ליה ואתי לזלזולי בה. וכתב רש"י: לא מגלו טעמא למה גזרו עליו, דלמא איכא דלית להו ההוא טעמא ולא בדיל מיניה ומזלזל בה. אבל השתא דלא מגלו טעמא דמלתא בדלי מיניה כולי עלמא דסברי קמו רבנן במלתא דאתי מיניה חורבה, ואנן הוא דלא בקיאין בטעמא.

(תרגום: כמו שאמר עולא, כשגזרו גזרה בארץ ישראל לא היו מגלים טעם הגזרה עד י"ב חודש, כי יתכן שיהיו אנשים שלא יקבלו הטעם. וכתב רש"י: למה לא מגלים טעמו של דבר? כי יתכן שיהיו אנשים שלא יקבלו הטעם ולא יפרשו מהאיסור ויבואו לזלזל באיסור שחכמים גזרו. אבל כשלא מגלים טעמו של דבר כל הציבור פורש מהאיסור וסוברים שחכמים עמדו על הדבר וידעו, שיצמח מהדבר חורבן, ואנו הציבור לא מבינים טעמו של דבר).

לסיום הדברים, נזכיר מה שכתב הגאון רבי מרדכי גיפטר (שליט"א) זצ"ל ב"פרקי תורה" בענין אמונה בכלל בהשי"ת יש לעמוד על תופעה תמוהה, שכמעט אין לך מקצוע בחיים שאינו בנוי על יסוד האמונה, אימון ובטחון באחרים. מתוך הבנה פשוטה שאי אפשר אחרת, ולולא זאת אין העולם מתקיים. כל חיי המסחר תלויים באמונה זו של אדם ברעהו, אדם נוסע ממקום למקום ברכבת או טס באוירון ומשים אימונו בנהג. אדם מתרפא אצל רופא ומשים בו אימונו. אחרת אי אפשר, ולא היה קיום לעולם. ואילו בעולמו הרוחני אין אדם שם אימונו ובטחונו בד'. ורוצה להיות בעצמו השליט בכל פרט, וכל שאינו מובן לו, דוחה בשתי ידיים. והטעם פשוט. שהאימון באנשים באמת נגד הטבע, אלא שבכל עניני העולם נטע ד' נטיה טבעית לאמונה, וזהו מחסדי השי"ת שהטיב עם בריותיו. אבל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ובזה חסרה הנטיה הטבעית מד', ולכן מצד הטבע קשה האמונה, וזו כל עבודת האדם להשריש נטיה זו בקרבו.

פרשת שופטים

לא תסור ימין ושמאל

בגמרא (במסכת ברכות דף יט, ע"ב) איתא: כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו ד"לא תסור". יסוד זה חוזר ונשנה לגבי מצות הדלקת נר חנוכה שהיא מצוה מדרבנן, כמו שמצינו (במסכת שבת כ"ג, ע"א): מאי מברך, אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של חנוכה. והיכן צונו, רב אביא אמר "לא תסור", רב נחמיה אמר: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז). וכן פסק הרמב"ם (בהלכות ברכות פרק י"א ה"ג): וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים, בין מצוה שהיא חובה מדבריהם כגון מקרא מגילה והדלקת נרות שבת והדלקת נרות חנוכה, בין מצוות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידיים, מברך על הכל קודם לעשייתן: אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות. והיכן צונו בתורה, שכתוב בה: "אשר יאמרו לך תעשה". (דברים יז, יא)

החיוב לסור למשמעתם של חז"ל הוא גם לגבי חכמי הדור

וכתב ב"בניהו" על הסוגיא בשבת, מה חסרון מצא רב נחמיה בפסוק "לא תסור" המוקדם לפסוק, "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך". וז"ל: "נ"ל בס"ד די"ל דהתם משתעי בסנהדרי גדולה הקבועים בלשכת הגזית, אבל חכמי ישראל דלא יתבי בסנהדרי גדולה שמתקנים תקנה לא מיירי בהו קרא, לכך הביא הפסוק "זקניך ויאמרו לך", דאינו מדבר ביושבי לשכת הגזית בסנהדרי גדולה, אלא איירי על כל חכמי הדור בסתם.

למה העובר על דברי חכמים חייב מיתה

עוד מצינו (במסכת ברכות ד, ע"ב): "כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה". ובמקום אחר (עירובין כ"א) אמרו: "כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה". ופירש רש"י: דברי סופרים חדשים שנתחדשו בכל דור ודור לגדור גדר וסייג.

וכפי שכתב רבינו יונה ז"ל בספר "שערי תשובה" (שער ג' אות ד'): המדרגה הראשונה, חומר דברי סופרים: נתחייבנו מן התורה לקבל תקנות הנביאים והשופטים ולשמוע דברי חכמים ולהזהר בגדריהם, שנאמר: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", וגם כי הזהרנו מן התורה לקיים עלינו להיות עושים בכל אשר יורונו, ויש דרכים וצדדים ימצאון שם דברי סופרים חמורים מדברי תורה כאשר אמרו רבותינו ז"ל: כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה.

ולהלן הסביר: ועתה הלא לך לדעת, מפני מה העובר על דברי חכמים חייב מיתה יותר מן העובר על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. וזה פשר הדבר, כי העובר על דברי חכמים אשר מלאו לבו לעשות כן, כי תקל מצוותם בעיניו. לא מהתגבר יצרו עליו, אבל כי תכהינה עיניו מראות אור דבריהם ולא ילך לנוגה האמונה, ולא משך בעול גזרתם ולא יטרח לקיים מאמרם,

כי לא נכתב בספר התורה. ולא נהג כדרך העובר על דברי תורה אשר נפשו מרה לו ונקוט בפניו, ויירא ויצר לו כי ישיאנו יצרו לחטוא. על כן משפט מות יהיה לאיש כי הפיל דבר אחד מכל דבריהם הטובים, והנה הוא כאומר ננתקה את מוסרותימו, ודומה למה שכתב בענין זקן הממרא את פי חכמים, "והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן, ומת האיש ההוא, ובערת הרע מישראל" (דברים יז, יב).

חז"ל הק' עמדו על כך ברוח קדשם והגדירו לנו יסוד זה בדבריהם (במדבר רבה כ"ג - ב') על הכתוב: "נחית כצאן עמך ביד משה ואהרן", (תהלים עז, כא) מה הצאן כל היכן שהרועה מנהיג הוא נמשך אחריו, כך ישראל כל מקום שהיו משה ואהרן מסיעים אותם היו נוסעים אחריהם, שנאמר: "אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן" (במדבר לג, א) לקיים מה שנאמר: "נחית כצאן עמך". וביאר הדברים האדמו"ר מבלז זי"ע, כי בין מ"ב מסעות שבמדבר היו לפעמים מסעות שהיו חוזרים לאחוריהם והולכים בדרך לא דרך, וכל הרואה היה תמה על משה ואהרן על מה ולמה הם מאריכים את הדרך שלא לפי הדרך הסלולה המקובלת של כל הולכי מדבריות, וכמו שנאמר: "ונפן ונסע המדברה דרך ים סוף כאשר דבר ה' אלי ונסב את הר שעיר ימים רבים". (דברים ב, א) ואילו בני ישראל לא שאלו ולא פקפקו, ולא עלתה על דעתם להיות חלילה מורים את מוריהם, אלא הלכו כצאן בעקבות הרועים משה ואהרן.

ובכל דור ודור יש לשמוע לדברי חכמים, כפי שכתב ה"חינוך" (מצוה תצה): ובכלל המצוה גם כן לשמוע ולעשות בכל זמן וזמן כמצות השופט, כלומר חכם הגדול אשר יהיה בזמנינו, וכמו שדרשו חז"ל (ראש השנה כה, ע"ב): "ואל השופט אשר יהיה בימים ההם" (דברים יז, ט), יפתח בדורו כשמואל בדורו, כלומר שמצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו לשמואל בדורו. והעובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדורו בחכמת התורה ככל אשר יורו, מבטל עשה ועונשו גדול מאד, שזהו

העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת.

והגאון רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל כתב ("יערות דבש" ח"א דרוש ב) שמושל אחד שאלו בווינה, איך יתכן שדברי סופרים חמורים מדברי תורה, וכל העובר על דבריהם חייב מיתה. והשיבו: אדרבה, אמור אתה. אם תצווה עלי כעת לצאת מטרקלינך ואסרב, ותיקח חרב ותהרגני. מה יהיה משפטך? אמר לו: ודאי, המלך יכעס עלי ויענישני. המשיך ושאל: אבל אם ארצה לעלות לארמונך, ושומר הסף יקרא לי לעצור, ואתעלם מקריאתו, ואנסה להתפרץ, ויהרגני. אמר המושל: אזי אצינו לשבח, כי עמד על משמרתו. אמר לו הגאון: הרי לך תשובת שאלתך. גזירות חז"ל הן כשומרי הסף, והעובר על דבריהם חייב מיתה!

הבדל בין ראיית סתם בני אדם לראייתם של חכמים

כתב ה"חזון איש" זצ"ל (באגרותיו חלק א' ל"ג): השגחתו יתברך בכל דור ודור על היחידים ששתלן בכל דור, (יומא לח, ע"ב) להורות חוקיו ומשפטיו לישראל. וכשהן מעמיקין בהלכה, הן בשעה זו כמלאכים ורוח ממרום שורה עליהם, ועל פיהם נקבעו הלכות.

ושנינו (חגיגה טו, ע"ב): אם דומה הרב למלאך ממנו תלמד, וכבר ביאר בספר "דרכי מוסר" ענין של דומה למלאך, שרגליהם רגל ישרה (יחזקאל א, ז) בלכתם לא יסבו, (שם, ט) כך גם אם הרב לא מסתכל מה יגידו האנשים, אלא נר לרגליו רק דברי ההלכה, אז ממנו תלמד.

בספר "ארשת שפתינו" הביא משל מהגאון רבי יחזקאל אברמסקי זצ"ל בענין ראיית חז"ל. נתאר לעצמנו אדם העומד במרחק מאה מטר מנקודה מסויימת, ושואלים אותו אם רואה את הנקודה הזאת, ומשיב שאינו מסוגל לראות יותר משלושים מטר.

וכן אדם שני משיב דלא יכול לראות יותר מחמישים מטר, והיו שאומרים שהם מסוגלים לראות עד שמונים מטר. והנה בא אדם אחד ויחיד ורואה את הנקודה ממרחק מאה מטר, הרי ברור לכולם כי אפילו יתאגדו כל הקודמים יחד לא יצליחו לראות את הנקודה, כפי שלא הצליחו לראות כל אחד לבדו.

וכבר הסבירו בזה מדוע אין הלכה כרבי מאיר בהלכותיו, והלכה כמותו בגזירותיו (עירובין מז ע"א). שאמרו (שם יג ע"ב) שהיה חריף, עד שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו. וכן לא הסכימו עימו, והלכה כרבים. ונסביר זאת במשל. התורה אסרה עלינו אכילת שרצים, בתנאי שנראים לעיניים. לפיכך מותר לשתות מים, למרות שבמיקרוסקופ רואים בהם חיידקים רבים. יבוא אדם שראיתו כמיקרוסקופ, ויבקש לאסור עלינו שתיית המים, כי רואה הוא החיידקים. נאמין לדבריו, ולא נפסוק כמותו. אבל אם אותו אדם יזהירנו שלא נמשיך בדרכנו, כי בראיתו החדה רואה הוא ששודדים אורבים במרחק, ודאי שנציית לדבריו. וזה עניין גזירות חכמים, נובעים הם מראיה למרחוק, ועל כן הלכה כרבי מאיר בגזירותיו.

זהו כוחם של גדולי ומורי הוראה, לראות להבחין ולהחליט באותם דברים שאנשים פשוטים אינם מסוגלים מקוצר בינתם וראייתם. ומתנאי המצוה הזאת שלא רק בעיני הלכה ופסקי דין חייבים לציית לדבריהם. דהתורה ניסחה זאת בשלש לשונות: "על פי הדבר אשר יגידו", הגדה. "ככל אשר יורוך", הוראה. "אשר יאמרו לך תעשה", אמירה. וביאורו שלא רק במה שמגידים לנו במסורת איש מפי איש, ולא רק במה שהם מורים לנו בתקנותיהם וגזירותיהם (כפירוש הרמב"ם הלכות ממרים פ"א), אלא גם מה שאומרים בשאר דברים, באמירה בעלמא, מבטאים הם דעת תורה בהירה.

אך הציות אינו חובת האיברים גרידא, אלא נובע הוא מחובת הלבבות. שאמונת החכמים היא קניין מקנייני התורה (אבות פ"ו מ"ו), והיא שורש חובת הציות לדעת תורה.

ובספר "פרקי תורה" כתב הגאון רבי מרדכי גיפטר (שליט"א) זצ"ל על הפסוק: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", שאי אפשר לכח ההוראה בתור הנהגת האומה מבלי אמונת חכמים, להאמין שהאמת אתם וממנו נסתרה. ועומק חטאו של זקן ממרה הוא חוסר האימון בחכמים, המראה שרופף אצלו בכלל שלטון התורה. ובאמת בדורנו היתום שדרך ארץ מפני חכמי התורה נעדרת, יש להבין שבמה שהורו חז"ל "יהא מורא רבך כמורא שמים" (אבות פ"ד מי"ב) הרי לנו לא רק מדרגת גבהו של חכם התורה אלא הוא גם דרך המורא מהתלמיד חכם שהוא כדרך מורא שמים: כמו שאי אפשר ליראת שמים מבלי אמונה עמוקה ובהירה, כן אי אפשר למורא רבך מבלי אותה האמונה.

פרשת כי תצא

אלול

חוץ מהר"ת הרגילים שמרמזים על חודש אלול, מביא בספר "ארשת שפתינו" (במאמר רל"ה) עוד רמז על חודש אלול, מהפסוק (בראשית ל"ג י"ד): "וַאֲנִי אֶתְנַהֵלָה לְאִיטִי לְרַגְלִי" ראשי תיבות אלול. דהיינו רמוז כאן שאי אפשר לתקן בבת אחת את כל הפגמים ולבנות בבת אחת כל מה שנהרס, רק צריך משך הזמן של כל חודש אלול לשוב אל ד' ולתקן מעשיו כדי לעשות את ההכנה הנדרשת לימי הדין, ראש השנה ויום כיפור, אשר כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון.

ולכן "ואני אתנהלה לאטי לרגל" (ראשי תיבות אלול) המלאכה אשר לפני, כדי שאוכל לתקן את כל הפגמים, "עד אשר אבוא אל אדוני שעירה" בגאולה העתידה כי גדולה תשובה שמקרבת את הגאולה. (יומא פו, ע"ב), ובאופן אישי: "קרבה אל נפשי גאלה" (תהלים סט, יט), לזכות לגאולה פרטית משיעבוד היצר הרע.

אלא שצריך להבין למה נרמז חודש אלול בדברים הללו שדיבר יעקב אבינו עליו השלום לעשו הרשע בשעה שנפרד ממנו אחרי שפייס אותו בדורון.

וכתב עוד בספר "ארשת שפתינו", וראיתי מי שביאר על פי מה שכתב ה"בני יששכר" בשם הזוהר הק' (ח"ב ע"ח:) שיעקב ועשו חילקו ביניהם את החודשים, יעקב אבינו עליו השלום לקח לחלקו בקדושה את החודשים, ניסן, אייר וסיון, ולעשו היה מגיע לחלקו חודשים תמוז, אב, אלול. ושמח עשו שנפל בחלקו חודש אלול ויוכל למנוע מבני ישראל מלשוב אל ד' בחודש זה שהוא לפני ימי הדין. ונלחם עמו יעקב אבינו והוציא ממנו את חודש אלול ונטלו לחלקו כדי שיוכלו בני ישראל לשוב בתשובה בחודש זה, ולא נשארו לעשו רק חודשי תמוז ואב שבהם חרב בית המקדש וחרבה ירושלים.

ולפי זה יבואר היטב, כי אחרי שפייס יעקב אבינו את עשו הרשע ונתן לו דורונות, רצה להגיד לעשו שלא יחשוב שויתר לו גם על חודש אלול הנצרך לתשובה, אלא תדע לך שלמרות כל המתנות שנתתי לך, "ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר לפני", אני צריך חודש שלם לשוב בתשובה לאט לאט.

ועל זה החודש רמזה לנו התורה הק' בפרשת כי תצא בענין יפת תואר: "ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים", ומבואר בזוהר חדש (כי תצא דף עב.) "דהא הוא ירחא דאלול", דהיינו כי בחודש זה צריך האדם לבכות ולשוב אל ד' על מה שחטא להקב"ה אב הרחמן, ולתקן את אשר פגם בשכינה הקדושה.

חסד גדול עשה הקב"ה עם ישראל שנתן להם חודש אלול ימי רחמים ורצון כדי לעשות תשובה. וכל זה לא רק כדי שבחודש זה ישנו מעשיהם לטובה ויתחרטו על העבר, אלא אם האדם עושה תשובה שלמה על חטאיו בחודש זה, יוכל לתקן למפרע את כל החטאים של כל השנה, וכמו שרמז בעל ההפלאה במשנה (כתובות דף צ"ז.) "נותנין לבתולה שנים עשר חודש",

כלומר שנותנין לאלול שמזלו בתולה לתקן בו את כל הי"ב חודש של השנה, שאם ישראל מתקנים מעשיהם בחודש זה, נחשב כאילו היו כל הי"ב צדיקים וטובים.

ואולי לזה נרמז בדברי חז"ל (ר"ה י, ע"ב) "ל' יום בשנה חשוב שנה", כלומר ל' יום המיוחדים בשנה שהם ל' יום של חודש אלול אם עושים בהם תשובה, חשובים שנה, כאילו היה צדיק כל ימות השנה.

בספר "מועד לכל חי" להגר"ח פלאגי זצ"ל (עמוד קפ"ה) כתב, וז"ל: מצאתי בתנא דבי אליהו (רבה, פרק לא) וזה לשונו: הקב"ה יושב ומצפה להם לישראל, יותר משמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותם ויבנה להם בית המקדש, עכ"ל. ומוסיף הגר"ח פלאגי זצ"ל, ואומר: האמנתי כי אדבר, ובכל פעם שאני קורא את המאמר הנכבד הלזה עיני עיני יורדה מים. דאיך יתכן דמלך הכבוד, אלקי עולם ד', הוא יושב ומצפה אותנו שנחזור בתשובה כדי לעשות עמנו כל טובות שבעולם, וכל אחד הולך בשרירות לבו ואין שם על לב לאמור לכו ונשובה אל ד'.

"הרי לנו כאן" כותב בספר "באר אברהם", (עמוד ט"ז) "דברים חוצבי אש מהו הגדר של 'דודי לי', שהוא יותר מהאב לבנו, ומאשה לבעלה, היש דרגה גדולה מזו?"

כשאנחנו רואים שהקב"ה מצפה לתשובתנו, זה צריך לעודד ולדרבן אותנו לתשובה. והגם שראינו מפורש ברבנו יונה בהתחלת ספרו "שערי תשובה", שיעזור ד' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת, שיש עזר מיוחד מן השמים למי שבאמת רוצה לחזור בתשובה, אבל אין אדם מאמין בעצמו ובתשובתו. וכתב בספר "צדקת הצדיק" (אות קנד) "כשם שצריך האדם להאמין בהשם יתברך, כך צריך אחר כך להאמין בעצמו, שיש להשם יתברך עסק עימו!"

ופעמים אדם יושב וחושב מה רב ההבדל בין הדורות הקודמים לדורות שלנו, ועלול להגיע ליאוש חלילה. לומר בליבו מה כבר התשובה שלי, ומה כבר ההתעוררות שלי. אלא עלינו לדעת שבמצב כזה ירוד כל התעוררות אפילו הקטנה שבקטנות מתקבלת ברצון. כמו שאמר ה"חפץ חיים" זצ"ל, בזמן שיש שבע בעולם מחפשים את האוכל הטוב והטרי ביותר, ואילו כשיש רעב ר"ל כל מה שיש, מתקבל בשמחה רבה. ובדורינו, שהמצב הרוחני ירוד, זה כמו בזמן רעב שהכל מקובל אפילו התעוררות קלה שבקלות.

וידוע, שהאר"י הקדוש אמר לרבי חיים ויטאל פלאות מגדלות נשמתו (כמבואר בשער הגילגולים, לח). וכתב ("שבחי מהרח"ו, יז): "שאלתי למורי ז"ל, איך היה אומר לי שנפשי במעלה כל כך, והרי הקטן שבדורות הראשונים היה צדיק וחסיד שאין אני מגיע לעקיבו! ויאמר: דע, כי גדולת הנפש אינה תלויה רק במעשה האדם, רק כפי הזמן והדור ההוא. כי מעשה קטן מאוד בדור הזה שקול ככמה מצוות בדורות הראשונים. כי בדורות האלו הקליפה גוברת מאד עד אין קץ, מה שאין כן בדורות הראשונים. ובלא ספק יש למעשה קטן כיום מעלה גדולה ממעשה גדול של צדיקים הראשונים מזמן התנאים והאמוראים!"

ואם כך אמר האר"י הקדוש בדור דעה של מרן ה"בית יוסף" והאשליך הקדוש ומהר"י בי רב ומהר"י בן לב ומהרש"ל ומהרמ"א והלבוש ועוד קדושי ומצוקי ארץ, מה נאמר אנו, יתמי דיתמי. כמה חשוב כל מעשה קטן שלנו, כל אנחה וצעד לתשובה!

וכמדומה לי שראיתי מובא שבדורות אלו עצם הדבר שהאדם לא מסיח דעתו מכך שאנחנו בעיצומו של חודש אלול ומשתדל לשפר מעשיו מתקבל הוא לרצון לפני ד'.

מובא בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל שפעם ראו אותו בחודש אלול סוער ורוגש, ושאלו אותו על מה ולמה זה הסער, והשיב: הלא אלול עכשיו! שאלו אותו: וכי אלול דוב הוא?

והשיב: אלול הרבה יותר מדוב! שהרי דוד המלך עליו השלום אמר: "גם הארי וגם את הדוב היכה עבדך" (שמואל א' יז, לו), ואילו על אלול אמר: "סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי", (תהלים קיט, קכ) שנעשה בשרו חידודים חידודים מפחד.

עלינו לשים לב שיש צורך שנתקן מעשינו בעוד כוח בנו ועוד בצעירותינו, ולא להשאיר לימי הזקנה.

ומסופר על הגאון רבי יצחק בלאזר זצ"ל שאמרו לו תלמידיו: למדנו ארחות חיים. אמר להם: אמשול לכם משל, למה הדבר דומה. לאנשים שהלכו ביער ותעו בדרך, ולא עלה בידם למצא השביל הנכון. חיפשו יום שלם, ולא מצאו. והיו בצער גדול ונתקפו חרדה. מצאו זקן אחד, ושמחו שמחה גדולה, שהוא יוביל אותם בנתיב הנכון. שאלו אותו איך יוצאים מהסבך הזה, השיב להם: כמה זמן אתם מחפשים. אמרו לו: יום שלם. ענה להם: אני מחפש כבר ג' שנים ולא מוצא, וגעו בבכיה.

אבל האמת היא, שזקן יכול לשרך רגליו עשר שנים ביער בלא למצוא מוצא, והצעירים במרצם יתכננו החיפוש כהלכה, ובתוך יום יומיים יצאו מן המיצר. כך גם לענייננו.

שישנן סיבות גדולות של עת הזקנה שאז קשה שבעתיים כי הזקן תשש כוחו, ואפילו ירצה לשנות הרגלו לא יוכל לשנות מפאת חולשתו. וכבר כתב רבינו ישראל מסלנט זצ"ל ב"איגרת המוסר" ששינוי המידות לטובה נקל בימי הנעורים, ובימי הזיקנה אפשר רק לדכא נטיות, ולא לשנותן.

עוד אמר הגרי"ס זצ"ל כי קל יותר ללמוד את כל הש"ס, מלשנות מידה אחת. קל וחומר, אם המידה מושרשת עמוק בנפש. וידוע, שהאדם נפעל כפי פעולותיו ("חינוך" מצוה טז). ואם כן, ככל שמושרשים יותר במעשים, כן מושרשות יותר המידות. אם כן, ככל שהאדם מתבגר הרי עשה יותר מעשים שהשרישו בו יותר את המידות. וככל שהרגל הולך ומתחזק קשה יותר לשנותו,

ובפרט שההרגל הגיע לימי שיבה, היעלה על הדעת שדוקא אז יוכל לשנותו.

על כן אין מנוס מלהתעורר מבעוד יום בכל דרך שהיא, והחלש יאמר גיבור אני, ואם לא עכשיו אימתי, ויש להתחזק ללא שיעור וגבול, ובפרט באלול, והבא ליטהר מסייעין אותו. (יומא לא, ע"ב)

פרשת כי תבא

"נחפשה דרכינו ונחקורה"

אומרים כל יום בסליחות: "נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה אליך". מובן מאליו שמשפט כה חשוב לא יכול להשאר בגדר של אמירה גרידא.

הספורנו כתב בפרשת נצבים, בפסוק: "בפיך ובלבבך לעשותו" (דברים ל, יד): להכיר בלבבך את חטאך, ואת האל יתברך שחטאת לו, ולהתחרט ולהתוודות על זה בפיך.

הנה לפנינו בדברי הספורנו שני עיקרים בענין התשובה. הא' הכרת החטא, כמו שהנביא אומר: "הנני נשפט אותך על אמריך לא חטאתי" (ירמיה ב, לה), והב' הכרת הבורא אשר חטא לפניו. וזה מה שאנחנו אומרים ביום הכיפורים "על חטא שחטאנו לפניך", לדעת אשר למי חטאנו.

בפרשת השבוע כותבת התורה: "יככה ד' בשגעון ובעוורון ובתמהון לבב" (דברים כ"ח כ"ח). ופירש רש"י תמהון לבב, אוטם הלב. והיינו היות לב האדם סגור ואטום מדעת והשכל, והוא כתוצאה מן החטאים והעבירות המטמטמים את לבו (יומא לח, ע"ב) וענינו, כי ע"י שנשרש האדם בחטא, ואבד הרגש הטוב מלבו, נטמטם לבו ונסתם. כי החטאים והעוונות מלאו את חלל הלב, וממילא נעשה הלב אטום וסתום.

“תיקון הנפש כתיקון הגוף”

התקנה לזה, מה שכתבה התורה: “ומלתם את ערלת לבבכם” (דברים י' ס"ז), וכתב רש"י גם שם: אוטם לבבכם וכיסויו. וענין “ומלתם את ערלת לבבכם”, כמו שנצטוינו לתקן גופנו ולהשלים צורתנו על ידי מילת ערלת הבשר, כן ציוותה התורה כי עלינו להשלים צורת נפשנו במילת ערלת הלב, פתיחת הלב בהסרת אוטם העבירות הסוגר עליו. וכאשר יתעורר האדם למול ערלת לבו, יזכוהו בס"ד להכיר חסרונותיו. כפי שביאר רבנו יונה בכתוב: “ותוכן לבות ד'” (משלי כ"א ב), כי יעזור ד' למי שמכוון את לבו לדרוש האמת, ומעיר הקב"ה את רוחו להרגיש בחסרונו ובסלוף מדותיו.

מצב זה של חיפוש דרך וחקירת החטא ועונשו, הוא נחלתו התמידית של הצדיק והישר לב, כדברי ה”שערי תשובה” (שער ב' אות ט') וז"ל: והנה אנשים צדיקים וישרים בלבותם, שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם, וינהמו על חטאיהם כנהמת ים, ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת ד', כי על זה יפשע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות.

למה ישנם אנשים שהתשובה נמנעת מהם

כתב רבינו יונה (ב”שערי תשובה” שער ב' אות: ח') ויש אנשים רבים ימנע מהם אור התשובה כי הם זכאים וטהורים בעיניהם, ולא יתעשתו על תיקון מעשיהם, כי ידמו בנפשם שהם מתוקנים, והם חטאים לשם מאד, הלא כתיב (קהלת ז' כ'): “כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא”. ודימה אותם לחולה שאינו מרגיש בחליו, ולא יחשוב על הרפואה.

מכל זה רואים כמה צריך אדם לחפש במעשיו, כמו שכתב הספורנו שצריך להכיר את החטא, ואז יתחיל להסיר האוטם ויזכה לס"ד לתקן מעשיו.

לימוד מוסר הוא העצה לתיקון המידות

ומהי העצה כדי שאדם לא יחשוב את עצמו צדיק וירגיש בחליו, לומדים אנחנו מדברי הגה"צ רבי ישראל מסלנט זצ"ל זי"ע (ב"אור ישראל" באגרת ג') וז"ל: עתה נחפשה דרכינו ונחקורה, חולים אנחנו מכל צד ופינה, התאוה והכבוד יסובבונו, הגזל והעוולה יסובבונו, הגאוה והכעס הקנאה והקפדנות הם דרכינו, הלשון ישלוט בנו באין מעצור, ומדוע לא ננוס אל בית הרופאים, אולי נמצא איזה מזור ותרופה למכתנו, כי מי פתי חסר לב אשר לא יבקש מזור למחלתו. אין זאת כי אם עצת היצר המלומד במלחמותיו, כי איש מלחמה מנעוריו הוא, לא יעצרוהו טרדי הבלי הזמן כמונו, וכל מגמותיו הוא רק להסיר מלפנינו כלי מלחמתנו, הוא לימוד המוסר, ובזה יאסור אותנו לפניו ואין מושיע.

והעיקר השני שהזכיר הספורנו הוא הכרת הבורא שחטא לפניו, והיינו בחינת המרידה במי שצוה והזהיר על העבירות. וזהו ענין של יראת החטא המוזכר ב"מסילת ישרים" (פכ"ד) שהיא שייכת ליראת הרוממות, שהרי יראת העונש זו דאגה לעצמו, ויראת חטא הוא לא לעבור נגד רצון ד'. בתפילה אנחנו עומדים לפניו ואומרים: "ברוך אתה". במצות ובכל עבודתינו עלינו לדעת לפני מי אנחנו עומדים, כמה דואגים לתקן את הבית לפני שמקבלים אורח חשוב, ככה צריכים לדאוג שהמצוה תהיה כתקונה.

וכמה זהירות צריך לא לעבור נגד רצונו, ובאם הזדמן עבירה לפני האדם יזכור שהבורא נמצא לפניו, ואיך יעיז לעשות נגד רצונו.

פרשת נצבים

ג' מצוות האחרונות שבתורה

כתב המבי"ט בספרו "בית אלקים" (שער התשובה פרק י"ז), שהתשובה היא מצוה כוללת כל המצוות וסובבת עליהן. כי אם יחטא האדם בין באחת מכל מצוות עשה שלא רצה לעשותה, בין שעשה איזה דבר מהמוזהר לעשות, התשובה היא רפואת תעלה להן וישוב אל ד' וירחמהו. כמו עבודת אלילים ותלמוד תורה שסובבות כל התורה כולה, כי המודה בעבודת אלילים כופר בכל התורה כולה, והכופר בה כמודה בכל התורה כולה, (רש"י במדבר טו, כג. דברים יא, כח) וכן תלמוד תורה סובב על כל המצוות, וכמו שנאמר (דברים ה' א): "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם", כי לא יוכל אדם לעשות כל זה אם לא למדה או שמעה ממי שלמדה. ואין בכל המצוות מצוה אחת שהיא סובבת כל המצוות כאלו, כי מצוות שבת ומילה וצדקה ושאר מצוות גדולות שבמצוות, אינן סובבות ולא כוללות כל המצוות, כאלו.

ובענין התשובה כתוב בתורה (דברים ד, ל): "ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקולו", כי בקיימו מצוות התשובה ישמע בקול ד' יתברך בכל מה שיצונו, כיון שניחם ושב מחטא פרטי שעשה.

והוסיף: והנה מצאנו מצוות התשובה כתובה בסוף כל המצוות, להורות על ענין זה כי היא כוללת את כולן וסובבת אותן כנזכר, ואין שום מצוה כתובה אחר כך כי אם מצוות הקהל שהוא ענין תלמוד תורה. ומצוות כתיבת ספר תורה גם כן, דכתיב (דברים ל"א, יט): "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל" כי היה צריך לכותבה בסוף התורה, לומר שיכתבו כל התורה בספר מראש ועד סוף. וחזר והוכפל עונש אזהרת עבודת אלילים גם כן כאן בסוף התורה אחר התשובה (שם ל' יז): "ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת הגדתי לכם היום" וגו'. וכן מצוות תלמוד תורה כתובה קודם פסוקים אלו: "כי המצוה אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא", ואחריהם במצוות הקהל

ובמצות כתיבת ספר תורה דכתיב: "ולמדה את בני ישראל", להורות כי אלו הג' מצות, תשובה תלמוד תורה ואזהרת עבודת אלילים הן סובבות כל המצוות שנכתבו כבר בתורה, ושקולות כולן מן הצד הנזכר.

תפקיד הלב, המוח והכליות בעבודת ד'

ועוד כתב שם: ואפשר שעל אלו הג' מצות מורים האברים הראשיים שבאדם, והם הלב, המוח והכליות. הלב הוא כנגד תלמוד תורה שכתוב בה: "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך" (דברים ו, ו). המוח הוא כנגד אזהרת עבודת אלילים, שצריך להאמין בשכל החונה במוח מצות יחוד האל יתברך שאין זולתו בשמים ובארץ, והכליות היועצות לאדם הטוב והרע (ברכות סא, ע"ב) כנגד מצות התשובה, צריך שיתיעץ בנפשו מיצר הטוב עם הלב עצת כליותיו לשוב בתשובה שלימה על החטאים שעשה כדי שימלט מרעת יצר הרע. ודוד המלך עליו השלום היה מתפלל לאל יתברך שיהיה לבו נכון ובטוח באלו הג' המצוות הכוללות (תהלים כ"ו ב) "בחנני ד' ונסני, צרפה כליותי ולבי כי חסדך לנגד עיני". הזכיר האיברים הראשיים המורים עליהם. ורמז המוח באמרו "לנגד עיני", והוא המוח שהוא נגד העינים. ומפני כי היסורין הבאים על האדם לפעמים מטרידים אותו באופן שאינו יכול לשוב בתשובה מחטאיו, וגם כי לפעמים מטיל בהם מום מחשבת יצר הרע לומר שלא בא לכפרת עון אלא מקרה הוא היה לו, וכן מבטלים אותו מהלימוד. לכן אמר "בחנני ד'", כלומר כשתבחון אותי ותיסרני על חטאתי יהיה באופן שאוכל לשוב בתשובה, ושאמין שבאו מאתך לכפרת עון, וגם שלא יבטל אותי מלימודי כאמרו: "אשרי הגבר אשר תיסרנו - י'ה ומתורתך תלמדנו" (תהלים צד, יב), וזהו הנרצה באומרו: "צרפה כליותי ולבי", כלומר יהיה הנסיון באופן שישארו כליותי צרופים וחקוקים בפועל התשובה ולבי שלם בתלמוד תורה. ועל מה שתלוי במוח, הוא הכפירה בעבודת אלילים, איני צריך להתפלל שתצרפני, כי ידעתי "כי חסדך נגד עיני" תמיד, באופן שאין מקום ליצר הרע שינגדני בזה, כי לעולם התהלכתי

באמיתות שמך, כי אתה אמת ותורתך אמת. עד כאן דברי המבי"ט.

תכלית ימי התשובה - לעמוד משטף מרוצת הזמן

היות וענינא דיומא היא מצות התשובה, נביא כאן מה שכתב הגאון רבי אליה מאיר בלוך זצ"ל ראש ישיבת טלז בספרו "שעורי דעת" (ח"ד עמ' ל"א): הנה תחילת התשובה היא ההתייצבות, שישאל האדם את עצמו מה עלי לעשות. כי רוב בני אדם אינם מתבוננים כלל בדרך חייהם אלא עושים הכל לפי הרגל ושטף מעשיהם הקודמים. וזה מה שאמר להם משה רבינו עליו השלום לישראל: "אתם נצבים היום כולכם" (דברים כט, ט), וכן יהושע וכן שמואל. (רש"י דברים כט, יב) והיינו שהעמידו אותם משטף מרוצתם להתייצב ולהתבונן מהי דרכם מעתה, ולא התיירא יהושע מלתת להם הברירה לבחור באלקי ישראל או בשקוצי העמים. כי כדאי הדבר כדי שיהיו המעשים בהתבוננות והחלטה, ורק אז אפשר לו לאדם להתייצב על דרך הטובה.

והנה ימי הדין נועדו בעיקר להעמיד את האדם אשר הוא כסוס שוטף במרוצתו, ושיתייצב ויתבונן לאן הוא הולך ומה היא דרכו מעתה, אך לדאבוננו גם בימים אלו אנחנו ממשיכים את דרך מרוצתנו, ואיננו מתייצבים להתבונן בדרך חיינו.

ויש הרי עזר משמים למי שבא לטהר כדברי הגמרא (במסכת מנחות דף כט, ע"ב) שהעולם הזה נברא באות ה' הפתוחה מלמטה, שכל הרוצה לצאת מעולמו יצא. ומאי טעמא תליא כרעיה (של אות ה"א), דאי הדר בתשובה מעיילי ליה, ושואלת הגמרא: וליעייל בהך, מתרצת הגמרא: לא מסתייעא מלתא, תרגום: (מה הטעם רגל השמאלית של אות ה"א תלויה שאם יחזור בתשובה מעלים אותו מהפתח הקטן. ושואלת הגמרא למה לא יוכל לחזור בו מהפתח הגדול שלמטה שבו יצא, ועונה הגמרא שבדרך זו אין לו סיוע). כדריש לקיש דאמר ריש לקיש מאי דכתיב: "אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן", (משלי ג, לד)

בא לטהר מסייעין אותו, בא ליטמא פותחין לו.

וכתב בספר "שפתי חיים" (ח"א עמ' ל"ב), הבדל ניכר יש בין הבא לטהר שמסייעין אותו, לבין הבא ליטמא שאינו מקבל סיוע, אלא רק פותחין לו, נתינת אפשרות. בהבנה הפשוטה הסיבה להבדל היא, כי מידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה י"א, ע"א). אכן משמעות נוספת יש כאן, לאחר שכבר הרשיע ונפל במצודת היצר הרע, אם בא ליטהר זקוק הוא כבר לסיוע מיוחד, לולא זאת לא יוכל לשוב ולעמוד כנגד היצר הרע. וכן מפרש רש"י: "לא מסתייעא מילתא", דהבא ליטהר בעי סיוע מפני יצר הרע הלכך עבדי ליה סיוע ופתח יתירה. שני דברים נאמרו כאן. הא', "עבדי ליה סיוע", יש סיוע של הקב"ה להעלות את השב לפתח של מעלה, וזהו "מעילי ליה". והב', "ופתח יתירה". שאי אפשר להנתק מהיצר הרע בלי סיוע מיוחד, דהיינו דרך פתח צר ועליון יותר.

ממשיכה הגמרא לשאול: ומאי טעמא אית ליה תאגא (מדוע יש תג בראש הה"א), אמר הקב"ה: אם חוזר בו, אני קושר לו תאגא.

"קושר לו קשר". מלבד הסיוע שקיבל השב לעצם התשובה, גם לאחר שחזר צריך קשר מיוחד שיקשור אותו למעלה, אל הקב"ה, כדי שיעמוד בתשובתו ולא יפול שוב. סיעתא דשמיא לקיום התשובה והעמידה בה. בבחינת מי יעלה בהר ד' ומי יקום במקום קדשו, לאחר העליה יש גם צורך בקיום.

וגירסת ה"שיטה מקובצת" וה"צאן קדשים" שם: "אני קושר לו כתר". אשרי מי שבוראו קושר לו כתר. מי לא ימהר לשוב בתשובה!

פרשת וילך

ימי הדין וסגולתם

כתב ב"דרך ה'" (ח"ד פ"ז) וז"ל: ושורש כולם סדר שסדרה חכמה העליונה שכל תקון שנתקן ואור גדול שהאיר בזמן מן הזמנים, בשוב תקופת הזמן ההוא, יאיר עלינו אור מעין האור הראשון, ותחודש תולדת התיקון ההוא במי שמתקבל וכו'.

נמצא שביום א' של ראש השנה, בשעה שדן את אדם הראשון בשעתו, נחקק כח הדין ביום ומתעורר בכל שנה ושנה כמו אז. כמבואר במדרש (בויק"ר פרשה כ"ט ס"א) שבשעה י"א נידון, ב"ב יצא בדימוס. אמר הקב"ה לאדם: זה סימן לבניך כשם שעמדת לפני בדין היום הזה ויצאת בדימוס כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום הזה ויוצאים לפני בדימוס. אימתי, "בחודש השביעי באחד לחודש". (ויקרא כג, כד)

ויובן הדבר על פי דברי המהר"ל ב"דרך החיים" על המשנה (אבות פ"ד מכ"ב), וה"חיים לידון", וז"ל: דבר זה תבין מה שיום הדין הוא בראש השנה, כי הימים האלו להשי"ת קירוב אל העולם, כמו שאמרו חז"ל (ביבמות מ"ט, ע"ב) על הפסוק (בישעיה נ"ה ו'): "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" אלו י' ימים בין ראש השנה ליום כיפור. כי קירבת השי"ת אל העולם מביאה הדין. ולפיכך מלך וציבור מלך נכנס קודם כי המלך לפי מדרגתו קרוב להשי"ת, והקרוב קודם לדין.

ומצד שני רצון הקב"ה שיזכו הברואים בדין, כמו שכתב ה"ראשית חכמה" (בשער האהבה פ"ז) על הפסוק (בישעיה מ"ג כ"ו): "הזכירני נשפטה יחד, ספר אתה למען תצדק"; הקב"ה חפץ שיזכו ישראל בדין, נצחתי לדור המבול והפרדתי אוכלוסין, נצחתי משה והרוחתי. כביכול מרויח ונהנה כשמנצחים אותו ויוצאים זכאים בדין וכן הוא במדרש שהזכרנו לעיל: ויוצאים לפני בדימוס בחודש השביעי באחד לחודש ופירש ב"מתנות כהונה": דימוס,

פירש הערוך גזר דין של חסד.

וכתב בספר "מאמרי שלמה" (ח"א עמ' רנ"ד): ואין הפירוש שזה רק סימן, אלא כמו שיש כח נתון ביום זה לעורר משפט ודין, כן נתן השי"ת כח ביום הזה גם כן לסייע לישראל לצאת זכאים בדין על ידי תחבולות שונות, אפילו אם מצד עצם מהות הדין אינם ראויים. דאם לא כן למה צריך לסימן, הרי ראויים המה מצד עצמם.

אמנם הדין תלוי ברוב זכויות, כמו שכתב הרמב"ם (בהלכות תשובה פ"ג ה"ב), מכל מקום גזרה חכמתו יתברך שיהיו עוד אופנים לזכות בהם ביום הדין של ראש השנה, שלפי ערך מדת המשפט הוא בחינת מתנת חנם. ובחז"ל (שמות רבה מה, ו) אמרו בשעה שעלה משה למרום ראה כמה אוצרות ושאל להקב"ה ובאר לו אוצר כל אחד למי, לבסוף ראה אוצר גדול מאד. אמר לו: זה למי, אמר לו: זה של מתנת חנם.

העצות לזכות ביום הדין

אמרו חז"ל (במסכת ר"ה ט"ז, ע"א): אמרו לפני בראש השנה מלכויות זכרונות, שופרות. מלכויות, כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות, כדי שיעלו זכרונכם לפני לטובה. ובמה, בשופר. ואם אחד יש לו רוב זכויות, אינו צריך לעצות וסגולות. ועל כרחך אפילו מי שאינו בגדר רוב זכויות יש לו עצה שיעלה זכרונו לפניו יתברך לטובה ויזכה בדין של ראש השנה על ידי שיאמר מלכויות, אם מכאן ולהבא ממליך הקב"ה עליו אף על פי שעדיין לא תיקן את העבר ורובו עבירות, מכל מקום על ידי מלכויות ותקיעת שופר זוכה בדין של ראש השנה וכן אמרו במדרש (בויק"ר כ"ט ג'): רבי יהודה ב"ר נחמן פתח, "עלה אלקים בתרועה ה' בקול שופר" (תהלים מז, ו) בשעה שהקב"ה יושב ועולה על כסא דין, בדין הוא עולה. מה טעם? "עלה אלקים בתרועה". ובשעה שישראל נוטלים את שופריהן ותוקעין לפני הקב"ה, הוא עומד מכסא הדין ויושב בכסא רחמים, דכתיב: "ד' בקול שופר".

ומתמלא עליהם רחמים ומרחם עליהם והופך עליהם מדת הדין לרחמים, אימתי ? "בחוּדש השביעי".

בהמשך: א"ר יאשיה, כתוב: "אשרי העם יודעי תרועה" (תהלים פט, טז). וכי אין אומות העולם יודעים להריע, אלא שהן (ישראל) מכירין לפתות את בוראן בתרועה והוא עומד מכסא הדין לכסא רחמים ומתמלא עליהם רחמים, והופך להן מדת הדין למדת הרחמים. אימתי, "בחוּדש השביעי".

עצה שניה מצאנו במדרש (בב"ר נ') שהקב"ה דן את ישראל ביום, בשעה שעושים מצוות, ואת אומות העולם בלילה בשעה שהם ישנים ואינם עושים עבירות. ולכאורה איך זה ישנה מצבו של כל אחד ממה שהוא אז, אם רוב זכויות או רוב עבירות. ועל כרחק יש ענין בסגולת היום, כמו שהיום גורם דין בכל תוקף כן היום גורם קירוב וזיכוי בדין למי שעוסק אז במצוות ומעשים טובים אפילו אין לו רוב זכויות. וכן אומות העולם יכולים לזכות יותר בשעה שאינם חוטאים. שאפילו מי שיש לו רוב עבירות, אם בשעת מעשה עוסק במצוות יתכן שיזכה בדין ראש השנה, וכן יתכן שאפילו מי שיש לו רוב זכויות, אם בשעת מעשה יחטא, יצא ח"ו חייב בדין. ומזה רואים עד כמה צריכים להזהר מלחטוא בראש השנה.

יתכן עוד להסביר בכך, שחטא יוצר מקטרג ומצוה יוצרת סניגור (אבות פ"ד מי"א). ובראש השנה יש להזהר שבעתיים מקיטרוגים. שאפילו מצות ודוי, שהיא עיקר גדול בעניני-תשובה, וראש השנה הוא היום הראשון של ימי התשובה, מכל מקום אסרו להתודות בפה, שלא לעורר קיטרוג, כי מהות היום אינו סובל הזכרת חטא, וכל שכן חטא בפועל. נכון הדבר לגבי מצוות בכלל, ולגבי מצות תלמוד תורה בפרט. ראשית, משום שכרה העצום והרב. שאמרו (בירושלמי ריש פאה, וב"שנות אליהו" שם) ששכר כל מלה של תלמוד תורה גדול משכר כל תרי"ג מצוות גם יחד. וסגולה מיוחדת לתלמוד תורה ביום הדין על פי דברי הזוהר הקדוש (ח"ב מו א, שהובאו ב"נפש החיים" שער ד פי"ח,

בתרגום): כמה חביבה התורה לפני הקב"ה, שכל מי שעוסק בתורה אהוב הוא למעלה אהוב הוא למטה, והקב"ה מקשיב לדבריו ואינו עוזבו בעולם הזה ולעולם הבא. ועוד (זוהר ח"ג נב): כאשר עוסק הוא בעבודת קונו וגורס בתורה הרבה שומרים עומדים לפניו לשומרו והשכינה שורה עליו וכולם מכריזים לפניו ואומרים: תנו כבוד לדיוקן המלך. שמור הוא בעולם הזה, ולעולם הבא אשרי חלקו. לפיכך, עצה נכונה לכל אחד שיסדר לעצמו איזה ענין בדבר תורה או יראה שיחשוב בו כל ב' ימים של ראש השנה בין בשעת אכילה והליכה ברחוב כדי שתהיה מחשבתו דבוקה כסדר בלא הפסק בו יתברך, ויהיה תמיד במצב של "בשעה שעוסקים בתורה ובמצוות", וגם להמנע מחשש חטא של בטול תורה באותו רגע. והרב מבריסק זצ"ל היה אומר תהלים בכל עת פנאי בראש השנה. כששאלוהו מדוע אינו לומד גמרא, ענה: כשאני לומד גמרא מתעוררת קושיא, וגם היא בגדר לימוד תורה. ואני הולך לארון לעיין בספר כדי ליישבה, וגם זה לימוד תורה. אבל רגע ההליכה לארון ...!

עצה שלישית מצאנו בחז"ל (ר"ה ט"ז, ע"ב) אמר רבי יצחק, כל שנה שרשה עניה בתחילתה מתעשרת בסופה. ופירש רש"י, שישראל עושים עצמם רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה, כענין שאמרו: "תחנונים ידבר רש" (משלי יח, כג), יהיו בטוחים שהם נענים (מאירי, שם).

והרי זו עצה למי שלא יכול לזכות על ידי רוב זכויות, מכל מקום יש בכוח היום לקבלו ולזכותו, על ידי שבירת הלב ועשיית עצמו כעני ורש, וכשיכיר שלרש אין כל, לא זכות, לא תביעה ולא מקום לבקשה, ויכול לקוות רק לרחמי שמים, ויבכה ויתחנן לפניו כעני בפתח, זהו גם כן בכח היום, כמו שבכח היום דין ותוקפו כן הוא גם כן ממעלת היום לצאת בדימוס בדין על ידי שעושה עצמו רש.

וכמדומה לי מובא ב"שפתי חיים" שבראש השנה האדם הוא במצב שאין לא כלום. גם מה שיש לו הוא בסכנה, ועליו לבקש

הכל מחדש כמו שאין לו מאומה. וכפתגמו של הרב מברסק זצ"ל: "בראש השנה אין 'חזקות'!" שלא יחשוב אדם, שהוא כבר מוחזק בחייו, מוחזק בבריאותו, בעושרו ובאושרו, ידע שעל הכל דנים מחדש, וצריך זכויות כדי לזכות בכל דבר ודבר. או, לפחות, לב נשבר!

פרשת האזינו

מוצאי יום כיפור

בסוף תפילת הנעילה, אחרי התקיעות, אומרים: "לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלקים את מעשיך" (קהלת ט, ז). ומובא בתוספות (יומא פז, ע"ב) שבת קול יוצאת ומכריזה כך.

ופירש בספר "הרהורי תשובה" (עמ' ק"כ) למה צריכים בת קול, כי גדול צער הנפש מהנפילה ממדרגת יום הכיפורים והחזרה אל שגרת החולין, לכן צריכים אנו לבת קול שתאמר "לך אכול בשמחה את לחמך".

ומכיון שהאדם לא נשאר במדרגת ובמעלת יום הכיפורים, על זה עצמו צריך לבקש "והוא רחום" שאומרים מיד אחרי תפילת נעילה בהתחלת ערבית של מוצאי יום הכיפור. ועל דרך שכתב הרמב"ן (במדבר ו, יא) שבסיום נזירותו מביא הנזיר חטאת, על הפסקת הנזירות!

ודוקא אחרי עליה גדולה אז קיימת יותר סכנת הנפילה. וכך ביאר הגאון רבי אברהם יצחק ברזל שליט"א את מה שמצינו שמשנה רבינו ביום פטירתו אמר דברי תוכחה קשים יותר ממה שאמר כל הארבעים שנה, כמו שרואים בפרשיות נצבים וילך והאזינו. ולכאורה זה דבר פלא, שהרי דוקא אז הכלל ישראל היה במדרגה עליונה.

אלא דוקא בגלל המדרגה העליונה שנמצאו בה באותה שעה פחד משה מהירידה הצפויה אחרי מותו, כמו שאמר: "כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון" (וילך ל"א כ"ט).

ומכיון שגם אנחנו כעת היינו במדרגה עליונה, מדרגת יום הכיפורים, אז כעת צריכים להיזהר מנפילה.

ואם כן צריכים לברר מהי חובת עבודתינו בשעה זו. "היוצא מבית הכנסת לא יפסיע פסיעה גסה", (ברכות ו, ע"ב) עברנו תקופה כה נעלה ומרוממת, עברנו היום את היום הקדוש, אל נא נפסיע מכאן פסיעת גסות, אלא לאט לאט, ועל ידי זה נשמור את מה שהשגנו. וזה הלקח הנלמד מהלכה שאמרו (ספרי, ראה) שאדם שהביא קרבן או ביכורים חייב היה ללון בירושלים, שנאמר: "ופנית בבוקר והלכת לאהליך" (דברים טז, ז). כדי לתת לרשמי הקדושה להשתרש בלב.

בשם הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל מובא שאמר: כל השנה כולה צריכה להיות כמו אלול, "ואלול" סוף סוף זה "אלול"! וביאר הגה"צ רבי בן ציון ברוק זצ"ל, כי כל המדרגות שהשיג האדם באלול צריך הוא לשמר במשך כל השנה, וכשיגיע אלול הבא צריך להמשיך לעלות מאותה הנקודה שבה סיים באלול הקודם.

וכבר הזכרנו בשבת שלפני ראש השנה הגמרא (מנחות כ"ט ע"ב) על התג של אות ה"א, שהקב"ה קושר קשר למי שחזר בתשובה. וביאר ה"שפתי חיים" (ח"א עמו' ל"ב) כי גם אחרי שחזר בו צריך סיעתא דשמיא לעמוד במקומו בתהליך התשובה. והוא כנגד: "מי יעלה בהר ד', ומי יקום במקום קדשו" (תהלים כד, ג)

פרשת וזאת הברכה

שמונה פסוקים אחרונים

בגמרא (ב"ב טו, ע"ב) מובאת מחלוקת מי כתב את שמונת הפסוקים האחרונים של התורה. מהפסוק: "וימת שם משה עבד ה'" (דברים ל"ג ה') ועד סוף התורה. לדעת רבי יהודה כתבם יהושע, ולדעת רבי שמעון כתבם משה בדמע. כל התורה הקב"ה היה אומר למשה ומשה היה חוזר על הדברים וכותבם, וכאן הקב"ה היה אומר למשה והוא בדמע היה כותבם.

לפי מה שפסק בשולחן ערוך (סי' תכ"ח ס"ז) ששמונה פסוקים אחרונים שבתורה לא מפסיקים בהם, נראה שנפסקה הלכה כרבי יהודה שיהושע כתבם. ולא מפסיקים בהם כדי להראות שיש הבדל ביניהם לבין יתר הפסוקים שבתורה, משום שיהושע כתבם. (ויעוין במשנה ברורה שם, כא)

למה היה צריך הפסוק להדגיש שיהושע משרת משה, ולמה אמר הקב"ה ליהושע שמשה מת

רואים לפי זה שכבר כאן התחיל יהושע תפקידו. ובפסוקים הראשונים של ספר יהושע, שהוא ההפטרה לפרשת וזאת הברכה, כתיב שה' אמר ליהושע משרת משה, עבדי משה מת וכו'. ובספר "מראות ישרים" כתב באריכות לבאר למה היה צריך להדגיש שיהושע משרת משה, ולמה צריך עוד לאמר ליהושע שמשה מת.

וכתב שם לבאר על פי המשנה הראשונה באבות: "משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע" וכו', שמשה היה היחיד שקיבל ישר מהקב"ה, ומיהושע ואילך התורה עברה על פי המסורת. וזה יסוד גדול בתורה, של: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז), "שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אימך" (משלי א, ח).

ובפסוקים הבאים בספר יהושע מזהיר הקב"ה את יהושע ואומר לו: "רק חזק ואמץ מאד לשמור לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי, אל תסור ממנו ימין ושמאל למען תשכיל בכל אשר תלך" (יהושע א' ז').

כאן הזהיר את יהושע על אחריותו הגדולה להעביר את התורה כפי שמסר לו משה. והרי עתה חובה מוטלת עליו למסור את התורה הלאה, וכפי שהוא ימסור כך ימסרו הבאים לדורות אחריהם.

והסכנה היותר גדולה היא משום שעבדי משה מת, וידוע שכל זמן שרבו של אדם בחיים, זהיר הוא יותר בעבודת השי"ת. כפי שראינו בספר מלכים (ב' י"ב ג'): "ויעש יהואש הישר בעיני ד' כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן". והעיר שם הרד"ק שלא דוקא כל ימיו כי אחרי פטירת יהוידע הכהן שהיה רבו העמיק ברשתו, כפי שמבואר בדברי הימים (ב' כ"ד י"ז).

מתי ידור אדם במקום רבו

ומבואר (בברכות ח, ע"א) ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא, לעולם ידור אדם במקום רבו. שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה.

ובהמשך הקשתה הגמרא והתניא: לא ידור. ותירצה, כאן דכייף ליה כאן דלא כייף ליה. ורש"י כתב: דכייף ליה, שסר למשמעתו ומקבל תוכחה, ידור אצלו. ואם לאו טוב להתרחק ממנו, ויהי שוגג ואל יהי מזיד.

והרע"א בגליון הש"ס ציין להמג"א (סי' תר"ח סק"ג) שכתב כן להלכה: לעולם ידור במקום רבו כשמקבל תוכחתו ואם לאו אל ידור ומוטב שיהא שוגג.

ועל כל זה הוזהר יהושע כדי שיבין היטב מה תפקידו מכאן ואילך, וכדברי הרד"ק על הפסוק "קום עבור את הירדן" (יהושע א' ב'), שכאן זירזו הקב"ה ליהושע. וביאורו, כמו שכתבו במדרש (שמות רבה א, ח) על הפסוק: "וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא" (שמות א, ו), אף על פי שמתו יוסף ואחיו, אלקיהם לא מת, אלא "ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו". וזו נחמה גדולה. שגם כאשר היה עם אבותינו, יהי ה' אלקינו עמנו אל יעזבנו ואל יטשנו להטות לבבנו אליו, ויזרזנו להמשיך ולפעול ולהרבות חיילים לה' ולתורתו, לקירוב הגאולה השלימה במהרה. אמן.

מועדים וזמנים

אלול - ימי הרחמים והסליחות

"יראת ד' תוסיף חיים"

בספר "לקט רשימות" מובא ביאור בענין פחד הדין דראש השנה. שכאשר ראה יצחק אבינו שעשו אינו ראוי לברכה, נאמר: "ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד" (בראשית כז, לג), ואיתא בחז"ל (תנחומא תולדות י"ג) שזה היה פחד יותר גדול מבשעת העקידה, והקשה הגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל, למה לא פרחו נשמתו כמו בעקידה (פרקי דר"א, ל) ותירץ, שבעקידה היה זה פחד מוות, פחד מסכין השחיטה, ולכן פרחו נשמתו. מה שאין כן במעשה הברכות היה זה פחד של יראת ד', שהרי הראו לו משמים שהיה חי בטעות. הוא סבר שעשו ראוי לקבל הברכות והקב"ה סיבב שיעקב יקבל, ועל כך חרד חרדה גדולה מאד, והיה זה פחד של יראת ד', ונאמר בקרא: "יראת ד' תוסיף ימים" (משלי י, כז), ולא שייך שתבוא מיתה מפחד של יראת ד', רק תוסיף ימים, ולכן לא פרחו נשמתו.

והוסיף עוד שחרדה של יראת ד' היא תוסיף חיים שנותנת לאדם שמחה ומחזקת את האדם ומרוממת אותו. וביאורו, על פי דברי הגמרא (יומא עא, ע"א) בביאור הכתוב: "כי אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך" (משלי ג, ב), וכי יש שנים של חיים ושנים שאינם של חיים, אלא אלו שנותיו של אדם שמתהפכות מרעה לטובה. וכן כתב רש"י (שבת קה, ע"ב ד"ה ימים האריכו). שאריכות ימים פירושה שכילו ימיהם בטוב. ואם כן, "יראת ד' תוסיף ימים" היינו בחיי טובה ושמחה.

יראת ד' מביאה לידי שמחה

ומכאן רואים שיראה מסוג של יראת ד' צריכה להביא את האדם לידי שמחה. ומצאנו בעינין זה ביאור נפלא ב"פחד יצחק" (ר"ה עמ' פו) על פי דברי רבנו יונה (ב"שערי תשובה" בשער רביעי אות ח'), על המבואר בגמרא (ר"ה ט') שכל הקובע סעודה בערב יום הכיפורים כאלו נצטו להתענות תשיעי ועשירי והתענה בהם. וביאר רבנו יונה, כי הראה שמחתו בהגיע זמן כפרתו, ותהיה לו לעדה על דאגתו לאשמתו ויגונותיו לעוונותיו.

וכתב לחדש ב"פחד יצחק", דבנוגע לשמחה של מצוה בכלל כתב הרמב"ם (בהלכות לולב פ"ח ה"טו) שהשמחה בעשיית המצוות ובאהבת השם שצוה בהן, עבודה גדולה היא. הרי דעבודת השמחה נמצאת היא מחוץ לגוף עשיית המצוה, ולכן מתיחסת היא עבודת השמחה לכל מעשי המצוות בכללות, שאני מצות התשובה, שאין עבודת השמחה נמצאת חוץ ממנה אלא שהיא נכללת בתוכה, כלומר דמצות התשובה כוללת היא את יסוד השמחה, שכן השמחה בעבודת התשובה נובעת היא מעצם תוכנה של מהות התשובה, ולא רק מפאת היותה אחת ממצוות השם.

יוצא איפה שבעבודת אלול שהיא עבודה מתוך יראה אין מקום לעצבות, ולהיפך, הוא מצב של "גילו ברעדה" שהרי הרבנו יונה הנ"ל כתב על ערב יום כיפור, שהוא ערב יום הכפרה שנתן הקב"ה לעם ישראל, שעל ידי הסעודה שעושים בו מראים אז השמחה על עצם הדבר שהגיע זמן כפרתו, ועוד שהרי היגון הוא אחד מיסודי התשובה ("שערי תשובה" שער א אות יב), ולפיכך הוסיף רבנו יונה שהשמחה שהגיע זמן כפרתו היא העדות של דאגת האדם על אשמתו ויגונותיו לעונותיו.

וזה מה שכתב ב"פחד יצחק" ששמחת הסליחה ויגון החטא הם שני צדדים של מטבע אחד. וממילא כשם שיגון החטא הוא

עיקר מעיקרי התשובה, כמו כן שמחת הכפרה בכלל עבודת התשובה היא נכנסת.

יראת ד' תלויה בשימת לב

ועלינו לבאר מהו הענין של יראת ד', שבעיקר היא מתחילה בשימת לב. שהרי במכת ברד כתוב בתורה (שמות ט, כ - כא): "הירא את דבר ד' מעבדי פרעה הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים. ואשר לא שם לבו אל דבר ד', ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה".

וכתב על זה בספר "הערות" (שמות עמ' נ"ו), שלכאורה ההפך מירא הוא שאינו ירא, והיה צריך לומר: ואשר לא ירא. אלא יסוד גדול מלמדת אותנו התורה בזה, שיסוד והתחלת היפך יראת שמים טמון בחסרון ומיעוט שימת לב. וזו היתה עצת פרעה הרשע כשרצה לגרום לכלל ישראל להתרחק מהאמונה, וכמו שאומר ה"מסילת ישרים" (פ"ב) שזו היתה עצתו כשאמר (שמות ה, ט): "תכבד העבודה על האנשים", ועל ידי כך לא ישימו לב למעשיהם.

ו"בעלי שור" (ח"ב, עמ' ת"ק) מביא שלושה פסוקים שמגלים שיש בכח האדם להתעלם מידעתו וראיית עיניו. כמו שנאמר: "לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך", "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, לא תוכל להתעלם", "לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם, הקם תקים עמו" (דברים כב, א - ד). ופירש רש"י: לא תוכל להתעלם, לכבוש עיניך כאילו אינך רואה אותו. ובמצות "והדרת פני זקן" (ויקרא יט, לב) כתב רש"י: יכול יעצום עיניו כמי שלא ראהו, לכך נאמר: "ויראת מאלקיך". הרי שאיסור ההתעלמות נובע מיראה.

יראת ד' מחייבת להמשיך דרך האבות

ענין היראה כולל גם החיוב שהאדם לא יסור מדרך אבותיו. שהרי מידת יצחק אבינו ע"ה היתה מידת הפחד, כמו שהתבטא יעקב אע"ה: "לולי אלקי אבי אלקי אברהם ופחד יצחק היה לי" (ויצא ל"א מ"ב), הרי דמיתו של יצחק היא מידת הפחד והיראה.

וכתב על זה הגר"מ סלמון שליט"א ב"מתנת חיים" (חלק המאמרים עמ' מ"ב) שמצינו ששמו של אברהם אבינו השתנה מאברם לאברהם, ושמו של יעקב השתנה לישראל, רק שמו של יצחק נשאר כפי שקראו אביו. משום שכנראה זהו עיקר מידתו של יצחק ומורשתו לזרעו אחריו, שלא לשנות ממנהג האבות וממוסר שלהם, אשר בעבור זאת לא נשתנה שמו, והוא ממידת הפחד שלו.

והביא שם את הכתוב בתורה אודות פרשת הבארות שיצחק קרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו, (בראשית כ"ו, י"ח) וכתב רבנו בחיי שבא להשמיענו בזה שלא ישנה אדם מדרך אבותיו, שהרי יצחק אפילו שמות הבארות שקרא אביו לא רצה לשנותן. והוסיף בשם הגאון, חידוש גדול: ואולי מפני זה לא נשתנה שמו שאר האבות, וזו מידה כנגד מידה. עד כאן דברי הרבנו בחיי.

השמחה עוזרת לתשובה

מאחר שנתבאר שהשמחה היא מעיקרי התשובה, ששמח באפשרות לכפרת החטא. ואלו ה"חיים" שמוסיפה יראת ד'. נוסף ונזכיר יסוד נפלא שמצאנו בספר "נתיבות יצחק" בשם הגר"י אברמסקי זצ"ל. מדוע תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם (ברכות סד, ע"א), משום ש"פיקודי ה' ישרים משמחי לב" (תהלים יט, ט), שלפיקך אבל אסור בדברי תורה (תענית ל, ע"א). וככל

שהלימוד מעמיק יותר, כך הוא משמח יותר (נדירים מט, ע"ב).
ואדם שמח, מרבה שלום בעולם (כאותם שני בדחנים בני העולם
הבא, בזכות שהשכינו שלום בין הבריות. תענית כב, ע"א).
והשלום העיקרי הוא בקרב כוחות האדם עצמו, בהיותו שלם
עם עצמו ומעשיו (יעוין באלשיך ריש פרשת פנחס), ובחטאו רדוף
הוא מוסר כליות ורגשי אשמה, ומופר השלום בתוכו, כמאמר
הכתוב: "אין שלום בעצמי - מפני חטאתי" (תהלים ל"ח, ד).
והשמחה עוזרת לאדם בהשבת השלום לנפשו, ובתהליך תשובתו

ראש השנה

"היום הרת עולם"

אנשי כנסת הגדולה תיקנו פיוט "היום הרת עולם" אחרי כל
סידרא של תקיעות דמלכויות, זכרונות ושופרות.

"היום הרת עולם" נאמר על אדם הראשון שנברא ביום זה.
כי בכ"ה באלול נברא האור וביום ששי לבריאה שהוא א' תשרי
נברא האדם, והואיל ותכלית הבריאה הוא האדם ובידו נמסרה
שלמות כולם, לכן מתייחסת בריאת העולם ליום בריאתו שהוא
ראש השנה. וכדברי רבותינו שביום שנברא האדם בו ביום חטא
ונידון, ובו ביום יצא בדימוס (לשון רחמים. תוספות עבודה זרה
טז, ע"ב), ולפיכך נקבע יום זה ליום משפט לכל הדורות, כפי
שאמרו חז"ל: "אמר הקב"ה לאדם, אתה סימן לבניך כשם
שעמדת לפני בדין ביום זה ויצאת בדימוס, כך עתידים בניך
להיות עומדים לדין לפני ביום זה ויוצאים בדימוס" (ויקרא רבה
כט, א).

וכתב בשו"ת "ציץ אליעזר" (חי"ט סי' כ"ג) שפיוט זה אינו רק
הודעה, אלא מכיל בקרבו גם עיקרי אמונתנו, וכדלהלן -

ו' צווחות שצווחה שרה כנגד ו' תקיעות

במדרש (קהלת רבה ט' ז') אמרו: כשבא יצחק מהעקדה אל אמו, אמרה לו: היכן היית בני. אמר לה: נטלני אבא והעלני הרים והורידני גבעות, והעלני להר אחד ובנה מזבח וסידר מערכה ועקדני עליו ונטל מאכלת לשחטני, ואילו לא בא מלאך אחד מן השמים, ואמר לו (בראשית כב, יא - יב): "אברהם אברהם אל תשלח ידך אל הנער", כבר הייתי שחוט. כיון ששמעה אמו כך צווחה ששה קולות כנגד ששה תקיעות ולא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתה, דכתיב (בראשית כג, ב) "ויבא אברהם לספור לשרה ולבכותה". עד כאן דברי המדרש.

וביאורו שאחרי ששרה שמעה מבנה שרצון אביו היה להקריבו עולה לד', והוא נתרצה לזה ומסר נפשו על קדושת ד' לקיים ציווי השי"ת, וראתה איך שזכתה למדריגה גדולה (כמו שמצינו בתורתנו הק' בענין גירוש ישמעאל שהקב"ה הסכים עימה) וגבוהה בחינוך והנהגת בנה, אשר זה היה כל תכליתה בחיים, לכן צווחה ו' קולות שהיו מכוונים כנגד שש תקיעות. דבגמרא (ר"ה ל"ד) איתא: שמע תשע תקיעות ביום, יצא. ג' כנגד מלכויות, ג' כנגד זכרונות, וג' כנגד שופרות.

והנה מלכויות מראה לנו על מציאות ד', זכרונות על השגחת השם, שופרות על תורה מן השמים, שאלו הג' דברים הם עיקרי ויסודי הדת.

בזמן האבות התורה עוד לא ניתנה, והם הבינו בשכלם את מציאות השם והשגחתו ופירסמו לכל באי העולם את אמונתם הזכה, ומצוות התורה קיימו מעצמם (קידושין פב ע"א). ושמחתה הגדולה של שרה אמנו היתה על אשר זכתה לבן בדרגה כה גבוהה אשר היה מוכן למסור נפשו על קדושת השם, ובודאי יפרסם לכל העולם את אמונתו זאת. ועל זה מורים ו' קולות כנגד ו' תקיעות, ואמרה בנפשה שכעת, אחרי שהגעתי לתכלית

המכוון בהבריאה, אוכל למות, ויצתה נשמתה. וכפי שסיים המדרש, יצתה בת קול ואמרה: "לך אכול בשמחה לחמך". כלומר שזכתה לכל הטוב שיכול להיות בעולם.

וזה פירוש הפיוט: "היום הרת עולם", שמורה שהעולם נברא ויש בורא ומנהיג. זהו מציאות השם, וכן: "היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים", זה מורה על השגחתו יתברך.

ומוסיפים ואומרים: "אם כבנים, אם כעבדים". וכפי שמבאר האר"י ז"ל דבחינה של בנים הוא כשעושים תשובה מאהבה, ובחינה של עבדים הוא כשעושים תשובה מיראה. ולבחינה של בנים יכולים לזכות רק עם העיקר הג' שהוא קבלת התורה מן השמים ולהגות בה יומם ולילה.

והיינו, על פי מה ששנינו (אבות פ"ג מי"ד) שחביבין ישראל שנקראו בנים למקום וניתן להם כלי חמדה שהיא התורה. ופירש ב"עקדת יצחק" (שער עו) דהא בהא תליא, שעל ידי התורה זכו לקירבת אלקים ולהקרא "בנים".

ודברי שו"ת "ציץ אליעזר" הנ"ל תואמים לדברי רבי יוסף אלבו זצ"ל בספר "העיקרים" (מאמר ראשון פרק כו) שלדעתו עיקרי התורה הם ג':

- א. מציאות השם.
- ב. תורה מן השמים.
- ג. שכר ועונש שהם תוצאת השגחת השי"ת.

יוצא איפוא ש"היום הרת עולם" מורה על מציאות השם, "היום יעמיד במשפט" מורה על השגחת השם וענין שכר ועונש, "אם כבנים אם כעבדים" מורה על תורה מן השמים שחייבים אנו לשומרה הן מצד אהבת השם הן מצד יראת השם. בנים מורה על ענין אהבת ד', ועבדים על יראת ד' ושתי תכונות אלה האהבה, והיראה חיוניות לעבודת ד': על ידי אהבה מקיימים מצוות עשה

ועל ידי יראה נזהרים שלא לעבור על מצוות לא תעשה (כמבואר בדברי הרמב"ן שמות כ, ח).

היות ונגענו בענין אהבת ויראת השם, נסיים בדברי ה"בני יששכר" (מאמרי חודש תשרי, מאמר ד' דרוש י"ד), שהביא דברי החיד"א זצ"ל (בספרו "מדבר קדמות" ת, יח) שביאר דד' חילוקי כפרה (המנויים ביומא פו, ע"א) אינם אלא לשב מיראה, אבל השב מאהבה אינו צריך לד' חילוקי כפרה, אלא מתכפר הכל בתשובה לבדה, (גם אם עבר על חילול ה' מתכפר לו ע"י תשובה מאהבה ובלי מיתה) וכתב כן בשם גדולי הקדמונים. וכתב על כך ה"בני יששכר" בסוגריים: ולא נודע לי מקומו איה, וסוגיות הש"ס לא נודעו במסילות הללו, אבל כיון שפסק כן רב מובהק בדורו בבית דין של מטה, פוסקין כן להלכה בבית דין של מעלה.

והנה ענין תשובה מאהבה כתב המהרש"א זללה"ה (יומא פו, ע"ב) שעושה ענינים יתרים יתר על ציווי התורה, והוא ויתור. הנה יש לומר כיון שהוא עושה דרך ויתור עם השי"ת כביכול, הנה כתורה הוא שהשי"ת יעשה עמו ג"כ דרך ויתור ומתכפר לו הכל בתשובה לבדה. עד כאן דבריו.

ויתכן, שבכך נבין המנהג המובא ברמב"ם (הלכות תשובה פ"ג, ה"ד): "נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק במצוות מראש השנה ועד יום הכיפורים יותר מכל השנה, ונהגו כולם לקום בלילה בעשרה ימים אלו ולהתפלל בבתי כנסיות בדברי תחנונים ובכיבושין, עד שיאור היום. שאם אנו מתאמצים יתר על הרגלנו וחובתנו, נזכה ליתור מן השמים, שיתכפר לנו הכל בתשובה לבדה, בלא יסורים ומיתה רחמנא ליצלן, אך ורק בדרך אורה ושמחה.

ויהי רצון שנזכה לתשובה מאהבה, לעשות רצון אבינו שבשמים מתוך רצון ודביקות.

ראש השנה

ראש השנה שחל בשבת

במסכת ראש השנה (דף טז, ע"א) איתא, אמר רבי יצחק למה תוקעין בראש השנה. למה תוקעין? רחמנא אמר תקעו! אלא למה מריעין. מריעים? רחמנא אמר "זכרון תרועה"! אלא, למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעים ומריעין כשהן עומדים? כדי לערבב השטן. ואמר רבי יצחק כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה. מאי טעמא דלא איערבב שטן.

וכתבו התוספות (ד"ה שאין), מפרש ב"הלכות גדולות", לאו דמיקלע בשבתא, אלא דאיתייליד אונסא (פירוש דבריהם, מתי אמרינן כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה, כשהיה להם אונס ולא יכלו לתקוע, אבל לא מדובר על ראש השנה שחל בשבת, שאז ישנה גזירת חכמים שלא לתקוע, ולא שייך לומר שמריעין לה משום כך בסופה).

ובמשנה (בדף כט:) איתא, יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה. ובגמרא מבואר שתקיעת שופר חכמה ולא מלאכה, ומדאורייתא מישרא שרי, ורבנן הוא שגזרו בה. כדרבה, דאמר רבה הכל חייבים בתקיעת שופר ואין הכל בקיאים בתקיעת שופר, גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירונו ד' אמות ברשות הרבים והיינו טעמא דלולב, והיינו טעמא דמגילה. (ר"ה כ"ט ע"ב, מגילה ד' ע"ב) והיינו, שמפני טעם זה גזרו שלא ליטול לולב בסוכות ולא לקרוא מגילה בפורים כשחל בשבת.

באיזה אופן נעשים התיקונים של השופר ובלבול השטן בשבת.

ויש להבין, אם כן כשחל ראש השנה בשבת ולא תוקעין, כפי שגזרו חכמים, איך מתערבב השטן, ואיך נפעלים כל תיקוני התקיעות.

וכתב על זה בספר "מצור דבש" (עמ' רע"ג), שעל כך נאמר בפרשת נצבים (דברים ל, י"ד): "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפין ובלבבך לעשותו". ופירש האבן עזרא, שכל המצוות עיקרן הלב, ויש מהן שעלינו לזכור בפה לחיזוק הלב, ויש במעשה כדי שנזכור בפה.

יקרים הם דברי האבן עזרא, שעיקר המצוות הוא הלב, והדיבור והמעשה נלוים אל הלב, יש מצוות שנוסף בהם מעשה, ויש שנוסף בהם דיבור, אבל עיקר הכל הוא המחשבה, אין מצוה בלא מחשבה.

הדיבור והמחשבה הם החלקים החשובים יותר במצוה משום שהם רוחניים יותר, פנימיים יותר. רחמנא ליבא בעי (סנהדרין קו:), אך בכדי לעורר את הלב לאהבת ד' פועלים אנו ע"י הדיבור וע"י המעשים וכדברי "ספר החינוך" (מצוה ט"ז) כי אחרי המעשים נמשכים הלבבות.

ומעתה, כשגזרו חז"ל שבראש השנה שחל בשבת אין תוקעין בשופר, לא ביטלו אלא את חלק המעשה שבמצוה, אבל את המחשבה והדיבור שבה לא ביטלו. זהו שדרשו (בראש השנה כט, ע"ב) על ראש השנה שחל להיות בשבת: "זכרון תרועה", מזכירין אבל לא תוקעין. מקיימים אנו איפוא את המצוה במחשבה ובהזכרת פסוקי שופרות, גם כשאיננו תוקעים במעשה.

וכן כתב בספר "נתיבות שלום" (ח"ב עמ' קל"ב) בשם ה"בית

אברהם", שמבסס רעיונו על המשנה בראש השנה (כט:): יום טוב של ראש השנה שחל בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה. חלק המחשבה השייך למוח נקרא "מקדש", שבהיותו פנימי יותר ונסתר יותר הוא נחשב נעלה יותר ומקודש יותר עד שמתאים לו שמו המיוחד "מקדש", וחלק המעשה של המצוה נקרא "מדינה", שהיא מקום העשיה. יום טוב של ראש השנה שחל בשבת, אמנם לא קיים החלק של קיום המצוה בפועל בבחינת "מדינה", אולם "במקדש" כן היו תוקעין. דהיינו בחלק המחשבתי הקשור למוח, שהוא המקדש, מקויים ענין התקיעה גם בשבת קודש.

ויותר מזה: מדרגת "מקדש" מורה לנו שביום שבת קודש מתקיימת המצוה במדרגה העליונה והעילאית ביותר. וענין זה רמוז בראשי התיבות של הפסוק "תקעו בַּחֹדֶשׁ שׁוֹפָר בַּכֶּסֶה לַיּוֹם חֲגֹנוּ", ראשי תיבות בשבת.

ברם, כל זה בשבת, משום גזירת חז"ל. אבל בימי החול עיקר קיום המצוה הוא ע"י מעשה, שהרי כתב ה"חובות הלבבות" (בשער חשבון הנפש פכ"א אופן כ"א) על חשיבות המעשה, שרק על ידי המעשים אדם נפרד מתאוותיו ומכריח את טבעו להשתנות לטובה.

ועל השאלה איך מתערבב השטן בראש השנה שחל בשבת כתב בספר "מצור דבש", כי בשבת אין הדינים שולטים, כפי שנאמר בזוהר הקדוש (ח"ב קלה, ב. ב"כגוונא"): "וכל שולטני רוגזין ומארי דדינא כולהון ערקין ואתעברו מינה ולית שולטנא אחרא בכולהו עלמין" (כל שליטת הרוגז ובעלי הדין כולם אינם (בשבת) ואין שליטה אחרת בכל העולמות) אלא שליטת הוי"ה אחד במאור פנים.

והביא בשם רבי לוי יצחק מברדיטשוב זצ"ל שהיה אומר שכאשר ראש השנה חל בשבת מובטחים אנו בשנה מבורכת, כי

בשבת אסור לכתוב. והנה אמרו (בירושלמי ראש השנה פ"א ה"ג) שהקדוש ברוך הוא גוזר גזירה - ומקיימה תחילה וכמו שאמרו (בברכות ו, ע"א) שמניח תפילין, (ובסוטה יד, ע"א) שגומל חסדים. ועל כן לא יכתוב חלילה בספרן של מתים, ומפני פיקוח נפש מותר לכתוב, לכן יכתבנו רק בספר החיים. כן יהי רצון. עיין עוד בפרשת כי תצא שיחה על אלול.

ראש השנה

העצה לזכיה בדין, להיות איש הכלל

הגר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל מביא בספרו "עלי שור" (ח"ב עמ' תי"ז) משל מוחשי על כל יהודי איך הוא קשור לכלל.

העץ הוא כלל, והשרשים, הקליפה, הענפים, העלים והפירות הם פרטים בכלל זה. כל עלה יונק חיותו מהעץ עצמו וכשהוא נושר מהענף הוא נובל. גם כלל ישראל הוא בבחינת עץ. וכל אחד ואחד מישראל הוא בבחינת עלה בעץ זה. כל עוד הוא דבוק בהכלל הוא יונק חיותו ממנו: הוא נובל ומאבד חיותו אם הוא מנתק עצמו מהכלל. זהו ענין "הפורש מדרכי ציבור" (ראש השנה יז, ע"א). והנה העלה בעצו אינו עולה על דעתו לנתק עצמו ממקומו, אבל האדם עלול לראות עצמו כיחיד החי חיים עצמאיים ואינו רואה עצמו קשור אל הכלל.

והביא בהמשך שרבינו הגאון רבי ישראל מסלאנט זלה"ה השריש בנו, כי העצה היחידה לזכות בדין הוא להיות איש שרבים צריכים לו (כמבואר ב"חכמה ומוסר" ח"א מאמר ט).

וביאר ב"עלי שור", שרבים צריכים לו, זה שאינו אנוכי שאינו חי את חייו רק לעצמו, ומדותיו חסד, סבלנות, ואהבת הבריות.

וכך רואים אצל משה רבנו ע"ה בפעם הראשונה שהופיע בציבור (שמות ב' - י"א): "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל

אחיו, וירא בסבלותם", וכתב רש"י: "וירא בסבלותם" נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם. וביתר ביאור במדרש (שמות רבה א', ל"ב): מהו "וירא", שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואומר חבל לי עליכם, מי יתן מותי עליכם, שאין לך מלאכה קשה כמלאכת הטיט, והיה נותן כתיפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהן.

אמר הקב"ה: אתה הנחת עסקיך והלכת לראות בצערן של ישראל ונהגת בהן מנהג אחים, אני מניח את העליונים ואת התחתונים ואדבר עמך. זהו שנאמר (שמות ג, ד): "וירא ד' כי סר לראות". ראה הקב"ה במשה שסר מעסקיו לראות בסבלותם, לפיכך: "ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה".

ובזוהר הקדוש (בראשית דף מ"ד) ביאר את הנאמר (מלכים ב' ד) כשבא אלישע אצל השונמית, "ויהי היום ויבא שמה", ההוא יומא יומא טבא דראש השנה הוה קרא לשונמית ואמר: "הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת" דקודשא בריך הוא דאין יומא דא לעלמא "ומה לעשות לך, היש לדבר לך אל המלך או אל שר הצבא ותאמר בתוך עמי אנכי יושבת" ובגיני כך אמרה "בתוך עמי אנכי יושבת" ולא בעינא לאתפרשא מנייהו כמה דעבדנא יומא דין. והיינו שרצה להמליץ עליה בראש השנה במרום, והעדיפה להיות נכללת בכלל ולא להפקד בפני עצמה, גם לא על ידי פרקליט טוב כאלישע הנביא.

ובספר "ושב ורפא לו" (עמ' פ"ה) כתב הגר"י רפאל יונה טיקוצינסקי זצ"ל רעיון נפלא בקשר לענין השתייכות לכלל, וזו לשונו: והנה ישנן מ"ח דברים שהתורה נקנית בהם (אבות פ"ו מ"ג), והראשון הוא "התלמוד" אך ישנם שם דברים שלכאורה לא שייכים ללימוד התורה, כגון הכלל של "נושא בעול עם חבירו", ומה זה שייך לתורה דוקא, הרי זהו כלל בדברים שבין אדם לחבירו, ומדוע זה שייך דוקא לתורה?

אמנם הענין הוא כי "לקנות" תורה יש בזה כמה שלבים. ראשית כל להיות "למדן" ולדעת להבין, אך צריך לדעת שזה

בינתיים רק בגדר "חכמה" בעלמא, והרי "חכמה בגויים תאמין" (איכה רבתי ב, יג). אך ישנה גם "תורה" - "ותורה בגויים אל תאמין" (שם). ביאור הדבר, כי תורה הוא דבר בפני עצמו, שתורה היא המדריכה את כל אורח חייו של היהודי, וזה אין לגויים, "ומשפטים בל ידעום" (תהלים קמז, כ), ורק לישראל ניתנה.

וצריכים אנו להוסיף עוד שתי ידיעות. הראשונה, שהתורה ניתנת מפי הקב"ה נותן התורה, ככתוב: "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו) ועל כן אין להשיג תורה בלא תפילה להשי"ת (נדה ע, ע"ב). והידיעה השניה, שכאשר השי"ת נותן תורה, הוא נותנה לחכם כדי שילמדה ויתחלק בה עם אחיו (סנהדרין צא, ע"ב), ואם אינו עושה כן, תלקח ממנו (תמורה טז, ע"א).

ולפי זה מובן ענין "הנשיאה בעול עם חבירו". שהרי משה רבינו ע"ה נשא בעול עם ישראל עוד בילדותו, כמו שכתבנו למעלה, ורק אדם כזה יכול לקבל תורה עבור הכלל. ונמצא שאין "הנשיאה בעול" ענין פרטי בפני עצמו, אלא ענין עמוק יותר. וכמו בגוף האדם, כשכואבת לו הרגל, פשוט הוא שהלב מרגיש את כאב הרגל, כמו כן האדם, ככל שהוא כללי, הוא יותר מרגיש את עול חבירו, ונושא עמו בעול, ורק דרכו יכולה לעבור התורה.

מובא בקונטרס "עצות לזכות בדין בימים נוראים" (עמ' כ"ו), דעיקר השייכות להכלל הוא ע"י שיחזק את לימוד התורה ועמל התורה בכלל ישראל, שזו התועלת הגדולה ביותר, וכמאמר חז"ל שתלמוד תורה כנגד כולם (פאה פ"א מ"א). וכן הוא, שהרי אמרו חז"ל דהמאור שבתורה מחזיר אפילו רשעים למוטב (הקדמת איכה רבתי ב), ולכן אין לך זיכוי הרבים יותר גדול מזה, וכל העוסק בזה זוכה לשנה טובה משום שהוא שייך לכלל ישראל.

והביא שם (עמ' כ"ז) כי זיכוי הרבים מועיל מאד לא רק בימי הדין של ראש השנה ויום הכיפורים, אלא גם ביום הדין הגדול לעתיד לבוא. ושמעתי ממקור נאמן, שבתקופה האחרונה לחיי

מרן הגרי"י קנייבסקי זצ"ל נכנס אליו תלמיד חכם חשוב שליט"א מבני ברק, וסיפר לו כי חלם על שני יהודים שנפטרו לאחרונה ובאו לבית דין של מעלה ותוך זמן קצר נכנסו לגן עדן, כמעט ללא עיכובים, אחד מהם היה ממייסדי התלמוד תורה הראשון בבני ברק והשני דרשן גדול ומפיץ ספרי מוסר שהתגורר בירושלים. ומיד אמר הסטייפלר זצ"ל: כן כן, זהו מסתבר, כי אני הכרתי את שניהם והם היו מזכי הרבים, אלו היו דבריו.

ובקובץ אגרות החזון איש זצ"ל (ח"א מכתב כ"ג) כתב: "ובימים אלו, המתחזק בלימוד עושה חסד עם כל ישראל להוסיף זכות מגן ומחסה", עכ"ל.

וכמובן שתורה צריכה להיות עם גמילות חסדים כמבואר בגמרא (ר"ה יח.), שאביי ורבא מדבית עלי קאתו שנגזר עליהם למות בצעירותם. רבא דעסק בתורה חי ארבעים שנה, ואילו אביי דעסק בתורה וגמילות חסדים חי שישים שנה. ומכאן שמתכפר בתורה ובגמילות חסדים. וכן אמר רבי חנינא בן תרדיון (במסכת עבודה זרה יז, ע"א) לרבי אלעזר בן פרטא, כשנתפסו למלכות הרשעה: אני, שעסקתי בתורה בלבד, איני ניצול, ואתה שעסקת בתורה ובגמילות חסדים, תינצל. וגמילות חסד אף היא נובעת מ"נושא בעול עם חברו", והוא אדם שהרבים צריכים לו. וגדול זיכוי הרבים בתורה ובגמילות חסדים לבטל כל גזירה רעה ולהציל מכל רעה, להכתב ולהחתם על ידם בשנה טובה ומתוקה.

תקיעת שופר

להיות שמח בזמן תקיעת שופר

כתב בספר "דליות יחזקאל" (ח"ג עמ' קנ"ה), בשם "כתר ראש" בשם הגר"א ז"ל שהיה שמח בשעת תקיעת שופר והורה כן גם להלכה להיות ברוב שמחה וחדוה, כי התרועה היא הכתרה למלכו של עולם, וכמו שנאמר: "ותרועת מלך בו" (במדבר כג,

כא), וגם ה"למנצח" שאנו אומרים לפני תקיעת שופר הלא הוא כרוז שאנו מכריזים לכל העמים על הכתרת מלכו של עולם ואנו קוראים אליהם: "כל העמים תקעו כף הריעו לאלקים בקול רנה" (תהלים מז, ב), ואם אנו קוראים לאחרים שיעשו כן, הלא ודאי שעלינו להיות נאה מקיימים, להכתיר מלכנו מתוך רנה ושמחה.

עם ישראל זכה להיות המכתיר

וזו היא עצה עמוקה שיעץ אבינו שבשמים שיהיה יום הדין ביום תחלת מעשיו והרת עולם, וביום שהוא מחדש מלכותו בעולם ויושב על כסא קדשו, וכמו שנאמר (שם י'): "אלקים ישב על כסא קדשו", ורצה הקב"ה שישראל יכתירוהו וכביכול הם יהיו המושיבים אותו על כסא קדשו. וזהו סוד התורה, "תרועת מלך בו". ואם כן הלא יש כבר במוח ובלב לשתי המחשבות כאחת, גם ליראה ופחד וגם לשמחה ורינה, כי איך יתכן שלא לשמוח בשעת הכתרת מלכנו, ואיך יתכן שלא ימלא לבנו שמחה וגיל על מעלה עליונה כזו שזיכנו בה השי"ת בחסדו ואהבתו הרבה לישראל שנהיה אנחנו המכתירים את המלך מלכו של עולם, ושמחה זו שהיא הכרחית ובאה מאליה צונו הקב"ה במצות עשה, וקידש היום בקדושת חג שהוא "חגנו" ככתוב: "תקעו בחודש שופר, בכסה ליום חגנו" (תהלים פא, ד), שזיכנו לכך.

ולכן "ישראל אינם כן", ואינם נוהגים כנוהג שבעולם באדם שיש לו דין שלובש שחורים ומתעטף שחורים, אלא הם אוכלים ושותים ושמחים כמנהג חג (ילקוט שמעוני דברים ד), ודוקא ישראל, ולא אומות העולם, כי החג הוא "חגנו" דוקא.

המחילה לעם סגולה בעת הכתרה

ולא עוד אלא שיש בדבר זה גם פתח תקוה לזכות בדין, שכשם שבמלך בשר ודם שעת ההכתרה היא השעה המוכשרת ביותר לבקש ממנו בקשות על נפשו של המבקש, ומה שלא ניתן

למחילה בזמן אחר ניתן למחילה בשעת ההכתרה למי שעלה בידו להדחק ולהכנס להגיש בקשתו לפני המלך, כן גם במלכותא דרקינא שעת ההכתרה היא שעת הכושר לבקש על נפשנו שנזכה בדין, ואם אך נפתח בו פתח כחודו של מחט יפתחו לנו פתחים כפתחו של אולם לאהבתו וליראתו, וע"י כך נזכה בדין ותהיה שמחתנו שלמה.

שופר דר"ה ושופר של עתיד לבא

וב"פחד יצחק" (ר"ה מאמר י"א פ"ג סי' כ"ה) כתב: מתוך מה שלמדנו בפרקים הקודמים בענין מלכויות דראש השנה, תעלה בידינו הקשבה נפשית פנימית בדברי הנבואה: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים, והשתחוו להשם בהר הקודש בירושלים" (ישעיה כז, יג), בוקעת לקראתנו ההארה כי גדולתו של השופר באה לו, מפני שהוא השופר של "היום ההוא", ואילו גדולתו של השופר שלנו באה לו מפני שהוא השופר של "היום הזה".

מאליה מופיעה בקרבנו ההכרה, כי מכיון שתקיעת שופר היא המלכה, עלינו להשוות לכאן את נבואתו של זכריה (יד, ט) שניבא על גילוי כבוד מלכותו יתברך בשתי מהדורות בפסוק אחד.

מהדורא ראשונה אומרת, "והיה השם למלך על כל הארץ", ומהדורא שניה אומרת "והיה ביום ההוא יהיה השם אחד ושמו אחד". בין מהדורא ראשונה לשניה מפסיקים המילים "והיה ביום ההוא". והם הם הדברים. המהדורא הראשונה היא גילוי מידת מלכותו של "היום הזה", שיש בה מקום גם לטוב ומטיב גם לדין אמת, ומהדורא השניה היא גילוי מידת מלכותו של "היום ההוא", שאין בה אלא הטוב והמטיב. (פסחים נ, ע"א) ומכאן היא גדולת השופר של "היום ההוא", כלומר המלכותו של השופר תהא מכוונת לגילוי מידת מלכותו של "היום ההוא", שאין בה מקום כי אם לטוב ומטיב, וממילא אין כאן לא אובדים ולא נדחים. אף אנו נאמר לאור דבריו, שהמלכת המלך על ידי נאמניו

בשעה שיש המורדים במלכותו ואין השם שלם ואין הכסא שלם, חשובה בעיניו לאין ערוך מהמלכתו בשעה שהרשעה כעשן כלתה, והכל מקבלים מלכותו. וממילא מובן, ששופר של "היום הזה" חביב בעיניו וימשוך חסד לממליכיו, למילוי כל משאלותם לטובה.

עשרת ימי תשובה

תפילה על עצמו ועל אחרים לחזרה בתשובה

בספר "בית הלוי" (פרשת בא בד"ה ועוד טעם), כתב: מי שנתקלקל דעתו חלילה ופג לבו מלהאמין, הרי אין כח ביד חברו לרפאות מחלתו ולהחזירו למוטב, רק לבקש מאת ד' שיתן בלבו אמונתו ויטהר לבו לעבודתו יתברך.

ומזה רואים שמועילה תפילה אפילו על אחרים שיחזרו למוטב, והדבר צריך ביאור.

בגמרא (ברכות דף י.) מובא מעשה: "הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא. הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלוייהו כי היכי דלימותו. אמרה ליה ברוריא דביתהו, מאי דעתך, משום דכתיב: "יתמו חטאים" (תהלים קד, לה) מי כתיב חוטאים, "חטאים" כתיב. ועוד שפיל לסיפיה דקרא: "ורשעים עוד אינם", כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם, אלא בעי רחמי עלוייהו דלהדרו בתשובה, ורשעים עוד אינם. בעא רחמי עלוייהו והדרו בתשובה. (תרגום: בשכנותו של רבי מאיר היו פוחזים אלימים. התפלל עליהם שימותו. אמרה לו ברוריה אשתו: "יתמו חטאים מן הארץ", ולא חוטאים. בקש רחמים שישובו בתשובה, ואז: "ורשעים עוד אינם" (תהלים קד, לה), וכך היה).

וכתב שם המהרש"א: יש לעיין בזה, דודאי באדם המבקש

רחמים על עצמו להחזירו בתשובה נחא, דאף על גב דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות לג, ע"ב) הרי אמרו (במכות י ע"א) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, והרוצה לטהר מסייעין לו (יומא לח ע"ב), וזה המבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה הרי זה בכלל הרוצה לטהר, אבל לבקש רחמים על חברו להחזירו בתשובה, קשה מה יועיל בקשתו הא אמרינן (לקמן לג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ומה שאנו מתפללים והחזירנו בתשובה שלמה לא קשה כל כך, כיון שהוא כולל את עצמו. ויש לישב, וקל להבין. עכ"ל. (ויעויין ב"חזון איש" סוף טהרות).

ובספר "מעיל צדקה" (סי' ז') כתב לישיב בכמה אופנים (מובא בשו"ת "ציץ אליעזר" ח"ט סי' ט'): :

א. מועלת התפלה כשמגיע למתפלל צער מהם וממנהגותם.

ב. מועיל כשהם בורים ועמי הארץ מחיסרון ידיעתם עשו מה שעשו, דעל כיוצא באלו הדין נותן להתפלל עליהם כמו שמתפללים על כל מכה וחלי.

ג. מועילה תפילת אב על בנו, דמצינו ברא מזכה אבא, (סנהדרין קד, ע"א), ואם כן אין לך צער גדול מזה לאב המתפלל.

ד. מועילה תפלה על קטנים, באשר אנחנו אביהם של יתומים.

ה. התפלה מועילה כשיש להם לאחרים כבר הרהור תשובה בלבם ומתפללים שישובו בתשובה שלימה. כאילו פתחו הם בתשובה, שמסייעים מן השמים.

ו. מועיל על כאלה שחשובים כאנוסים ברשעתם אחרי שמעשה אבותיהם בידיהם.

והביא בשו"ת "מעיל צדקה" שם (ד"ה וגם) שכתב בספר ש"צ

בתפילת יום התענית: ראיתי נוסח אחד יהי רצון שתחתור וכו', ואותם קשי עורף החזירים אתה בתשובה בהרהור תשובה שבלבם שישבו בתשובה שלימה וכו'. וזה לשונו: כי ספרא דווקנא כתבא להאי נוסח, ובכוונה מכוונת האריך להתפלל שעל ידי הרהור תשובה שבלבם יחזירים השם, כי היה כאלו פתחו הם בתשובה שמסייעים מן השמים. וזהו הנוסח הנ"ל להתפלל על כל הרשעים, אף כי יצאו מן הכלל כולו ולא מאמינים שיש אלקות אי אפשר שלא ירהרו בתשובה, ומחשבתם הקב"ה מצרפה כאלו עשו מעשה התשובה בפיהם, ממש דהרי בישראל הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה (קידושין מ, ע"א) ואף למי שיצא מן הכלל אף על פי שחטא ישראל הוא בזה (סנהדרין מד, ע"א) וכן בכמה דיני ריבית וקידושין. (קידושין מט, ע"ב).

נמצא שאדם יכול להתפלל על עצמו שיחזור בתשובה, ואחר יכול להתפלל עליו רק אם הדבר נוגע לו. ולפי זה כתב ב"ציץ אליעזר" לתרץ קושית ה"חפץ חיים" זצ"ל למה לא התפלל משה גם על כלב, וכי יש משוא פנים בדבר. אלא שלגבי יהושע היה בטוח משה רבינו ע"ה ששייך שהוא יתפלל עליו, באשר שהוא צריך להיות המכניס את ישראל לארץ ישראל, ועיני כל ישראל עליו, מה שאין כן לגבי כלב. וכלב הבין זאת וידע שהוא בבחינה של "ואם אין אני לי מי לי" (אבות פ"א מי"ד) והלך והשתטח על קברי אבות בחברון, והתפלל וביקש על נפשו. (רש"י במדבר יג, כב מסוטה לד)

וב"מכתב מאליהו" (ח"ד עמ' 271) כתב לבאר, שעל ידי תפילת הצדיק על אחרים כמו תפילת רבי מאיר על שכניו הבריונים מתעוררת נקודת הבחירה של הזולת, וכמו שביאר בכמה מקומות שאין אחד יכול לפעול על חברו בענין הבחירה עצמה אלא רק בענין נקודת הבחירה. היינו שבתפלתו זיכה להם סיעתא דשמיא להגביה את נקודת בחירתם עד שלצער תלמידי חכמים כבר לא היה בשטח בחירתם. ודבר זה אפשרי רק אם המשתדל פועל לגמרי לשם שמים, כי אז נעשה השני כלי לעבודה טהורה זו של המשתדל, ובזה זוכה להגבהת נקודת

בחירתו.

שבת תשובה

דרשו ד' בהמצאו

כתב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ב ה"ו) אף על פי שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד, שנאמר: "דרשו ד' בהמצאו". (ישעיה נה, ו) במה דברים אמורים, ביחיד. אבל צבור, כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענין, שנאמר: "כד' אלקינו בכל קראנו אליו". (דברים ד, ז).

בספר "פרשת דרכים", (להרב יהודה רוזאניס זצ"ל בעל משנה למלך על הרמב"ם בדרך הרבים דרוש י"ג) כתב לבאר ולמ"ד דאף גזר דין דיחיד נקרע לעולם מ"מ מודה שיש חילוק בין יחיד לצבור וג"כ יש חילוק בין עשרת ימי תשובה לשאר הימים, והיינו דבעשרת ימי תשובה אף דאיכא גזר דין והוא יחיד התשובה היא יפה ביותר ומתקבלת מיד, אבל בשאר הימים אינה כ"כ יפה, והצבור יש להם כל הימים דין עשרת ימי תשובה. עכ"ל.

וכתב בספר "מערכי לב" (עמ' קפ"ה), שבעשרת ימים אלו הקב"ה מתקרב אל האדם במדת "בהמצאו".

כדי לזכות למצב "בהמצאו", "בהיותו קרוב" זקוקים לעבודתו של האדם, הרי כך אומר הפסוק "דרשו ד'", "קראוהו". ולכאורה אם הוא כבר נמצא למה צריכים לדרשו, ואם הוא קרוב איך נופל בו לשון "קראוהו" לשון שמשתמשים בו על מי שרחוק. אלא שהענין של "בהמצאו" "ובהיותו קרוב" מתגלה, רק לאחר שמצד האדם באה הדרישה והקריאה, רק לאחר העבודה וההתאמצות להרגיש "קראוהו" אז יווכח כי "בהיותו קרוב". ולמרות שמציאה היא בהיסח הדעת (סנהדרין צג, ע"א), הרי אי אפשר לזכות לב"המצאו" ללא "דרשו".

כתב בספר "אהל רחל", וכתוב בספר היצירה (פ"א מ"ה) הקב"ה נקרא "בוחן כליות ולב" (ירמיה י"א) שיש ללב י' עמקים, ובשם האר"י ז"ל ("פרי עץ החיים", שער תפילות ר"ה פ"ז) והגר"א ז"ל שכל יום מעשרת ימי תשובה מתגלה עומק שבלב. וביאור הדברים כי תשובה כפי שביארנו עיקרה בלב "ולבבו יבין ושב ורפא לו" וכלשון הגמרא על סדר התפילה "אתה חונן" "והשיבנו" מה ראו לומר תשובה אחר בינה דכתיב "ולבבו יבין ושב ורפא לו" - (מגילה יז, ע"ב) נלמד מהפסוק שבינה הוא סוד התשובה והיא המביאה לידי תשובה.

בדרשות הצל"ח (דרוש י"ט) מבואר: הנה בימים הנוראים שערי תשובה פתוחים והקב"ה נמצא קרוב וימינו פשוטה לקבל שבים, ומי שלא ישוב הרי זה מתחייב בנפשו. ודבר זה, שהוא נמנע מלעשות תשובה, הוא חמור יותר מגוף החטא והעוון, כי הוא מבזה מלכו של עולם הפותח יד לקבל שבים וזה נמנע מלגשת אליו ולבקש מלפניו.

מבואר כאן היטב גודל החטא באיחור התשובה בכלל, כמבואר ברבנו יונה ("שערי תשובה" שער א אות ב): ודע כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו, יכבד עליו מאד ענשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה. ואמרו רבותינו ז"ל על ענין זה (קה"ר ז, טו) משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו, ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו. אמר לו: קשה יום, הלא המחתרת חתורה לפניך, ואיך לא מהרת המלט על נפשך, עכ"ל. וביחוד החטא יותר גדול בימים אלו, שכתוב בהם שהבינוני תולין אותו עד יום כיפור, אם עשה תשובה נחתם לחיים (ראש השנה טז, ע"ב).

ובספר "פחד יצחק" להגר"י הוטנר זצ"ל כתב לבאר הטעם שהבינוני כדי שיחתם לחיים חייב לעשות תשובה, ולא מספיק שתהיה לו זכות יתרה על החובות, כמו שמוכח מהרמב"ם (הל' תשובה פ"ג ה"ג), שכתב: והבינוני, תולין לו עד יום הכפורים, אם עשה תשובה נחתם לחיים, ואם לאו נחתם למיתה. ולכאורה היה מספיק שיעשה מצוה אחת להכריע כף הזכויות (כמו שמבואר בקידושין מ' וברמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"א) והסביר שהבינוני היא מידה בנפש. כמו שהצדיק והרשע הם מידה בנפש, בינוני פירושו אי הזדהות, ולפי כך צריך לעשות תשובה, כדי שיהא מזוהה עם צד הטוב. ועיין עוד בזה בספר כוכבי אור ס"י ה' ד"ה אמנם.

השיא של התשובה כמובן שהוא יום כיפור, כמו שכתב הרמב"ם (בפ"ב ה"ז), שיום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל, לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים (עיין "כוכבי אור" מאמר ה').

בספר "מאורי שערים" (עמ' קצ"ד), הביא בשם הגר"י מסלאנט זצ"ל שאמר: לו זכה אדם משך כל ימי חייו ליום כיפור אחד, היינו לקבלת תשובתו ביום כיפור אחד בחייו, די לו כבר וכבר קנה את עולמו. כי ביום כיפור אחד יכול לזכות מה שצריכים בדרך הטבע לעבוד שבעים שנה. והביא סמך לזה ממדרש רבה (פ"ג י') על הפסוק: "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד", דאיתא שם: "ויהי ערב", אלו מעשיהם של הרשעים. מעשיהם של הרשעים נמשלו לערב, כי כל מעשיהם באים מתוך החושך השורר אצלם, כי אינם רואים ואינם יודעים מאומה, ואינם רוצים לדעת, אלא שמגששים באפילה, כי הם בעצמם מודים שאין להם ידיעה ברורה ולא השקפה ברורה, אלא שבוחרים ללכת בחושך, וכמאמרם ז"ל (ב"מ פג:): על הפסוק "תשת חשך ויהי לילה" (תהלים קד, ב) זה העולם הזה שדומה ללילה, "בו תרמש כל חיתו יער", אלו הרשעים שבו שדומין לחיה שביער. פירוש, שכל

מעשיהם של רשעים באים מתוך החושך ששורר בליבותיהם ובמוחותיהם. וכתוב: "ורשעים בחשך ידמו" (שמואל א ב, ט), "והכסיל בחושך הולך" (קהלת ב, יד), "דרך רשעים כאפילה" (משלי ד, יט).

"ויהי בקר", אלו מעשיהם של צדיקים, שאור להם במחשבותיהם ובלבותיהם, וכל מעשיהם באים מתוך הכרה ברורה, כי אור להם בכל מושבותיהם.

"יום אחד" זה יום הכיפורים, שנתן להם הקב"ה יום אחד בין לרשעים ובין לצדיקים שבו יכולים לקנות את עולמם, אפילו צדיקים שאור להם בכל הימים, נושעים ביום הכיפור. כי זה היום שניתן מתחילת בריאת העולם שבו יתקן אדם את עצמו ואת עולמו, כי לא דומה מה שיכולים לפעול ביום הכפורים למה שאדם יכול לפעול בשאר ימים, לפי שביום הכיפורים הזוכה זוכה לישועה גדולה מן השמים, ויכול לעלות למדרגות עליונות שאי אפשר להשיגן בשאר ימים.

והוא ביאור מה שאמרו ז"ל (ויקרא רבה כא, ד): "לדוד ד' אורי" זה ראש השנה "וישעי" (תהלים כז, א) זה יום הכפורים. שבראש השנה אדם זוכה לאור, אבל עדיין חסר לו הסיוע שניתן לאדם ביום הכיפור, וכשאדם זוכה לסיוע מן השמים אז הכל נעשה כבר קל ובמהרה. אפילו כשאור לו לאדם עדיין צריך לעבוד ולהתייגע להשיג איזה מדריגה, וכשזוכים לסיעתא דשמיא אז הכל נעשה קל. ואפילו בלימוד התורה, כשאדם זוכה לסיעתא דשמיא הכל נעשה קל ומובן. כמה פעמים מתפללים על הגדולים שלנו כשאנו מעיינים בספריהם אימתי הספיקו ללמוד כה הרבה ולכתוב כה הרבה ולזכור כה הרבה. בודאי הוא פליאה, אבל יש עליה תירוץ, כי היתה להם סיעתא דשמיא ואז הכל הולך, לימוד התורה נעשה קל, כאמרם: לאוקמי גירסא סיעתא דשמיא (מגילה ו, ע"ב), "וזה עמו" שהלכה כמותו בכל מקום (סנהדרין צג, ע"ב). ונאמר: "כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה" (משלי ב, ו), ודוד ביקש: "גל עיני, ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים קיט, יח)

אפילו המלחמה האישית קלה אם יש קצת סיעתא דשמיא. וזו המעלה של יום הכיפורים, שביום זה יש סיעתא דשמיא, וביום זה יכול אדם לתקן כל מה שיש לו לתקן יותר בנקל מאשר בכל ימות השנה.

בספר "לקט רשימות" (אלול וימים נוראים עמ' קט"ז) מהגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל, מספר שהרב מפונוביז' שאל את ה"חפץ חיים" קודם שנסע לאמריקה, מה אפשר למסור ליהודים שמה בשמו. אמר לו ה"חפץ חיים": תאמר להם שזה קל לעשות תשובה, אין צורך אלא בחרטה וקבלה, אלא שהיצר מפתה את האדם שקשה לעשות תשובה.

דא עקא, שעל הקבלה להיות קבלה איתנה, שתזכה לעדותו של הבורא על נכוניתה (רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ב). אך גם לכך יש עצה, באם יכפוף אדם עצמו לדעת מדריך ומכוון בעבודת ה'. כמו שכתב ב"שערי תשובה" (שער ב' ס"י), שכאשר ישמע מוסר החכמים והמוכיחים, יקשיב וישמע ויכנע ויחזור בתשובה, ויקבל בלבם כל דברי התוכחות, ושלא יגרע דבר מדבריהם, והנה האיש הזה ברגע קטן יצא מאפילה לאור גדול. כי עת אשר יאזין ויסכיח ולבבו יבין ושב, ויקבל ביום שמעו דברי המוכיח, ויקיים עליו להיות עושה ככל אשר יורוהו תופשי התורה מן היום הזה ומעלה, להזהר כאשר יזהירו בינה לעתים - עלתה בידו התשובה ונהפך לאיש אחר!

שבת תשובה

סגולת עשרת ימי תשובה

ימי קורת רוח

איתא בתנא דבי אליהו זוטא (פכ"ב ו'): רבי נהוראי אומר מפני מה ניתנה קורת רוח בעשרת הימים מראש השנה ועד יום הכפורים, כנגד עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו ונמצא שלם בכולן, לפיכך נתן הקב"ה לישראל עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים, וכנגד עשרת הדברות שקבלו ישראל בסיני, שאם יעשו תשובה שלמה בעשרת הימים מראש השנה עד יום הכיפורים שיקבלם בתשובה שלמה לפניו. לכך נאמר (ישעיה א' י"ח): "לכו נא ונוכחה יאמר ד', אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, אם יאדימו כתולע כצמר יהיו".

כתב הגר"ש קוטלר זצ"ל בספרו "נועם שיח" (עמ' קמ"ה) וזה לשונו: נמצאנו למדים כי שם התואר שניתן לימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים הוא: "ימי קורת רוח", ללמדך שאין קורת רוח גדולה הימנה לישראל כאותם הימים, שבהם זוכים הם לקירבה יתירה מהקב"ה, ולהושטת ידו לקבל שבים, וכמו שאמרו חז"ל (בר"ה י"ח). על הפסוק (ישעיה נה, ו) "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב" - אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים.

סגולת עשרת הימים הללו הושתתה במהות הבריאה הן מכח עשרת הנסיונות שבהם נתנסה אברהם אבינו ע"ה ונמצא שלם בכולן, והן מכח י' הדברות שניתנו לישראל, שני גורמים אלו חוברו יחדיו להקנות לעשרת הימים הללו סגולה מיוחדת אשר אינה קיימת בשאר ימות השנה.

חטיבה אחת של עשרה ימים

יתירה מזו, לא רק למסגרת הזמן של עשרת ימים אלו יש משמעות רבה בתהליך התשובה, אלא גם למניין הימים, דהיינו "עשרה" ימים דווקא הם שמהווים את המסגרת ההכרחית לתהליך התשובה, שבפחות מכן אי אפשר להגיע לתשובה מלאה.

וכן איתא בחז"ל (תדבא"ר י"ח ק"א): ברוך המקום ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה ולא משוא פנים, כשם שביקש נבל הכרמלי מיתתן של תלמידי חכמים, לפיכך נפל ברוחו לאחר עשרת הימים, שנאמר (שמואל א' כ"ה ל"ח): "ויהי כעשרת הימים ויגוף ד' את נבל וימות", אם מרובים הם, יאמר כארבעים או כחמשים, ואם מועטין יאמר כארבעה או כחמישה. מה תלמוד לומר: "ויהי כעשרת הימים", אלא אלו עשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שנתן הקב"ה לישראל תשובה למחול להם על עוונותיהם, כן נתן לנבל לעשות תשובה ולא עשה, לכן נאמר: "ויהי כעשרת הימים ויגוף ד' את נבל וימות".

עשרת הימים שניתנו לנבל לעשות תשובה, מקבילים איפוא לעשרת ימי תשובה, מפני שעל כך: הושתתה הבריאה, "שעשרה ימים" הם תנאי הכרחי על מנת לקבל סיוע ממרום לחזרה בתשובה.

הדרך לתשובה

ואולם מהי הדרך הסלולה שבאמצעותה יגיע האדם לכלל תשובה, את זאת, כותב הגר"ש קוטלר זצ"ל, גילה לנו הרמב"ם (בהל' תשובה פ"ו ה"ה): ומהו זה שאמר דוד, "טוב וישר ד' על כן יורה חטאים בדרך" ידרך עניים במשפט (תהלים כה, ח-ט) זה ששלח נביאים להם מודיעים דרכי ד' ומחזירין אותן בתשובה. ועוד, שנתן בהם כח ללמוד ולהבין, שמידה זו בכל אדם, שכל

שהוא נמשך בדרכי החכמה והצדק, מתאוה להן ורודף אותם, והוא מה שאמרו חז"ל (יומא לח, ע"ב) "בא לטהר מסייעין אותו", כלומר ימצא עצמו נעזר על הדבר.

מצב האדם לפני החטא

כתב הגה"צ ר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל בספרו "אדם ביקר" (עמ' ל"ה): נמצא שעל מנת להגיע אל פסגת התשובה על האדם לעבור כמה שלבים. שלב ראשון עליו להמשיך בדרכי החכמה והצדק, ועל ידי כך יהיה מתאוה להם ורודף אחריהם, וכו'.

חז"ל אומרים (ב"ר פ"ח ט'): "טעו בו מלאכי השרת (באדם הראשון) ובקשו לומר לפניו קדוש, משל למלך ואיפארכוס שהיו בקרונין (מרכבה חשובה) והיו בני המדינה מבקשין לומר למלך דומינו (אדון) ולא היו יודעין איזהו וכו'. זה היה מצב אדם הראשון לפני החטא, שכביכול יושב עם הקב"ה "בקרונין אחד" היינו שהיה כל כך דבוק בבורא דבקות עצמית עד שאי אפשר להפריד ביניהם. החטא, יצר ניתוק. ככתוב: "כי אם עוונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלקיכם" (ישעיה נט, ב. ויעויין סנהדרין סה, ע"ב).

האדם שהוא שקוע בחטא הוא לא עצמו, והוא התרחק מהבורא יתברך. שהדבקות בו היא המצב הטבעי, ככתוב: "ואתם הדבקים בד' אלקיכם חיים כולכם היום" (דברים ד, ד).

ומכאן, שענין התשובה היא המדרגה היותר גבוהה ורמה מפני שהיא מעלת האדם, "העצמו", היינו שישוב אל עצמו, והעצמו היא המעלה היותר גבוהה ורמה מכל המעלות של האדם.

"תשובה", פירוש המילה - לשוב אל מקום מסוים, והמקום הזה הוא "העצמו" של האדם, הנקודה הפנימית ביותר באדם, להיות שוב במצב ובחינת מה של יושבים "בקרונין אחת". הוא

אשר אמרו חז"ל "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד" (יומא פו, ע"א), היינו שהאדם מגיע על ידה עד לכסא הכבוד. הרי שאדם שעשה תשובה, והגיע אל אמיתת עצמו, הוא מגיע עד כסא הכבוד, ששם מקומו האמיתי של האדם.

יום הכפורים

התעוררות לתשובה

בספר "ושב ורפא לו" להגר"י טיקוצינסקי זצ"ל (עמ' ע"ו) סיפר, שבשנת תשי"א התארח בשיבת פונוביז' הגה"צ רבי אליהו לאפיאן זצ"ל, ובליל כיפור פתח את השיחה בדברי חז"ל (במס' פסחים ק"ג): שארבעה אין הדעת סובלתן, אלו הן: דל גאה ועשיר מכחש וזקן מנאף ופרנס המתגאה על הציבור, ופירש רשב"ם נוהג עליהם שררה ואינו עומד עליהן בשעת דוחקן. וביאר ר' אליהו זצ"ל שהמכנה המשותף לכל אלו, שכולם הם "נגד הטבע", נגד המציאות שהטביע הקב"ה בעולמו. דהיינו שהדל צריך מטבעו להיות נכנע ככתוב: "תחנונים ידבר רש" (משלי יח, כג), והעשיר צריך להיות ישר בדיני ממונות, שהרי לא חסר לו כלום (משלי ל, ט), והזקן כבר בטלה תאותו, וכשהוא חוטא זה רק להכעיס.

והמשיל ודימה שאף מי שאינו מתעורר עכשיו לתשובה, בשעה גורלית זו, הוא ג"כ ממש בגדר של "נגד הטבע". שהרי מצות תשובה עכשיו היא חיוב גמור, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה, הלכה ו' - ז'). וישנה עכשיו סייעתא דשמיא מיוחדת של "דרשו ד' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב". (ישעיה נה, ו.) ועיקר הקירבה ביום הכפורים, כמבואר בשני לוחות הברית (מסכת חולין, תורה אור סה).

אמנם בכל הזדמנות לעליה ישנן גם סכנות. והסכנות, הן בזה שהאדם אינו מנצל את הכלים לעליה, וזה גופא קטרוג ותביעה:

"איזה שוטה - המאבד מה שנותנים לו" (חגיגה ד, ע"א), וכל שכן בנושא מצות תשובה, אסור לאבד את המתנה הנפלאה הזו ששמה יום כיפור, ועל כן ישנה תביעה גדולה על מי שאינו מתעורר לתשובה ביום הכיפורים.

וזו לשון "בית הלוי" (בשו"ת שלו, דרוש ט"ו) ביום הכיפורים יש בו ביום מעלה גדולה, דמיד שנתחרט האדם ומקבל עליו לשוב ממעשיו הרעים והתוודה עליהם, הקב"ה בחסדו מעביר ממנו התשוקה והנטיה שהגביר בעצמו להרע ומעבירה ממנו. וזו לשון המדרש (שמות רבה טו, ו) על הפסוק "החודש הזה לכם", ישראל משתקעים בעוונות מיצר הרע שיש בגופם וחוזרין בתשובה, ובכל שנה ושנה סולח לעוונותיהם ומחדש לבם ליראתו, שנאמר: "ונתתי לכם לב חדש" (יחזקאל לו, כו), הרי להדיא כמו שכתבנו, שעל ידי התשובה שעושים ביום הכיפור מחדש לבם ליראתו ונותן להם לב חדש. וזהו גם כן ביאור הילקוט תהלים על פסוק "ועם נברא יהלל י-ה" (תהלים קב, יט) וכי עד עכשיו עתידה אומה אחרת להבראות וכו', אלא אלו הדורות שהם כמתים במעשיהם ובאים ומתפללים לפניך ביום הכיפור ואתה בורא אותם בריאה חדשה, פירוש דביום הכפורים נעשים כקטן שנולד וכמו שלא חטאו כלל, ומבטל מהם הכח והנטיה להחטא שגרמו לעצמם במעשיהם.

הרי לנו להדיא מדברי ה"בית הלוי" שהקב"ה מסייע ביד אדם השב ביום כיפור ומבטל ממנו כל נטיה להרע ובורא לו לב חדש, והאדם נחשב כבריאה חדשה וכמו קטן שנולד שלא חטא מעולם.

וכל זה תואם לדברי ה"לב אליהו", שהוא נגד הטבע לא לחזור בתשובה ביום הכיפורים. אם הקב"ה פותח לאדם ונותן לו הזדמנות כה גדולה, נורא הוא אם לא ננצל הזדמנות זאת.

על הפסוק: "יום חתונתו" (שיר השירים ג, יא) דרשו חז"ל, זהו יום כיפורים (תענית כו ע"ב וברש"י). חתונתו, שיא של קירוב ושל אהבה בין הקב"ה לישראל. לכן יש ביום הכיפורים את ענין מתן

תורה האמיתי עבורנו, שהרי כל התורה המצויה עתה בידינו היא מהלוחות השניות שניתנו לנו ביום כיפור, (רש"י דברים ח, יט).

ועל כן יש לנצל כל רגע של יום הכיפור. הביא עוד שם בשם הגה"צ רבי אברהם גרודזנסקי זצ"ל ביאור על הפסוק ביונה (א) י"ב) שהנביא אמר "שאוני והטילוני אל הים", למה אמר "שאוני"? היה מספיק לומר הטילוני בלבד. וביאר שרצה להרויח עוד רגע אחד של חיים, לפני שמשליכים אותו אל הים. שהרי יכול היה לקפוץ לים בכוחות עצמו, אך אמר להם "שאוני" בכדי לחיות עוד רגע. והמוסר השכל עבורנו הוא שאף אנחנו צריכים לנצל כל רגע ביום הקדוש הזה.

השפעת יום כיפור על כל ימי השנה

ובספר "לקט רשימות בעניני אלול וימים נוראים" להגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל (בעמ' ק"כ) כתב, שצריך להחזיק את יום הכיפור לכל החיים, והדרך לזה הוא דוקא עם קבלות. יום הכיפורים בנוי על קבלות, בלי זה אין עתיד.

עובדים כל יום הכיפור ויונקים מהאוצרות של היום הגדול הזה, אוצרות של חסד ורחמים והתקרבות לד'. ומה נשאר לנו אחרי יום הכיפור, והסיבה היא כיון שלא עושים קבלות.

נביא כאן רשימת קבלות חלקית מכמה גדולי ישראל. בספר הנ"ל הביא שהגה"צ רבי נתן מאיר זצ"ל היה מזהיר שצריך לקבל ביום כיפור לא להקפיד על השני אפילו בלב, וכששאלו אותו איך זה יתכן, ענה: ללמוד אגרת הרמב"ן. ובין יתר קבלותיו רשום למשל:

- חשבון הנפש של המעשים במשך היום קודם השינה.

- לגעור ביצר הרע מיד שהנני מרגיש שום פיתוי הלב, ובשעת חשבון הנפש לתבוע ממני אם קיימתי מה שקיבלתי.

- בזמן שאיני יכול ללמוד הנני מחויב להתפלל על כלל ישראל.

- ללמוד בכל יום שמירת הלשון והלכות שבת.

ומקבלותיהם של גדולי ישראל נזכיר את קבלותיו של הגר"א פומרנציק זצ"ל:

א. לקום בהשכמה.

ב. להתפלל ולברך בכוונה.

ג. למעט בדיבור ולהיזהר מדברים יתרים ולהתרחק מחבורת אנשים ומלדבר בבית הכנסת דברים של חול, לא להפסיק בלימוד.

ד. להתנהג בשמירת העיניים שלא להיכשל בראייה אסורה.

ה. להשתדל לקיים בכל יום "ואהבת לרעך כמוך" באיזה חסד או צדקה.

ו. להיזהר מאכילה גסה ומשתייה גסה.

וע"י קבלות שנקבל על עצמינו, נוכל בעזה"י להמשיך עלינו את עבודת יום הכיפורים לכל ימות השנה.

סוכות

זמן שמחתנו

חזרת ענני כבוד אחר מחילת חטא העגל

בתפילת העמידה של סוכות ובקידוש, אומרים: "זמן שמחתנו". ויש לעיין, מדוע. תינח פסח ושבעות, ידוע ומפורסם המאורע שעל שמו נקבע החג, "זמן חרותנו", "זמן מתן תורתנו". אך חג הסוכות לא נקבע על שום מאורע.

וביאר בספר "ושב ורפא לו" על פי מה שכתב הגר"א בפירושו לשיר השירים, שהסיבה שאנחנו עושים את חג הסוכות בתשרי, משום שחג הסוכות הוא זכר לענני כבוד (סוכה יא ע"ב). וביאר הגר"א שאחרי שנפסקו ענני הכבוד בחטא העגל חזרו לאחר המחילה על חטא העגל. ביום כיפור אמר הקב"ה למשה סלחתי כדברייך (רש"י דברים ח, יט), וביום י"א בתשרי ירד וציוה לעם על מעשה המשכן, ובימים י"ב וי"ג בתשרי הביאו העם את נדבתם, שנאמר: "בבקר בבקר" (שמות לו, ג) שני בקרים, ובי"ד העבירו קול במחנה שלא להביא עוד. ובט"ו התחילו בבניית המשכן, ואז חזרו ענני כבוד.

וזו הסיבה שנקרא חג הסוכות "זמן שמחתנו", שחזרו בו ענני הכבוד. והביאור בזה הוא, שהנה לאחר שקבלו ישראל תורה בשבעות, הוצרכו לקבל שוב תורה ביום הכיפורים שנקרא "יום חתונתו" של הקב"ה, שבו ניתנו לוחות שניות. (תענית כו ע"ב, וברש"י).

והענין הוא, שהרי כיון שבריאת האדם היא עבור מצבו ברוחניות, ומצבו הרוחני נעקר ע"י החטא, שהרי לאחר החטא שוב אינו בכלל תכלית בריאתו, וחשוב הוא כמת. כמאמרם: רשעים בחייהם קרויים מתים (ברכות יח ע"א). ואמרו במדרש

(שוחר טוב תהלים נא) שכל מי שעובר עבירה כאילו נטמא במת, שנפשו חללה.

ורק בחסדי ד' יש מושג של תשובה, שעל ידה נותן לו מהות ותפקיד חדש. וזהו הביאור בי"ג מידות, ד', ד', ד' קודם שיחטא, ד' לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה (ראש השנה יז, ע"ב), שעכשיו נעשה אדם להויה חדשה, וצריך הוא "מתן תורה" חדש.

מעתה נבין את הענין של לוחות שניות שניתנו לאחר שנתכפר להם חטא העגל ביום הכיפורים, ולאחר שעשו תשובה, ורק אח"כ חזרו ענני כבוד. ועניינם של ענני כבוד הוא ריצוי גמור, והוראה על בחירת עם ישראל והבדלתו מכל העמים. וכל זה נעשה ע"י בריאה חדשה שנעשתה ע"י תשובה.

הסוכה היא המקום לבעל תשובה

בספר "דליות יחזקאל" כתב בשם הגר"א שביאור הפסוק "מקימי מעפר דל" (תהילים קיג, ז') זה שהיה דל ממצות, "מאשפות ירים אביון" זה הבעל תשובה - להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו - עם הז' אושפיזין. וזה תואם למה שכתב השפת אמת, שהסוכה היא המקום שהקב"ה נותן לבעלי תשובה, לאחר ימי הדין בהם שבנו בתשובה. ויש להבין שייכות הסוכה לתשובה. מה באה להורות ולשנות בהשקפתם.

ימי חג הסוכות הבאים עלינו לטובה מלמדים אותנו כי על היהודי מוטלת חובה להתמודד מול פיתויים חומריים ואל ישים מבטחו בידי בשר ודם. ששני אלו הם לקחי הסוכה, כמו שיתבאר, כדי להתגבר על שתי הסיבות העיקריות שהביאו לחטא. ועלינו להזכיר זאת לעצמנו מיד לאחר תשובתנו, על דרך שדיברנו בליל כיפור שאחת הקבלות של המשגיח מלייקווד זצ"ל, לגעור ביצר הרע מיד כאשר שהננו מרגישים שום פיתוי הלב. הלקח הראשון כתוב בספר "משך חכמה" (פרשת אמור) על הפסוק "בסוכות תשבו שבעת ימים" (ויקרא כג, מב), שהתורה האלקית יש בה

מצוות שמצריכות את האדם לפעול נגד הטבע, ויש מצוות שהן כפי הטבע, רק שהן מטהרות את הטבע ומזככות אותו. מצות סוכה. היא דוגמא למצוות המורות להתגבר על הטבע. שאחרי שהאדם עמל בשדה כל הקיץ, חרש, זרע ועדר, קצר ועימר ואסף אל גרנו ואסמיו מלאי בר. לבו שמח בפרי עמלו, מה מתוקה לו מנוחתו להסתופף בצל ביתו, דוקא אז באה התורה ואמרה: צא מדירת קבע ושב בדירת עראי (סוכה ב ע"ב), זה נגד הטבע, לקדש כחות האדם והרגשותיו, מגבול החמרי. (ומצות נטילת ארבעת המינים היא מצוה המזככת את הטבע. שמורה כיצד לשמוח בחג האסיף לפני ה' בארבעה המינים, יעויין שם).

ועוד כתב בספר "מנורת המאור" (כלל ד' ח"ו פ"א) שבאה מצות סוכה ללמדנו שלא ישים אדם בטחונו בגובה ביתו וחיזוקו ותיקונו הטוב, ואף כי יהיה מלא מכל טוב, ואל יבטח בסיוע שום אדם, אע"פ שיהא אדון הארץ ומושל בה. אבל ישים בטחונו במי שאמר והיה העולם, כי לו לבדו היכולת והבטחתו אינה חוזרת ריקם.

וכשהאדם משיב אל לבו שני עיקרים אלו לא יתפתה להבטחות היצר הרע ומידותיו, ודרך התשובה שלו תהיה סלולה, לסור מרע ולעשות אך טוב כל הימים.

סוכות

הרגלים וג' דברים שהעולם עומד עליהם

על ג' דברים העולם עומד, על התורה על העבודה ועל גמילות חסדים (אבות פ"א מ"ב).

וכתב בספר "נועם המצות" שהן כנגד ג' רגלים מלשון רגל,

אותן רגליים שהעולם עומד עליהן. פסח הוא עמוד "העבודה", שהוא ענין קרבן פסח, הקרוי בכתוב: "העבודה הזאת" (שמות יב, כו). שבועות, שהוא זמן מתן תורה, הוא עמוד העולם של "התורה", וסוכות הוא עמוד גמילות החסדים, הואיל והוא זמן האסיף, שהוא הזמן שהאדם צריך להפריש את מעשרותיו לצדקה. ולכן כתב האר"י (פרי עץ חיים, שער חג הסוכות פרק ג, ד) שערב סוכות הוא הזמן לחלק קופות הצדקה לעניים ואז מועילה הצדקה בייחוד. וכתב בספר שפת אמת (עניני סוכות תרל"ד) שג' הרגלים הם כנגד: "ואהבת את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" (דברים ו, ו). שבפסח נגאלו מהיצר הרע (ששיעבוד מצרים רמז לשיעבוד האדם ליצרו הרע, והיצר רמז ב"על לבבך", ברכות נד, ע"א). שבועות הוא כנגד "בכל נפשך", "נפשי יצאה בדברו" (שיר השירים ה, ו). שבמתן תורה יצאה נפשם מפחד, (שבת פח, ע"ב). וסוכות הוא כנגד "ובכל מאדך", צא מדירת קבע, לרמז שלא לסמוך על ממונו ובניינו רק לבטוח בד' (מנורת המאור ד, ו). ובענין זה, שהסוכה מורה לאדם להתנתק משייכותו לממונו כדי להגיע לאהבת ה', וכמו שכתב ב"חובות הלבבות" (שער חשבון הנפש פרק ג') שכמו שלא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כך לא יתחברו בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא, לכן נביא מה שכתב בספר "נועם המצות" (מצוה שנ"ה) כמה דברים הקשורים להלכות סוכה שיש בהם רמזים חשובים שצריכים להיות לנגד עיני האדם. וזו לשונו: ומבין ענפי הסכך יראה את השמים, על ידי זה יזכור כי רק שם בעולם האמת תהיה דירתו קבע (שמים מלשון שם) ולא בזה העולם. והסכך אסור במחובר לקרקע, לרמז שלא יהיו רעיונותיו של האדם שקועים ומחוברים לדברים הארציים. וצריך להיות הסכך מדברים שאינם מקבלים טומאה, לרמז שיהיה האדם זהיר מאד לבלי לעשות שום עבירה, שמטמאה כנבלה וכשרץ (יומא לט, ע"א). והדפנות צריכות להיות שתיים כהלכתן ושלישית אפילו טפח, והיא כצורת ה', לרמז כי העוה"ז אשר נברא בה' כמאמרם ז"ל (מנחות כט, ע"ב) הוא דירת עראי כדירת הסוכה.

חנוכה

הגזירה על שהתרשלו בעבודה

הב"ח (אורח חיים סי' תר"ע) בהלכות חנוכה מביא בשם מהר"ם מרוטנבורג שמובא במרדכי, כדהלן: בפורים עיקר הגזירה היתה לפי שנהנו מסעודתו של אחשורוש (אסתר רבה ז, יג. ויעויין מגילה יב, ע"ב), לפיכך נגזר עליהם להרוג ולאבד את הגופים שנהנו מאכילה ושתייה של איסור, וכשעשו תשובה עינו נפשם, וכמו שאמרה אסתר למרדכי (אסתר ה, טז) "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום" וכו', ולפיכך קבעום למשתה ושמחה ויום טוב (אסתר ט, כב) לזכור עיקר הנס. אבל בחנוכה עיקר הגזירה היתה על שהתרשלו בעבודה, ולפיכך היתה הגזירה לבטל מהם העבודה, כדתניא בברייתא שגזר עליהם לבטל התמיד. ועוד אמרו להם: מצוה אחת יש בידן, אם אתם מבטלים אותה מידם הם אבודים, ואיזה - זו הדלקת המנורה שכתוב בה "להעלות נר תמיד" (שמות כז, כ) כל זמן שמדליקין אותה תמיד הם עומדין - עמדו וטימאו כל השמנים. וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ד' על ידי הכהנים עובדי העבודה בבית המקדש, על כן נעשה נס גם כן בנרות, תחת אשר מסרו נפשם למות על קיום העבודה. ולפיכך לא קבעום אלא להלל ולהודות, שהוא "העבודה שבלב" (תענית ב ע"ב), עד כאן דבריו.

וכתב על כך הגה"צ ר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל בספרו "עלי שור" (ח"ב עמ' תנ"ו) וזו לשונו: פנים חדשות ראינו כאן: גזירות אינן באות בלי סיבה, וגזירה באה במידה כנגד מידה. אם לא היתה איזה התרשלות בעבודה, לא היו גזירות היוונים.

והגזירה היתה באותו ענין שבו היתה ההתרשלות, כאן היו החטא והגזירות בעבודת בית המקדש. וכאשר הכהנים מסרו נפשם על העבודה - מיד ראו שוב נסים, הן במלחמתם - "מסרת

גבורים ביד חלשים" וכו', והן בהחזרת העבודה - בנס פך השמן. מכאן אנו לומדים להבין מהלך תופעות רבות בקורות עם ישראל: חטא גורר אחריו גזירות, ותשובה מביאה להצלה, ואין גזירה בלי חטא.

מהלך זה הוא בנין אב להבנת תקופות קשות בתולדות כלל ישראל. לכל גזירה קודמת בהכרח התרשלות באיזה ענין של עבודת ד', וכל הצלה באה אחרי התשובה במסירות נפש. הגזירה באה בעקבות ההסתר פני ההשגחה שנגרמה מהרפיון, אשר על ידה כלל ישראל נופל ממדריגה העליונה של שמירה אלקית שהיא מנת חלקו, והתשובה במסירות נפש מעמידה אותו שוב במצבו האמיתי של דבקות בהשם.

הן מסירות נפש מביאה לידי נס. וסוד זה הננו לומדים מחז"ל (במס' ברכות כ.):

אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? אי משום תנויי - בשני דרב יהודה כולי תנויי בנויקין הוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי. וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין "האשה שכובשת ירק בקדרה", ואמרי לה "זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים", אמר: הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא, ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא. ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד מסאניה אתי מטרא, ואנן קא מצערינן נפשין ומצווח קא צוחינן ולית דמשגח בן. אמר ליה: קמאי הוו קא מסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם. כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה לההיא כותית דהות לבישא כרבלתא בשוקא, סבר דבת ישראל היא, קם קרעיה מינה. אגלאי מילתא דכותית היא, שיימוה בארבע מאה זוזי. אמר לה: מה שמך? אמרה ליה: מתון. אמר לה: מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא.

כלומר, רב פפא שאל את אביי, מדוע התרחשו לראשונים ניסים גלויים. אם משום ידיעת התורה, גדולתו של רב פפא עולה על ידיעתו של רב יהודה. ועם זאת, כשגזרו תענית בגין עצירת

גשמים, אך חלץ רב יהודה נעל אחת ירדו גשמים כדי שלא יצטער, ואנו מתפללים כל היום ולא נענים. אמר לו: הראשונים מסרו נפשם על קדושת השם, לפיכך נעשו להם ניסים גלויים. הרי שמסירות נפש מביאה לניסים.

ואחרי התשובה ומסירות הנפש של עם ישראל מתגלית החיבה הגדולה של הקב"ה כלפי בניו היקרים והחביבים. כמו שאנו מוצאים בתירוץ ה"פני יהושע" על הקושיא המפורסמת בפרק במה מדליקין (שבת דף כא ע"ב) למה היה צריך את הנס, הרי ההלכה היא שטומאה הותרה בצבור, והיו יכולין להדליק בשמן טמא.

וכתב לתרץ לכך נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם, כמו שמצינו שנעשה זה הנס תמיד שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם, (אבות פ"ה מ"ה) והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד שונאיהם שהיו אומרים לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וגזרו כמה שמדות ועכשיו נגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו, לכך נעשה להם גם נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם כדררשינן נמי לענין נר מערבי (שבת כב ע"ב), אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך (יומא לט ע"א) לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיה עת רצון, להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה. כן נראה לי נכון, עד כאן לשונו.

וכשהקב"ה מקרב בניו הדברים מגיעים לקירוב גדול ומיוחד במינו, כמו שמובא בתנא דבי אליהו רבה (פט"ז ס"ט), וזו לשונו: ואמר לי: רבי, מה נשתנה ישעיהו בן אמוץ מכל הנביאים שהוא היה מתנבא כל הטובות וכל הנחמות לישראל יותר מכל הנביאים. אמרתי לו: בני, מפני שהוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה יותר משאר כל הנביאים.

ואמר לי: רבי, בכמה שנים נתנבא ישעיה כל אותן הטובות

ונחמות שהתנבא לישראל. אמרתי לו: בני, אילו עשו ישראל תשובה מחיבתן היה הקב"ה בונה להם בית האחרון מיד באותה שעה, ועל אחת כמה וכמה הקב"ה היה מגפפן ומחבקן ומנשקן ומיישבן בחיקו לעולם ולעולמי עולמים. (שם ס"ט)

וכתב בספר "עטרה למלך", מצוי טובא כשיש קטטה ממושכת המביאה לידי שנאה בין איש לאשתו, ועל ידי מאמצים של קרובים וגם יועצים מומחים להשלים ביניהם מתפייסים סוף סוף, מכל מקום אין השלום בית כבתחילה, כבר פגה האהבה ולא שבה לאיתנה. אבל לא כן דרכי ד' עם עמו ישראל, כיון שבני ישראל מתקרבים אליו ומבקשים רצונו, ראויים הם לחזור לחיבתן הראשונה.

מן הראוי להוסיף שהתורה ציותה עלינו: "והלכת בדרכיו", (דברים כח, ט) מה הוא חנון אף אתה היה חנון מה הוא רחום אף אתה היה רחום (שבת קלג ע"ב, ספה"מ מ"ע ח), ממילא יש ללמוד מזה גם בעניני יחסים בין בני אדם, או בין אדם לאשתו ובני ביתו שאפילו אחרי קטטה ממושכת או אי הבנות מסויימות יש להגיע בסופו של דבר לאהבה בלי שום שמירת טינא בלב, כמו שהקב"ה, אחרי שעם ישראל עושים תשובה, מחבבן ומקרבן, כך גם אנחנו צריכים להתנהג כלפי הזולת.

חנוכה

שלבי המלחמה ברוע

ארבע הנקודות שמוזכרות ב"על הנסים" הן ארבע הוראות, כן כתב בספר "מערכי לב"

1. "רבים ביד מעטים"

בדרך כלל אדם מתפעל ממצואות של רבים. כשנוכח שרבים נוהגים בהנהגה מסויימת, הוא מדמה כי האמת חייבת להימצא שם.

ידוע למשל שמאחרי מהומה או הפגנה שרבים משתתפים בה עומד אדם יחיד המארגן את הכל, ואף על פי כן נוטים להתפעל כשרואים רבים המוסתים על ידו.

אמת, שגם התורה מחשיבה את הרבים כמו שנאמר: "אחרי רבים להטות", (שמות כג, ב), אבל אין הולכים אחר רוב הדיינים, אלא אחר רוב דעותיהם, ואם כמה דיינים מוסרים נימוק אחד, אינם נמנים אלא כאדם אחד (רמב"ם הלכות סנהדרין פ"י ה"ה). ואם דיון אחד נגרר אחר דעת חברו, עובר בלאו (שם, ה"א). אמנם פתגם שגור הוא: "קול המון כקול שדי" (עקידת יצחק שער לב ובהערה ג, על פי יחזקאל א, לה). אבל כל זה כשהרבים באים מכח התורה. אולם כשמקור נביעתם של הרבים אינה מהתורה, אין לרבים שום חשיבות. וכמו שכתוב "אל תהיה אחרי רבים לרעות" (שמות כג, ב).

יתרה מזו, כלל הוא, שכל דבר ככל שהוא יותר חשוב פחות הוא בכמות. הזהב אינו מצוי ככסף, והכסף אינו מצוי כנחושת. אף האבנים היקרות נדירות. עם ישראל כלפי אומות העולם הם מעט, "כי אתם המעט מכל העמים" (דברים ו' ז'). גם בזמננו שומרי התורה מעטים, ובין שומרי תורה גופא מהווים בני תורה מיעוט כלפי השאר, ובין בני תורה עצמם יחידים הם המופלאים בחכמה, וכל אחד מבין יחידים אלה שקול הוא כנגד כל העולם כולו. (ברכות ו, ע"ב).

הוראת הפלא "רבים ביד מעטים" הוא הפקעה מהטבע של הסכמה עם רבים. טבע אשר משמש כיסוד להלכה שלא לדור בין רבים שאינם נוהגים כפי חובתם (רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"א) - ובכח מסירות נפש ניתן למעטים לגבור על רבים.

2. "ורשעים ביד צדיקים"

לפעמים נדמה כי נגד חוצפתו ורשעתו של הרשע אין תקנה, כמו שאמרו (בסנהדרין קה ע"א) שהחוצפה היא מלכות בלא כתר, ומלכות יוון ביחוד התייחדה בעזות ובחוצפה (כמו שהוכיח מהר"ל, נר מצוה עמ' יב). והרשע בכח רשעתו הגדולה מעורר רושם כי הנה הולך וכובש הוא את העולם כולו, אבל אליבא דאמת כל רשעתו נשברת בעמדו לפני צדיק. ברם, לשם כך נצרך הצדיק לגלות כח מסירות נפש כמו שגילו החשמונאים במלחמתם.

אדם שהוא צדיק רק בבית המדרש, ואילו מחוץ לכתלי בית המדרש, בעסקיו, מחניף הוא לרשע, תתקיים בו ההבטחה: כל המחניף לרשע סופו שנופל בידו (סוטה מא, ע"ב). כי אם לעיני הרשע נוהג הוא מנהג המהווה סתירה לצדקות, אין במהותו כדי לשבר כח של רשע. אבל מי שהוא צדיק העומד תדיר ב"צדק צדק תרדוף" (דברים ט"ז כ'), גם אם אינו חכם מופלג, הרי הרשע בטל כלפיו, כפי שאפשר לראות זאת בחוש.

3. "וטמאים ביד טהורים"

הטהרה דורשת יגיעה והתאמצות, לעומתה הטומאה אינה דורשת מאומה. אדם המניח את עצמו ללא עבודה, מעצמו נעשה פחות ומגושם, בהמי וטמא. כמו שאמרו (יומא לט, ע"א): הבא לטהר, מסייעין אותו. כי זקוק הוא למאמץ רב. ואילו הבא לטמא פותחין לו, ומעצמו יתדרדר עד לתהום.

רמז לדבר נמצא בשו"ע יו"ד (הל' טריפות נ"ח ז'), בדין "עוף שנחבט על פני המים", אם שט מלוא קומתו ממטה למעלה לעומת המים, אין חוששין לו, אבל אם שט ממעלה למטה עם הילוך המים, חוששין לו וצריך בדיקה. ואם קדם לתבן או קש שמהלכים על גב המים בשוה לו, הרי זה שט מחיות עצמו ואין

חוששין לו.

כל זמן שהאדם הולך נגד "הילוך המים" יש בו סימן טהרה, אם הוא שט עם הילוך המים שמע מינה שאין בו כח של "מחמת עצמו" ואין לו סימן טהרה.

והנה, אף שבהודאת "על הניסים" מעלים אנו על נס את הניצחון במלחמה, הרי שבהדלקת הנרות מציינים אנו את הנס השני, של השמן שהספיק לשמונה ימים. וכשנתבונן נראה, שלקחי המלחמה מופיעים גם בנס זה. שהכמות אינה מהווה גורם, ושמן ליום אחד מספיק לשמונה. ושהשמן הטהור הוא שחולל את הנס. ובתנאי אחד, שיפעלו וידליקוהו. וכמו שאמרו: "הדלקה עושה מצוה" (שבת כג, ע"א), כי מקבילים הלקחים: מסירת הטומאה בידי הטהרה הוא כעניין שאמרו בספרים הק' שמעט מן האור דוחה הרבה מן החושך. בזה שמעלה מעט אור בעצמו מסתלק הימנו החושך, שנמשלה בו מלכות יון כמו שאמרו (בראשית רבה ב', ד) "וחושך" זו גלות יון. בעלי המוסר הוסיפו בזה כי גם לאחר שנסתלק האור עדיין יש בו תועלת.

והמשילו בזה משל, לאדם המהלך בחדר חשוך ואינו רואה בו מאומה. ובא אחד ומעלה שם אור ומיד מכבה. הגם שאין הבדל בין החושך שלפני אותה העלאת האור לחושך שלאחר העלאת האור, אינו תועה ואינו נכשל כמקדם. כי כבר ראה את האור, וכפי הזמן שהאור שרר בחדר כך הספיק לקלוט צורת החדר במידה שגם בחושך יוכל להתהלך בה.

לאחר שאדם מתעלה בטהרה, מסתלקים ממנו כל הספיקות המטרידות אותו. הספיקות שמקורן בחושך, כגון מה הוא תוכן חייו של בן תורה, איך אפשר לסבול חיים של בן תורה וכיוצא בזה - מסתלקות אם ישב ויעסוק בתורה.

4. "וזדים ביד עוסקי תורתך"

העובר עבירה ואפילו בזדון יש בכח עסק התורה לשבר את

יצרו כפי שאמרו (פתיחתא לאיכה רבה אות ב') הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, שמתוך שהיו מתעסקין בה, המאור שבה היה מחזירן למוטב, אלא כדי לזכות לזה זקוקים לתורה הנלמדת בדרך האמת (כמו שיתבאר להלן, במאמר: "על מה אבדה הארץ").

והסגולה של מאור התורה להחזיר למוטב אינה אלא אם היא נלמדת בתורת "תורה", ולא כשהיא נלמדת בתורת חכמה. ולכן מצינו "חכמה בגויים תאמין, תורה בגויים אל תאמין" (איכה רבתי ב, יג). כי גם הגויים יכולים לעסוק בתורה בתורת חכמה אפילו להתפלפל בה, אבל לתורה כזו אין לא קדושת התורה ולא הסגולה להחזיר למוטב. לא עליה נאמר: "בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין" (בבא בתרא טז, ע"א)!

בזמננו העבודה זרה היא לעקור כל ביקורת מעצמו, לעקור כל זכר של דרך ארץ.

פעם היו מנשקים את האלילים, לפני כששים שנה היו מנשקים את ההשכלה. היום מנשקים את המידות הרעות. והתורה מעדנת את המידות הרעות (אבות, ריש פ"ו) ומרוממת את האדם!

נסיים בדברי הגר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל (בעלי שור ח"ב עמ' מ"ו), בענין עסק התורה וז"ל ברור הוא בלי עזר התורה"ק לכל חלקיה לא היינו ניצולים מיצה"ר:

עסק התורה מקדש, היינו שהוא מרחיק את האדם מהרהורי עבירה ומעורר טעם ברוחנית.

עסק המוסר, מעמיד על נקודת האמת, מבטל ספיקות ומשחרר את השכל משוחר הדמיון.

מעשי המצוות, מקדשים את הגוף שהוא הכלי ליצה"ר. ותפילה מעוררת סיעתא דשמיא למשוך רוח של קדושה ממרום עלינו. אין כל זה עבודה קלה, אבל ע"י עסק התורה, המוסר,

המצוות, והתפילה נצליח בע"ה.

שבת זכור

"בן בנו של קרהו בא עלינו" (מגילה טו.)

"זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים" (דברים כ"ה יז - יח), וברש"י והוא מחז"ל לשון קור וחום צנן והפשירך מרתיחתך. שהיו כל האומות יראות להלחם בעם ישראל, משל לאמבטי רותחת שאין כל בריה יכולה לרדת בתוכה, בא בן בליעל אחד קפץ וירד לתוכה, אע"פ שנכוה הקרה אותה בפני אחרים, ע"כ.

בספר "שפתי תהילה" להרב אפרים אוירבך שליט"א, העיר שחז"ל מגדירים את חוסנם של ישראל מפני האומות כאמבטי רותחת, ועמלק צינן והפשיר אותה. ויש לנו לעמוד על סוד האמבטי הרותחת.

חז"ל מנו שלוש סיבות למה בא עמלק:

א. שמירת שבת, בגמ' (שבת קיח:) אמר רב יהודה אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם אומה ולשון שנאמר: "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט", וכתוב בתריה: "ויבא עמלק" (ויעוין במהרש"א סנהדרין קו ע"א).

ב. רפיון מדברי תורה (בכורות ה:) ר' יהושע אומר: "רפידים" שריפו עצמן מדברי תורה, ולכך ויבא עמלק.

ג. חסרון באמונה: כמו שמביא רש"י בביאור הפסוק "ויבא עמלק" (שמות י"ז ח'), תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם ואתם אומרים "היש ד' בקרבנו אם אין", חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים אלי ותדעון היכן אני.

הצד השווה בכל אלו הוא, שבשלושתם לא היה חטא גמור אלא חסרון בשלמות העבודה. כך מתבאר בטעם השני של רפיון מדברי תורה, כבר עמדו בזה שלא כתוב שביטלו תורה אלא "ריפו ידיהם". כלומר החזיקו "בעץ החיים" זו התורה, לא עזבוה לרגע, אבל החזיקו ברפיון, לימוד בקרירות.

וכך גם בטעם הראשון של שמירת שבת, אכן יצאו אנשים מן העם ללקוט (שמות ט"ז, כ"ז), אבל הרי "לא מצאו", ובספורנו וב"אור החיים" ביארו שהטענה היתה שאילו מצאו היו לוקטים, (בספורנו מבואר שעל הלקיטה היו חייבים מדין תולש), כלומר לא היה פה חילול שבת אלא רפיון בשמירת שבת עד כדי נכונות לחלל שבת.

והוא הדבר בטעם הג', "היש ד' בקרבנו" - ודאי שלא היו להם ספיקות באמונה ח"ו, רק לגודל מדרגתם ולאחר כל הגילויים, שהרי תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, לכן היתה תביעה מיוחדת על תלונתם, שגם אותה נוכל להגדיר כרפיון בדרגת האמונה השלימה שהיו ראויים לה באותה שעה.

והנה חז"ל הק' בדברם על אודות גוף הישראלי אומרים (נידה לד:) ישראל דדאיגי במצוות חביל גופיהו ופירש רש"י: יראים וחרדים במצוות, ומתוך דאגתן מתחממים. כלומר יש מקיימי מצוות אבל יש דרגא נוספת: "דאיגי במצוות, יראים חרדים ודואגים", ובמסכת שבת (פו ע"ב) הביא רש"י הפסוק: "חם לבי בקרבי, בהגיגי תבער אש" (תהלים לט, ד).

אולי ניתן להסביר ההבדל ביניהם. יש לך אדם, שאם יזדמן לידו לקיים מצוה יקיימנה, אבל אינו דואג שתגיע לידו ההזדמנות. אבל מי שנמנה על אותם שדאיגי במצוות, איכפת לו שלא יפסיד ההזדמנות לקיים המצוה.

עינינו הרואות, למשל, שנים שמגיעים לתפילה. אחד בא

במתינות ושלווה, ואינו דואג שאולי ע"י התמהמהות יפסיד תפילה בציבור, והשני מגיע ומיד מתיישב ומתחיל בתפילה בלי שיפסיד זמן, כי דואג הוא שיוכל להתפלל עם הציבור.

כיוצא בכך, בענין לימוד התורה. אחד מזדרז להתיישב ליד הספר, והשני מתעסק באלף עיסוקים עד שיואיל בטובו להתחיל ללמוד.

והבורא יתברך מתאונן על הנהגה זו, וקורא: "ולא אותי קראת יעקב, כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג, כד) - יושב ומפטט כל היום ואינו מתעייף, קם להתפלל וללמוד, ועייף (אסתר רבה ג, ד). וכשהיו ברפידים ורפו ידיהם מדברי תורה, משמירת שבת או מידיעת ד', לא ביטלו שום מצוה ולא עברו על איסור, אבל נוכל לומר שלא היו "דאיגי" לא היו יראים וחרדים שלא לבטל תורה, שלא לחלל שבת, ולהיות דבוקים באמונה בהי"ת.

ויתכן שחוסנם של ישראל, מה שמגן על גופן, הוא "האמבטי הרוחת" של "חביל גופיהו", חימום הגוף, שנובע ממה שהם דאיגי במצוות. וכשהגיע מצב של "רפו ידיהם", ירדו מדרגת דאיגי במצוות, ירד חום גופם נצטננה האמבטי לשעה, ונתנו מקום לטומאת עמלק לחול. "אשר קרך" - עמלק ברשעתו הנציח את הקרירות לדבר קבוע (עד הזמן שיהיה השם שלם והכסא שלם), ובכך קירר אותה בפני אחרים, וזהו "צננך והפשירך מרתיחתך".

גם את גזירת המן האגגי מזרע עמלק, צריכים להבין כהמשך למלחמה הראשונה בין ישראל לעמלק על זו הדרך.

שמצינו (במגילה יב, ע"א), ששאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי מפני מה נגזרה כליה על ישראל שבאותו הדור, ואמר להם מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר, והמהרש"א מבאר, שאף שלא היה זה צלם של עבודה זרה, וכמו שכתב רבינו תם (בכתובות לג: ד"ה אלמלא) והיה מותר להשתחוות לו ומה

שחנניה מישאל ועזריה לא השתחוו מפני שהיה בו קידוש ד'. ואם כן מדוע נגזרה כליה על ישראל בגלל השתחווייתם. מכל מקום היתה טענה על ישראל למה כולם לא מסרו נפשם כאותם ג' צדיקים, זה תוכן דבריו.

ומבואר, שלא עברו על שום איסור, ומכל מקום נצטננה האמבטי בכך שהיו מסוגלים להשתחוות לצלם שנעשה לכבוד מלך בבל ולא חשו לקידוש ד'. היה מחסור ביראים וחרדים שילחטו וילחיבו את ישראל, וזה נתן שוב מקום לזרע עמלק לשלוט בהם. ומצינו (במגילה י"ג:) שלא היה כמו המן בענין לישנא בישא, ואחד הדברים שאמר על עם ישראל, "ישנו עם אחד שהם ישנים מן המצוות, ביטלו מן המצוות אין כתיב כאן אלא "ישנו" שמורה שהיה קיום מצוות אבל הכל כמתוך שינה, בקרירות ורפיון ידיים. וידוע מש"כ רבי צדוק הכהן (פרי צדיק ר"ח אדר - ח') שודאי כל הקטרוגים המובאים שם אינם פיטומי מילי בעלמא שאמר המן. שאם כן לא היו ראויים לכך שיובאו במגילה ויפורשו על ידי חז"ל הק'. הקיטרוג היה אמיתי, ונתן שליטה אמיתית לעמלק על ישראל.

המשיכו תלמידי רבי שמעון בן יוחאי ושאלוהו, כיצד באמת התבטל הקיטרוג, וכי משוא פנים יש בדבר. אמר להם: הם לא עשו אלא לפנים, היינו למראית עין וכלפי חוץ, אף הקב"ה לא עשה עמהן אלא לפנים. ביאור הדבר כיון שלא רצו בעומק לבבם לעבוד עבודה זרה (ולתת כבוד למלך), ורק עשו לפנים כלומר כלפי חוץ ובאמת דבקו בד', א"כ נמצא שכל התביעה היתה איך מסוגלים לעשות כך ואפילו רק לפנים, שגם זה הרי מורה על צינור ה"דאיגי" לקידוש ד'. ולכן באה הגזרה. וכלשון המהרש"א שם: "עשה הקב"ה עמהם רק לפנים, לייראם שראוים לכליה, שידאגו ויעשו תשובה ע"י כן.

כלומר כל הגזרה היתה רק כלפי חוץ, בכדי שיחשבו שהם ראויים לכליה, והמטרה היתה "שידאגו" ויעשו תשובה, להחזיר אותם למצב של "דאיגי" בעבודת ד', ובזה יתחממו מקרירותם

וינצלו.

"ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו" וכו' (אסתר ד' ז'), ובא הפירוש (במגילה טו) בן בנו של קרהו בא עלינו, הוא עמלק "אשר קרך בדרך". כלומר אם מזרע עמלק הוא זה, בעטיה של קרירות בא עלינו. וא"כ חובה לחזור ולחמם את ישראל, להלהיב לבם לאביהם שבשמים. וכן עשו: "ותאמר אסתר לך כנוס את כל היהודים וצומו עלי ואל תאכלו", קבעו ג' ימי צום ותפלה שעל ידי זה יתעוררו לתשובה ויחזרו לקיים מצוות בחמימות. וכשהרגו האויבים ונצחום, קבעום לימי משתה ושמחה לדורות, כדי שנשמח בכל שנה ושנה בהגיע ימי הפורים האלה. נשמח במה שזכינו להיות יהודים מקיימי מצוות. ושמחה זו היא ההשלמה לציווי הנצחי של מחיית עמלק. כי מי שדבקה בו קרירות עמלקית במצוות אין לו סיבה לשמוח בקיומן, ורק מי שהוא ירא וחרד במצוות, שמח בקיומן. כך שהשמחה הנובעת מתוך ה"דאיגי" במצוות היא השלמה לביעור הקרירות העמלקית מתוכנו עיין עוד בפרשת ויקרא.

פורים

"נס פורים התגברות הקדושה"

מצאנו שחז"ל קבעו את הפורים ליום ט"ו עבור הערים מוקפות החומה. והיה מן הראוי שכל המוקפין מימות אחשוורוש יקראו בט"ו כמו בשושן, אלא שתקנו חז"ל שיקראו בט"ו בערים המוקפות מימות יהושע בן נון, בשביל כבודה של ירושלים שיקראו בט"ו כמו בשושן. (מגילה ב, ע"ב)

יוצא איפוא שירושלים תופסת מקום נכבד במיוחד בהלכות פורים, ומכאן נלמד שיש לירושלים משמעות מרכזית מיוחדת לפורים, אעפ"י שהנס לא היה בירושלים יותר משאר העולם כולו, (שאחשורוש שלט על כל העולם. מגילה יא, ע"א) וצריך ביאור מה הטעם בזה.

והטעם התבאר בספר "באר אברהם" להרב אברהם כהן שליט"א (בעמ' פ"ב) על פי דברי הגמרא (במגילה יא:): ששואלת, כתוב "בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו עשה משתה", הרי שעשה את המשתה בתחילת מלכותו, ואח"כ כתוב "בשנת שלוש למלכו עשה משתה" וכו'. ומתרצת הגמרא, דפירוש "כשבת המלך" היינו כשנתיישרה דעתו במלכותו. ובמה התיישרה דעתו - בזה שחישב את הזמן של שבעים שנה של גלות בית ראשון שכתוב בירמיה (כ"ה יא - יב) וראה שעברו ולא נגאלו ישראל ולא נבנה בית המקדש, והוא עשה חשבון יותר טוב מקודמיו שטעו בחשבון, ואז התיישרה דעתו, ועשה משתה. אלא שגם הוא טעה בחשבון, כמבואר שם בגמרא.

ומבואר, שכל עוד שהיה צד שישראל יעלו ויבנו את בית המקדש היה לו חוסר ישוב הדעת, הגם שמלך על מאה ועשרים ושבע מדינות. ורק אחרי שעשה חשבון והתברר לו שעבר הזמן המיועד לבנין הבית השני, התיישרה דעתו ואז עשה משתה לכל שריו ועבדיו, והוציא כלי בית המקדש והשתמש בהם (שם יא:): וגם לבש בגדי כהונה (שם יב.), ובאותו משתה התחילו מאורעות הנצחון של עם ישראל.

רואים אנו שהיתה כאן מלחמה בין הטוב והרע ובין הקדושה והטומאה, וכל זמן שהיה לו צד של נצחון הטוב והקדושה לא התיישרה מלכותו, ורק כשחשב שהתבטלה התכנית ולפי דעתו גברה הטומאה עשה משתה ושמחה.

וכיון שבסופו של דבר גברה כח הקדושה ועיקר הקדושה הוא בית המקדש, אם כן פשוט שהוא שורש שמחת נס פורים, כיון

שירושלים ובית המקדש תופשים מקום מרכזי בהתרחשויות נס פורים.

וזו ביאור המשך דברי הגמרא (יב.): שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחאי, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה. אמר להם: אמרו אתם. אמרו לו: מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. וכך גילה אליהו הנביא למרדכי היהודי, שמשום כך נגזרה הגיזרה (אסתר רבה ז, יג). וכבר תמהו: אפילו נאמר שהתגאלו במאכלות אסורות, האם משום כך מתחייבים כליה, ובאופן נחרץ, מנער ועד זקן טף ונשים.

ולהאמור, ניחא שפיר: היות וכל המשתה היה מבוסס על שמחתו של אחשורוש שבית המקדש לא יבנה, כלומר שגובר כח הטומאה, אזי כי מי שמשתתף בסעודה זו הוא מזדהה עם השמחה על שבית המקדש לא יבנה, ומגביר כח הטומאה, וכאילו עובר על העבירות החמורות. ולא נענשו על השתתפות בסעודה גרידא, אלא משום התוכן הרע והכוונה של אחשורוש לחגוג את נצחון הטומאה על הקדושה.

ומפורש הוא במגילת סתרים על המגילה, וז"ל על הפסוק: "כשבת המלך", כי ידע שלא תכון מלכותו בקיום ישראל, ורצה לכלות הקדושה, ולהשרות הטומאה כדרך שעשו דור הפלגה, וכל מחשבתו היתה רק להחטיאם למען יוכל ללכותם. וכיצד ביקש להחטיאם כדי ללכותם? שישתתפו במשתה ויחטאו מחמת יינם, וכשיגזור עליהם גזירות יהיה להם חטאם לרועץ (מעם לועז, עמ' יב). ונלמד מכאן כמה מגוחך וכמה הוא סתירה גדולה לפורים, לחגוג את יום אידם של הגוים המכונה קארנוול שהוא כולו אך ורק איסורי עריות, וכמה עלינו ליזהר לא ליטול שום חלק בזה. שזו בדיוק היתה כונת אחשורוש, ברצונו להגביר כח הרע והטומאה, וכעצת בלעם, שגם היא התחילה ביין נכרים (סנהדרין קו ע"א) ונסתיים בחטאם בבנות מואב, ושלטה בהם המגיפה.

אלא שבסופו של דבר שבו בתשובה בימי אחשורוש על ידי

שהעמיד להם מלך קשה כהמן (סנהדרין צז, ע"ב), ואז גברה הקדושה וגבר הטוב. והקב"ה עשה כל זה בדרך נסתר, וכבר כתב בספר "ברית כהונת עולם" בשם האר"י ז"ל (מובא בספר קונטרס בעניני פורים להג"ר חנוך קרלנשטיין זצ"ל בעמ' ק"ה). שבלשון המשנה יש רמז נפלא, שהרי ידוע כי שם הוי"ה ב"ה מורה על הנהגת הקב"ה בחסד ובגלוי ללא הסתר פנים, ואילו שם "אדנות" מורה על מצב של הנהגת הקב"ה באופן של הסתר פנים. והנה מגילה נקראת בי"א י"ב י"ג י"ד ט"ו, "לא פחות ולא יותר" הגמטריא שלהם היא בדיוק ס"ה כמו שם אדנות, והיינו דענין מגילת אסתר הוא לגלות כי גם בתוך ההסתר הכל מונהג מאתו יתברך, והכל לטובה אשר הוא בחינת שם אדנות. ומה שאמרו "לא פחות ולא יותר", הוא משום דהרי פחות מי"א הוא י' ויותר מט"ו הריהו ט"ז והגימטריא שלהם בדיוק שם הוי"ה. ונרמז בזה שהמגילה לא נקראת בשביל זמן של הנהגת הקב"ה בגלוי, אלא כדי להורות לנו שגם בתוך ההסתר מונהג הכל בדרך נס ע"י הקב"ה.

בספר מעגלי צדק למס' מגילה כתב להעיר שצריך לשתות דוקא יין בפורים ולא שאר משקים המשכרים, שהרי שכרות אחשוורוש היתה ע"י יין, כמו שכתוב "כטוב לב המלך ביין" (אסתר א' י'). והוסיף על זה בקונטרס בעניני פורים דהענין לשתות יין בפורים הוא גם משום שכל עיקר ענין פורים הוא לגלות את ההסתר של הנהגת הקב"ה ועל יין כתוב בחז"ל (עירובין סה.) "נכנס יין יצא סוד", כי יין בגימטריא סוד. והיינו שעל ידי היין מסתלק המסוה החיצוני ומתגלה הפנימיות, כלומר, דהיין מגלה שהחיצוניות הוא רק הסתר גרידא, וזהו רמז וסימן על כל ענינו של פורים, המלמדנו שהדברים החיצוניים הם רק הסתר.

וב"עלי שור" (ח"ב עמ' תס"ח) הביא שהגר"י מסלנט זצ"ל אחרי ששתה בפורים ישב לומר חידושי תורה שעות ארוכות, ואחד התלמידים אמר שהוא היה מפוחד לשתות כמו ששתה הגר"י זצ"ל, משום שלא היה בטוח בעצמו מה יצא מפיו, ואלו

סודות צופן הוא בקרבו.

מכל מקום הראינו לדעת שענין הפורים הוא הגברת הפנימיות על החיצוניות, וזה עצמו הוא ענין התגברות הטוב והקדושה על הרע והטומאה, וממילא צריכים ליזהר עד מאד לא להביא מנהגים של הרע והטומאה לתוך יום שעם ישראל חוגג בו את נצחון הטוב והקדושה, כי עלולים לטעות ולחשוב שכל צורה של שמחה מותרת ביום זה, ועלולים לערב קודש וחול ולהביא הוללות העמים לתוך שמחה שהיא מיוחדת לעם ישראל.

ובענין היין צריכים להיות בטוחים שלא יבואו לידי מכשול, כמש"כ לעיל. וכבר הביא הביאור הלכה (באו"ח סימן תרצ"ה ד"ה עד דלא ידע וכו'): וז"ל המאירי, חייב אדם להרבות בשמחה ביום זה באכילה ובשתיה עד שלא יחסר שום דבר. ומ"מ אין אנו מצווים להשתכר ולהפחית עצמנו מתוך השמחה, שלא נצטוונו על שמחה של הוללות ושל שטות אלא בשמחה של תענוג שיגיע מתוכה לאהבת הש"י והודאה על הניסים שעשה לנו וע"ש בביאור דברי הגמרא. וז"ל החיי אדם: כיון שכל הנס היה על ידי יין לכן חייבו חכמים להשתכר ולפחות לשתות יותר מהרגלו כדי לזכור הנס, ואמנם היודע בעצמו שיזלזל אז במצוה מן המצוות בנטילת ידים וברכה, וברכת המזון או שלא יתפלל מנחה, או מעריב, או שינהוג בקלות ראש מוטב שלא ישתכר. וכל מעשיו יהיו לשם שמים, עכ"ל.

פסח

הכרת הטוב

בריש פרשת שמות כתוב "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף, ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום

ממנו, הבה נתחכמה לו פן ירבה" ואמרו במדרש (שמו"ר פ"א סי' ט') למה קראו "מלך חדש", והלא פרעה עצמו היה, אלא שאמרו המצרים לפרעה: בוא ונזדווג לאומה זו, אמר להם: שוטים אתם, עד עכשיו משלהם אנו אוכלים, והיאך נזדווג להם, אילולא יוסף לא היינו חיים. כיון שלא שמע להם, הורידוהו מכסאו ג' חדשים, עד שאמר להם: כל מה שאתם רוצים הריני עמכם, והשיבו אותו. לפיכך כתיב: "ויקם מלך חדש".

הכרת הטוב מתוך יראת שמים

כתב על זה בספר "נחלת אליעזר", שבבואנו להתבונן במהות ההבדל בין פרעה למילדות, לכאורה נמצא קו מקביל ביניהם. שהרי גם פרעה גילה התנגדות מול עמו, וסירב בתחילה לגזור גזירות על עם ישראל בנימוק של הכרת הטוב ליוסף, שאמר להם: אילולא יוסף לא היינו חיים, ובסופו של דבר, רק אחרי שהורידוהו מכסאו ג' חדשים נכנע לעם. הרי שבתחילה פעם בו רגש חיובי, ובעל כרחו נאלץ לגזור גזירותיו. ובתחילתו, לפחות, הגון היה. ויש להבין מדוע המיילדות עמדו בנסיון גזירתו, והוא כשל ולא עמד בנסיון הדחתו.

אלא הענין הוא כי אצל פרעה לא נבעה הכרת הטוב. מצד יראת אלקים, לא זה מה שקבע וחייב אצלו, שהרי בבוא משה אצלו בשם ה' לדרוש ממנו לשחרר את עם ישראל השיב פרעה "מי ד' אשר אשמע בקולו". (שמות ה' ב') מכאן מוכח כי התעוררות המצפון של הכרת הטוב אצל פרעה לא נבעה מיראת ד' אלא מצד המצפון, או הנימוס, או המדיניות המלכותית המחייב זאת.

וכאשר הכרת הטוב באה מצד הנימוס ומצד כוחות הטבע גרידא, אין היא מרחיקה לכת ואינה מסוגלת לעמוד אף בנסיון קל, וכפי שבאמת קרה עמו כאשר הורד מכסאו לג' חדשים, מיד: "ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו, הבה נתחכמה לו" וכו' - והוא התחיל בזה, כמו שדרשו חז"ל שפרעה

יצא ראשון לעבודה כדי לפתות בני ישראל לצאת אחריו, והכריחם למלאות מיכסתם מדי יום ביומו, וכבשום לעבדים. וכל זה, משום שהכרת הטוב שלו היתה מצד נימוס, וכאשר נתהפכה הנגיעה לצד אחר, נהפך גם הוא לאיש אחר.

ולעומת זאת, אצל המילדות נבעה פעולתן מהיסוד של יראת שמים, שהרי כך מעיד הכתוב עליהן: "ותיראן המילדות את האלקים", (שמות א' י"ז) ומשום כך "ותחיין את הילדים". ולא די שלא עשו את מה שציוה עליהן פרעה מלך מצרים, אלא עוד הוסיפו לעשות פעולות כדי להחיות אותם, וזאת מכיון שהמחייב במעשה הטובה שלהן היה יראת אלקים ולכן היו מעשיהן נצחיים ובלי גבול, וזכו בתמורה להעמיד בתי לוויה וכהונה ומלכות, כמו שכתוב: "ויהי כי יראו המילדות את האלוקים ויעש להם בתיים", (שמות א' כ"א) וכמו שכתב רש"י: כהונה ולוויה מיוכבד, ומלכות ממרים.

יראת שמים אמיתית בכל המצבים

וכעין זה מצאנו במשנה (עדיות פרק ה' משנה ו' ז'): עקביא בן מהללאל העיד ד' דברים. אמרו לו: עקביא, חזור בך בד' דברים שהיית אומר ונעשך אב בית דין לישראל. אמר להן: מוטב לי להיקרא שוטה כל ימי ולא ליעשות שעה אחת רשע לפני המקום, שלא יהיו אומרים בשביל שררה חזר בו וכו'. בשעת מיתתו אמר לבנו: חזור בך בד' דברים שהיית אומר. אמר לו: ולמה לא חזרת בך? אמר לו: אני שמעתי מפי המרובים והם שמעו מפי המרובים, אני עמדתי בשמועתי והם עמדו בשמיעתן. אבל אתה שמעת מפי היחיד ומפי המרובין, מוטב להניח דברי היחיד ולאחוז בדברי המרובים. רואים אנו שהכל היה בנוי אצלו על יסוד של יראת שמים. וכמו ששיבחוהו (שם) שהיה הגדול שבישראל בחכמה וביראת חטא. ועל כן עמד בנסיון ולא חזר בשביל השררה, להיות אב בית דין לישראל. שלא כפרעה שחזר בו משהורידוהו מגדולתו.

וזהו שכתוב: "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם" (קהלת יב, יג). בסופו של דבר מתבררת מהי מהותו של האדם והאם חי את חייו ע"פ יראת שמים. וכך היה אצל עקביא בן מהללאל ונתקיים בו: "סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא וכו' כי זה כל האדם".

שהרי אנו רואים פעמים רבות אצל האדם פעולות גדולות בלי יראת שמים. ואפשר לטעות ולחשוב שגם בלי יראת שמים יכול האדם לפעול גדולות ונצורות. אולם הטעות תיתכן רק בתחילת הפעולה. אך כאשר מסתכלים בסופן, בעת שהאדם נתקל בנסיונות המפריעים לו בדרכו, שאז הוא פוסק מפעולותיו הנשגבות ויתכן שעוד יהפוך את הקערה על פיה.

מתי האדם מוכשר לעמוד על עומק הכרת הטוב

בספר "הערות" (בהקדמה לספר דברים) כתב, למה התורה רק כתבה בפירוש על הכרת הטוב בפרשת כי תבוא שהיא כמעט בסוף התורה, ככתוב שם: "הגדתי היום לה' אלקיך" שאיני כפוי טובה (דברים כו, ג וברש"י). מוכרח לומר שזהו גופא לימוד מן התורה. שאמנם עצם החיוב הוא בהקדם האפשרי אבל למעשה אין האדם מוכשר לכך בתחילה, ויתכן שצריך לחכות עד רוב שנותיו שיוכל לבא לידי הכרה גמורה וחזקה, ורק אז תצא הכרת הטוב וההודאה מעומק הלב ואמיתות הכרתו, ויתברר אצלו שאינו כפוי טובה. ולכן חיכתה התורה שיעבור על האדם הרבה מזמן חייו, שיקבץ הרבה מקרים והרגשים של חסדי השי"ת כי לא תמנו, ויוכל להודות בלב שלם בצרוף כל הטובות מן ימי הנערות עד ימי השיבה.

בספר "אורחות מוסר" להג"ר דורון דוד גולד שליט"א הביא מעשה נפלא בגודל הכרת הטוב של הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, שכאשר התחתן נינו של רבי פסח פרוסקין זצ"ל השתתף רבי משה זצ"ל בחתונה. כאשר החתן והכלה פתחו למחרת את המתנות הופתעו לגלות המחאה של רבי משה זצ"ל על סך של

חמש מאות דולר. באותם ימים מתנה בסך חמישים דולר היתה נחשבת למתנה מכובדת, על כן סברו שנפלה טעות ושכנראה רבי משה זצ"ל התכוון לכתוב חמישים ובטעות כתב חמש מאות. החליטו בני המשפחה להחזיר את הצ'ק ולא לפדותו בבנק. כאשר באו אליו, התפלא ואמר: וכי קלה זו בעיניכם - נכדו של מורי ורבי התחתן! לא היתה כאן שום טעות, חלילה. ואדרבה, אילו היה באפשרותי הייתי נותן הרבה יותר.

וביאר שם שהכרת הטוב כשמה כן היא. לא החזרת הטוב, כי פעמים שאין למי להחזיר או אין אפשרות להחזיר עבור הטובה שעשה עמו, אבל מכל מקום צריך להיות מכיר בטובתו. ובאמת מצינו זאת בתורה, שציוותה עלינו שלא לתעב מצריים כי גרים היינו בארצם, והיו לנו אכסניא בשעת הדחק, בעת הרעב (ראה דברים כג, ח). וכי איזו קורת רוח תהיה לאותם מצריים שבימי יעקב אבינו אם לא נתעב את בני בניהם. וכן נדחו בני עמון ומואב לנצח משום שלא קידמונו בלחם ובמים בצאתנו ממצרים (שם, ה). ופירש הרמב"ן, שלא זכרו את הצלת לוט אביהם על ידי אברהם אבינו. והאם בקידומונו בלחם ובמים, כאשר לא חסרנו דבר, היו משיבים כטובה שקיבלו, ודאי שלא. והוא הדין במצות כיבוד אב ואם, שיסודה חובת הכרת הטוב (חינוך, מצוה לג), והלא לעולם לא נוכל להשיבם כגמולם. ואין חובת הכרת הטוב אלא להכיר בטובה, ולהשתדל לגמול עבורה ככל האפשר.

פסח

ושמרתם את המצות

כתוב "ושמרתם את המצות, כי בעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם מארץ מצרים. ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חוקת עולם" (שמות יב, יז). רבי יאשיה אומר, אל תהי קורא "את המצות" אלא "את המצוות", כדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות, אלא אם באה לידך עשה אותה מיד (רש"י).

כתב בספר "נחלת אליעזר" (פרשת בא, עמ' קצ"ב), שלכאורה יפלא, שהרי ענין הזריזות במצוות הוא עיקר גדול בעבודת ד', ומדוע נלמד עיקר גדול כזה רק מתוך רמז שבתורה, מתוך השוואה בין המלים "מצות" ו"מצוות"? ולמה מצאה התורה לנכון לרמוז ענין הזריזות במצוות דוקא במלים אלו.

ונראה דדוקא מהלכות שימור המצות שלא יבואו לידי חימוץ, יש לימוד גדול לענין הזריזות במצוות. וזהו שאמר ר' יאשיה שכדרך שאין מחמיצין את המצות כך אין מחמיצין את המצוות.

והענין הוא שבכדי שהמצות יגיעו לחימוץ אין צורך לעשות שום מעשה, אלא אדרבא צריכין לעשות מעשה כדי שלא יחמיצו, כמו שאמרו במשנה (פסחים מח, ע"ב): תפח, תלטוש בצונן. ואם לא יעשה שום מעשה וישאיר את הבצק בלי להתעסק בו ממילא יחמיץ. כן הוא הדבר במצוות: מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה. היינו, שאם תמתין ולא תעשה את המצוה תיכף ומיד, אז יהיה קשה עליך לעשותה אחר כך, כי העדר המעשה מחמיצה.

ועוד נלמד מזה, כי כמו שבעת שכבר חל החימוץ בבצק כבר לא יועיל ולא יפעל כלום בזריזותו מכיון שכבר החמיץ, כך גם בעניני המצוות, כי בעת שלאדם אין ההתלהבות וההרגשה לעשות תיכף את המצוה מוכח שחסר לו בפנימיותו, ואפילו כשיקיים לאחר זמן את המצוה, זו תהיה כבר מצוה במדרגה אחרת לגמרי, כי לא תוכל לפעול עליו אותה השפעה שהיתה פועלת עליו לו היה מקיימה תיכף בהתעוררות הראשונה, כי כבר נחמצה המצוה, ופנים חדשות באו לכאן. עיין ב"נפש החיים" (שער א' פ"ו הגה ד"ה וזה שתקנו), שכתב וזה לשונו: זה שתקנו נוסח ברכות המצוות "אשר קידשנו במצותיו", וכן "וקדשתנו במצותיך", כי מעת שעולה על רעיון האדם לעשות מצוה, תיכף נעשה רישומו למעלה במקור שורשה העליון וממשיך משם על

עצמו אור מקיף, וקדושה עליונה חופפת עליו וסובבת אותו. וכתוב מפורש: "והתקדשתם והייתם קדושים" (ויקרא כ, ז), וכמאמרם ז"ל (יומא לט.), כל המקדש עצמו מלמטה מקדשין אותו מלמעלה כלומר שמלמעלה נמשך עליו הקדושה משורשה העליון של המצוה, כמו שאמרו בזוהר (צו לא ריש ע"ב) וכו'. ועיין ברוח חיים על פרקי אבות בתחילתו על המשנה "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" מה שכתב שם והזכרנוהו לעיל בפרשת קדושים.

קימחא דפיסחא

את ליל הסדר פותחים בהזמנת כל דכפין שייתי ויכול, כל מי שרעב יבוא ויאכל, וממשיכים לומר: השתא הכא, השנה אנו כאן, ולשנה הבאה בארעא דישראל, השנה אנו עבדים ולשנה הבאה נהיה בני חורין. ושאל מרן ה"חתם סופר" זצ"ל, מה שייכות ההכרזה הזו כאן. והשיב, שאנו מפסיים דעת האורחים, שחשים עצמם חסרי בית וזקוקים לחסדי אחרים, להיות סמוכים על שולחנם. ומודיעים להם, שכולנו בבחינת "חסרי בית" בגלות, ובמעמד של "עבדים". ולפיכך, לא יחושו נחותים ולא יתביישו. ולמדנו מכאן, שאין די בנתינה, אלא עליה להעשות בדרך כבוד ובמניעת בושה. כמו שדרשו (באבות דרבי נתן פי"ג): "והוי מקבל כל אדם בסבר פנים יפות. כיצד, מלמד שאם נתן אדם לחבירו כל מתנות טובות שבעולם ופניו כבושות בארץ, מעלה עליו הכתוב כאילו לא נתן לו כלום". וב"ערוך לנר" פירש בזה מה שאמרו (סוכה מט, ע"ב) שאין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה. היינו הכבוד שבנתינה. ועל כך אמרו (בבא בתרא ט, ע"ב) שגדול המפייס העני בדברים, מהמעניק לו צדקה. וכתב המאירי שהנותן ומפייס גדול מכולם, ומתברך בכל הברכות.

ונראה כמה גדולה מעלת הצדקה בכבוד, שיש בידה להציל את האדם. חז"ל מספרים (במסכת שבת קנו:) ששמואל התוועד פעם עם חוזה בכוכבים (Astrólogo) בשם אבלט, והנה עבר לפניו אדם אחד. ואמר אבלט על אותו אדם שלא ישוב, כי נחש יכישנו וימות, שחזה במזלו שהגיע קיצו, ואילו שמואל אמר לו:

אי יהודאי הוא, אתי. שאם הוא מבני ישראל הוא ישוב ולא ימות, כי שמואל ידע שסדרי וכללי המזלות אינם משפיעים על יהודי, משום שלאדם מישראל מזמין הקב"ה מצוות ומעשים טובים, ושיגינו עליו הגם שמצד מזלו כבר הגיע קיצו. עיין ב"שפתי חיים" (אמונה והשגחה עמו' רנ"ב והלאה) ביאור רחב על ענין ישראל למעלה מן המזל.

ואמנם בערוב היום חזר אותו יהודי בריא ושלם. ואבלט התפעל מאד, ניגש אליו והסיר ממנו את חבילת הקנים שנשא על כתפו, ומצא שם נחש חצוי, שנקצץ בעת קיצוץ הקנים מבלי ידיעה, והראה לשמואל שאמנם נחש היה בקרבנו ועמד להרגו. ושאל שמואל לאותו יהודי, מה עשה היום שבזכותו ניצל ממות? הלה השיבו, כי מנהגם שכל הפועלים מביאים עמם מביתם מאכלים, ומטילים אותם יחד לסל, וכולם אוכלים מהם יחד. והנה ראה שאחד הפועלים לא הביא מאומה מביתו, וכדי שלא יתבייש, נענה ואמר שהוא יגבה היום מכולם מה שהביאו, וכשהגיע לאותו אחד עשה עצמו כגובה ממנו, ונתן חלקו עבורו כדי שלא לביישו, נמצא שהלה אכל יחד עם כולם ללא בוש. אמר לו שמואל: זהו שהועיל לך, שבזכות זה נשאת בחיים, ככתוב: "וצדקה תציל ממוות" (משלי יב, - יא, ד).

וכתב בספר "ונכתב בספר" (להגה"צ רי"מ שכטר שליט"א) שהקב"ה זימן ליהודי הזה שע"פ מזלו נשפע לו עתה רע, שהיה צריך למות ח"ו, מצוה כזו שדוקא היא תמתיק את גזר דינו, היינו מכיון שבזיון הוא כמו רציחה (כמ"ש חז"ל ב"מ נ"ח) שהמלבין פני חבירו ברבים כאילו שופך דמים. ויורד לגיהנם ואינו עולה משם. ואמרו (באבות פ"ג מי"א) שאין לו חלק לעולם הבא. מה שלא אמרו ברוב, כי צער הכלימה מר ממוות (שערי תשובה שער ג אות לט). ומניעת בזיון מחבירו היא שעמדה לו להנצל, כי הנה בחז"ל אמרו (ב"מ נט) נח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. ואם כדאי למות כדי שלא להכלים, שכרו לחיות אם מנע כלימה. ולכן אמר לו שמואל שדבר זה הוא

שהועיל לו. שהקב"ה הזמין לו מצוה כזו, הצלת אדם מבזיון, וכיון שהוא הציל אדם מבזיון שהוא כמו מיתה, לכן הצילו הקב"ה ממיתה.

ועיין בתוספות (סוטה י: ד"ה נח לו), שצריך אדם להרוג עצמו ולא יעבור על הלבנת פני חבירו ברבים וכתבו שזו העבירה הרביעית שעליה יהרג ואל יעבור. אבל בתוספות (ערכין טז, ע"א) כתבו, שהוא משום עון שפיכות דמים, שגם עליה נפסקה ההלכה שיהרג ואל יעבור. והיפוכו של דבר, במי שמונע בזיון וכלימה מחבירו, שאפילו שורה עליו גזר דין של מיתה, יתבטל ויצא לחיים טובים ולשלום. והיינו שע"י התנהגות במידות טובות, יכול אדם להמשיך עליו רחמים ממרום ולדחות המון רב של קטגורים, ע"י שכופה יצרו ודוחהו מלפניו, ומתנהג במידת החסד והרחמים. ומידה כנגד מידה מתעורר עליו מלעילא שפע רחמים וחסדים רבים.

וכן שם (שבת קנו.) בבתו של ר"ע ששלחה בעת חתונתה מנת אוכל שלה לעני בעת שכולם היו טרודים ולא פנו אליו לדאוג לאוכל עבורו, ובזכות זה ניצלה ממיתה. וגם זה היה צער בזיון, בזה שאף אחד לא פונה אליו ולא שם אליו לבו, חוץ מעצם חרפת הרעב. וכן הוא בדרך כלל בכל מצות צדקה לנצרך, שיש בזה גם ענין של הצלה מצער בזיון. ולכן מובן מאד מה שדרשו חז"ל (שבת קנו ע"ב) "וצדקה תציל ממוות", לא ממיתה משונה בלבד, אלא ממיתה עצמה.

"ימי הספירה"

י"ב אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם עד שבא רבי עקיבא אצל רבותינו שבדרום וכו', והם העמידו תורה אותה שעה (יבמות סב, ע"ב).

וכתב המהרש"א: שלא נהגו כבוד זה לזה לא חש כל אחד

מהם על כבוד תורה של חבירו, דאין כבוד אלא תורה. ולכן מתו במידה זו, כי היא חייך (דברים ל, כ) וכו'.

ובמדרש (בראשית רבה בר"ר א' ג', ובקה"ר י"א) מצאנו, שכולם מתו מפני שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו. ופירש שם ב"יפה תואר" שלא היו רוצים להועיל זה את זה בלימוד.

וכבר ביאר מרן ה"אור יחזקאל" זצ"ל (אמונה עמ' קנ"ב) דאין כאן שני ענינים נפרדים, אלא האחד נובע מהשני. דהיינו דמה שלא נהגו כבוד זה בזה היינו פועל יוצא ממה שהיתה עיניהם צרה אלו לאלו.

וכתב בספר "חזון למועד" (בהקדמה) וז"ל: אין אנו באים במחברת זו לשרטט קוים לדמותם של קדמונים ולחקור עומק מעשיהם, כי אין אנו בני מינם, וכמאמרם אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם (שבת קיב, ע"ב), אין לנו שיח ושיג בהוד גדלותם. וכאשר אמרו אל תגעו במשיחי, (תהלים קה, טו. שבת קיט, ע"ב) היינו אפילו נגיעה בעלמא.

אכן אם חקקו לנו חז"ל על ספר מעשיהם של קדמונים ודאי תורה היא וללמוד אנו צריכים, ואיך מתישבים שני הדברים.

אולם פשר דבר הוא, שהורונו חז"ל ללמוד את גודל המושג, וערכו האמיתי עד היכן הוא מגיע, ודון מני ואוקי באתריה, ואנן בדין ואינהו בדידהו, דק מן הדק עד אין נבדק. עלינו לזכר ולצרף מעשינו אנו לפום מיעוט ערכינו, ולא להעשות רעים (כוונתו לדרשתם שם: "ובנביאי אל תרעו", אלו תלמידי חכמים. שלא לחשבם כרעים וחברים) ולנגוע בגדולתם של קדמונים כמלאכים.

כשחז"ל הדגישו י"ב אלף זוגים, ולא אמרו עשרים וארבעה אלף, היינו שלמדו זה עם זה בחברותא. זה שמם וזו מהותם, והיינו שהיו מועילים זה לזה בתורה, ואם כן כיצד יתכן להבין את שאמרו (בקה"ר עפ"י פירוש היפ"ת), שסיבת מיתתן היתה

משום שלא רצו להועיל זה לזה בלימוד? איך מתיישבים דברים אלא עם תוארם: "זוגים".

נזכיר דברי רב נסים גאון (בברכות נו, ע"א) על מה שאמרו חז"ל שהרואה את רבי עקיבא בחלום יצפה לחסידות, והרואה את רבי אלעזר בן עזריה בחלום יצפה לחכמה.

ותמה רב נסים גאון, הלא רבי עקיבא הגיע למעלה יתרה גדולה בחכמה, עד שכאשר הראהו הקב"ה למשה רבינו, שאל: יש לך אדם כזה ואתה נותן התורה על ידי (מנחות כט, ע"ב), ולמה לא נאמר שהרואהו יצפה לחכמה? והשיב: אפשר שחסידותו היתה יתרה על חכמתו, ולפיכך משובח בחסידותו.

ולאור דבריו תגדל התמיהה, איך תלמידיו לא למדו מרבים, שחסידותו יתירה מחכמתו! ומוכרחים לומר שמיתתם נגזרה משום שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, (בבא קמא נ, ע"א) ובפרט תלמידי רבי עקיבא שנתייחד רבים בענין זה של כבוד תלמידי חכמים עד שדרש שיהא מוראם כמורא שמים (קדושין נו, ע"א). אולם היא הנותנת שדוקא משום כך היתה התביעה כה גדולה על תלמידיו.

ברם, יתכן וכוונה עמוקה יותר צפונה בעניין זוגות תלמידי רבי עקיבא, שביקשו דווקא ללכת לאור הדרכת רבים הגדול, בהלכה שנפסקה כמותו.

ששנינו (בבא מציעא סב, ע"א): שניים שהיו מהלכים בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים. אם שותים שניהם, מתים. ואם שותה אחד מהם, מגיע ליישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: "וחי אחיך עמך" (ויקרא כה, לו), חייך קודמים לחיי חבריך, ונפסק כך להלכה. אמרו תלמידי רבי עקיבא: התורה, חיים היא, חיינו ואורך ימינו (דברים ל, כ). וכל תוספת בתורה, תוספת חיים היא, מרבה תורה מרבה חיים (אבות פ"ב

מ"ז). ועל כן, תלמיד שהוגלה לעיר מקלט מגלים רבו עמו (מכות י, ע"א), שנאמר: "ונס אל אחת הערים האלו וחי" (דברים ד, מב), "וחיי בעלי החכמה ומבקשיה בלא חכמה, כמיתה הם חשובים" (רמב"ם הלכות רוצח פ"ז ה"א). ואף שגם בערי המקלט יש ישיבות וחכמים, מרבו ילמד יותר, ותוספת מימד בלימוד, היא תוספת חיים (ריטב"א, מכות י). ולפיכך, לא הסכימו תלמידי רבי עקיבא ללמוד עם חלשים מהם ולגמול עמם חסד בלימוד התורה. כי חדורים היו בהכרה שהתורה חיים היא, וכל תוספת בלימודה תוספת חיים, וחייהם קודמים, התעלותם קודמת להתעלות חבריהם!

ולפי זה מדויק הלשון י"ב אלף זוגי תלמידים היו לרבי עקיבא ולא כ"ד אלף. דהיינו שלמדו עם בני זוגם השווים להם, ורק עמהם. ומעתה נפלאים הם דברי ה"יפה תואר" בביאור דברי המדרש (בקה"ר שהובאו לעיל) "לא היו רוצים להועיל זה את זה בתורה", על אף כינויים בשם: "זוגים". משום דלמדו רק עם זוגם השווה להם, ולא רצו להועיל לפחותים מהם.

ומדויק לשון חז"ל שהיתה עיניהם צרה "אלו לאלו". והיינו, דהנה אמרינן בתפילה: "יכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה, ונותנים רשות זה לזה", והביאור דהלשון זה מזה היינו קבלה "מקבלים זה מזה". ואילו בנותנים רשות הלשון הוא: "זה לזה", דלשון זו מבטאת את מידת הנתינה. ולדברינו הם הם הדברים כאן דיסוד חטאם היה שלא רצו לתת מתורתם לפחותים מהם, ולכן הלשון שהיתה עיניהם צרה "אלו לאלו".

וטעו. שכבר השריש החתם סופר זצ"ל (יעוין באריכות בהקדמת תשובות החת"ס ליורה דעה) שכל הוראת "וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חברך" היא בגשמיות. אבל ברוחניות אדרבה יש לאדם להקריב מרוחניותו עבור הזולת, והבורא יתברך ערב לו שלא יפסיד מכך (ומעשה דרבי פרידא, עירובין נד, ע"ב, יוכיח), וכמו שאמרו (בתענית ז ע"א) "ומתלמידי יותר מכולם"! ברם, כבר הקדמנו שלא באנו להשמיע דברי ביקורת על ראשונים

כמלאכים, אלא ללמוד מהם לגבינו.

למעשה צריכים אנו ללמוד איך להתנהג כפי הדרגה שלנו. השל"ה הק' (בסוף מס' פסחים) כתב תוכחת מוסר בענין גמילות חסד: "עולם חסד יבנה" (תהלים פט,ג) על כן יזהר מאד בגמילות חסדים ויראה שלא יהא שום יום מימי חייו בלי גמילות חסד או בגופו או בממונו או בנפשו, דהיינו שילמד תורה עם חבירו או עם בן חבירו. וסימנך: "חסד אל כל היום", (תהלים נב, ג), על כן בכל יום יהדר אחר איזה גמילות חסד, ואז יתנהג עמו הקב"ה במידת החסד. (ראש השנה יז, ע"א)

ורבנו ה"חפץ חיים" זצ"ל (בספר "אהבת חסד" פי"ג) כתב: ומאד צריך ליזהר שלא יחסר לו מידת החסד אפילו יום אחד מימי חייו, כמו שצריך איש הישראלי ליזהר לענין קביעות עתים לתורה בכל יום (שבת לא, ע"א). וכזה מצאתי בספר "שערי קדושה" למהרש"ו שכתב שאדם צריך להתאונן בכל יום ולאמר אוי לי שהלך היום בלי תורה וגמילות חסד.

וענינו הוא כי כח הקדושה נשלם על ידי הג' העמודים, תורה ועבודה וגמילות חסדים. ובעוונותינו הרבים כאשר חסר לנו עתה העמוד השלישי של עבודה מעת החורבן ולא נשארו לנו כי אם אלו השני העמודים, מוכרחים אנו לחזקן ביתר שאת ובזה יהיו נמחלים עונותינו. וכמו דכתיב: "בחסד ואמת יכופר עוון" (משלי טז, ו) - חסד זו חסד ואמת זו תורה. (ברכות ה ע"ב)

ועוד כתב שם: ונוכל לראות גדולת אלו הב' ענינים של תורה וחסד, שעל זה רמז השם יתברך בתחלת "האלף בית", להראות לנו שאלו שני הדברים הם העיקרים הראשונים בעבודת השי"ת. והוא מה שאמרו חז"ל (בשבת ק"ד) אתו דרדקי האידנא לבי מדרשא ואמרו מילי דאפילו בימי יהושע בן נון לא אתמר כוותיהו: א"ב, אֶלֶף בינה (היינו למוד תורה). ג"ד, גִּמּוּל דלים (היינו שיגמול חסד עם הדלים). ואף דגמילות חסדים אף לעשירים (כדאיתא בסוכה מ"ט), מכל מקום המצוה ביותר היא

אצל העני, כדאמרינן (ב"מ ע"א) עני ועשיר עני קודם. ומאי טעמא פשטא כרעא דגימל לגבי דלית (ומה טעם האות גימל פושטת רגלה לעבר האות דלת) שכן דרכו של גומל חסד לרוץ אחר דלים, ע"ש עוד. ה"ו זהו שמו של הקב"ה. שאם אתה עושה כן, הקב"ה זן אותך וחונון אותך ומטיב לך ונותן לך ירושה וקושר לך כתר לעולם הבא.

והגר"א קאטלר זצ"ל (במשנת רבי אהרן ח"ג עמ' י"ח) כתב, שקביעת האבלות בימי הספירה לדורות, ודאי שהוא לא רק לזכרון הצרות וכו', אלא בעיקר כדי שזה יסייע לגוף העבודה של ימי הספירה, שהיא עבודת ההכנה למתן תורה, הסיוע הוא ע"י ההתבוננות בענין האבלות וסיבתה. דמעיקר ענין קביעות האבלות לדורות הרי נתעורר להכיר ולדעת עד כמה גדול האבל על העדר תורה מישראל עד שזה גדול מכל החורבנות, ובזה נתעורר להחזיק בלימודה בכל עוז ולהבין ולזכך את נפשנו ורוחנו שיהיו ראויים לקבל את התורה ולקנותה כראוי.

וההתבוננות בסיבת העונש דתלמידי רבי עקיבא הרי תלמדנו דעת עד כמה גדולה הקפידא בשלימות ההנהגה הנכונה במידות ודרך ארץ בפרט אצל לומדי התורה. כי הרי גדולי עולם אלה שבעומק ועוצם תורתם וקדושתם אין לנו כלל מושג, מנעו את מסורת התורה על ידם בשביל העדר קל בשלימות ההנהגה בין אדם לחבירו.

הענין דניהוג כבוד היינו התחשבות בזולת, בכבודו ובהנאתו, למנוע ממנו צער ואפילו אי נעימות או טרדה קלה. וכלל בזה גם שלא למשוך אליו התעניינות אחרים בחנם, שלא יוטרדו אף רגע ממחשבתם בשבילו ללא תועלת וצורך. וזהו הענין דאיזהו בן עולם הבא, ענוותן ושפל ברך שיף עייל שיף ונפיק וגריס באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה (סנהדרין פח ע"ב), דהיינו שאינו ממשיך אליו התעניינות יתרה ומטריד שלא בהכרח. והמשיך לכתוב, שיש בזה פרטים לאין שיעור, והזכיר אחדים: אם משליך נייר על הרצפה בישיבה מלבד שיש בזה משום מורא

מקום המקודש לתורה הרי זה גורם אי נעימות לכל העוברים. והרי ידוע שבבית מקפידים על זה, ואין לו שום טורח במניעת הדבר, אלא שאינו מתחשב כלל עם כל סביביו. וכיוצא בזה אם הוא מוציא ספר ואינו מחזירו למקומו, הרי הוא גורם טרחא וביטול תורה, אין לך חסרון בדרך ארץ והתחשבות עם הסביבה גדול מזה (מלבד חשש גזל שיש בזה). וכן כשיושבים במסיבה ואחד מדבר עם סביביו בקול רם עד שנשמע לאחרים שאינם עוסקים באותה שיחה, הרי זה מבבלבלם וטורדם ומכל שכן שאין לגרום טירחה יתירה לעובדים עבדו, ועל אחת כמה וכמה שלא להפריע לשכניו בשנתם, שזהו ממש כאומר אני ואפסי עוד, מלבד גדרי נזקי שכנים בזה. ובכגון דא נאמר (קידושין לג, ע"א), מנין לזקן שלא יטריח, תלמוד לומר: "זקן ויראת מאלקין". (ויקרא יט, לב) והתם ודאי מיירי אף לצורך, וגם שהעושה מקיים מצוה, מכל מקום צריכה להיות זהירות גדולה בזה. יה"ר שנוכה לשפר מידותינו וננהג כבוד בזולת עיין עוד בפרשת תזריע-מצורע.

שבועות

ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים

בגמרא (פסחים סח:) איתא שרב יוסף הורה לבשל עגל משולש לכבוד חג השבועות, באומרו: אילולא האי יומא דקא גרים, כמה יוסף איכא בשוקא. ורש"י כתב: אם לא יום זה, שלמדתי תורה ונתרוממתי, הרי אנשים הרבה בשוק ששמם יוסף, ומה ביני לבינם. ויש לתמוה, שלכאורה השמחה ביום מתן תורה היא על שבזכותה חיי עולם נטע בתוכנו. ואילו רב יוסף שמח על רוממותו בגינה. וחייבים אנו לומר, שאכן עיקר לימוד התורה הוא לרומם את האדם ולעשותו לחפצא של תורה עד שדברי תורה יבלעו בדמו, ויהפוך לאדם אחר. כמו שהוכיח ה"בית הלוי" (בהקדמת ספר תשובותיו) שלומד התורה הופך לחפצא של קדושה, כקלף של ספר תורה!

התורה משנה את התייחסותו של האדם לכל דבר, לראותו בעיניים של תורה. והנה לנו כמה דוגמאות איך האדם צריך להתייחס על פי התורה לכל הבריאה, לדומם, לצומח, לחי, ולמדבר.

לימדה תורה איך להתייחס לכל חלקי הבריאה

בענין הצומח מצאנו בסוף פרשת שופטים: "כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה". (דברים כ' י"ט) וכתב בספר ה"חינוך" (מצוה תקכט): "וזהו דרך החסידים ואנשי מעשה, שלא יאבדו אפילו גרגיר של חרדל בעולם, ויצטערו בכל אבדון והשחתה שיראו, ואם יוכלו להציל - יצילו כל דבר מהשחית בכל כוחם". הנה לנו ציווי של התורה הקדושה איך להתייחס לצומח.

בקובץ "צהר" (ח"ז עמ' תצ"ה) מובאת שיחה מהגר"מ חרש זצ"ל בשם: "ורחמיו על כל מעשיו", שממנה לומדים דרישת התורה מכל אדם להתנהגות מיוחדת עם כל הבריאה. ולא רק עם האנשים, אלא עם הדומם, והחי.

בהתחלה הביא את הפסוק בסוף פרשת יתרו: "לא תעלה במעלות על מזבחי אשר תגלה ערותך עליו", ורש"י כתב שם שע"י המעלות אתה צריך להרחיב פסיעותיך. ואע"פ שאינו גילוי ערוה ממש, שהרי כתוב: "ועשה להם מכנסי בד", (שמות כ"ח, מ"ב) מכל מקום הרחבת הפסיעות קרוב לגילוי ערוה הוא ואתה נוהג בם מנהג בזיון. והרי דברים ק"ו, ומה אבנים הללו שאין בהם דעת להקפיד על בזיון אמרה התורה הואיל ויש בהם צורך לא תנהג בהם מנהג בזיון, חברך שהוא בדמות יוצרך ומקפיד על בזיונו על אחת כמה וכמה.

הבה נתבונן שנית בדברי חז"ל אלו ונבחין בדברים נפלאים.

העולה על גבי המזבח אינו מגלה ערותו, שהרי לובש הוא "מכנסי בד". ברם, יתכן כי בעיני אדם כל שהוא תראה הרחבת הפסיעות כגילוי ערוה, וכמבזה את האבנים הדוממות שאין בהן דעת להקפיד על בזיון. וכבר הקפידה תורה ואמרה: "לא תעלה במעלות על מזבחי". אמנם אין בהן דעת, עם כל זה יזהר בכבודן.

ודומה למה שנצטוונו: "לא תקלל חרש" (ויקרא יט, יד), אף שאינו שומע הקללה ואינו מתבזה על ידה, מנעתה התורה כדי שהרוצה לקלל יבלום עצמו ולא יתן דרור ליצריו הרעים ("ספר המצוות", ל"ת שיז). ומצינו שגם דבור רע אסרה תורה לדבר על הדומם. אמרו חז"ל (במס' ערכין ט"ו.), שכן מצינו שלא נחתם גזר דין של אבותינו במדבר אלא על לשון הרע. על מי דברו אבותינו, דור דעה, לשון הרע? על עצים ואבנים, על דומם. בא וראה כמה גדול כח לשון הרע. מנלן, ממרגלים. ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כך, המוציא שם רע על חבירו על אחת כמה וכמה.

כל החרי והאף שהתאנף הקב"ה על ישראל בדור ההוא היה על כי דברו סרה בדומם, בוא וראה כמה גדולה חשיבות הדומם לפני מי שיצרו ובראו.

ובמדרש תנחומא (פרשת ויגש ג') מובא מעשה ברבי חנינא בן דוסא, שראה את הארי ואמר לו, אי מלך חלש, לא השבעתיך שלא תראה בארץ ישראל. מיד ברח. רץ אחריו רבי חנינא אמר לו נעניתי (לשון בקשת סליחה) לך. שקראתיך חלש, ומי שבראך קראך גיבור שנאמר: "ליש גיבור בבהמה" (משלי ל, ל).

בסיפור זה רוצים חז"ל ללמד לאדם דעת ומסילה אשר ילך וידבק בה, תבונה ודרך איך חייב אדם לנהוג עם יצורי עולם, גם אם הוא רק בעל חי.

הארי הוא מלך החיות, גיבור בבהמה, והכנוי חלש הינו תואר מעליב, אשר הפחית מכבודו של הארי. רבי חנינא בן דוסא,

כשהרגיש בעלבון, מיד קם ורדף אחרי הארי הנעלב כדי להפיס דעתו.

עוד דוגמא איך צריכים להתייחס לבעלי חיים הוא המעשה המובא (בב"מ פה.) "שיסורים של רבי ע"י מעשה באו וע"י מעשה הלכו. ע"י מעשה באו, דההוא עגלא דהוו קא ממטו ליה לשחיטה, אזל תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי, אמר ליה זיל, לכך נוצרת. אמרי, הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין". (אותו עגל שהוליכוהו לשחיטה. ברח וטמן ראשו בגלימתו של רבי וגעה בבכיה. אמר לו: לך, כי לכך נוצרת. אמרו: הואיל ואינו מרחם לא ירחמו עליו, והביאו עליו יסורים).

נשים לב ונלמד עד כמה והיכן הקפידה תורה על הרגשותיו של בעל חי, שלא יפגע ח"ו, אלא יחיה את חייו על פני האדמה בהשקט ובטח.

ומסיימת הגמרא: יומא חד הוה קא כנשא אמתיה דרבי ביתא, הוה שדיא בי כרכושתא וקא כנשא להו. אמר לה שבקינהו, כתוב: "ורחמיו על כל מעשיו", (תהלים קמה, ט) אמרו: הואיל ומרחם, נרחם עליה.

ועל ידי מעשה הלכו יסוריו. יום אחד ניקתה שפחתו את הבית, והיו מוטלים שם בני חולדות. אספה אותם להשליכם לחוץ. אמר לה: הניחי להם. כתוב: "ורחמיו על כל מעשיו". אמרו: הואיל ומרחם, נרחם עליו ולא רק לרחם על יצורי עולם, אלא צריך גם לשאול בשלומם, כמו שאמר יעקב ליוסף: "לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן" (בראשית כט, ו), לומדים מכאן חז"ל שאדם צריך לשאול בשלום דבר שיש בו הנאה ממנו (ב"ר פ"ד י"ג). עד כדי כך דקדקה תורה ביחס האדם אל הדומם והבעל חי.

היחס לאומות העולם ריחוק ולא ביטול

עתה נלמד ק"ו, אם כך הקפידה תורה בכבודם והרגשותיהם של הדומם והבעל חי, הרי קל וחומר בן בנו של קל וחומר שיש להקפיד במיוחד בכבודם והרגשותיהם של בני אדם, יצירי כפיו של הבורא יתברך שנבראו בצלם דמותו. ואף על הנכרים אמרה המשנה: "חביב אדם שנברא בצלם" (אבות פ"ג מי"ד, ובתוספות יום טוב שם). ורבי יוחנן בן זכאי הקדים שלום לכל אדם, ואף לנכרים (ברכות יז, ע"א). ואף לגבם שריר הכלל: "אל תהי בז לכל אדם" (אבות פ"ד מ"ג) ואמרו (פסחים ק"ג ע"א) שאין להתגרות אפילו בנכרי קטן. וסיפרו (קהלת רבה יא, א) שבר קפרא ראה נכרי ערום שניצל מספינה טובעת, וקידמו בשלום ונתן לו שני סלעים והכניסו לביתו והאכילו והשקהו ונתן לו עוד שלושה סלעים אחרים. והנביאים קוננו על חורבן האומות: "לבי למואב יזעק" (ישעיה טו, ה) "לבי למואב כחלילים" (ירמיה מח, לו) וכמו שאמרו במדרש (במדבר רבה כ, א) שכל הנביאים היו במידת רחמים על אומות העולם, ויונה נשלח להוכיחם ולהצילם. וכתב הגר"ש וולבה (שליט"א) זצ"ל ב"עלי שור" (ח"א עמ' רצ"א), שיש וההלכה מחייבת ריחוק, כגון ביחס אל נכרים, אשר איסור חלב עכו"ם, סתם יינם וכו', נובעים מאיסור חיתון (שבת יז, ע"ב). ואף גם זאת שאסור לספר בשבחן ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו, וקל וחומר שאסור לספר בשבח מעשיו או לחבב דבר מדבריהם, שנאמר: "לא תחנם" (דברים ז, ב) לא יהיה להם חן בעיניך (עבודה זרה כ, ע"א), מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו. ועם כל זאת אין לבטל את אומות העולם לומר שאין להם מקום בעולם וחכמתם אינה חכמה. שהרי אמרו (איכה רבתי ב, יג) "אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים, תאמין". הרי נבראו, ובודאי בלעדס אין היצירה יכולה להגיע אל תעודתה. דוגמא זו באה כדי להוכיח שאפילו במקום הריחוק (שצריכים אנו להתרחק מן העכו"ם) אין מקום לביטול. והרי זה חלק ממכלול רחב יותר, שהתורה מלמדת לשקול כל דבר באור נכון, ולהחשיב כל דבר כערכו. ואמרו (בסוטה מב, ע"א) שכת ליצים אינה רואה פני שכינה. ובכללם, מנה רבינו יונה (שערי תשובה שער ג אות

קעו): "מי שלועג תמיד לפעולות, ואין דעתו להבזות בעליהן, אבל מרחיק הדברים שאין להרחיקם, ומרחיק תועלת הפעולות שיש תקוה לתועלתן". והשקפה זו היא היפך התורה, עד שהנגוע בה כורת עצמו מעולמו הרוחני. ולומד התורה קונה מבט נכון להערכת כל דבר. למן הדומם והצומח, ועד לחי ולמדבר. ובייחוד לבן העם היהודי, ולמקיימי התורה שבו, ולגדולי התורה שעליהם אמרו "שכל העולם כולו כדאי הוא לו" (אבות פ"ו מ"א), ושקול הוא כנגד כל העולם כולו (ברכות ו, ע"ב). וזהו שאמר רב יוסף, שהתורה רוממה אותו. היינו הציבה בפניו את סולם הערכים הנכון, שבראשות לומד התורה ומקיימה!

שבועות

בכל שנה בחג השבועות מתחדשת קבלת התורה

שנינו בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ח) בכל הקרבנות כתוב חטא ובעצרת אין כתוב חטא, אמר להן הקב"ה מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה, מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם. ופירש ב"פני משה" שבכל מוספי הרגלים (בפרשת פנחס) כתוב בשעיר לשון חטא, "ושעיר חטאת אחד", "ושעיר עזים אחד לחטאת לכפר", מלבד עצרת, כתוב "שעיר עזים אחד לכפר עליכם", ולא מוזכר בו שבא לחטאת. אמר הקב"ה מכיון שקבלתם עליכם עול תורה שניתנה בעצרת להיות עמלים ויגיעים בה כל צרכיכם, מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם ואין חטא נזכר לפני, לפי שהתורה מכפרת עליכם עכ"ל.

כתב בספר "חזון למועד" (עמ' קע"ד) לאחר התבוננות והעמקה בדברים הנה לפנינו אבן יסוד להבנת תוכנו ומהותו של חג מתן תורתנו. ראשית חזינן דחג השבועות אינו רק יום שבו קיבלו ישראל את התורה במדבר, אלא בכל שנה חייבת להיות בו קבלת התורה מחודשת כיום אשר עמדו בו רגלינו לפני הר סיני, וכלשון הירושלמי, "כיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני

עליכם כאילו לא חטאתם". והיינו דבכל שנה בעצרת אין צורך בשעיר לכפר, אלא בקבלת עול דעכשיו מתכפרים.

ומביא שם דברי הרוקח (בסי' רצ"ה): "עצרת יום שנתנה בו תורה, על כן צריכים ישראל לשמוח בעצרת, שמוחל הקב"ה עוונותיהם, כדאמרינן בירושלמי".

מתבאר מדבריו דמלבד הדין דשמחה שישנו בשבועות משום ה'י'ט דג' רגלים, ישנו דין שמחה מיוחד בחג השבועות משום כפרת העוונות שביום זה.

מתי הוא עידן קבלת התורה מחדש

זמן הקבלה המחודש בכל שנה, נראה שהוא בקריאת הפרשה דמתן תורה, וזאת עפ"י האמור בילקוט שמעוני (פרשת יתרו, רמז רע"א): "אמר הקב"ה לישראל בני הוו קוראים את פרשה זו בכל שנה ושנה, ואני מעלה עליכם כאילו אתם עומדים לפני הר סיני ומקבלים את התורה, שנאמר: "ביום הזה באו מדבר סיני", אימתי, "בחודש השלישי", ופירש ב"זית רענן": אימתי הוו קוראים אותה, "בחודש השלישי", מפורש א"כ בדברי חז"ל שחידוש מעמד הר סיני וקבלת התורה בכל שנה היא בקריאת פרשת קבלת התורה.

ויש לצרף לדברי חז"ל אלו את מה שכתב הרמח"ל (בדרך ד' ח"ד פ"ח) וז"ל: "והנה צריך שתדע, שמן התקונים הגדולים שביירו הנביאים לישראל היה ענין קריאת התורה, וזה נכלל בשתי בחינות, האחת קריאת ספר התורה על הסדר עד תומו, וחוזר חלילה על דרך זה. והשנית קריאת פרשיות מיוחדות בזמנים מיוחדים.

וזה, כי הנה ספר התורה הוא כלל מה שנמסר לנו ממנו ית' להיותנו הוגים בו, שע"י זה תימשך לנו הארתו וכו', והנה לקבל הארה זו בתמידות תקנו שנהיה הוגים בו במקלותינו בתמידות

על הסדר, וזה מלבד ההגיון הפרטי הראוי לכל אחד ואחד בפרטו. והנה ע"י קריאה תמידית הזאת מתמיד בנו אור הקדושה הזאת, וגם בזמנים המיוחדים כפי ענינם, ראוי שנקרא הפרשיות הנוגעות לענינים ההם, לחזק הארת הימים על ידי כח התורה, שהוא הכח היותר חזק שיש לנו" עכ"ד. וזה מתאים עם מה שכתב ב"משנה ברורה" (סי' קל"ד ס"ק י"א) בשם המקובלים שבראיית אותיות התורה בשעת ההגבהה, נמשך אור גדול על האדם.

במסכת ברכות (ס"א ע"ב) איתא, מעשה שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה. בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות רבים ועוסק בתורה, אמר לו: עקיבא, אי אתה מתיירא מפני מלכות. אמר לו: אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום. אמר להם: מפני מה אתם בורחים? אמרו, מפני רשתות שמבאין עלינו בני אדם. אמר להם: רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם. אמרו לו: אתה הוא שאומרים עליך פיקח שבחיות, לא פיקח אתה, אלא טיפש אתה. ומה במקום חיותנו אנו מתיראים, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה. אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה "כי היא חייך ואורך ימיך" כך, אם אנו הולכים ומתבטלים ממנה, על אחת כמה וכמה. רואים מכאן כמה גדולה תורה שנותנת חיים. (אבות פ"ו, מ"ז)

וכתב בספר "שפתי תהילה", בדרך כלל כשחז"ל מביאים משל הרי זה משום שהנמשל אינו ברור כל צרכו, וע"י הבנת המשל נבוא לעומק ההבנה בנמשל. אלא שכאן, ממה נפשך. אם פפוס מבין ומאמין שהתורה היא חיינו, לשם מה נצרך למשל, יאמר לו רבי עקיבא: ומה אם אנו עוסקים בתורה שכתוב בה "כי היא חייך", ודי בזה. ואם אינו מאמין שהתורה היא חיינו כמו המים לדג, אם כן מה תועלת במשל.

והנראה, דלכאורה באמת תמוה הדבר. הרי השועל הוא פיקח שבחיות, ואיך באה לידו איוולת כזו להציע לדגים לצאת מהמים. אלא, ודאי ידע השועל שכל החיות בטוחות יותר במקום חיותן. אבל שפט את הנושא דרך "המשקפים" שלו, מהמצב שלו, והוא יודע שמחוץ למים יש אויר, ושם מקום החיים, ואדרבא מי ששוקע במים מת. ולא עלתה על דעתו שיש ברואים בתכונה הפוכה, שאדרבא המים הם מקום חיותם. וזה מה שאמרו לו הדגים: "אתה הוא שאומרים עליך פיקח שבחיות", כי אכן בחיות וכלפי החיות הרי הוא פיקח אבל כלפינו הדגים אינך אלא טיפש, כי אדרבא המים הם מקום חיותנו, ומה שאתה מבין רק בסוג שלך הוא משום שאינך דג, ואין לך את טבע הדג. רק כאשר תהיה לדג תבין ותרגיש איך המים הם מקום החיות.

ומכאן למדנו, שלהבין את כוחות וסגולות התורה יכול רק מי שעמל בה ודבק בה, ומי שאינו כזה לא יבין את מעלות התורה.

וכה אמר הגר"א לופיאן זצ"ל על דברי המשנה (באבות פ"ו מ"ד), כך היא דרכה של תורה, פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל, אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

והקשה בשלמא "אשריך בעולם הבא", נוכל להבין שאכן כך הוא, אבל "אשריך בעולם הזה", אתמהה. איך יתכן, עם כזאת אכילה ושתיה וכזאת שינה ועליהם חיי צער, ונאמר על זה "אשריך בעולם הזה". וענה על כך, שהתשובה היא במשפט הנוסף במשנה: "אם אתה עושה כן". אכן, מי שלא עושה כן לא יוכל כלל להבין איך שייך אושר בעוה"ז עם כאלה חיי צער, ורק מי שעושה כן יבין וירגיש את ה"אשריך בעולם הזה", ואת כל כוחות וסגולות התורה.

וזה מה שהטעים רבי עקיבא במשלו לפפוס בן יהודה: מדברייך ניכר בעליל שאינך מאמין ומרגיש שהתורה היא המחיה

אותנו. אבל דע לך שהאמת היא שהתורה היא מקור חיותנו, ויציאה מחוץ לתורה הרי זה ממש מיתה. ומה שאתה לא מרגיש זאת, הוא משום ש"אינך" דג, וכלפי התורה הרי כל מי שעומד מבחוץ, חכמתו משולה לחכמת השועל שאין לו הבנה מחוץ לסוג שלו. ורק מי ששקוע בתורה כמו דג במים הוא מבין ומרגיש שרק מי שבמים חי, ומי שהוא מחוץ לתורה שנמשלה למים - הרי הוא מת. וכל מי שינסה להוכיח שיש חיים גם מחוץ לתורה הרי זה אות וסימן שאיננו שקוע בתורה. כי מתכונת התורה שרק "אם אתה עושה כן - אשריך וטוב לך".

ויתכן, שזהו שאמרו במשנה (קידושין פב' ע"א) שלעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה, ורבי נהוראי אומר, מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרבן קיימת לעולם הבא. ולכאורה, מדוע לא אמר: לא ילמד אדם את בנו אלא תורה, ודיבר רק על עצמו. (איני מלמד את בני אלא תורה) אלא, הוא אשר אמרנו, שהוא בלבד יודע שאין אושר כמו התורה, בעולם הזה ולעולם הבא, אך דבריו לא יתקבלו אצל מי שאינו עוסק בתורה.

ואמרו בגמרא (זבחים קטז ע"א), כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתקבצו מלכי העולם אצל בלעם, אמרו לו מה קול ההמון הזה ששמענו, שמא מביא מבול לעולם, שנאמר: "ד' למבול ישב וישב ד' מלך לעולם", (תהלים כ"ט י') אמר להם חמדה טובה יש לו בבית גנזיו ונותנה לעמו, שנאמר: "ד' עוז לעמו יתן" (שם כ"ט י"א) מיד פתחו כולם ואמרו: "ד' יברך את עמו בשלום". (שם) אין זה עיסקנו, וחזרו לענייניהם.

וכך הוא לדורות עולם, בקבלת התורה הפרטית של כל אחד ואחד. מי שהוא "בפנים", בתוך המעמד של קבלת עול תורה, יודע ומרגיש את העוז ואת השלום. ומי שהוא מבחוץ סובר שכל העסק הזה הוא מבול וחורבן. ועליו לדעת שבאותו דבר עצמו שהוא עכשיו מרגיש כלפיו מבול, "אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך". וכמו שכתב רש"י (שמות יט' ה): "אם עתה תקבלו עליכם, יערב לכם מכאן ואילך".

שבועות

נשמת ישראל מוכנה לקבל התורה

בספר "דעת תבונות" להרמח"ל (בסי' קנ"ח) "ומה שיש לנו לדעת, שנשמת ישראל מוכנה לקבל התורה, ועוד (יש לנו לדעת), שהקב"ה נותן בפועל כח לקיים המצוות. ועוד, שהקב"ה מחדש כח זה בכל יום". והגאון בעל "ברכת שמואל" מקמניץ זצ"ל אמר, שבמתן תורה פרחו נפשם של ישראל מחמת הפחד (שבת פח' ע"ב), כדי שיקבלו נשמה חדשה, תורתית, שעיקר נתינתה בקבלת התורה!

וזה אולי הגדר שאין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו (כמו שמוזכר בריש מס' ע"ז).

וכמו שאמרו בגמרא (סנהדרין לז ע"א) שהגוים פיקפקו ואמרו, שלא יתכן שהיהודים נזהרים בגדרי טהרת המשפחה, "אפשר אש בנעורת ואינה מהבהבת". ואמר הגאון רבי אהרון קוטלר זצ"ל, שלהבנתם וידיעתם צודקים הם, אלא שליהודים יש נשמה אחרת וכוחות נפש אחרים, המותאמים לקבלת התורה. ועל דרך זו יובן מה שאמר איסור הגר, שהגוים סוברים שהיהודים אינם שומרים שבת. כי איך יתכן שיראו מציאה ברחוב ולא יקחוה מפאת איסור מוקצה וטילטול (עבודה זרה ע ע"א). ושוב, אין זה אלא במושגיהם, ואנו עדים שאין זה בגדר נסיון עבורנו.

מלבד זה מצאנו בכמה מצוות בתורה שהקב"ה ידע גבול כוחות האדם ולא צוה דבר שהוא למעלה מיכולתו של האדם.

וכמו שאמרו (שבת פח' ע"ב וברש"י ד"ה דסגינן) שאמרנו "נעשה ונשמע" כי "התהלכנו עימו בתום לב כדרך העושים מאהבה, וסמכנו עליו שלא יטעינו בדבר שלא נוכל לעמוד בו".

והדוגמא הבולטת ביותר היא פרשת אשת יפה תואר, שאינה לרצון התורה, ותוצאותיה עגומות (סנהדרין קז' ע"א), אבל "לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע" (קידושין ס' ע"ב) ולא אסרה על האדם דבר שאינו יכול לעמוד בו: אבל מ"מ במציאות המעשה הוא רע ומאוס וגורם פגם בנפש.

בפרשת אמור כתוב שכהן הדיוט מותר לו להטמא לקרוביו המנויים שם. כתב בספר "החינוך" (מצוה רס"ג) היות "וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום". לא רצתה לצערם כל כך כי יחם לבבם על הקרוב המת שלא יוכלו להתקרב תוך האוהל שזהו נפשו ולא נשאר בו כי אם החומר הכלי.

ועוד דוגמא לזה בפרשת כי תצא (דברים כ"ג כ"ה) כתוב: "כי תבא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן". המדובר בשעת בציר, והפועל שבוצר הענבים של בעל הבית מותר לו לאכול כשבוצר הענבים, וחז"ל אמרו "כנפשך שבעך" ולא אכילה גסה (בבא מציעא פב' ע"ב), רואים מזה שהתורה מתחשבת באדם שנמצא בתוך הכרם ובוצר, שקשה למנוע ממנו האכילה בעת הזאת.

גם מצאנו בפרשת שופטים (י"ט ו') שהתורה צותה להקים שש ערי מקלט שינוס לשם הרוצח בשגגה. זאת, כדי שיוכל להציל את עצמו מיד גואל הדם, שבערי מקלט אין לו רשות לפגוע בו. אבל מחוץ לערי מקלט לא מתחייב גואל הדם אם יפגע בו, משום שהתורה מבינה "כי יחם לבבו", שוב רואים שהתורה ידעה גבול כוחות של האדם.

בספר "מעלות התורה" לאחיו של הגר"א, (עמ' כא) כתב ששמע מהגר"א שהתורה אין בה רק תרי"ג מצוות כי אם התרי"ג מצוות הם שרשים וכמו שעץ יש לו שרשים והרבה ענפים כך לתורה שהיא "רחבה מצותך מאד" יש בה הרבה יותר מתרי"ג מצוות. ועוד כתב שם שאם לא כך, נמצא בכל ספר בראשית רק ג' מצוות (פריה ורביה, מילה, ואבר מן החי). ולא יתכן שספר

שלם שנקרא גם "ספר הישר" (עבודה זרה כה' ע"א) יהיו בו רק ג' מצוות. וכתב, שהתורה נקראת עץ "עץ היא למחזיקים בה". וממילא כמו שלעץ יש הרבה ענפים גם לתורה.

נוכל לבאר זאת בדוגמא מעשית. בעשרת הדברות כתוב "לא תרצח", וידוע שהאיסור להלבין פני חברו ברבים חמור מאד עד כדי שחז"ל אמרו שמוטב שיפיל אדם את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים (בבא מציעא נח' ע"א).

יש בין הראשונים דעה שלומדים איסור זה מ"לא תשא עליו חטא" (רמב"ם הלכות דעות פ"ו ה"ח). רבינו יונה (שערי תשובה שער ג' אות קלט) סובר שיש על איסור הלבנת פנים יהרג ולא יעבור משום שזה אביזרייהו דשפיכות דמים. (וכן דעת תוספות ערכין טז' ע"א, ויעויין בתוספות סוטה י' ע"ב) אמנם ראשונים אחרים סוברים שאין בו דין של יהרג ואל יעבור (עיי' ספר "חרדת קודש" על ספר "חרדים" פכ"ט מצוה ט' ס"ק י"ב ו י"ג). בכל אופן רואים כמה חמור איסור זה. ולאלה הלומדים שהוא מהלאו "לא תרצח" רואים דוגמא של הענפים של המצוות.

נסיים במעשה המובא בספר "דרכי מוסר" (חג השבועות) שפעם נגש יהודי לסבא מקלם בזמן שהיה אסור ליהודים לרשום אחוזה על שמם, וסיפר שיש רוסי אחד נאמן, האם יקנה אחוזה וירשום אותה על שמו. והסבא מקלם השיב: כל דבר צריך לחפש מה התורה אומרת עליו, נביא חומש ונפתח בפרשת חיי שרה, ונראה שעם כל מה שהיה אליעזר נאמן ביתו של אברהם אבינו ע"ה, בדבר חשוב כמו זיווג לבנו יצחק השביע את עבדו שלא יקח לו מבנות כנען. ולאברהם אבינו היו סיבות ומניעות שלא יכל ללכת בעצמו, כי אם יכל לא היה ממנה אליעזר על כך. היהודי הנ"ל לא שמע לדברי הסבא וקנה אחוזה ורשמה על שם הרוסי, שאחרי זה כפר בכל והיהודי יצא נקי מנכסיו.

רואים מכל זה שעלינו להדריך את חיינו על תשתית של התורה הק' בכל צעד ושעל, לבדוק האם הנהגה זו או אחרת

הולמת את מה שהתורה מצוה ומדריכה אותנו, כי כל הדרכותיה לטובתנו, בעולם הזה ולעולם הבא.

ליל ט' באב

על מה אבדה הארץ

המגיד הירושלמי הרה"צ רבי שבתי יודלביץ זצ"ל סיפר בהזדמנות שבליל ט' באב הגיעו תיירים לרחבת הכותל המערבי וראו שיהודים יושבים על הריצפה ובוכים, ושאלו אותם על מה הם בוכים, והיהודים השיבו להם שהיה כאן בנוי על תילו בית גדול ומפואר והנה הוא חרב, והנה התיירים לתומם שואלים, האם לא היה לכם ביטוח.

ובכדי שחלילה לא נדמה לתיירים האלו, עלינו להרחיב קצת הדיבור על ענין חורבן בית המקדש, ובפרט בליל ט' באב שהוא עיצומו של האבל על חורבן בית מקדשנו ותפארתנו.

הרמ"א בספרו "תורת העולה" מספר, שבזמן חורבן הבית הראשון, הביא נבוכדנאצר מלך בבל לירושלים את הפילוסוף היווני אפלטון, להראות לו את נצחונו, והנה נפגשו עם ירמיהו הנביא, וראוהו שהיה רכון על אבן ובוכה, לתמיהתו של הפילוסוף. שאל את ירמיהו הנביא: הרי אומרים עליך שאתה חכם גדול, והריני רואה שהנך בוכה על עצים ואבנים. מיד ניגב ירמיהו הנביא את דמעותיו, והתחיל להכנס בשיחה עם הפילוסוף. ואמר לו, שלבטח נתקל במשך חייו בשאלות בפילוסופיה, יואיל בטובו לשאול כמה מהשאלות שהטרידו אותו. ואחת ואחת הנביא ענה לו על כל ספקותיו, לתמיהתו, ענה לו

בבהירות על כל שאלותיו ופשט לו כל ספקותיו, ואמר לו: את כל חכמתי, שאבתי מאבנים אלו. כלומר, משפע הקדושה שנשפע מבית המקדש ואור החכמה שהוקרן ממנו. ובסוף השיחה אמר לו: ועל תמיהתך שאני ואחרים כמוני בוכים על עצים ואבנים, אני יכול לענות לך כי מה שאצלינו ילד קטן מבין אתם לא יכולים להבין.

היעב"ץ (בסידורו "בית יעקב" בדיני תשעה באב בחלק מוסר נאה חלון ו' ס"ק ט"ז) כותב: וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה עון זה בידינו שאין מתאבלים על ירושלים כראוי, היה די להאריך גלותינו. והוא בעיני הסיבה הקרובה ביותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלגות הגדולות הנוראות המבהילות הרעיונים, אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פזורנו על צווארנו נרדפנו. לא הונח לנו להרגיע בגוים עם שפלותינו ענינו ומרודנו. לפי שיצא האבל הלז מלבנו, בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו, שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו. על כן כמת מלב נשכחנו, מדור לדור נוסף יגון על יגוננו ומכאובנו. וכל אוהב אמת יודה לדברנו, וכאשר יוכיח הנסיון ביותר ביום ט' באב המר מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי ממעמקי הלב, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימות השנה. אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה, אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאלו מקרה הוא היה לנו. על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי העכו"ם שממנו נמשכו כל הרעות בכלל.

מובא בספר "עדרי צאן" (פרשת חקת) בשם הזוהר הקדוש שעשו ויעקב חלקו החודשים ביחד עפ"י הדין, מאחר שלקח אברהם חודש ניסן, יצחק חודש אייר ויעקב חודש סיון, היה ראוי שעשו יקח שלושה חודשים, תמוז, אב, אלול. ונלקח חדש אלול מעשו הרשע לגמרי.

וזה היה ענין בלק ובלעם שרצו ליקח מישראל חודש אלול,

שכן מלחמת סיחון ועוג היתה בסוף אלול. ולכן אמר בלשון "ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה" (במדבר כ"ב ו'), שהיה מתירא מאלול ומראש השנה, שהם ראשי תיבות אר"ה. ועוד כתוב: "ולא אבה ד' אלקיך לשמוע אל בלעם", (דברים כג, ו) ואמר מלת אב"ה ולא מלת רצה, לרמוז שאפילו חדש אב לא ניתן לו לגמרי, ומט"ו באב פג כוחו. על כל פנים חודש תמוז וחצי חודש אב אינם זמנים טובים לישראל. וביותר, מי"ז בתמוז ועד ט' באב, שהם ימי "בין המצרים".

אבל כבר נאמר: "בצר, הרחבת לי" (תהלים ד, ב), ובצרה עצמה כלולה נחמה. שכבר כתב המהרש"א (בכורות דף ח:): שהימים מי"ז בתמוז עד ט' באב הם במספר כ"א, כמנין הימים שמראש השנה עד הושענא רבא. וכמו שמראש השנה ועד הושענא רבא הם ימי תשובה והם כפרה לישראל, כך גם כ"א יום מי"ז בתמוז עד ט' באב על ידי הצרות והיגון הם ימי כפרה לישראל.

אמנם הקב"ה החריב את בית המקדש בעוונותינו, אבל חסד עשה עימנו שבמקום שיכלה חמתו, היו לא יהיה, על עמו הנבחר, כילה חמתו על עצים ואבנים. כמו שמביא רש"י (במס' קידושין דף לא:): "מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך" (תהלים עט, א), קינה לאסף מיבעי ליה, ודרש שאמר אסף שירה על שכילה הקב"ה חמתו בעצים ובאבנים שבביתו ומתוך כך הותר פליטה בישראל, שאלמלא כך לא נשתייר משונאי ישראל שריד ופליט. ולכך הוא אומר "כילה ד' את חמתו ויצת אש בציון" (איכה ד', יא).

ידוע שבית ראשון נחרב משום ג' עבירות חמורות (יומא ט, ע"ב), אבל חז"ל גם מביאים סיבה נוספת לאבדן הארץ, שלא ברכו בתורה תחילה כמו שמובא (במס' נדרים דף פא.) ודרשוהו על הפסוק: "מי האיש החכם ויבן את זאת", דבר זה נשאל לחכמים, ולנביאים ולמלאכי השרת (גירסת הב"ח וטור) ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתיב: "ויאמר ד' על עזבם את תורת אשר נתתי לפניהם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה"

(ירמיה ט, יב). היינו לא שמעו בקולי, היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכים בתורה תחילה.

והביא הר"ן בשם מגילת סתרים של רבינו יונה, מדוע עומק חטאם היה מכוסה ומוסתר מכולם עד שרק הקב"ה בעצמו היה צריך לפרשו? אלא בודאי היו עוסקים בתורה תמיד, ולפיכך היו חכמים ונביאים תמהים על מה אבדה הארץ. עד שפירשו הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב, שלא היו מברכים בתורה תחילה, כלומר שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה, שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלים בברכתה. ומסיים הר"ן: "אלו דברי החסיד, והם נאים וראויים למי שאמרם".

המהר"ל, בהקדמה לספרו "תפארת ישראל", מבאר כי שלוש הכיתות המוזכרות בגמרא, חכמים נביאים ומלאכי השרת, הן ג' מדרגות של ידיעה זו לפנים מזו. חכמה מצד האדם שמבין מכח שכלו המיוחד לו. ודאי הוא שהקב"ה הוא נותן את הכלים לחכמה, אבל הבנת הדבר לפי ערך שכלו היא חכמה מצד האדם.

נבואה, היא ידיעה שמקבל הנביא מן השמים, ולפי ערך הכלים הפנימיים שהכין הנביא לקבלת הנבואה כך מושפעת עליו רוח הקודש משמים. מלאכים, זוהי השגה יותר גבוהה מצד העליונים (וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות יסודי התורה פ"ב ה"ז) שהגדול שבבני האדם אינו יכול להשיג השגת הקטן שבמלאכים) וגם כאשר מתגלה לאדם השגה זו, זה רק באמצעות שליח מלאך. וכל שלש דרגות הידיעה לא יכלו לגלות את שורש החטאים שגרמו לחורבן הארץ, שורש החטאים היה עמוק כל כך, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, שאין מברכים בתורה תחילה.

ויש להבין, אם היו ביניהם חטאים כה גלויים כעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, איך לא ידעו חכמים ונביאים על מה אבדה הארץ, ומדוע נתלה החורבן בעבירה דקה של לימוד תורה שלא לשמה. והנראה, שגם כשחוטאים בחטאים האמורים, עדיין

יש עצה ותרופה, כמו שאמרו (בהקדמת איכה רבתי ב) הלואי שאותי עזבו ותורתי שמרו, שהמאור שבה יחזירם למוטב. אבל כל סגולת המאור שבתורה כשנלמדת לשמה, שאלמלא כך נעשית לו סם המוות (יומא עא, ע"ב) וכתורת דואג ואחיתופל (חגיגה טו, ע"ב).

ובענין בית שני, סיבת חורבנו היתה שנאת חנם, (יומא, שם) עד שחז"ל אמרו ששנאת חנם שקולה כנגד שלושת העבירות. בודאי שנאת חנם גורמת ללשון הרע, כי על אדם שאוהבים לא מדברים לשה"ר. והחפץ חיים זצ"ל הביא בהקדמה לספר "שמירת הלשון" דהגם שהגמרא נקטה שנאת חנם, הכונה היא על לשון הרע, שיוצאת מצד השנאה, ואמרו (בערכין טו, ע"ב) שלשון הרע שקולה כנגד שלושת העבירות החמורות.

מצאנו באגדת הש"ס על החורבן (במס' גיטין דף נ"ו) שהקיסר שלח את אספסיינוס קיסר, וצר על ירושלים שלוש שנים. ומבאר ה"בן יהוידע", הנה נמשך בזה צער רעב שלוש שנים, נוסף על גלותם. ונ"ל בס"ד כי בבית שני היה עונם לשון הרע, ששקול כנגד שלוש עבירות החמורות, עבודה זרה, וגילוי עריות ושפיכות דמים. וחטא זה בפה, לכך צר שלוש שנים לצערם ברעב שהוא הנאה בפה, שלוש שנים על עוון לשון הרע שהוא בפה, שהוא לישנא תליתאי (ערכין טו, ע"ב) ושקול כתלתא חמירתא.

ועוד שם באגדה איתא, שביקשו להלחם ברומאים, והזהירום חכמים שלא תהיה להם סיעתא דשמיא. וביאר עוד שם ה"בן יהוידע", וז"ל: נ"ל בס"ד הכונה שהיו בטוחים בעסק התורה, שהיה הרבה באותו הדור, (כמו שאמרו ביומא ט, ע"ב) וסמכו בזה על ברכת יצחק אע"ה, שאמר "הקול קול יעקב", כשהקול קול יעקב, אז אין הידים ידי עשו, ולכן גם עתה שמצוי בהון תורה, לא יוכלו בני עשו לשלוט. ואמרו להם רבנן שעתה בדור זה לא מסתייעא ההיא מלתא דיצחק אע"ה, יען שאע"פ שהקול קול יעקב, כיון דאיכא לשון הרע. שהוא חטא בלשון, לא יועיל לימוד התורה שהוא בלשון לבטל ידים של עשו.

נמצאנו למדים שיש דבר נוסף המעכב מעלת לימוד התורה והשפעתה על האדם. אם נלמדת בפה שאינו טהור, ואין קטיגור נעשה סניגור. וכדברי האלשיך הקדוש (שמות כח, לה). הובא ב"שמירת הלשון ח"א, שער הזכירה פ"י) על המביא מנחה למלך בכלי מטונף, שבוודאי יחייב ראשו למלך.

לכן עלינו להתאזר בכל כחינו לעמול על שני הדברים הנזכרים, כדי שהקב"ה ירחם על עמו ויגאלם גאולת עולם, כי הרי חז"ל אמרו שכל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, שפירושו שכל אותם החטאים עוד קיימים.

להתחזק בחשיבות התורה ללמוד אותה לשמה, ועצה לזה הוא התשובות לב והכונה בברכות התורה, ולהתרחק מעון החמור של שנאת חנם שהוא הגורם ללשון הרע. ואז נזכה לגאולה השלמה ולישועת ד' בבנין בית מקדשינו ותפארתינו, בב"א.

ט' באב

זהירות בכבוד הזולת

במסכת סופרים (פכ"א) כתוב, שגזרה על המת שישתכח מן הלב שנאמר: "נשכחתי כמת מלב" (תהלים לא, יג). אבל על חורבן בית המקדש וירושלים כתוב: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני" (תהלים קלז, ה), כי ירושלים הוא דבר חי שאין השכחה שולטת בו, לכן "אם אשכחך ירושלים", דהיינו שאראה אותך כדבר שאבד ואיננו ח"ו, "תשכח ימיני".

ומשמעות של האבלות על בית המקדש היא אי השלמה עם חורבנו והתשוקה לבנינו, שישראל אינם משלימים לרגע אחד עם זה שבית המקדש חרב, ותמיד הם מעלים את זכרונו על לבם

ומשתוקקים ומצפים מתי יבנה. כי האסון הגדול ביותר הוא כאשר יהודי משלים שאפשר לחיות בלי בית המקדש.

מפורסם בירושלים סיפור בשם המגיד הירושלמי הרה"צ רבי שבתי יודלביץ זצ"ל, שבהזדמנות היו בירושלים תיירים לא יהודים בט' באב וביקרו בכותל המערבי ולתדהמתם ראו שיהודים יושבים על הארץ ובוכים, פנו לאחדים מהם בשאלה על מה האבל הזה, והנה עונים להם שבית היה לנו במקום הזה והשכינה היתה שורה בו, ושפע לכל העולם היה יוצא מכאן והבית הזה נחרב, ולתומם התיירים שאלו את היהודים אם לא היה לבית זה ביטוח.

לפי תפיסה של גוי, אם קרה לבית אסון פותרים את הבעיה כשמקבלים כסף מהביטוח וקונים בית אחר. אבל לא כן בית המקדש, שצריך כל התנאים הידועים כמו ביאת משיח וכו', כדי שיתאפשר בנינו.

ועוד מספרים שנפוליון נכנס בליל ט' באב לבית הכנסת בפריז וראה שיושבים על ארץ ובחושך ותמה על כך ושאל הרי יש כאן כסאות נוחים, ונברשות יקרות שיכולות להאיר את בית הכנסת, ולמה יושבים על הארץ ובחושך? וכשענו לו שהלילה מתאבלים על חורבן בית המקדש, אמר: אם אחרי שנים כה רבות לחורבנו עוד מתאבלים עליו, זהו הסימן המובהק שיחזור להבנות.

עלינו להבין על מה בעיקר אנחנו מתאבלים, ונבאר עפ"י דברי הגה"צ רבי שלמה וולבה (שליט"א) זצ"ל (ב"עלי שור" ח"ב) שעיקר אבלות "בין המצרים" היא על ריחוק השכינה מאתנו.

"בין המצרים" מתחילים בי"ז בתמוז היום בו נשתברו הלוחות, ומסתיימות בט' באב שהוא היום שהמרגלים חזרו מארץ ישראל והוציאו דיבה רעה על הארץ, וכך גרמו בכיה לדורות.

שני החטאים הנ"ל הם החטאים שגורמים למצב אשר כלל ישראל נתון בו.

כאשר עמדו בני ישראל על הר סיני וקיבלו את התורה פסקה זוהמתן (שבת קמו ע"א), הזוהמה שהשתרשה באדם עקב חטא אכילת עץ הדעת, ואחרי שעשו את העגל חזרו למצב שלפני מתן תורה, המצב שאחרי חטא אדם הראשון.

ובט' באב הוציאו המרגלים דיבה רעה על הארץ, כי לא היה להם המבט הנכון על מה שראו עיניהם כשהיו תרים את הארץ. היה עליהם לראות את יד ד' במתרחש כשהיו שם, ושהקב"ה עשה כל זה כדי שיוכלו לראות את הארץ בלי מפריע. אבל היות והם יצאו לתור את הארץ בעיניים טבעיות גרידא, נכשלו במבטם וגרמו בכיה לדורות.

ועלינו להבין מה הקשר בין שני החטאים, הפותחים ומסיימים ימי "בין המצרים". מה ענין הזוהמה, מדוע חזרה, וקשר חטא המרגלים אליה. ומה עלינו ללמוד מכך, איך נתקן פגמים אלו, ונתקן ימי "בין המצרים" שייהפכו מששון לשמחה.

והענין, שהקב"ה כשברא את עולמו התאוה שתהיה לו דירה בתחתונים (תנחומא נשוא טז). עיקר מקום השכינה בארץ הוא בית המקדש שממנו יוצא שפע לכל העולם. אבל יש לאדם אפשרות שתשרה השכינה בביתו ובכל אשר לו, אחרי שיתקדש קודש קדשים בעשיית כל המצוות כולם, אז נהיה לבו מקום להשראת השכינה, כפי שכתב הגר"ח וואלאזין זצ"ל ב"נפש החיים". (שער א' פ"ד הגה"ה ד"ה לזאת).

העבירות הם כמו מסך בינינו לבין הקב"ה, כמו שאמר הנביא: "עוונותיכם היו מבדילים ביניכם ובין אלקיכם" (ישעיה נט, ב). זהו שאמרו (סוטה ג ע"ב) בתחילה, קודם שחטאו ישראל, היתה שכינה שורה עם כל אחד ואחד, פירש רש"י: בביתו. כיון שחטאו, נסתלקה שכינה מהם. ותוצאת סילוק השכינה בעטיים של החטאים היא, שהנהגת הקב"ה איתנו היום היא בהסתר

פנים. בזמן שבית המקדש היה קיים היתה ההנהגה בגילוי פנים מחמת הקירוב בין כלל ישראל לשכינה. ובחורבן היה סילוק שכינה (ראש השנה לא ע"א) והתחילה הנהגת הסתר פנים (דברים לא, יח) וההשגחה בהסתר עצום (חגיגה ה ע"ב). אם כן, זה המהלך: חטא העגל יצר חייץ בינינו לבין הבורא, ומחמתו הסתלקה השכינה וחזרה עכירות החטא, שהיא הזוהמה. ובגללה נהיה המבט גשמי, תוך שכחת הבורא, וזה היה מבטם של המרגלים. ועלינו לתקן זאת בריבוי תורה ומצוות שגורמים הארה וקדושה וחזרת השכינה וזכירת הבורא.

חז"ל (במס' יומא דף ט:): מבארים סיבת חורבן בית ראשון, משום שעברו על ג' עבירות חמורות, ובית שני נחרב בעוון שנאת חנם, ואפילו שהיו עוסקים בתורה ובמצוות ובגמילות חסדים, היות והיתה ביניהם שנאת חנם נחרב הבית. ואומרים חז"ל שם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד ג' עבירות.

ועוד איתא שם, ר' יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו, ראשונים שנתגלה עוונם נתגלה קצם (רש"י: "לפי מלאות לבבל ע' שנה אפקוד אתכם") אחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם (רש"י: שבני מקדש שני רשעים היו בסתר ולכן לא נתגלה קץ גאולתם).

וכתב רבנו ירוחם ממיר זצ"ל לבאר, שבזמן בית המקדש הראשון אמנם העוונות היו חמורים, אבל הפנימיות שלהם לא היתה מקולקלת - אבל בזמן בית שני הפנימיות היתה מקולקלת. וזה פירוש: לא נתגלה עוונם, שהשורש היה רקוב בפנים. ומזה רואים כמה צריך כל אדם ליזהר על הפנימיות שלו. לא מספיקה רק החזות החיצונית, אלא צריך שתהיינה התאמה מלאה בין החיצונית של האדם עם הפנימיות שלו, וזו עבודה קשה שבמקדש.

הגמרא (במס' גיטין דף נה:), כשמספרת סיבת החורבן מביאה המעשה המפורסם של קמצא ובר קמצא, ובסוף הענין הגמרא

מסיימת: תניא, אמר רבי אלעזר, בא וראה כמה גדולה כוחה של בושא, שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו.

והרי בר קמצא הלך והלשין על כלל ישראל לפני המלכות, ומזה השתרבב כל ענין החורבן, ובכל זאת חז"ל מגלים לנו שגם עלבון אדם כזה ירוד ומוסר כביכול הקב"ה תובע.

והמהרש"א כתב שם, שאפשר שבר קמצא היה בנו של קמצא וטעה השליח ביניהם וחשב בר קמצא שמי שעושה את המסיבה מזמינו כדי לעשות שלום עמו וכמו שאמרו (בעירובין סה ע"א), שכל המתפתה ביינו יש בו מדעת קונו והוא מבאר, שמי שיש לו שנאה על חברו שעשה לו דבר שאינו כהוגן והוא מתפתה ביינו של עצמו, דהיינו שזימן אותו למשתה יין שעשה, יש בו מדעת קונו. שגם הקב"ה מתפתה לאדם שחטא לו בדבר שהוא שלו, שכל העולם הוא שלו, כמו שנאמר: "וירח ד' את ריח הניחוח" נחת רוח שנעשה רצונו, כמו שכתב הרא"ם, אבל זה בעל הסעודה לא היה בו מדעת קונו, וגם אחר שבא לסעודה, במקום שירשה לו להשאר ויתפייסו, סילקו משם וגרם לכל החורבן הזה.

מובא בשם ה"חזון איש" זצ"ל שאמר, ששיא המעלה שאדם יכול להגיע במשך ימי חייו, שיעבור את ע' שנותיו בלי לפגוע באדם.

ומכאן רואים כמה גדולה התביעה על בעל הבית שלא הסכים שישאר שונאו במסיבתו ובמקום להתפייס עמו סילקו משם. וחז"ל מייחסים כל ענין החורבן אליו, ולא לזה שבא בטעות והלך והלשין.

מזה רואים כמה חשוב לשמור על המצוות בין אדם לחברו, וכמה חשוב כבוד הזולת, ועלינו לדעת כי כשאנחנו מכבדים את הזולת מכבדים אנו בכך את הקב"ה ועושים רצונו.

שנאת חנם היא גם הגורם הראשי לאיסור החמור של לשון

הרע, כי על מי שאוהבים לא מדברים לשון הרע.

וכתב ה"בין איש חי" זי"ע בספר "בן יהוידע" (גיטין נ"ו) על המבואר בגמרא, שירושלים היתה במצור ג' שנים ומזה נמשך צער רעב ג' שנים, נוסף על גלותם. ונ"ל בס"ד הטעם, כי בבית שני היה עונם לשון הרע ששקול כנגד ג' עבירות חמורות, וחטא זה בפה, לכך צר ג' שנים לצערם ברעב שהוא הנאה בפה, ג' שנים על עון לשון הרע שהוא בפה, שהוא לישנא תליתא: (ערכין טו ע"ב), ושקול כתליתא חמורתא.

המבי"ט בספרו "בית אלקים" (שער היסודות פי"ב) כתב שבידוע היו חמש דיברות שבלוח הראשון בעניינים שבין אדם למקום, וחמש דיברות שבלוח השני מעניינים שבין אדם לחבירו. והנה בלוחות היו תר"כ אותיות, מהן כעשירית בלבד בלוח השני. חייבים לומר, שבצד השני של לוחות הברית, איפה שכתובות חמשת המצוות שבין אדם לחברו, נכתבו באותיות גדולות, שכך כשמרע"ה ירד ראו כולם כאילו שהקב"ה מדגיש חשיבות המצוות של בין האדם לחבירו.

ולפיכך, זהירות בעניינים שבין האדם לחבירו, הקפדה בכבוד הזולת ושמירת הלשון, גורמים נחת רוח לבורא יתברך, ככתוב "ואהבת לרעך כמוך, אני ה'", וזה כלל גדול בתורה ועל ידו נזכה להשראת השכינה ולחזרתה לציון ברחמים.

מספרים על הגאון רבי ישראל מסלנט זצ"ל שרצה להיות מן הצדיקים הנסתרים והצנועים, ומעשה אחד גרם לו לצאת מן הצניעות ולפרסם את שיטת המוסר. היה נוכח בחתונת צאצאיהם של בנים של שני גבירים, שהאחד היה תמיד גביר, והשני היה סנדלר לשעבר, והקב"ה השפיע עליו עושר. ובשעה שהיו עולים לחופה ניגש אליו אדם והראה לו את נעלו ושאל אותו מה דעתו, האם הנעל עוד כדאית לתקן או כדאי לזרוק אותה. כנראה שהיתה עינו צרה באדם הזה שהצליח לחתן בתו עם בן הגביר. וכשרבי ישראל ראה זאת החליט לפרסם את

החיוב ללמוד מוסר. ועוד מספרים שבסוף ימיו שבק חיי רחוק ממקום מגוריו (בקליקסברג שבגרמניה לאחרונה מצאו מקום מנוחתו) והיה שם אתו אדם פשוט שהיה משרת אותו בחוליו. וכשראה שמתקרבת שעתו אמר לאדם הזה: תראה, אנשים מפחדים ממתיים, אבל לא צריך לפחד. אם לפחד, יש לפחד מהחיים וברגעיו האחרונים היה יוצא ריר מפיו והיה מקנחו בשארית כוחותיו, כדי שלא לגרום צער לאדם שהיה אתו. בהנהגתו ודאי ראוי היה שיבנה בית המקדש בימיו. נראה אנו, שלא יאשימו אותנו בעיכוב בניינו על ידי הנהגתנו.

יעזור לנו ד' שנתחזק במצוותיו ובפרט במצוות בין אדם לחברו וע"י כך נתרום את חלקנו לגאולה אחרונה שנזכה אליה בקרוב.

ט' באב

שנאת חינום, הגורם לחורבן בית שני

במסכת יומא (דף ט:) אתא, מקדש שני, שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חינום, ללמדך ששקולה שנאת חינום כנגד ג' עבירות, עבודה זרה, גילוי עריות, ושפיכות דמים.

שנאת חינום נובעת מהעדר מידות טובות והיא היתה סיבת חורבן הבית השני. ומבואר שם בגמרא, שעד שלא יתוקן הפגם שגרם לחורבן, לא תתכן הגאולה, "ועדיין מרקד בינינו" (יומא סט ע"ב). לפיכך עלינו לבאר חומרת האיסור הזה. במסכת שבת (דף לב:) איתא, תניא רבי נחמיה אומר, בעון שנאת חינום מריבה בתוך ביתו של אדם, ואשתו מפלת נפלים, בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים. עונש זה הוא מידה כנגד מידה על עון שנאת חינום כדברי רש"י שם. וז"ל: "מריבה רבה", מידה כנגד מידה. "ובניו מתים כשהם קטנים", אהבתו ניטלת ממנו, היינו נמי מידה

כנגד מידה.

בספר "צרי לנפש" עמו' רנ"ו כתב, שסוגיא זו של עון שנאת חנם צריכה תלמוד, כי רק בלימוד שורש הרע של מידה מגונה זו, נוכל בס"ד להרחיקה ממנו.

בפרקי אבות מצינו שני מאמרי חז"ל שעומדים על שורש איסור חמור זה. בפרק' ב' משנה י"א שנינו: "רבי יהושע אומר, עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם", ובפרק ד' משנה כ"א: "רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם".

ושני מאמרי חז"ל אלו מכוונים זה כנגד זה. כי מדת הקנאה מביאה את האדם לידי עין הרע, הליכתו אחר יצרו הרע ע"י מראה עיניו מביאתו לידי תאוה, ותאוות הכבוד מביאתו לידי שנאת הבריות. שהלא כן הוא טבע בעלי הכבוד, ששונאים לאותם אשר לא יכבדום כפי המגיע להם לדעתם, ומידה זו של שנאת הבריות אשר נשתרשה בהם, היא המוציאתם מן העולם.

וידוע שכל מידות הרעות ביסודם הוא לטובה, שהאדם ישתמש בהם לצד הטוב, אלא שדא עקא האדם משתמש בהם לרעה.

איך אפשר להבחין אם הקנאה היא בגדר קנאת סופרים

מידת הקנאה ניתנה כדי שהאדם יוכל להשתמש בה לקנאת סופרים שהיא מרבה חכמה (בבא בתרא כא ע"א).

הגה"צ רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל כתב, שהמבחן לדעת מתי הקנאה היא לטובה, כאשר על ידה מתרבה הדעת, כשאדם רוצה גם הוא לדעת כמו חברו, אבל לא איכפת לו ולא מפריע לו שגם חברו ידע. אלא אדרבא עינו יפה בהתקדמות הרוחנית של הזולת. וזו הקנאה המומלצת, כי באופן אחר הוא לא בגדר של

קנאת סופרים, שאז האדם חושב רק על עצמו במקום שיחשוב על כבוד שמים, שככל שתתרבה הדעת כבוד שמים גדל.

ובספר "קובץ שיחות" להגה"צ רבי נתן מאיר וואכטפויגל זצ"ל כתב עה"פ (בבראשית ד' ו') שהקב"ה אמר לקין: "למה חרה לך ולמה נפלו פניך". שאם קנאתו בהבל היתה לשם שמים מדוע לא התקבל קרבנו כמו שהתקבל קרבנו של הבל, לא היה חורה לו ולא היו נופלים פניו. ואם חרה לו ונפלו פניו, סימן שקנאתו לא היתה לשם שמים.

גם מידת התאוה ניתנה בעיקרה לתועלת. בראש וראשונה, לקיום העולם. שכאשר ביקשו לבטלה אפילו התרנגולים לא הטילו בצים (יומא סט ע"ב). אלא שיש להשתמש בה במידה ולצורך בלבד, כמו שאמרו (סוטה מז ע"א) שהיצר הוא מהדברים שתהא שמאל דוחה וימין מקרבת. ועוד אמרו בזוהר הקדוש (מדרש הנעלם, זוה"ק ח"א קלח א) שהיצר הרע נצרך ל"חמידו דאורייתא", וכתב בספר "צדקת הצדיק" (אות רמב) שזהו שאמרו (בבא בתרא טז ע"א) שהתורה תבלין ליצר הרע, והיינו שכאשר מפנה החשק והחמדה ללימוד התורה, משביח הוא את הלימוד כשם שהתבלין משביח המאכל.

מידת הכבוד גם היא יסודה להיות לטובה, כאשר ניתן הכבוד לחכמים שזוכים לקרבה לבורא עולם. כי זהו הכבוד האמיתי, אשר עליו נאמר בפסוק: "כבוד חכמים ינחלו" (משלי ג, לה), ועל ידו נוכל לזכות לכבוד הזקנים, כמו שצותה התורה: "מפני שיבה תקום" (ויקרא יט, לב), ולהיות גם מאלה שזוכים להיות מכבדים את הבריות, כמו שאמרו (אבות פ"ד מ"א): איזהו מכובד המכבד את הבריות, שנאמר: "כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו" (שמואל-א ב, ל). הגה"צ רבי ירוחם ממיר זצ"ל עמד על כך, שכאשר הכבוד מופנה לערכים הנעלים, אין נחוץ ורם ממנו, עד שהוא נעלה מכל דבר שבעולם. כמו שנפסק (במגילה ג ע"ב) שכבוד התורה דוחה לימוד תורה, ומבטלים תורה להלווית לומדיה. וכבוד האדם נעלה מכל, שעל כן דוחים הכל מפני מת מצוה. וכבוד שמים

נעלה על הכל, שכל העולם נברא עבורו (סוף מסכת אבות).

ברם, ככל שהכבוד לבורא, לתורה וללומדיה, ולזולת, חשוב ונדרש, וכ"ד אלף תלמידי רבי עקיבא מתו על שלא נהגו כבוד זה בזה (יבמות סב ע"ב), כך עיוות המידה, שהאדם דורש כבוד עצמו, וכבוד הזולת לצנינים בעיניו, ומגיע על ידי כך לשנאת הבריות, הרי זה מהדברים המוציאים את האדם מעולמו. ונשאלת השאלה: איך לא מנה התנא אף אחד מהמעשים הגרועים ומהעבירות בפועל, והזכיר רק מידות שהן במחשבה והלב: קנאה, תאוה וכבוד, עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות.

את התשובה לכך מצינו בספר "בני יששכר", שביאר את דברי חז"ל (במסכת יומא כט.) "שהרהורי עבירה קשים מהעבירה". ולפי פשוטם של דברים אין להם לכאורה מובן. אלא שאחיזתו של מעשה העבירה היא בעיקר בעולם המעשה, הלא הוא העולם השפל. אך לעומת זאת האחיזה של הרהורי עבירה היא בעיקר בעולמות העליונים, על כן נמצא כי הפגם והקלקול אשר נגרמים בעולמות עליונים ע"י הרהורי עבירה, קשים וחמורים הם לאין שיעור לעומת הפגם והקלקול אשר נגרמים ע"י עצם מעשה העבירה.

מעתה, נבואה חשבון: הרי ידוע שעל הלאו של: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (ויקרא יט, יז) עוברים כל רגע ("אהבת ישראל" להחפץ חיים, פרק ד). והוא איסור התלוי בלב, ומובן איפוא מה רבה חומרתו של איסור זה שעוברים עליו בכל רגע בלב. והרי הרהורי עבירה קשים מהעבירה, וממילא השפעתה של עבירה זו גורמת גם לקלקול נורא בעולמות העליונים. ואין איפוא פלא בכך, שבית המקדש נחרב בעטיו.

וכבר כתב הגר"ח מוואלאז'ין זצ"ל (ב"נפש החיים" שער א' פ"ד) וז"ל: וזאת תורת האדם, כל איש ישראל. אל יאמר בלבו ח"ו, כי מה אני ומה כחי לפעול במעשי השפלים שום ענין בעולם. אמנם יבין וידע ויקבע במחשבות לבו שכל פרטי מעשיו,

דבוריו ומחשבותיו בכל עת ורגע, לא אתאבידו ח"ו. ומה רבו מעשיו ומאד גדלו ורמו שכל אחד עולה כפי שורשה לפעול פעולתה בגבהי מרומים בעולמות וצחצחות האורות העליונים. ובאמת כי האיש החכם ויבין את זאת לאמיתו. לבו יחיל בקרבו בחיל ורעדה, בשימו על לבו מעשיו אשר לא טובים ח"ו עד היכן המה מגיעים לקלקל ולהרוס בחטא קל ח"ו, הרבה יותר ממה שהחריבו נבוכדנאצר וטיטוס. כי הלא נבוכדנאצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ד' טמאו, כביכול המקדש העליון. ועל ידי כך היה להם כח לנבוכדנאצר וטיטוס להחריב המקדש למטה המכוון נגד המקדש של מעלה, כמו שאמרו רז"ל (שכאשר שרף נבוזראדן ההיכל יצאה בת קול ואמרה לו) קימחא טחינא טחינת, (היכל שרוף שרפת. סנהדרין צו ע"ב). הרי כי עוונותינו החריבו נווה מעלה, עולמות עליונים הקדושים, והמה (נבוכדנאצר וטיטוס) החריבו רק נווה מטה, עד כאן לשונו.

ה"חפץ חיים" זצ"ל, בספרו "אהבת ישראל" (פרק א') כתב, שהנה ידוע את אשר כתבו המקובלים, כי כנגד רמ"ח אברי הגוף של האדם, יש רמ"ח אברים רוחניים, וכאשר האדם עושה מצוה באחד מאבריו הוא ממשיך ע"י כן קדושה לאותו אבר, ואם חלילה עובר הוא עבירה, ממשיך בזאת רוח טומאה על אותו אבר. וכמו שאמרו (בכתובות ה ע"ב) שלא ישמיע לאזניו דברים תפלים, משום שהן ניכוות תחילה לאיברים. והיינו שבשמיעת דברים אסורים ממשיך על אוזניו רוח טומאה, ועתידין להיכוות. אמנם שינוי גדול הוא בין השפעת שאר עבירות לבין השפעת העבירה של שנאת הבריות, כי השפעת שאר עבירות אינה אלא על אותו אבר שבו נעשתה העבירה, לפי שנעשו באברים שאין הנשמה תלויה בהם. אך לעומתה, השפעת העבירה של שנאת הבריות משפיעה רוח טומאה על כלל איברי האדם, לפי שמקום עשיית העבירה הוא באבר שהנשמה תלויה בו, ונמצא שבו תלוי קיום כל אברי האדם.

עוד אזכירה את אשר כתב "החפץ חיים" בספרו "אהבת ישראל" (פרק ח'), וזהו תוכן דבריו: בשני דברים חמורה שנאת הבריות יותר משאר עבירות: האחד, בכך שבשאר עבירות אין קיום העבירה אלא בשעת המעשה, ואילו הלקוי במידה מגונה זו של שנאת הבריות הרי הוא נכשל כל רגע ורגע בעבירה על לאו של: "לא תשנא את אחיך בלבבך". והשני הוא, בכך שבעברו על עבירה זו של שנאת הבריות, בא הוא על ידי כן ממילא אף למכשולים בעבירות אחרות, כגון: לשון הרע, רכילות, ועד רציחה. וכמו שאמרו חכמינו ז"ל בסיפרי: כיון שעבר אדם על "לא תשנא את אחיך בלבבך", סופו לעבור על "לא תרצח" (והובאו הדברים ברש"י דברים יט, יא).

בעסקנו בענין זה של עון שנאת חנם, מן הצורך להתייחס לעון החמור של מחלוקת, הקשור ישירות לעון של שנאת חנם. ולומדים מהפסוק בפרשת קרח: "ולא יהיה כקרח וכעדתו", שאסור להחזיק במחלוקת (סנהדרין קי ע"א. ונפסק בסמ"ג ל"ת קנז, חינוך מצוה רכח, חרדים פרק כד, מב. שערי תשובה שער ג אות נח.).

והנה פרשת קרח נסמכה לפרשת ציצית שבסוף פרשת שלח, ושמה יש לפרש כי ללמדנו הדבר בא, שכמו שראיית הציצית מביאה לידי קיום כל התורה, כמו שנאמר: "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ד' ועשיתם אתם", כמו כן להפך הוא בעון המחלוקת, וכעין מחלוקת קרח ועדתו, שלא היתה מחלוקת לשם שמים (אבות פ"ה מ י"ז), מביאה חלילה לידי חורבן וביטול כל מצות התורה.

בספר "שמירת הלשון" פרק ט"ו הביא מדברי צוואתו של הרמב"ם, שכתב: "נביאים ניבאו, וחכמים חכמו, ויוסיפו לספר רעת המחלוקת, ולא הגיעו לתכליתה. ומובא עוד בשמירת הלשון תוצאות המחלוקת - מחלוקת בעיר שפיכות דמים בעיר.

באגרת הרמב"ם לבנו, הזהירו: " אל תשקצו את נפשותיכם במחלוקת, המכלה הגוף והנפש והממון, ומה נשאר עוד. ראיתי לבנים שהשחירו, ופחות (שרים) נפחתו (ירדו מגדולתם), ומשפחות נפסדו, ואנשי אמונה אבדו, ונכבדים נקלו ונתבזו, בסיבת המחלוקת. נביאים ניבאו וחכמים חכמו ופילוסופים חיפשו והוסיפו לספר רעת המחלוקת, ולא הגיעו לתכליתה. לכן שינאו אותה, ונוסו מפניה, והתרחקו מכל אוהביה !"

עתה נותר לנו לברר, מהי הדרך אשר על ידה נוכל להשיג רגשות אהבה לזולת, גם כאשר אין לכך סיבה טבעית מוצדקת. התשובה על כך ניתנה באריכות בספר ה"חינוך" (מצוה טז): "דע, כי האדם נפעל כפי פעולותיו, ולבו וכל מחשבותיו תמיד אחר מעשיו שהוא עושה". הרי שהדרך להשריש רגשות פנימיים היא, בהנהגה של פעולות חיצוניות, וההנהגה החיצונית תשפיע בס"ד במשך הזמן אף על פנימיות לבו. כי כאשר ירגיל האדם את עצמו בעשיית חסדים עם הבריות. וישפיע הדבר על דמיונו שכאילו אוהב את הבריות, ובהמשך הזמן יגיע אתן לאהבה אמיתית של הבריות. וזהו שאמרו (דרך ארץ זוטא, ב): "אף חפץ אתה להדבק באהבת חבירך, הווי נושא ונותן בטובתו".

עוד העיר נקודה חשובה בספר "צרי לנפש" בשם הגר"א לופיאן זצ"ל, וז"ל: יש השוגים בהגדרת "אהבת הבריות", כי משמעותה היא, הרגשת נעימות הכרוכה באהבת הזולת. והגדרה זו הנה היא משגה חמור, שהרי לא אהבת אחרים היא אהבה זו, אלא אהבת עצמו, החפץ מאד בכל הרגשת נעימות. אך ההגדרה האמיתית של אהבת הבריות הנה היא התעוררות לתת לזולת, ושמו מוכיח עליו, אהבה מלשון "הב", דהיינו כאשר מחפש דרך להעניק לזולת ככל היותר במדת האפשר.

וראיה לדברים, מפסוק מפורש: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל מאדך" (דברים ו, ו), ודרשוהו (ברכות נד ע"א) אפילו נוטל את נפשך, ובכל ממונך. הרי שאין די ברגש אהבה, אלא המודד לו היא ההקרבה והנתינה, אם בטירחת הגוף (כמו שפירש הגר"א באמרי נעם, ברכות סא, "בכל נפשך") אם בניתנת כסף.

ואהבה שאין בה נתינה והקרבה, אינה אהבה. כך בין האדם למקום, וכך בין האדם לחבירו.

ראינו לנכון להוסיף נקודה חשובה בענין יחס האדם אל הזולת במה שכתב הגה"צ רבי משה רוזינשטיין זצ"ל בספרו "יסודי הדעת" (ח"ב פרק נ"ו) להסיר הכעס מלבנו על העושים לנו רעות, מפאת הידיעה, כי "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס, ע"ב), אין ראוי לאדם לכעוס על חברו העושה לו רעה ולא ישנאהו ולא יקום ולא ינטור אותו, שכל מה שאחד עושה לחברו הוא בכלל "מה דעביד רחמנא", ונחשב כהנעשה בידי שמים, והוא ית' בעל דינו, וטענתו ותביעתו על השמים לבד, ואין לו ענין ועסק עם העושה לו רעה, שאף שהעושה הרעה יענש ע"ז מפני שעשה בבחירתו, ולא היה אנוס ולא מצוה לעשותו, זהו אך ביחס להעושה הרעה, אבל להמקבל הרעה אין ראוי לחשבהו לבעל דינו, ויסיח דעתו מעליו וכאילו לא ידעו ולא יכירהו, כי אם "השמים" לבד, וכאילו בא לו ממילא בידי שמים ולא ע"י אדם. הנה בזה ירויח ריוח גדול מאד, מפני שכן הוא האמת. וכן רצונו ית', שיבחר האדם לבעל דינו אותו ית' ולא את העושה לו הרעה, ע"כ ראוי לאיש המשכיל להתגבר על מדותיו ולהסיר כעסו מעל חברו ולא ישים לבו אליו מאומה, וישים את פניו למעלה לטעון ולצעוק על רעתו.

כתב החת"ם סופר זצ"ל בדרשותיו (ח"ג דף פ"ד) בביאור מאמר חז"ל "כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה" (תענית ל ע"ב), ולמה לא אמרו בלשון עתיד, שיזכה ויראה? אבל הענין הוא, דהנה חז"ל קבעו שט' באב נקרא מועד ואין אומרים בו תחנון, (ואף לא במנחה שלפניו. שו"ע או"ח תקנב, יח) והלא יפלא איך יקרא זה מועד, הבית חרב, הלא קרבן ד' לא הקריבו במועד, אבל הענין כי נתבונן איך היתה כזאת שזה קרוב לאלפיים שנה מעת שאבדנו כל טוב בעו"ה, עדיין לא נשכח זכר בית המקדש מאתנו, ועפעפינו יזלו מים, מה שלא אירע בשום אומה ולשון שהם שכחו זכר טובתם, לא בכו זמן רב כזה כמונו בני ישראל. וטעם הדבר כי זה באמת נחמה גדולה, שאין מקבלים

תנחומים על חי (רש"י בראשית לז, לה), מה שאין כן מת, גזירה הוא שישתכח מן הלב. לכן כל האומות שאין להם תקוה לחזור למה שנאבד מהם לכן נשכח זכרם מפיהם, אבל אנחנו בני ישראל מקווים ומצפים ליום שעתיד הקב"ה לירד למטה, וחומת אש סביביו, וחיו וישבעו טוב, על כן אין אנו מקבלים תנחומים על החי. נמצא שזה האבל לנו נחמה גדולה. על כן ט' באב הוא לנו למועד גדול, כי בו נדע ונשכיל שעתידים אנו לחזור לקדמותנו וכימי נעורינו. וזהו דקדוק שדקדקו חז"ל באמרם "כל המתאבל על ירושלים הרי הוא זוכה ורואה בנחמתה", כי זה גופא תנחומנו מה שאנו מתאבלים כל כך זמן רב כזה. ונזכה ונראה בנחמת ציון וירושלים, במהרה בימינו אמן.

רשימת ספרים ומחברים שהוזכרו בספר זה

(מלבד תנ"ך, גמרא, מדרשים ומפרשים כמו: רש"י, רמב"ן, ספורנו, אבן עזרא, ועוד).

אבן האזל - פירוש על הרמב"ם הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל ראש ישיבת עץ חיים ירושלים.

אגרות משה שו"ת - הרב משה פיינשטיין זצ"ל ראש ישיבת תפארת ירושלים ניו-יורק

אגרת התשובה - רבינו יונה גירונדי זצ"ל

אהל רחל - הרב שמואל אויערבאך שליט"א ראש ישיבת מעלות התורה ירושלים

אור ישראל - הרב ישראל מסאלאנט זצ"ל מייסד תנועת המוסר

אורחות חיים - להרא"ש רבינו אשר

אורחות מוסר - הרב דורון דוד גולד שליט"א בני ברק

איש וביתו - הרב אליהו כי טוב זצ"ל מחבר ספר התודעה

אלה הדברים - הרב אליהו שלזינגר שליט"א רב שכונת גילה ומקור חיים ירושלים

ארחות יושר - הרב חיים קנייבסקי שליט"א בני ברק

ארשת שפתינו - הרב אליהו שלזינגר שליט"א רב שכונת גילה ומקור חיים בירושלים

באר אברהם - הרב אברהם כהן שליט"א ירושלים

באר מחוקק - הרב חיים מרדכי קטץ זצ"ל ראש ישיבת טלז

ביאור הלכה - הרב ישראל מאיר הכהן מראדין "החפץ חיים" זצ"ל

בית אב - הרב אליקים שלזינגר שליט"א ר"מ ישיבה הרמה לונדון

בית אלקים - הרב משה מטראני זצ"ל בעל קרית ספר על הרמב"ם

בית הלוי - הרב יוסף דובער סאלאבייצ'יק זצ"ל
בית חדש - הרב יואל סירקיש זצ"ל
בן איש חי - הרב יוסף חיים זצ"ל מבגדאד
בן יהוידע - הרב יוסף חיים זצ"ל מבגדאד "הבן איש חי"
בני יששכר - הרב צבי אלימלך מדינוב זצ"ל
בניהו - הרב יוסף חיים זצ"ל מבגדאד "הבן איש חי"
בצל החכמה שו"ת - הרב בצלאל שטרן זצ"ל לפנים אב"ד
 במעלבארן (אוסטרליה)
דברי יואל שו"ת - הרב יואל טייטלבוים זצ"ל אדמו"ר
 מסאטמאר
דליות יחזקאל - הרב יחזקאל סרנא זצ"ל ראש ישיבת חברון
 ירושלים
דעת חיים - הרב חיים וואלקין שליט"א משגיח ישיבת עטרת
 ישראל ירושלים
דעת חכמה ומוסר - הרב ירוחם הלוי ליוואוויץ זצ"ל ממיר
דעת תבונה - הרב משה חיים לוצאטו זצ"ל
דרך אמונה - פירוש על ספר משנה תורה - זרעים הרב חיים
 קנייבסקי שליט"א.
דרך ה' - הרב משה חיים לוצאטו זצ"ל
דרכי מוסר - הרב יעקב ניימן זצ"ל ראש ישיבת אור ישראל
 פתח-תקוה
דרש משה - הרב משה פיינשטין זצ"ל ראש ישיבת תפארת
 ירושלים ניו-יורק
דרשות הצל"ח - הרב יחזקאל סג"ל לנדא זצ"ל מחבר שו"ת
 "נודע ביהודה"
דרשות הר"ן - לרבינו ניסים זצ"ל

המאור שבתורה - הרב שלום צבי הכהן שפירא זצ"ל בני ברק
הערות - הרב זיידל אפשטיין זצ"ל משגיח ישיבת תורה אור
 ירושלים.

הרהורי תשובה - הרב דורון דוד גולד שליט"א בני ברק

ונכתב בספר - הרב רי"מ שכטר שליט"א ירושלים
ושב ורפא לו - הרב רפאל יונה טיקוצ'ינסקי זצ"ל ראש ישיבת
 ירוחם
ותלמודו בידו - הרב ירחמיאל קראם שליט"א ירושלים

זכרון מאיר - הרב דוב מאיר רובמן זצ"ל ראש ישיבת
 תפארת ישראל ותפארת הכרמל חיפה

חובות הלבבות - רבינו בחיי ב"ר יוסף אבן פקודה זצ"ל
חזון למועד - הרב אריה לייב שפירא שליט"א ירושלים
חידושי הלב - הרב אלתר חנוך הענאך לייבאוויטש זצ"ל ראש
 ישיבת חפץ חיים ניו יורק
חיי אדם - הרב אברהם דאנציג זצ"ל מו"ץ דווילנא.
חיים שיש בהם - הרב יצחק שרגא גראס שליט"א ירושלים
חתם סופר שו"ת - הרב משה סופר זצ"ל
חרדת קודש - ביאורים על ספר חרדים - הרב שמעון בן חמו
 שליט"א ראש כולל תלמוד יוסף

יערות דבש - הרב יהונתן אייבשיץ זצ"ל
יראה ודעת - הרב יהודה זאב הלוי סגל זצ"ל ראש ישיבת
 מנשסטר

כמוצא שלל רב - הרב אברהם ישראל רוזנטל שליט"א ירושלים

ליקוטי אמרים תניא - הרב שניאור זלמן זצ"ל בעל שו"ע הרב
לקט רשימות - הרב נתן מאיר ווכטפויגל זצ"ל משגיח בית
 מדרש גבוה ליקוואוד

מאורי שערים - הרב אריה זאב גורביץ זצ"ל ר"מ בית יוסף
 גייטסהד

מאיר דרך - הרב מנחם צבי גולדאום שליט"א
מאמרי שלמה - הרב שלמה הרכבי הי"ד משגיח ישיבת שער
 התורה גרודנה

מדבר קדמות - הרב חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל החיד"א
מדרכי אברהם - הרב אברהם מרדכי ברייטשטיין שליט"א
מהרש"א חידושי אגדות - הרב שמואל אליעזר הלוי אידליש
 זצ"ל

מכתב מאלהו - הרב אליהו אליעזר דסלר זצ"ל משגיח ישיבת
 פוניבז'

מנות הלוי - הרב שלמה הלוי אלקבץ זצ"ל פירוש על מגילת
 אסתר

מנורת המאור - הרב יצחק אבוהב זצ"ל
מסילת ישרים - הרב משה חיים לוצאטו זצ"ל
מעיון ובית השואבה - הרב שמעון שוואב זצ"ל רב דק"ק עדת
 ישורון ניו יורק

מעלות התורה - רבי אברהם זצ"ל אחי הגר"א זצ"ל
מערכי לב - הרב משה שוואב זצ"ל ר"מ ומשגיח בית יוסף
 גייטסהד אנגליה

מצור דבש - הרב דוד זאב שטיינהויז זצ"ל מנהל רוחני בישיבת
 קול תורה ירושלים

מראש אמנה - הרב אלעזר מנחם מן שך זצ"ל ראש ישיבת
 פוניבז'

מראש צורים - הרב משה רייס שליט"א בני ברק
משך חכמה - הרב מאיר שמחה הכהן זצ"ל בעל האור שמח
משנה ברורה - הרב ישראל מאיר הכהן זצ"ל מראדין "החפץ
 חיים"

משנת רבי אהרן - הרב אהרן קוטלר זצ"ל מייסד וראש ישיבת לייקוואד

מתנת חיים - הרב מתתיהו חיים סלומון שליט"א משגיח בישיבת לייקוואד

נועם המצוות על תרי"ג מצוות - הרב נפתלי הירץ זצ"ל
נועם שיח - הרב יוסף חיים שניאור קוטלר זצ"ל ראש ישיבת לייקוואד

נחלת אליעזר - הרב חזקיהו אליעזר קאהאן זצ"ל ר"מ ישיבת בית יוסף גייטסהד

נפש החיים - הרב חיים מוולאזין זצ"ל
נתיבות שלום - הרב שלום נח ברזובסקי זצ"ל אדמו"ר מסלונים
נתן דעת - הרב נתן אורדמן זצ"ל ראש ישיבת עץ חיים לונדון

סידורו של שבת - הרב חיים מאהלוב זצ"ל
ספר החינוך על תרי"ג מצוות - הרב אהרון הלוי זצ"ל
ספר המצוות להרמב"ם - לרבי משה בן מימון "הרמב"ם" זצ"ל

ספר העיקרים - הרב יוסף אלבו זצ"ל
ספר חזון איש - הרב אברהם ישעיה קרליץ זצ"ל
ספר שפתי חיים - הרב חיים פרידלנדר זצ"ל מנהל רוחני דישיבת פונביז'

ספרי מהר"ל - הרב יהודא ליוואי בר רבי בצאלאל זצ"ל הנודע כמהר"ל מפראג

עדרי צאן - הרב אבא צבי ניימאן שליט"א באלטימור
עוד יוסף חי - הרב יוסף חיים זצ"ל מבגדאד "הבן איש חי"
עוללות אפרים - הרב שלמה אפרים בן הר' אהרון זצ"ל מחבר פירוש עה"ת כלי יקר
עטרה למלך - הרב אברהם יעקב הכהן פאם זצ"ל ראש ישיבת תורה ודעת ניו יורק

עלי שור - הרב שלמה וולבה זצ"ל ירושלים
עקדת יצחק - הרב יצחק עראמה זצ"ל
ערוך לנר - הרב בן ציון עטלינגער זצ"ל

פחד יצחק - הרב יצחק הוטנר זצ"ל ראש ישיבת רבינו חיים
 ברלין ניו יורק
פלא יועץ - הרב אליעזר פאפו זצ"ל
פני משה - פירוש על הירושלמי הרב משה מרגלית זצ"ל
פרקי תורה - הרב מרדכי גיפטר זצ"ל ראש ישיבת טלז
פרשת דרכים - הרב יהודה רוזאניס זצ"ל בעל משנה למלך על
 הרמב"ם

ציץ אליעזר - שו"ת הרב יהודה אליעזר וולדינברג זצ"ל חבר
 בית דין הגדול ירושלים
צרי לנפש - הרב אברהם וידר שליט"א בני ברק

קובץ אגרות החזון איש - הרב אברהם ישעיה קרליץ זצ"ל
קובץ שיחות - הרב נתן מאיר ווכטפויגל זצ"ל משגיח בית מדרש
 גבוה ליקוואד
קול אליהו - הרב אליהו מווילנא, הגר"א זצ"ל
קונטרס האדם ביקר - קווים לתולדות חייו ולתורת הרב
 ירוחם הלוי ליוואוויץ ממיר זצ"ל - מאת הרב שלמה וולבה
 זצ"ל

קונטרס עצות לזכות בדין בימים נוראים - הרב חנוך העניך
 קרלנשטיין זצ"ל ר"מ היכל התורה ירושלים
קונטרס בעינינו פורים - הרב חנוך העניך קרלנשטיין זצ"ל ר"מ
 היכל התורה ירושלים

ראשית חכמה - הרב משה די ווידאש זצ"ל
רבינו בחיי ב"ר אשר זצ"ל - מדרש על חמשה חומשי תורה
רבינו יונה עה"ת - רבינו יונה גירונדי מחבר ספר שערי
 תשובה

רבינו ניסים גאון - פירוש על הש"ס
רבינו עובדיה מברטנורא - מפרש המשניות
רוח חיים - ביאור על מס' אבות הרב חיים מוולאזין זצ"ל

שיחות לספר במדבר - הרב אביגדור הלוי נבנצל שליט"א
רבה של ירושלים העתיקה
שיחות מוסר - הרב חיים ליב שמואלביץ זצ"ל ראש ישיבת מיר
ירושלים
שיטה מקובצת - הרב בצאלאל אשכנזי זצ"ל
שמירת הלשון - הרב ישראל מאיר הכהן הח"ח זצ"ל
שם דרך - הרב שמחה מרדכי זיסקינד ברוידא זצ"ל ראש ישיבת
חברון ירושלים
שערי קדושה - רבנו חיים ויטאל זצ"ל צפת
שערי תשובה - רבינו יונה גירונדי זצ"ל
שפת אמת - הרב יהודא אריה ליב זצ"ל אדמו"ר מגור
שפתי כהן - הרב שבתאי כהן "הש"ך" זצ"ל מפרש השולחן ערוך
שפתי תהילה - הרב אפרים אורבך שליט"א

תומר דבורה - הרב משה קורדובירו זצ"ל צפת
תורת העולה - הרמ"א הרב משה איסרליש זצ"ל
תורת משה - הרב משה סופר זצ"ל בעל שו"ת "חתם סופר"

